FRANCOISE DOLTO
IMAGINEA INCONSTIENTA A CORPULUI

1. Schema corporală şi imaginea corpului

La începutul practicii mele în psihanaliza copilului (1938), îndrumată de Sophie Morgenstern[1], prima psihanalistă pentru copii din Franţa, ofeream copiilor - dornici să înţeleagă împreună cu mine care era cauza din interior, neştiută, a dificultăţilor de a trăi pe care le aveau - hârtie şi creioane colorate; mai târziu, am adăugat şi plastilina.

Desenele, culorile folosite, formele, constituie modalităţi spontane de a se exprima pentru majoritatea copiilor. Lor le place apoi să „povestească" ceea ce mâinile lor au tradus din fantasmele lor, verbalizează astfel ceea ce au desenat şi modelat celui care-i ascultă. Uneori, spusele lor sunt în afara unui raport logic (pentru adult) cu ceea ce adultul credea că vede. Dar a fost foarte surprinzător ceea ce mi s-a impus treptat. Faptul că instanţele teoriei freudiene a aparatului psihic: Se, Eu, Supraeu, sunt reperabile în orice compoziţie liberă, fie că este grafică (desen), plastică (modelaj), etc. aceste producţii ale copilului sunt veritabile fantasme reprezentate, din care se pot descifra structurile inconştientului. Ele nu pot fi decodificate ca atare decât prin spusele copilului care antropomorfizează, care dă viaţă diferitelor părţi ale desenelor sale atunci când vorbeşte analistului. Acest fapt este particular în analiza copiilor: ceea ce, la adulţi, se descifrează pornind de la asociaţiile de idei cu privire la un vis povestit, de exemplu, se poate ilustra, la copii, prin ceea ce spun despre grafismele sau compoziţiile plastice, ca suport al fantasmelor şi fabulaţiilor lor în relaţia de transfer.

Mediatorul celor trei instanţe psihice (Se, Eu, Supraeu), în reprezentările alegorice furnizate de subiect, s-a dovedit a fi specific. Eu l-am numit imaginea corpului.

---

1 N.A.: S-a sinucis în 1940, la invadarea Parisului de către germani.

Exemplul I. Două desene ale unui copil de aproximativ 11 ani, cu ticuri severe.

Primul desen: un cal al cărui cap nu încape pe foaia de desen, pe care se află un călăreţ care se luptă cu un inamic ce nu este complet vizibil, dar căruia i se vede spada venind de sus, din stânga foii de desen, ameninţând capul călăreţului, şi în acelaşi timp putem observa, în partea dreaptă jos a desenului, un şarpe veninos care, spune copilul, îl va muşca pe calul călăreţului. În acest desen, calul nu are cap, dar călăreţul are.

Al doilea desen (într-o altă şedinţă): se prezintă ca o variaţie a temei precedente. Capul călăreţului nu încape complet pe foaia de desen; calul are capul pe foaie, dar coada nu i-a încăput. Şarpele a fost înlocuit de capul unui tigru, care se află în partea stângă jos a foii, şi se pregăteşte să atace calul. Capul tigrului se află de fapt în partea unde ar fi trebuit să fie capul calului, dar acesta era plasat mai jos.

Băieţelul care, la invitaţia psihanalistului, povesteşte despre cele două desene ale sale, poate să se pună în locul tuturor personajelor şi, de pe poziţia fiecăruia dintre ele, să-şi imagineze şi să spună ceea ce simţea.

Apar astfel, succesiv, un cap simbolizând devorarea orală, cel al tigrului; un cap al controlului musculaturii anale, pe care-l poate reprezenta cel al calului, şi un cap al controlului călăreţului, reprezentat de figura umană. Aceste trei capete sunt susceptibile să se substituie unul altuia, fiind exclus ca ele să se poată afla simultan pe planşa de desen. În plus, există întotdeauna un pericol pentru cavaler, care este reprezentat fie de oralitatea aparţinând unui corp (capul de tigru), fie de către şarpele veninos care, pe la spate, figurează forţele telurice şi anale care se pot răzbuna pe individ, şi în acelaşi timp, spada unui superior ierarhic uman care-l vizează.

Ulterior, printre ultimele desene ale acestui copil, pericolul a fost reprezentat de un fulger puternic ce distrugea în

acelaşi timp călăreţul, calul, şi probabil animalele care se găseau acolo; şi care se aflau în conflict cu aceste instanţe vii, conflict figurat de către atac.

Explicitarea diferitelor pericole a făcut posibilă descoperirea, prin asocierile libere privitoare la inamic, la furtuni, la pericolul veninului, al devorării, că aceste teme figurative erau legate de o dramă familială.

Moartea bunicului patern al copilului fusese urmată de conflicte familiale legate de moştenire, şi tatăl copilului fusese martor la tentativa de omor a unuia dintre fraţi de către fratele cel mai mare. Copilul a aflat despre acest fapt, surprinzând o conversaţie între părinţii săi când, aflându-se la bunici, a dormit cu ei în camera. Totul s-a telescopat pentru el, aviditatea orală a moştenirii, tabuul de a ucide şi surpriza de a asista la complicitatea părinţilor săi vorbind în şoaptă în patul conjugal şi dând dreptate ucigaşului care din fericire doar îl rănise pe celălalt frate (se vorbise ca despre un accident de vânătoare) şi convenind să-l ascundă. Ticurile se declanşaseră la întoarcerea acasă de la funerariile bunicului.

Vedem cum, graţie desenelor succesive, analiza amintirilor şi asociaţiilor ce fuseseră inconştient figurate a permis eliberarea acelor aspecte ce se prezentau ca şi contradicţii insolubile pentru acest copil, care nu putea simultan să-şi păstreze capul, vitalitatea musculară şi controlul comportamentului. El s-a aflat în postura martorului tăcut şi deci complice al unei conversaţii a părinţilor cu caracter dezumanizant în raport cu codul Legii. Dar, ceea ce este important, ceea ce ne permite să înţelegem că se poate face psihanaliză copiilor, este că furnizează el însuşi elementele interpretării prin ceea ce spune despre desenele sale fantasmagorice; este el, el-şarpele care gândeşte astfel, el-capul de tigru care o reprezintă pe mama periculoasă (tatăl său o numea tigroaica lui) cu care se identifică, şi care este periculoasă pentru calul care îl reprezintă pe tatăl lui în acest caz; în acelaşi timp, sabia lui

Dumnezeu, înlocuită de fulgerul din cer, vine să-l condamne pe copil, să rănească umanizarea lui din moment ce a-şi judeca tatăl, complice cu unchiul său, este un act vinovat în raport cu Legea. Căci ceea ce a auzit din cuvintele lor, însemna că părinţii lui - mai ales tatăl, mai puţin mama, speriată de împărtăşirea secretului - erau mânaţi ei înşişi de dorinţa de a transgresa Legea, ca şi un copil incestuos, el în acest caz, martorul ocazional al discuţiei lor în patul conjugal din casa rudelor pe linie paternă.

Exemplul 2. Este cazul unui copil de zece ani total inhibat, aproape fără voce, a cărui faţă exprimă un surâs angoasat şi rigid. La invitaţia de a desena pentru a se exprima, pentru că nu putea povesti nimic şi, susţinea el, nu visează, a început să reprezinte grafic „bătălii cu tancuri”. De fapt, toate desenele din primele sale şedinţe sunt reprezentări ale aceleiaşi teme, într-o manieră care exprimă clar amploarea inhibiţiei sale în raport cu altul. Într-unul din desenele sale, de exemplu, este schiţat cu trăsături fine şi tremurătoare un tanc în mijlocul paginii, şi, abia la extremitatea dreaptă a foii, mai apare vârful ţevii unui alt tanc. Din vârful acestei ţevi nu iese niciun proiectil; doar tancul vizibil lansează proiectile, dar într-o asemenea direcţie încât, manifest, nicio stricăciune nu va fi făcută tancului invizibil.

De la o şedinţă la alta se continuă în acelaşi mod această luptă imposibilă între cele două tancuri, care mai târziu au fost înlocuite de boxeri, reprezentaţi din profil, cu un singur braţ vizibil, la o distanţă apreciabilă unul de celălalt. Se confirmă astfel problema rivalităţii sub forma unei imposibile lupte corp la corp. Pentru că aceşti boxeri n-au, conform primelor desene succesive pe care copilul le-a făcut, fie cap pentru că nu au încăput în întregime în spaţiul foii, datorită dimensiunilor corpurilor lor, fie picioare. Dându-şi seama, i-a redesenat cu genunchii îndoiţi; sunt amândoi în genunchi unul în faţa altuia, dar braţele lor, chiar întinzându-se, nu pot să se atingă.

Când în final, după mai multe şedinţe, ajunge să-i poată pune pe cei doi boxeri în picioare unul în faţa celuilalt, se observă că unul dintre ei are un maieu în dungi iar celălalt nu. El ar fi acela, dacă ar apărea în desen, răspunde el la întrebarea mea. Ori, maieul în dungi, după cum indică asocierile, amintea de pulovărul unui coleg de clasă, care, întors de la şcoala cu o notă proastă, fusese pedepsit de tatăl său.

Atunci, la întrebarea mea: „Ţi-ai dori şi tu ca tatăl tău să te pedepsească? - Ah! Nu asta vroiam să spun, dar tatăl lui, se interesează de el.”

Şi, în fapt, acest copil avea un tată absolut indiferent faţă de el; în ultimă instanţă, acest tată nu-şi recunoscuse fiul ca pe o persoană autentică. Toată inhibiţia copilului a putut să se exprime prin autodistrugerea libidoului său viril, în absenţa unei identificări posibile cu un tată care nu se recunoştea ca atare şi care nu regăsea concret în fiul lui un băiat, din moment ce nu manifesta niciun interes pentru el. Era chiar o inversare a situaţiei oedipiene, tatăl era cel gelos pe fiul lui şi cel care nu-i permitea să se construiască în raport cu el, să-şi elaboreze instanţele psihice: Eu, Supraeu, Idealul Eului, pentru că, acest tată, nu era niciun Supraeu inhibitor al nerespectării legii muncii - care este o sublimare a pulsiunilor anale - niciun interlocutor pentru fiul său. Nu ştia să-i spună decât „Taci!”, „Pleacă de-acolo!”, „Lasă-mă în pace!”. Adică nu suporta Eul Ideal al unui băieţel în stadiul falic oral, care are dreptul să se adreseze şi să aibă schimburi de cuvinte cu tatăl său. Copilul se simţea astfel un pericol prea mare pentru tatăl său, pentru că acestuia îi era frică. Sau cel puţin, tatăl său, negând, dădea impresia că-i este frică de copil.

Interpretările făcute asupra desenelor au pus în evidenţă această auto-frânare a libidoului datorată insecurităţii tatălui în raport cu copilul, asociată la acesta cu refugierea într-o viaţă puerilă a non-rivalităţii, şi deci a non-creativităţii, întregul libidou fiind blocat întrucât copilul se

simţea un pericol pentru tatăl său. Eul dorit era: să fie un băiat care are un tată puternic, capabil sa controleze inhibiţia de a lucra a fiului său, suscitând astfel formarea unui Supraeu inhibitor al trândăviei, un tată care ar fi putut fi un Eu Ideal. Visul lui era să fie ca şi colegul cu pulovăr cu dungi. Atunci tatăl lui s-ar interesa de tot ce-l preocupă pe copilul lui, ca şi tatăl colegului cu pulovăr cu dungi care-l recompensa pe acesta când lua note bune. Mama tricotase ea însăşi pentru copil frumosul pulover cu dungi; deci în această familie exista o mamă care putea să-şi iubească copilul fără să-şi facă soţul inexistent; iar acesta continua să fie tatăl care controlează şi în acelaşi timp susţine energia copilului său pentru a deveni o fiinţă socială, pregătit pentru viaţă.

Prin aceste volume reprezentate în spaţiu, volume ce constituie suporturi pentru intenţionalitate, se exprimă copilul. La început, pare să deseneze o scenă; dar în realitate, prin modul în care îl interpretează el însuşi, în care vorbeşte despre desenul său, dovedeşte că, prin această punere grafică în scenă, el mediatizează pulsiunile parţiale ale dorinţei sale, în luptă cu pulsiunile parţiale ale dorinţei sale la un alt nivel. Aceste niveluri ale psihicului sunt ceea ce Freud a descris ca: Eu, Eu Ideal şi Supraeu. Iar energia mobilizată în scenariile imaginare reprezentate de aceste desene sau modelaje nu este altceva decât libidoul care se exprimă prin corpul său, fie pasiv, fie activ, pasiv - în echilibrul său psihosomatic - şi activ - în relaţia sa cu alţii.

Să urmărim exemplul unei situaţii în care modelajul este suportul reprezentării.

Exemplul 3. Un tânăr, la liceu în clasa a zecea, elev strălucit până la paisprezece ani, dar „foarte nervos”, mi-a fost adus în consultaţie: cei de la liceu se plângeau de faptul că loveşte compulsiv cu piciorul în mese până le distruge. Şi mama, care-şi însoţea fiul, avea picioarele rănite, ulcerate la nivelul tibiei. În afară de picioarele ei, mi-a adus la cunoştinţă că mai sunt vizate de acest

comportament insolit picioarele patului conjugal de pe partea pe care doarme ea, ca şi picioarele mesei de acasă, pe partea unde se aşează ea de obicei.

În cursul primei întrevederi, tot ceea ce băiatul a putut spune despre simptomul lui, a fost: „Nu pot sa fac altfel, este mai puternic decât mine... - Dar cum se face că întotdeauna este vizată mama şi nu tatăl dumneavoastră? - Nu ştiu, nu o fac deliberat."

Spunând că nu poate desena, a ales să facă un modelaj şi a realizat un puţ în stil vechi, o reproducere foarte artistică. Atunci i-am spus: „Un puţ, ce-mi puteţi spune despre el? - Ei bine, în adânc are apă, este un puţ de demult, acum nu mai sunt puţuri. - Da. Ce se mai spune uneori că se găseşte pe fundul puţului?" Şi, împreună, am ajuns să vorbim despre adevărul nud care se presupune că iese de acolo. Odată terminată şedinţa, în timp ce ne pregăteam să stabilim întâlnirea următoare, băiatul care părea destul de descurcăreţ, mi-a spus: „Ah, trebuie să o întreb pe Mama. - De ce trebuie să o întrebaţi pe mama, nu vă ştiţi singur zilele libere? - Nu, trebuie să o întreb pe Mama."

Mama intră în cabinet şi se aşează la stânga lui. În timp ce ea îmi vorbea despre zilele în care să fixăm şedinţele următoare, tânărul apucă cu mâna stângă mâna dreaptă a mamei şi îi îndrumă indexul pentru a mângâia interiorul puţului modelat, fără ca ea, care continua să-mi vorbească, să pară că realizează acest fapt. În loc să-l las să plece împreună cu mama, i-am spus acesteia: „Aşteptaţi o clipă, mai am ceva de discutat cu fiul dumneavoastră." Ea a plecat iar eu l-am întrebat pe băiat: „Ce a însemnat gestul pe care l-ai făcut cu indexul mamei pe modelajul tău? - Eu? Cum? Nu ştiu..." (Părea surprins, chiar confuz). El a răspuns deci ca şi cum ar fi uitat, sau nu şi-ar fi dat seama de nimic; i-am descris atunci ceea ce-l văzusem făcând. Şi am adăugat: „La ce vă face să vă gândiţi, degetul mamei dumneavoastră în gaura acestui puţ? - Ei, bine. nu pot să merg la toaletă, Mama nu-mi dă voie să merg la toaletă la

liceu pentru că trebuie ca ea să vadă, să-mi controleze tot timpul fecalele. - De ce? Sunteţi deranjat la burtă de mult timp? - Nu, dar ea vrea, şi îmi face scene dacă fac caca la şcoală. - Mergeţi şi căutaţi-o pe mama dumneavoastră.”

Mama revine şi afirmă şi ea că nu a remarcat jocul cu degetul în puţ. I-am spus că fiul ei, prezent în cameră, mi-a vorbit despre nevoia ei de a-i verifica excrementele. „Ei bine, Doamnă, nu este datoria unei mame să aibă grijă de buna funcţionare a corpului copiilor ei? Chiar şi fiului meu mai mare (un băiat de douăzeci şi unu de ani), îi masez anusul de câte ori defechează. - Ah da, şi de ce? - Doctorul mi-a impus să fac asta. Când fiul meu cel mare avea optsprezece luni a avut un prolaps rectal, şi doctorul mi-a spus sa-i masez anusul după fiecare defecare, pentru a face să se retragă acest prolaps.”

În jurul acestei probleme se organizase, în pre-pubertate şi apoi în cursul pubertăţii, pretinsa maladie nervoasă a acestui băiat de paisprezece ani, a cărui mamă nu suporta ca funcţionarea lui vegetativă să devină autonomă.

Băiatul traducea astfel gelozia faţă de fratele lui mai mare, care avea dreptul la prerogativele masajului anal din partea mamei, în timp ce lui mama îi impunea doar controlul vizual al excrementelor: lui, care nu avusese „şansa” de a avea un prolaps rectal când era mic.

Puţul era proiecţia unei imagini parţiale a corpului anal; el reprezenta rectul băiatului, care asocia adevărul despre sexualitatea feminină cu satisfacţia excrementului. El rămăsese, în ansamblu, la o sexualitate anală fixată astfel de dorinţa perversă a unei mame inocent incestuoase în raport cu proprii fii, sub acoperirea medicinei şi a „datoriei” unei mame ce se ocupă de „buna funcţionare” a corpului-obiect al copiilor săi.

Aceasta permite şi înţelegerea semnificaţiei simptomului motor de agresare prin lovituri de picior. Motricitatea care, atunci când este adaptată social, este o expresie a plăcerii anale sublimate, era, la acest băiat, alterată. Cele două

membre inferioare acţionau în cadrul simptomului său ca un substitut al celui de-al treilea membru inferior: penisul. El lovea jambele mamei sale cu piciorul, în absenţa posibilităţii de a-i penetra vaginul cu penisul său.

În fine, vedem cum se juca rivalitatea cu fratele mai mare, un frate care nu putea decât în mod imperfect să figureze un Eu Ideal, constituind de asemenea un model regresiv căruia fratele mai mic, ca un sugar, ar fi vrut să-i ia locul.

Exemplul 4. Este tot un exemplu de utilizare a modelajului. Un băiat de opt ani, în cursul şedinţei, a realizat un fotoliu. Eu l-am întrebat: „Unde ar fi aşezat el? - În pod. - Dar pare foarte solid, şi nu se pun fotolii încă bune în pod. - Da, este adevărat. - Bine, cine ar fi, fotoliul acesta, dacă ar fi o persoană? - Ar fi bunicul... Pentru că se zice despre el că este bătrân şi că nu vrea să moară. - Şi deci, este enervant, că nu vrea să moară? - Ei bine, da, pentru că nu avem spaţiu acasă şi atunci, eu, sunt obligat să dorm în cameră cu Mama şi cu Tata pentru că el nu vrea ca cineva să doarmă cu el în cameră.”

Iată deci un bătrân care stânjeneşte, pe care părinţii îl luaseră la ei sperând că va muri curând, un bătrân paralizat, veşnic aşezat într-un fotoliu, şi pe care şi-ar fi dorit să-l pună în pod, cu obiectele stricate. Acest fotoliu era reprezentativ pentru corpul stânjenitor şi prea rezistent al bătrânului care împiedica viaţa familiei în spaţiul mic de locuit. Este cert că băiatul nu ar fi putut niciodată să povestească această situaţie altfel decât prin această mediere, prin această fantasmă, care ilustra o fixaţie anală la scaun, literalmente vorbind, care făcea dealtfel din copil un encopretic. Din cauza acestei encopreze fusese adus la consultaţie, pentru psihoterapie.

Şi aici, putem observa cum un copil, cu ajutorul unei producţii plastice, antropomorfizează ceea ce Freud a delimitat ca instanţe psihice. Bunicul, în acest caz, întruchipa un Supraeu anal (culpabilitatea de a face, a acţiunii dinamizante, progresive). Problema era de „a

dejecta” acest bărbat şi în acelaşi timp de a-l păstra şi respecta. Este probabil motivul pentru care copilul avea retenţii anale care se evacuau prin discontrol sfincterian, în acelaşi timp eşuând în sublimarea pulsiunilor orale şi anale, manipulările mentale ce reprezintă şcolaritatea pentru un copil.

Aceste exemple au interesul de a ne arăta cum, în orice compoziţie liberă, se reprezintă, se spune, imaginea corporală: asociaţiile furnizate de copil venind să actualizeze articularea conflictuală a celor trei instanţe psihice.

La copii (şi la psihotici), care nu pot spune direct visele şi fantasmele lor, aşa cum fac adulţii în asociaţiile libere, imaginea corpului este pentru subiect mijlocul pentru a le spune, iar pentru analist constituie mijlocul pentru a le recunoaşte. Este deci ceva spus, ceva spus pentru a fi decodificat, şi pentru care analistul singur nu are cheia. Asocierile copilului aduc cheia: prin aceasta va deveni în ultimă instanţă el însuşi analistul. Căci ajunge să se înţeleagă el însuşi ca loc al contradicţiilor inhibitoare pentru puterea mentală, afectivă, socială şi sexuală a vârstei sale.

Să ne înţelegem bine: *imaginea corpului nu este imaginea desenată sau reprezentată prin modelaj*; *ea se relevă prin dialogul analitic cu copilul*. Din acest motiv, contrar a ceea ce se crede în general, analistul nu trebuie să interpreteze din primul moment materialul grafic, plastic, care-i este produs de către copil; ci acesta, făcând asociaţii asupra producţiei sale, ajunge să dea elementele unei interpretări psihanalitice a simptomelor sale. Şi acestea, nu în mod direct, ci asociind asupra cuvintelor lui (de exemplu, pulovărul cu dungi al boxerului). Mijlocire care, vorbind despre imagine, despre imaginea corporală, nu înseamnă că aceasta ar fi doar de ordin imaginar, pentru că ea este de asemenea de ordin simbolic, fiind indiciul unui anumit nivel al structurii libidinale prinse într-un conflict, care trebuie dezlegat prin cuvântul copilului. Mai trebuie şi ca

acest cuvânt să fie auzit de cel care ascultă prin prisma evenimentelor istoriei personale a copilului.

IMAGINEA CORPORALĂ NU ESTE SCHEMA CORPORALĂ

Exemplele precedente ne-au permis să insistăm asupra acestor doi termeni: nu trebuie să confundăm imaginea corporală cu schema corporală.

În toate cazurile care au fost descrise, a fost vorba despre copii sănătoşi în privinţa *schemei* corporale; doar funcţionarea acesteia era afectată de *imagini* patogene ale corpului. Instrumentul, corpul, sau mai corect mediatorul organizat dintre subiect şi lume, dacă pot spune aşa, era potenţial în bună stare, fără leziuni; dar utilizarea sa funcţională adaptată la conştientul subiectului era împiedicată. Aceşti copii erau teatrul, în propriul lor corp, unei inhibiţii a schemei corporale pentru primele două cazuri (ticuri, totala inhibiţie ideativă şi motorie cu mutism şi surâs rigid), al unui discontrol al schemei corporale pentru ultimele două (lovituri cu piciorul incontrolabile, encopreza). Utilizarea adecvată a schemei lor corporale era anulată, împiedicată de libidoul legat de o imagine corporală inadecvată, arhaică sau incestuoasă. Libidoul barat de lipsa castrărilor pe care ar fi trebuit să le sufere pulsiunile arhaice din partea adulţilor, şi a sublimărilor care ar fi trebuit să le achiziţioneze cu sprijinul adulţilor responsabili de umanizarea (educarea) lor.

Această invalidare a unei scheme corporale sănătoase de către o imagine corporală perturbată se regăseşte de exemplu în cazul copilului care a desenat două tancuri care nu reuşeau să se lupte „cu adevărat”. Unei scheme corporale valide i-ar fi corespuns dimpotrivă o trăsătură grafică netremurată, ţevi de tun îndreptate către adversar. Sau, în desenele sale următoare, boxeri care să aibă fiecare două braţe şi care să nu se aşeze în genunchi ca să boxeze. Am putea chiar spune că în ciuda unei scheme corporale sănătoase, integre[2], imaginii corporale îi lipsea un braţ, era

2 N.A.: Copilul era bine dezvoltat şi robust fizic.

îngenuncheată (dovedind prin aceasta neputinţa băiatului de a susţine potenţialităţile staturii verticale şi situaţiile de rivalitate). În cel de al patrulea caz, această parte, sau părţile absente ale imaginii corporale, interzise de agresivitatea la adresa bunicului carei stânjenea pe părinţi, împiedicau copilul să se identifice cu un băiat care, el, reuşise, pentru că avea o mamă şi un tată care nu erau în conflict unul cu celălalt, cum erau părinţii săi (datorită prezenţei bunicului), şi care concurau amândoi la susţinerea existenţei umanizante a fiului lor şi a eforturilor sale şcolare.

Schema corporală este o realitate de fapt, este într-o oarecare măsură trăirea noastră carnală în contact cu lumea fizică. Experienţele realităţii noastre depind de integritatea organismului, sau de leziunile sale tranzitorii sau permanente, neurologice, musculare, osoase, ca şi de senzaţiile noastre fiziologice viscerale, circulatorii - numite şi cenestezice.

Desigur, atingeri organice precoce pot provoca tulburări ale schemei corporale, şi acestea, datorită lipsei sau întreruperii relaţiilor de comunicare, pot antrena modificări pasagere sau durabile pentru toată viaţa ale imaginii corporale. Se întâmplă însă frecvent ca o schemă corporală infirmă şi o imagine corporală sănătoasă să coexiste la acelaşi subiect. Să ne gândim la copiii atinşi de poliomielită, adică de o paralizie motorie, dar nu şi senzitivă. Dacă maladia survine după vârsta de trei ani, sau după achiziţionarea mersului, a continenţei sfincteriene şi a cunoştinţelor cu privire la apartenenţa lor la un anumit sex (castrarea primară), schema corporală, chiar dacă poate fi parţial definitiv atinsă, rămâne compatibilă cu o imagine corporală aproape întotdeauna intactă, după cum putem observa în desenele acestor copii.

În schimb, schema corporală este întotdeauna atinsă, cel puţin parţial, atunci când poliomielita este foarte precoce, la vârsta alăptării şi a leagănului, mai ales înaintea

experienţei mersului. Dar chiar dacă aceşti copii nu recuperează o schemă corporală sănătoasă, integră din punct de vedere motor şi neurologic, infirmitatea lor poate să nu afecteze imaginea lor corporală: pentru aceasta trebuie ca, până la îmbolnăvire, în cursul acesteia, şi apoi în cursul convalescenţei şi reeducării, relaţia lor cu mama şi cu persoanele din jur să fi rămas suplă şi satisfăcătoare, fără prea multă angoasă din partea părinţilor; relaţia trebuie să fie adaptată nevoilor lor, care trebuie să fie întotdeauna puse în cuvinte ca şi când acestea ar putea fi satisfăcute de ei înşişi, când atingerea musculară datorată bolii şi sechelelor sale i-au făcut incapabili. Atunci când un copil este atins de o infirmitate, este indispensabil ca deficitul său fizic să-i fie explicat, pus în raport cu trecutul său non-infirm sau, dacă este cazul, cu diferenţele congenitale dintre el şi ceilalţi copii. Trebuie ca el să poată, prin limbajul mimico-gestual şi verbal, să-şi exprime şi să-şi fantasmeze dorinţele, fie că sunt sau nu realizabile în raport cu schema corporală infirmă.

Astfel, un copil paraplegic[3] are nevoie să se joace verbal cu mama lui, vorbind despre a fugi, a sări, lucruri pe care mama lui ştie, ca şi el, că nu le va putea face niciodată. El proiectează astfel o imagine corporală sănătoasă, simbolizată prin cuvinte şi reprezentări grafice, în fantasme de satisfacţii erotice, în schimburile de la subiect la subiect. Faptul că dorinţele sale sunt astfel verbalizate împreună cu cineva care acceptă acest joc proiectiv permite subiectului să integreze în limbaj aceste dorinţe în ciuda realităţii, a infirmităţii corpului său. Iar limbajul îi permite descoperirea unor modalităţi personale de comunicare. Un copil phocomèle, născut fără membrele inferioare şi superioare, posedă o schemă corporală infirmă. În schimb, imaginea sa corporală poate fi perfect sănătoasă şi să-i permită un limbaj de comunicări interumane la fel de complete şi satisfăcătoare pentru el ca cele ale unui individ care nu

3 N.A.: Paralizie neurologica a membrelor inferioare.

este infirm. Este cazul Denisei Legrix, femeia-trunchi, autoarea cărţii „Născută aşa”[4] şi care, infirmă din naştere, a fost iubită de mama sa, de tatăl său şi de anturajul lor social.

Un copil care nu are decât un braţ poate să ajungă, cu acesta, la manipularea obiectelor care-i sunt necesare. Ceea ce face ca un copil să fie inadecvat socializat, chiar caracteropat, cu o imagine corporală nesănătoasă, non-castrabilă la momentul înţărcării, apoi al castrării anale (acţiunea autonomă) în raport cu mama sa, care-l menţine în dependenţă faţă de ea, în fixaţie falică sau fobică, este faptul că mama lui nu a vrut să-i vorbească de infirmitatea lui, în timp ce el observă diferenţa dintre corpul lui şi cel al altor copii.

Evoluţia sănătoasă a subiectului, simbolizată de o imagine corporală non-infirmă, depinde deci de relaţia emoţională dintre părinţii lui şi el: de faptul că informaţii veridice, verbale îi sunt oferite foarte precoce în privinţa stării lui fizice de infirm. Aceste schimburi umanizante - sau dimpotrivă, absenţa lor, dezumanizantă - provin din faptul că părinţii au acceptat - sau nu - infirmitatea corpului copilului lor. Sunt ei culpabilizaţi în genitalitatea lor? Sunt ei angoasaţi? Copilul acesta, este el investit narcisic pentru a fi iubit aşa cum este, sau, dimpotrivă, dezinvestit narcisic în valoarea lui de interlocutor care, în calitate de infirm, nu este iubit, şi a cărui infirmitate nu este recunoscută şi rostită? Ca infirm, este el rejectat de către părinţi, în loc să fie recunoscut deplin ca fiul sau fiica lor reală, considerat ca o fiinţă umană cu toate drepturile? Dacă este recunoscut ca subiect al dorinţelor sale, simbol al cuvântului acordat împreună de două fiinţe umane tutelare, care sunt responsabile de naşterea lui şi care-l iubesc în această realitate a sa, dacă ei nu încearcă să-l facă să uite, părinţii (apoi educatorii) vor putea să dea întrebărilor sale, prin intermediul limbajului şi în mod inconştient pentru ei,

4 Paris, ed. Kent-Segep, 1972.

structura unei imagini corporale sănătoase. „Dacă erai o pasăre, puteai zbura...” „Dacă aveai picioare, mâini, puteai să faci ceea ce face băieţelul acesta. tu eşti la fel de priceput ca şi el.”

Şi putem vedea aceşti copii, fără braţe şi fără picioare, ajungând să deseneze cu gura la fel de bine ca cei care au mâini; pe cei care nu au decât picioare ajungând la fel de îndemânatici cu picioarele pe cât sunt alţii cu mâinile lor. Dar asta nu se poate obţine decât dacă sunt iubiţi şi susţinuţi în mijloacele care le rămân pentru a deveni creativi, şi care sunt reprezentantele pulsiunilor lor în schimburile cu celălalt.

O fiinţă umană poate să nu-şi fi structurat imaginea corporală în cursul dezvoltării schemei corporale. Aceasta se poate datora uneori, aşa cum vom vedea, unor infirmităţi, unor maladii organice neuro-vegetative sau musculare precoce; se poate datora şi unor maladii neo-natale, consecutiv unor accidente obstetricale sau infecţiilor care au distrus zone perceptive subtile în prima copilărie (surditate, anosmie, gură de iepure, cecitate, etc).

Putem face totuşi ipoteza că non-structurarea imaginii corporale este în mare parte datorată faptului că instanţa tutelară, dezorientată că nu obţine niciodată răspunsurile aşteptate în mod obişnuit de la un copil de vârsta respectivă, nu mai încearcă să comunice cu el altfel decât corp la corp, pentru a-i întreţine trebuinţele, abandonând umanizarea lui. Este şi mai probabil că o astfel de fiinţă umană, întrucât corpul lui supravieţuieşte, va fi capabilă, mai devreme sau mai târziu, să elaboreze o imagine corporală prin limbaj în funcţie de modalităţile care-i vor fi particulare, prin intermediul reperelor relaţionale senzoriale şi a complicităţii afective cu cineva care îl iubeşte, care îl introduce într-o relaţie triunghiulară, şi care îi permite accesul la relaţia simbolică.

Copiii deveniţi precoce infirmi poliomielitici, de exemplu, care au deci o schemă corporală mai mult sau mai puţin

sever infirmă, pot să pună în evidenţă o imagine corporală perfect sănătoasă, cu condiţia, cel puţin, să nu fi fost nevrotici înainte de a face poliomielită şi să fi fost susţinuţi în cursul perioadei acute a bolii de către mama şi tatăl lor, în relaţia cu sine şi cu altul. Ei desenează în această situaţie corpuri care nu prezintă niciuna din disfuncţionalităţile sau lipsurile pe care le au ei.

Imaginea corporală şi schema corporală: *cum le distingem*.

Să revenim acum în altă manieră la distincţia noastră esenţială.

Schema corporală delimitează individul ca reprezentant al speciei, indiferent de locul, epoca sau condiţiile în care trăieşte. Tocmai această schemă corporală va fi interpretul activ sau pasiv al imaginii corporale, în sensul că permite obiectivarea unei intersubiectivităţi, a unei relaţii libidinale expresive cu alţii care, în absenţa acesteia, ar rămâne pentru totdeauna o fantasma non-comunicabilă.

Daca *schema corporală este în principiu aceeaşi pentru toţi indivizii* (la vârste aproximativ egale, în acelaşi climat) speciei umane, *imaginea corporală*, *dimpotrivă*, *este proprie fiecăruia*: *ea ţine de subiect şi de istoria lui*. Ea este specifică situaţional libidoului, unui tip de relaţie libidinală. Rezultă că *schema corporală este în parte inconştientă*, *dar şi preconştientă şi conştientă*, *în timp ce imaginea corporală este eminamente inconştientă*; ea poate deveni parţial preconştientă, dar numai când se asociază limbajului conştient, care utilizează metafora şi metonimia raportate la imaginea corporală, atât în mimica limbajului cât şi în limbajul verbal.

Imaginea corporală este sinteza vie a experienţelor noastre emoţionale: interumane, trăite în mod repetat prin intermediul senzaţiilor erogene elective, arhaice sau actuale. Ele pot fi considerate ca *încarnarea simbolică inconştientă a dorinţelor subiectului* şi, chiar înainte ca individul respectiv să fie capabil să se desemneze prin

pronumele personal „eu”, ştie să spună „eu”. Vreau să se înţeleagă că dorinţa inconştientă a subiectului în raport cu corpul există din momentul concepţiei. Imaginea corporală este în fiecare clipă memoria inconştientă a oricărei trăiri relaţionale, şi, în acelaşi timp, ea este actuală, vie, dinamică, simultan narcisică şi inter-relaţională: camuflabilă sau actualizabilă în relaţia aici şi acum, prin orice formă de exprimare - desen, modelaj, compoziţie muzicală, plastică, dar şi mimico-gestică.

Graţie imaginii noastre corporale susţinute de - şi suprapuse cu - schema noastră corporală putem intra în comunicare cu altcineva. Orice contact cu altul, fie că acest contact înseamnă comunicare sau evitarea acesteia, este susţinut de imaginea corporală; pentru că la nivelul *imaginii corporale*, *suport al narcisismului*, se intersectează spaţiul cu timpul, trecutul inconştient intra în rezonanţă cu relaţia prezentă. În momentul actual se repetă întotdeauna în filigran ceva dintr-o relaţie din trecut. Libidoul este mobilizat în relaţia actuală, dar poate fi trezită, resuscitată, o imagine relaţională arhaică, ce fusese refulată, şi care face acum retur.

Să profităm de această ocazie pentru a sublinia că schema corporală, care este o abstractizare a trăirii în corp în cele trei dimensiuni ale realităţii, se structurează prin învăţare şi experienţă, în timp ce imaginea corporală se structurează prin comunicarea dintre subiect şi amintire (urma mnezică), memorată în fiecare zi, a satisfacţiei frustrate, reprimate sau interzise (castrarea, în sens psihanalitic, a dorinţei în realitate). În această privinţă ea trebuie raportată exclusiv la imaginar, la un intersubiectiv imaginar marcat din primul moment, la om, de dimensiunea simbolică.

Pentru a ne exprima altfel: *schema corporală raportează corpul actual în spaţiu la experienţa imediată*. *Aceasta poate fi independenta de limbaj* înţeles ca istorie relaţională a subiectului cu alţii. Schema corporală este inconştientă, preconştientă şi conştientă. Schema corporală evoluează în

timp şi spaţiu. *Imaginea corporală raportează dorinţele subiectului la satisfacţie, mediatizat prin limbajul memorat al comunicării între subiecţi*. Ea poate fi independentă de schema corporală. Ea se poate articula prin narcisism, care îşi are originea în întruparea subiectului la concepere. *Imaginea corpului este întotdeauna inconştientă*, *constituită prin articularea dinamică a unei imagini primare*, *a unei imagini funcţionale şi a unei imagini a zonelor erogene unde se exprimă tensiunile pulsionale*.

Rolul divanului, *în psihanaliză*.

În tehnica psihanalitică, tocmai pentru că schema corporală este neutralizată de poziţia culcat a pacientului, este permisa desfăşurarea imaginii corporale. Imaginea corporală este pusă în joc, în acelaşi timp cu faptul că vederea corpului - şi mai ales a expresiei faciale - a analistului devine imposibilă, ceea ce provoacă la analizat o reprezentare imaginară a celuilalt şi nu a realităţii sale vizibile. Se produce astfel o absentizare a satisfacerii pulsiunilor scopice, şi o frustrare a satisfacerii pulsiunilor auditive (pentru că analizatul este cel care vorbeşte, iar analistul foarte puţin). Într-un fel, Freud s-a servit, fără să ştie, de imaginea corpului, şi chiar mai mult decât o facem noi astăzi, pentru că frustra pacienţii de orice satisfacţie genitală în cursul curei.

Cercetarea dorinţelor şi a apărărilor împotriva dorinţelor sunt procese verbale constructive pentru imaginea corporală, vizând protejarea simultană a integrităţii narcisismului şi a schemei corporale, adică a corpului însuşi în calitate de ansamblu carnal coeziv care trebuie să rămână integru pentru a percepe. Astfel, într-o durere prea intensă, întregul organism (întregul psihism?) presimte că o confruntare cu un obstacol a corpului aflat în suferinţă în cutare sau cutare loc rănit sau dureros ar putea provoca o stare de insecuritate, şi se protejează pe sine prin distanţa pusă faţă de ceilalţi. Acest fapt reflectă schema corporală imaginată conştient, şi nu imaginea corporală.

Se mai poate întâmpla ca procesele active de negare a plăceriineplăcerii, sau a proceselor ideative de negare a obiectului erotic prin limbajul corpului sau cel verbal, să aibă ca scop protejarea subiectului faţă de o experienţă repetată de la care să nu aştepte decât ceva neplăcut[5]. Este interesant pentru psihanalist sa urmărească dinamica dorinţei inconştiente la diferitele sale niveluri: mai întâi la nivelul corpului-obiect, apoi la nivelurile relevate de imaginea corporală a fiecărui stadiu în aspectul său trinitar inconştient - limbaj mimic, visceral sau gestual inconştient.

În cazul de modelaj al puţului, pe care l-am citat[6], am văzut cum imaginea corporală parţială anală era reactualizată într-o trăire relaţională. Să mai oferim exemplul unei fetiţe care, în cursul primei şedinţe, a desenat, fiind singura cu mine, o vază foarte frumoasa cu flori înflorite, indicând nivelul apei în care intrau cozile. Apoi am avut o întrevedere cu mama în prezenţa fetiţei. Aceasta făcea, în acest timp, un al doilea desen, cu un ghiveci minuscul cu flori ofilite. Putem observa în acest caz diferenţa imaginii corporale a fetiţei, aşa cum era resimţita inconştient, în funcţie de faptul că se afla sau nu în prezenţa mamei. În comparaţie cu mama sa, se simţea jalnică şi ofilită, în timp ce, atunci când era singura interlocutoare a psihanalistului care o asculta, simţea că are dreptul să înflorească şi să se bucure de frumuseţea sa narcisică seducătoare.

Schema corporală a acestei fetiţe nu era afectată de prezenţa mamei ei; această prezenţă însă, inducea o modificare a imaginii corporale şi, datorită acestui lucru, în reprezentarea sa proiectivă. Această modificare permite şi înţelegerea relaţiilor perturbate între mamă şi fiică.

---

5 N.A.: Un exemplu banal este timiditatea şi expresia sa corporală: "roşirea", "transpiraţia". Eritrofobia reprezintă nevroza, dar timiditatea nu este nevrotică.

6 N.A.: Cf. p.7.

Simptomele, motivele consultaţiei, sunt astfel ilustrate. Copilul exprima, graţie acestor două desene ale sale, ceea ce era resimţit ca un narcisism rănit în relaţia sa cu mama, şi care nu putea fi dezlegat, decodificat, decât prin travaliul psihanalitic. Această decodificare trebuia făcută, nu numai în raport cu dorinţa fetiţei în relaţie cu dorinţa mamei şi invers, dar şi în raport cu dorinţa fiecăreia în relaţia lor triunghiulară oedipiană - actuală pentru copil, trecută pentru mamă - adică în raport cu obiectul extern al dorinţei lor genitale: pentru fetiţă, tatăl ei, sau altfel spus, consortul mamei sale.

Situaţia triunghiulară pe care analistul o face să apară prin simpla sa prezenţă, situaţia triunghiulară în care mama vorbeşte cu analistul, pune fetiţa în situaţia de inferioritate a unei flori[7] ofilite şi lipsite de vitalitate, în timp ce relaţia duală a copilului cu analistul o investise narcisic. (Analistul, chiar dacă era femeie în acest caz, pare să fi fost pus pe poziţia tatălui). Desenul exprimă sentimentul dureros al castrării genitale a fetei care se imaginează, din cauza mamei, nedezirabilă pentru tatăl ei.

Graţie observării şi ascultării copiilor, pe de-o parte în relaţiile lor reale, familiale şi amicale, pe de altă parte în relaţia transferenţială în şedinţa analitică, am putut să înţeleg rolul major al imaginii corpului pacientului, pentru sine, şi ca proiecţie asupra altuia în orice fantasmă existenţială a prezenţei pentru sine şi în lume.

Tehnica analizei adaptată la copii

A face un copil, în cadrul şedinţei analitice, să deseneze sau să modeleze nu înseamnă a te juca cu el. Regula, pentru psihanalist, este de a nu participa activ la jocul copilului, adică de a nu amesteca propriile fantasme cu cele ale copilului aflat în cură; ceea ce subînţelege că analistul nu erotizează relaţia sa cu pacientul, în aceeaşi măsură în

7 N.A.: Floare - proiecţie a zonei erogene a imaginii corporale oral-anală pasivă, loc purtător al fructelor plantelor, fiinţe vii individuate, dar nu animate şi motrice.

care nu urmăreşte nici vreun fel de reparaţie. Este un travaliu, o punere în cuvinte a fantasmelor copilului, aşa cum le observam adesea în primele şedinţe exprimate doar prin priviri, şi nu printr-un joc. Ca şi adulţii, copiii nu vin ca să se distreze, să se amuze, la psihanalist. Vin ca să se exprime cu adevărat. Mulţi copii care au avut posibilitatea unui tratament psihanalitic nu au reuşit să tragă niciun folos din acesta, pentru simplul fapt că şedinţele de psihoterapie le-au fost indicate prin cuvintele: vor merge să se joace cu un domn sau cu o doamnă care iubeşte copiii. Rezultatul a fost o erotizare a relaţiei, continuarea de „a fi jucăria altuia”.

Rolul psihanalistului este, tocmai, nu de a înlocui cu o dorinţă presupusă sănătoasă dorinţa presupusă patologică a părinţilor, nici de a „răpi” copilul părinţilor sau educatorilor care, teoretic, au fost, sau sunt, sau vor fi, răi pentru el; ci dimpotrivă, de a permite copilului, prin gesturi, prin semnele limbajului, cărora li s-au adăugat cuvinte adresate persoanei sale (în prezenţa sau nu a părinţilor), să ştie că analistul are încrederea părinţilor, care rămân aşa cum sunt, responsabili de el, ca el să ajungă la propria înţelegere asupra a ceea ce-l face să sufere. El se poate atunci regăsi ca subiect care doreşte, în triunghiul iniţial al scenei primitive, şi ca, dacă într-adevăr suferă, să accepte, sau măcar să încerce, contractul care i se oferă: nu de a se juca pentru propria plăcere, ci pentru a se exprima faţă de analist prin jocul său, în măsura în care nu poate încă spune prin cuvinte gândurile, sentimentele, fantasmele sale. Desenele şi modelajele sale sunt destinate pentru a fi puse în cuvinte, aparţin transferului, aşa cum sunt visele, fantasmele şi asociaţiile libere în cadrul tehnicii psihanalizei pentru adulţi.

Voi adăuga că eu am ca principiu, în ce-i priveşte pe copiii care nu au abordat încă complexul oedipian, chiar dacă nu sunt autişti sau fobici severi, indiferent de vârstă, de a-i vedea la început împreună cu părinţii lor, apoi de a vedea

frecvent părinţii singuri şi, oricând copilul doreşte, de a le permite acestora să asiste la şedinţe şi chiar să participe.

M-am abţinut întotdeauna să mă joc cu copilul în cadrul şedinţei analitice. Ca şi în cazul pacienţilor adulţi, cu care nu intrăm în conversaţie, nici cu copiii, nu ne amestecam fantasmele cu ale lor, ci ascultăm, prin ceea ce fac ei, ceea ce au de spus, ceea ce simt şi ce gândesc, şi care trebuie aprioric total acceptat de noi.

Pornind de la desenul său, copilul ajunge, prin asociaţiile de idei, să vorbească despre tatăl său, despre mama sa, despre fraţii şi anturajul său, despre mine în raport cu el şi „interpretările" pe care i le ofer. Aceste „interpretări" fiind, ca şi pentru adulţi, probleme privind reactivarea uneia sau alteia dintre fantasmele sale, şi mai ales a legăturii între asocierile sale, privind anumite perioade trecute din viaţa sa.

În acelaşi timp, desenele sau modelajul nu-i sunt propuse pentru a-l face să vorbească despre tatăl sau mama sa. Ele sunt, ca şi visele sau fantasmele adulţilor, expresii ale inconştientului. Orice desen, orice reprezentare a lumii este deja o exprimare, o comunicare tăcută, ceva spus pentru sine sau pentru altul. În şedinţă, este o invitaţie la comunicare cu analistul, fapt pentru care trebuie să adăugăm că, atunci când copilul vorbeşte în şedinţă (ca şi adultul dealtfel) despre tatăl sau mama lui, despre familia lui, el nu vorbeşte despre ei în realitatea lor, ci despre tatăl din el, despre mama din el, fraţii din el; adică despre dialectica relaţiei sale cu aceste persoane reale care, în spusele sale sunt deja fantasmate.

Crezând că vorbeşte despre persoane reale, el vorbeşte de fapt despre aceste persoane aşa cum şi le reprezintă, în raport cu propria subiectivitate, aceste experienţe fiind urmarea suprapunerii în cursul istoriei sale de viaţă în relaţia cu adulţii. De aici vine posibilitatea proiecţiei acestei trăiri relaţionale în reprezentarea plastică pe care am descris-o deja în termeni de antropomorfizare. La întrebarea

mea: „Cine ar fi soarele?”, întrebare care pune la condiţional posibilitatea de a asocia asupra soarelui, copilul poate răspunde: „Soarele ar fi tata, iarba ar fi un Cutare...”. Aş putea să-l mai întreb: „Dacă tu ai fi în acest desen, cine ai fi?”, fără a uita că micuţul copil nu poate intra în relaţie decât prin intermediul proiecţiei. De fapt, doar după castrarea oedipiană şi intrarea în ordinea simbolică a Legii, aceeaşi pentru toţi, relaţia directă reală devine posibilă. Până atunci, un bărbat este o referire la tată, prezent sau absent, o femeie este o referire la mamă, prezentă sau absentă. Deci prin observarea interpretărilor proiective - „Bunica ar fi ceaşca”, „Bunicul ar fi fotoliul” - vedem în ce măsură un copil împrumută o parte sau în totalitate imaginea sa corporală unor obiecte, animale sau persoane, etc; şi în momentul în care se produce această proiecţie comunică viaţa sa inconştientă.

Un copil de şaptesprezece sau optsprezece luni este la fereastră şi priveşte cerul. Pentru prima oară, este atras de imaginea unei stele pe cerul încă luminat. Mama sa vine pentru a închide geamul. „Aşteaptă, aşteaptă, priveşte!” spune el. Mama îi explică: „Este o stea, este Steaua Ciobanului, prima stea care apare pe cer”. Şi adaugă: S-a făcut frig, trebuie să închidem fereastra”. Părăsindu-şi locul cu regret, copilul spune: „La revedere, prinţesă!” şi face cu mâna un gest de rămas bun stelei. El nu spune „la revedere” prinţeselor din poveşti, dar spune asta unei stele care străluceşte ca privirea mamei, referinţă la prinţesa sufletului copilului, prinţesa care este mama pentru el.

Oferit pe viu, acest exemplu ne poate permite să înţelegem ce poate reprezenta cerul în desenul copilului. Este suficient să observăm că micuţul copil care priveşte adultul de jos în sus, vede capul părinţilor săi profilat pe cer, atunci când sunt afară, şi deci asociază chipul lor persoanei figurate ca ocupând cerul, adică Dumnezeului lui, Regelui din realitatea spaţială a desenului său: Dumnezeului său din „realitatea imaginară” (omnipotenţa

parentală fantasmată), cea a omnipotenţei cosmice şi divine, şi omnipotenţei ce stăpâneşte comportamentul său, simbolizat de cuvintele „Rege” sau „Regină”, mijloc de a regăsi în cerul infantil instanţa Supraeului sau a Eului Ideal[8].

Imaginea corpului - înainte de Oedip - se poate proiecta în orice reprezentare, indiferent care ar fi ea, şi nu doar în cele umane. Astfel, un desen sau un modelaj figurând un obiect, o plantă, un animal sau un om este în acelaşi timp o imagine a celui care desenează sau modelează, şi a celor desenate sau modelate, aşa cum le-ar dori, conforme cu ceea ce poate să se aştepte din partea lor.

Toate reprezentările sunt simbolic legate de emoţiile care au marcat persoana în cursul istoriei sale, şi ţin cont de zonele erogene care au fost succesiv prevalente pentru acesta. Ştim că prevalenţa, electivitatea zonelor erogene, se modifică, se deplasează pe măsura creşterii subiectului şi dezvoltării schemei sale corporale aşa cum îl permite sistemul nervos al copilului (imatur la naştere şi maturizat spre douăzeci şi şapte, treizeci de luni). Această evoluţie a erogenităţii nu este o simplă derulare a unui program fiziologic, ci este structurată prin calitatea relaţiei interpsihice cu altul, în special cu mama, imaginea corporală reprezentând mărturia acesteia.

Relaţia interpsihică implică faptul că trebuinţa nu este singura în cauză, că nu este vorba doar de corp la corp.

---

8 N.A.: Eul Ideal este o instanţă care ia o fiinţă reală (un Tu) ca reper idealizat (model), pentru pre-subiectul care este Eul raportat la Tu. Maestrul model, cu dreptul de a spune "Eu" (n.t.: "Je" în franceza). După Oedip, persoana este ea însăşi subiectul Eu ("Je", în fr.), asumându-şi Eul (n.t.: "Moi" în text), comportamentul său fiind marcat de legea genitală în aceeaşi măsură ca şi adulţii: iar Idealul Eului nu mai este raportat la o altă persoană, ci la o etică ce serveşte Eului ca suport imaginar pentru accederea la vârsta adultă.

'N.A.: Din nefericire, acest fapt nu dovedeşte întotdeauna cu adevărat că el este iubit ca persoană; căci bomboana este uneori mijlocul de a refuza cererea sa de a relaţiona; se caută mai degrabă să fie făcut să tacă dându-i-se bomboana.

Spre exemplu, atunci când copilul cere mamei sale o bomboană, plăcerea pe care o anticipează este articulată plăcerii pierdute a contactului gurii sale cu sânul sau cu tetina, dar degajată de aspectul nutritiv al lactaţiei ca şi de mirosul corpului matern. Primirea bomboanei este o dovadă din partea persoanei care i-o dă, că se poate simţi iubit şi acceptat în dorinţa sa. Este un dar din dragoste1. În fond, dacă se refuză copilului satisfacerea cererii bomboanei recunoscând că acesta solicită persoanei să intre în relaţie cu el, şi dacă această persoană se interesează de copil, îi vorbeşte, comunică cu el, aceasta dovedeşte copilului că este iubit, chiar dacă i se refuză gratificarea corporală. Dragostea care i se oferă astfel, chiar dacă nu răspunde cererii sale pentru o plăcere orală, îi oferă o plăcere de valoare umană mult compensatoare.

Aşa cum am spus, doar o dată cu intrarea în ordinea simbolică datorată castrării oedipiene relaţia adevărată cu cuvântul îl va putea exprima clar pe cel care vorbeşte, ca subiect responsabil de acţiunile Eului său, pe care corpul lui le manifestă. Până atunci, dorinţa copilului, fie că este olfactivă, orală, anală, uretrală (la băiat) sau genitală (la băiat şi fată), nu poate să se exprime direct prin limbaj autonom, raportată (şi dependentă) fiind la instanţele tutelare: care, focalizând dorinţa, definesc universul relaţional al copilului. El nu poate exprima această dorinţă decât prin intermediul dorinţelor parţiale, prin proiecţiile reprezentate pe care i le dă. De unde şi importanţa teoretică şi practică - în psihanaliză - a acestei noţiuni de imagine corporală pentru copiii de vârsta preoedipiană. Dorinţa copilului se manifestă în raport cu fiecare bărbat sau femeie - inclusiv analistul - cu prudenţa necesară pentru a fi protejată structurarea în curs. El nu va mobiliza în relaţia cu o persoană extrafamilială acele pulsiuni erotice care trebuie să rămână angajate în situaţia emoţională securizantă a spaţiului familial, situaţie inconştient erotică faţă de ambii părinţi. Pentru că, în mod concret, persoanele

parentale sunt responsabile de coeziunea sa narcisică, raportaţi în timp la scena primitivă, şi în spaţiu la relaţia actuală de dependenţă faţă de ei, pentru a supravieţui. Dorinţa incestuoasă structurantă (inconştientă, desigur), homosexuală şi/sau heterosexuală, este şi deci trebuie să rămână angajată în raport cu tatăl şi cu mama sa. Deci, emoţiile datorate situaţiei erotice actuale, în curs de evoluţie spre imaginea (punerea în scenă) completa a complexului Oedip[9] în raport cu părinţii, nu poate fi transferată asupra analistului şi nici asupra altui bărbat sau femei fără a pune în pericol coeziunea narcisică a copilului. Pericolul provine din riscul că nu va putea transfera proiectiv decât emoţiile necastrate, nesimbolizate, legate de pulsiunile arhaice: şi riscul este mai ridicat dacă, aşa cum se întâmplă adesea, părinţii regresează ei înşişi, datorită tratamentului copilului lor, la poziţii libidinale la fel de arhaice, de exemplu, într-o atitudine de încredere necondiţionata sau de suspiciune iraţională faţă de analistul copilului lor. Copilul este prins atunci într-o situaţie fără ieşire, în care trebuie să facă faţă unor comportamente inconştiente arhaice, erotizate şi erotizante, ale părinţilor săi. Aceştia, deşi în continuare responsabili de educaţia lui, nu mai pot fi reprezentanţi ai Eului Ideal feminin sau masculin din moment ce comportamentele relevând un libido arhaic devin dominante asupra celor de tip adult, animate de dorinţa genitală unul faţă de celălalt.

Când un copil se află în cură, mai mult chiar decât pentru un copil oarecare în curs de evoluţie spre Oedip şi castrarea dorinţei incestuoase genitale în cadrul familiei, este important ca părinţii să îşi asume rolul de responsabili faţă de copil şi de castrarea acestuia, afirmându-şi dorinţa autonomă de adulţi, cu încrederea în ei înşişi aşa cum se simt, adulţi printre alţi adulţi de vârsta lor, pe scurt, cu narcisismul pe care trebuie să şi-l păstreze.

---

9 Cf. Au jeu du désir, Paris, Ed. Seuil, 1981, "Complexul Oedip, etapele sale structurante şi accidentele sale".

Regresia posibilă a adulţilor tutelari, a părinţilor, ca a oricărui adult în faţa dorinţelor arhaice ale copilului, explică de ce *este de neconceput formarea de psihanalişti care să fie doar psihanalişti pentru copii*. *Un analist pentru copii trebuie să fie obligatoriu*, *în primul rând*, *şi psihanalist pentru adulţi*.

De unde şi necesitatea ca noi, analiştii să ascultăm discursul (sau tăcerea) unui copil şi travaliul unor şedinţe în prezenţa unuia dintre părinţii lui, atâta timp cât copilul doreşte o prezenţă protectoare în raport cu persoana adultă străină care suntem. Din moment ce acceptă să vină la analist şi să rămână la şedinţă, o face pentru că doreşte să fie ajutat, dar nu în detrimentul relaţiei sale cu părinţii, atâta timp cât nu se simte în deplină siguranţă în ceea ce ne priveşte: adică atâta timp cât nu este sigur că respectăm în el copilul părinţilor săi şi, prin acesta, părinţii lui, aşa cum sunt, fără a încerca să-l separam când el este fixat la ei, nici să le schimbăm comportamentele faţă de el.

Necesitatea de a fi psihanalist pentru adulţi se impune şi în cazul luării deciziei de a accepta sau nu un copil adus pentru simptome care îngrijorează medicul său, părinţii sau educatorii, deşi el nu suferă personal încă de nimic, desigur datorită, tocmai, acestor simptome. Şedinţele preliminare, împreună sau separat, în absenţa copilului, pot prin ele însele să amelioreze considerabil starea copilului, ceea ce ne permite să înţelegem că părinţii, în relaţia lor, sau unul dintre ei, angoasat de o nevroză personală, provoacă, nevorbind despre angoasele sale, sindromul reactiv al copilului. Subiectul tratamentului, în opt cazuri din zece, nu este copilul ci una din persoanele din anturaj, un copil mai mare sau unul din părinţi, în raport cu care copilul este, fără să-şi dea seama, „reactivul” care alertează familia.

În cazul în care copilul este atins şi suferă de o tulburare ireversibilă, este important ca părinţii lui să rămână educatorii lui, în fiecare zi animaţi de un proiect pedagogic şi de dorinţa de a-l îndruma. Rolul psihanalistului este

diferit: el nu se ocupă direct de realitate, ci numai de ceea ce percepe copilul, raportat în prezent la întreaga sa istorie libidinală.

Interesul pentru a decodifica imaginea corporală prin intermediul ilustraţiilor grafice şi plastice pe care le oferă copilul, este de a înţelege cum poate el intra în comunicare lingvistică, să se exprime cu adevărat, cu un adult, fără însă a-i vorbi direct. Un adult reacţionează adesea în faţa unui copil care nu-i vorbeşte prin: „Ei, ţi-ai pierdut limba?”, fără a înţelege tocmai faptul că acel copil nu-şi poate folosi limba în relaţie cu el. Chiar fără a fi suspicios (dacă părinţii nu resimt asta), copilul în această situaţie nu se simte încă în siguranţă cu acest adult despre care nu ştie cum îl cunoaşte sau nu, cum respectă sau nu, liberul joc şi relaţiile dintre părinţii lui şi relaţiile lui cu aceştia.

O persoană care îi cere să vorbească, atunci când el nu o cunoaşte, şi când el este încă angajat cu precădere în relaţia sa cu părinţii, va fi percepută ca violatoare, ca un răpitor, în raport cu dorinţa copilului şi a cuvintelor pe care nu i le poate da. Aceasta va fi cu atât mai mult dacă, prin seducţie, ea va încerca să se „joace” cu copilul sau dacă, fără ca acesta să fie conştient de „meseria” adultului la care părinţii l-au adus, acesta se comportă ca şi când ar avea toate drepturile asupra persoanei sale: sub pretextul că părinţii lui doresc ca el să intre în relaţie cu acesta, care îi este încă necunoscut şi despre care nu înţelege cum sau cu ce se află în serviciul propriei persoane.

IMAGINEA CORPULUI PULSIUNI DE VIAŢĂ ŞI DE MOARTE

Imaginea corpului este, în orice moment, pentru fiinţa umană, reprezentarea imanent inconştientă în care îşi găseşte sursa dorinţa. Ca şi Freud, eu consider că pulsiunile care urmăresc satisfacerea dorinţei sunt pulsiuni de viaţă şi de moarte. Pulsiunile de viaţă, întotdeauna legate de o reprezentare, pot fi active sau pasive, în timp ce pulsiunile de moarte, repaus al subiectului, sunt întotdeauna lipsite de reprezentare şi nu sunt nici active nici pasive. Ele sunt

trăite în absenţa ideaţiei. Pulsiunile de moarte prevalează în timpul somnului profund, al absenţelor, al comei. Nu reprezintă dorinţa de a muri, ci aceea de a se odihni.

Pulsiunile de moarte sunt caracterizate de absenţa reprezentării reziduale a relaţiilor erotice cu altul. Ele sunt creaţia unui corp nealterabil de către dorinţă. Pulsiunile de moarte incită regulat subiectul să se retragă din orice imagine erogenă, ca în timpul somnului profund, în leşinul care urmează unei emoţii prea puternice, sau ca în enureza şi encopreza secundară, care apar la copilul care era deja continent, a cărui schemă corporală achiziţionase deja continenţa naturală oricărui mamifer, şi care, confruntat cu o stare emoţională inasimilabilă pentru imaginea sa corporală şi etica aferentă acesteia, o stare pe care narcisismul său nu poate să şi-o reprezinte, revine la somn, la o imagine funcţională sau la imaginea unei zone erogene, aici zona erogenă uretrală sau anală.

El doarme atunci, nu ca acel copil de trei ani care este, ci ca şi copilul care a fost înainte de a ajunge la continenţa diurnă şi nocturnă a unei scheme corporale de trei ani. El poate deci pierde, prin pulsiunea de moarte, în cursul stării de veghe sau a somnului, aceasta continenţă care este totuşi, cum am mai spus, o achiziţie firească oricărui mamifer; o poate pierde din cauza unei dorinţe pe care şi-o interzice, şi care-l face să se întoarcă în timpul somnului la o imagine a corpului arhaica. Acest lucru se produce în timpul somnului pentru că atunci schema corporală continentă poate fi neutralizată prin reviviscenţa unei perioade relaţionale libidinale de la subiect la subiect, în care micuţul a fost mult timp imatur neurologic, şi deci incontinent. De fapt, somnul este caracterizat de prevalenţa pulsiunilor de moarte şi de adormire - literalmente - a pulsiunilor de viaţă (cu excepţia visului[10]).

---

10 N.A.: În vis, subiectul nu comunică cu obiectul concret, ci cu obiectul fantasmat sau cu obiectul introiectat. Visul este gardianul somnului.

Imaginea corpului este întotdeauna o imagine capabilă de comunicare într-o fantasma. Nu există stare de solitudine umană care să nu fie însoţită de amintirea unui contact în trecut cu o fiinţă antropomorfizată, dacă nu reală. Un copil singur este întotdeauna prezent sieşi prin intermediul unei fantasme a unei relaţii anterioare, reală sau narcisizantă, între el şi un altul, altul cu care a avut în mod real

O relaţie pe care a introiectat-o. El fantasmează aceasta relaţie, ca un sugar care, singur în leagănul său, se simte împreună cu mama sa prin vocalizele pe care le produce, crezând că repetă fonemele pe care le-a auzit de la ea şi, astfel iluzionat, nu se mai simte singur, ci fiind pentru şi împreună cu ea.

Viziunea asupra lumii a copilului mic este conformă imaginii sale corporale actuale şi depinde de aceasta. Deci, prin intermediul acestei imagini corporale putem să intrăm în contact cu el. Chiar de la naştere, exista cuvinte şi foneme care au însoţit contactele percepute de corpul copilului. Cuvintele, cu care noi gândim, au fost la origine cuvinte şi grupuri de cuvinte care au însoţit imagini ale corpului în contact cu corpul altcuiva. Aceste cuvinte vor fi auzite şi înţelese de către copil în mod diferit în funcţie de stadiul la care a ajuns. Este deci necesar ca noi, psihanaliştii, să înţelegem că toate cuvintele pe care le utilizăm cu copiii sunt cuvinte care corespund unei experienţe senzoriale deja simbolizate sau pe cale de a fi simbolizate. Este evident că, de exemplu, cuvântul „a iubi” nu exprimă acelaşi lucru pentru un copil de şase luni, în stadiul oral, ca pentru un adult ajuns în stadiul genital. Copilul a cărui imagine corporală este aceea a stadiului oral nu înţelege decât cuvintele privind plăcerea orală şi a corpului purtat, cele asociate funcţionării şi erotismului oral, pentru un corp a cărui schemă corporală nu este încă autonomă.

O fetiţă de cinci sau şase ani a venit în consultaţie pentru că, de doi ani, nu mai apuca nimic cu mâinile: pulsiunile de

moarte parţiale făcuseră să dispară imaginea corporală funcţională a membrelor superioare. Atunci când i s-a oferit un obiect, ea şi-a strâns degetele în pumn şi şi-a lipit braţele de torace astfel încât mâinile sale să nu atingă obiectul care se apropia. Copilul mânca direct din farfurie atunci când vedea un aliment care îi plăcea. I-am întins nişte plastilină şi i-am spus: „*O poţi lua cu gura mâinii*”. Imediat, plastilina a fost apucată de mâna copilului şi dusă la gură. Ea putea înţelege „gura mâinii” întrucât erau cuvinte corespunzătoare erotismului oral. Nu ar fi reacţionat însă dacă iaş fi întins plastilina. Nu ar fi reacţionat nici dacă i-aş fi spus „Ia plastilina în mâna” sau „Modelează ceva din plastilină”, pentru că acestea ar fi fost cuvinte care implicau o imagine corporală aparţinând stadiului anal, pe care ea îl pierduse. Aceste cuvinte, nu mai aveau pentru ea semnificaţia unei corespondenţe de la imaginea corpului la schema corporală, ar fi rămas lipsite de sens. Eu i-am oferit, într-un fel, medierea fantasmatică orală, zona erogenă păstrată pentru a înghiţi şi supravieţui, şi aceasta i-a permis utilizarea mânii şi a braţului. În timp ce ea nu avea mâini decât în gură, i-am pus prin cuvinte o gură în mâinile sale, redându-i un braţ ce îi lega mâna-braţ-gură de gura-mână a feţei, pierdut şi el. Schema sa corporală şi imaginea corpului regresaseră în ceea ce priveşte „a lua” (dar nu şi „a merge”) la o epocă la care încă nu se intersectau la nivelul acţiunii, pentru „a face”, care aparţine eroticii anale. Etica sa se baza pe mâncabil/non-mâncabil, conţinător/conţinut, agreabil/dezagreabil, bun/rău. Noţiunea de formă palpabilă era dominată de aspectul tactil, labial, auditiv, vizual, olfactiv, percepţie de stadiu oral; percepţia volumului venind doar odată cu stadiul anal.

La nivelul imaginii corpului se înscriu experienţele relaţionale ale trebuinţei şi dorinţei, valorizante şi/sau devalorizante, adică narcisizante sau denarcisizante (de investire sau dezinvestire narcisică). Aceste senzaţii valorizante sau devalorizante se manifestă ca o simbolizare

a variaţiilor percepţiei schemei corporale, şi în special a celor induse de interacţiunile interumane, printre care contactul fizic şi spusele mamei sunt predominante.

Imaginea corpului şi Se-ul

Trebuie subliniat: *imaginea corpului implică dorinţa şi nu se raportează doar la trebuinţă*. Imaginea corpului, putând preexista, dar coexistând fiecărei manifestări a subiectului, atestă o lipsă raportată la a fi pe care dorinţa urmăreşte să o satisfacă, în timp ce trebuinţa urmăreşte saturarea unei necesităţi legate de a avea sau a face, dictată de schema corporală. *Studiul imaginii corporale ca şi substrat simbolic ar putea contribui la elaborarea noţiunii de „Se*”. Trebuie însă precizat că este vorba despre un Se-u întotdeauna în relaţie, la început în relaţie cu un obiect parţial necesar supravieţuirii corpului, în relaţie asociativă cu o relaţie precedentă cu un obiect total, relaţie care a fost transferată de la acest obiect la un altul, parţial sau total[11]. Imaginea corporală este un Se deja relaţional, nu un Se fetal, ci unul inclus într-un corp situat în spaţiu, autonomizat ca masa spaţială, un Sine din care o parte constituie un pre- Eu: cel al unui copil capabil să supravieţuiască temporar separat de corpul altuia. Pulsiunile, emanând din substratul biologic structurat sub forma schemei corporale, nu pot să se exprime în fantasme, ca în relaţia transferenţială, decât prin intermediul imaginii corporale. *Daca locul de origine*, *sursa pulsiunilor este schema corporală*, *locul reprezentării lor este imaginea corpului*. Cu toate acestea, elaborarea acestei imagini corporale nu poate fi studiată decât la copil, în cursul structurării schemei sale corporale în relaţie cu adultul care îl îngrijeşte: pentru că ceea ce numim *imaginea corporală este ulterior refulată*, *în special datorită descoperirii imaginii scopice a corpului*, *iar apoi datorită*

11 N.A.: Numesc "obiect total" o fiinţă vie în întregimea sa - arbore, animal sau fiinţă umană. Numesc "obiect parţial" o parte reprezentativă a acestui obiect total, prin care subiectul poate intra în relaţie mediată cu acest obiect total.

castrării. La copil, în cursul primilor trei sau patru ani, ea se constituie în raport cu experienţele olfactive, vizuale, auditive, tactile, care au valoare de comunicare la distanţă, în absenţa contactului fizic cu alţii - în primul rând cu mama, dar şi cu alte prezenţe din anturaj. Atunci când nu este nimeni în apropiere, când se produce o experienţă senzorială nouă în absenţa unei prezenţe umane, teoretic, doar schema corporală va fi implicată. Practic însă, această experienţă senzorială este, pentru subiectul însuşi, integrată prin intermediul amintirii unei relaţii simbolice deja create.

Fantasmă, *dorinţă*. *Realitate*, *trebuinţă*.

De exemplu, un copil care se loveşte de o masă crede că aceasta este rea, şi se aşteaptă ca masa să-l consoleze pentru răul pe care l-a suferit din pricina ei. El proiectează asupra acestei mobile o imagine corporală. Doar cu ajutorul cuvintelor mamei el va ajunge să discrimineze lucrurile de persoane. Persoanele sunt pentru el, până în acest moment, doar corpuri de care el se loveşte, dar care apoi îl consolează; o mobilă este un corp de care el se loveşte, dar care nu îl consolează, care nu reacţionează, chiar dacă el ţipă şi apoi o bate. În schimb, aflat în prezenţa unui martor uman, real sau din amintire, schema corporală, origine a trebuinţei, care constituie corpul în vitalitatea sa organică, se intersectează cu imaginea corpului, locul de origine al dorinţei. Această ţesătură de relaţii va permite copilului să se structureze ca om. Mai târziu, relaţiile umane astfel introiectate vor face posibilă relaţia narcisică cu sine-însuşi (narcisismul secundar).

Pentru a relua exemplul precedent, când mai târziu copilul se loveşte de o mobilă, se va mângâia cu propria mână, îşi va alina suferinţa corporală; nu va mai atribui lucrurilor comportamente intenţionate. El introiectează experienţa diferenţei între lucru şi corp viu, în cazul acesta al său; lucrul, corpul mamei şi obiectul numit masă. El transferă propriei mâini capacitatea de acţiune salvatoare şi

reconfortantă pe care doar mama lui o putea realiza pentru el când era mai mic şi se rănea lovinduse de lucruri. Aceasta introiecţie îi permite să se auto-îngrijească.

În măsura în care imaginea corpului se structurează astfel în relaţia intersubiectivă, orice întrerupere a acestei relaţii, a acestei comunicări, poate avea efecte dramatice. Sugarul care îşi aşteaptă Mama plecată de două săptămâni, se aşteaptă ca ea să fie exact la fel ca atunci când l-a părăsit. Când ea revine, după cincisprezece zile, o vede altfel, şi el însuşi a devenit altfel, conform propriei realităţi. Astfel se poate instala o formă de autism, pentru că nu mai reuşeşte să regăsească împreună cu celălalt senzaţia de sine din urmă cu două săptămâni, nu mai regăseşte în mama lui nici aceeaşi mamă şi nici pe el însuşi. Această schimbare poate fi de asemenea traumatizantă la vederea mamei care revine de la maternitate cu un copil; ea nu mai are copilul în pântece ca atunci când a plecat de acasă; ori copilul mai mare la asta se aştepta, fără să realizeze că se aştepta: el nu se aştepta să o vadă cu un nou-născut. Ştiind, din ceea ce i s-a spus, că s-a născut un frăţior sau o surioară, el se aşteaptă ca mama să revină cu un copil de vârsta lui.

Fantasma pe care o are cu privire la ceea ce aşteaptă nu este ceea ce se întâmpla în realitate. Consecinţa uneori patogenă a acestei discordanţe între imaginar şi realitate, face obiectul intervenţiei psihanalitice. Orice copil trebuie să ajusteze permanent fantasma, derivată din relaţiile din trecut, la experienţa imprevizibilă a realităţii prezente, care diferă cu totul sau doar parţial de fantasmă. Aceasta ajustare permanentă însoţeşte dezvoltarea continuă a schemei corporale a copilului în confruntarea cu realitatea adulţilor, a căror formă i se pare perfectă, imuabilă (orice schimbare este insolită) şi dezirabilă. La nivelul imaginii corpului, este vorba, aşa cum am spus, de dorinţă şi nu doar de trebuinţă.

Repetarea permanentă a tipurilor de trebuinţe, urmate de uitarea cvasi totală a tensiunilor care le însoţesc, subliniază

faptul că fiinţa umană trăieşte mult mai narcisic emoţiile şi dorinţele, asociate imaginii sale corporale, decât senzaţiile de plăcere şi suferinţă, legate de excitaţiile la nivelul schemei corporale (mai puţin în cazurile limită în care viaţa sa este pusă în pericol, sau dacă, la copilul respectiv, regiunea în cauză, aflată în tensiune, este suprainvestită narcisic prin fantasme împărtăşite cu adultul în a cărui îngrijire se află, mai ales dacă acestea rămân neexprimate de-o parte şi de alta).

În exprimările, teoretic fără limite, pe care le permit cuvântul, imaginile şi fantasmele, regăsim doar dorinţa în căutarea satisfacerii, veşnic nepotolită. Trebuinţa însă, nu poate fi „amânată” de cuvânt decât un timp, după care trebuie satisfăcută în corp. Cu plăcere sau nu, ea trebuie în mod efectiv obligatoriu satisfăcută pentru ca viaţa organismului să poată continua. Prin cele două procese reprezentate, pe de-o parte, de tensiunile create de durere sau plăcere în corp, şi pe de alta, de cuvintele venite de la un altul pentru a umaniza aceste percepţii, schema corporală şi imaginea corpului sunt puse în relaţie.

Construită în relaţia verbală cu celălalt, imaginea corporală constituie mijlocul, puntea de comunicare interumană. Aceasta explică, invers, faptul că, a trăi într-o schemă corporală fără o imagine corporală înseamnă a trăi mut, singur, tăcut, narcisic insensibil, la limitele disperării umane: subiectul autist sau psihotic rămâne prizonierul unei imagini incomunicabile, al unei imagini animale, vegetale sau obiectuale, unde nu se poate manifesta decât o fiinţă-animal, o fiinţă-planta sau o fiinţă-lucru, care respiră şi pulsează, fără plăcere sau durere. Observăm asta la copiii care, închişi în ei înşişi, părând să-şi ignore propriile senzaţii şi gânduri, nu se pot exprima decât împrumutându-şi vocea unei păpuşi, unei pisici, unei marionete1.

Prin intermediul cuvântului dorinţele împlinite au putut să se organizeze în imagine a corpului, amintirile au putut să influenţeze zone ale schemei corporale, devenind astfel

zone erogene, chiar dacă obiectul dorinţei nu mai este prezent. Ţin să insist asupra faptului că, *dacă nu există cuvinte*, *imaginea corpului nu structurează capacitatea de simbolizare a subiectului*, *ci face din acesta un debil ideativ relaţional*.

În acest caz, există totuşi o imagine corporală, dar atât de arhaică, o imagine senzorială, fugară, vagă şi fără cuvinte pentru a o reprezenta, încât nu oferă posibilitatea comunicării cu o persoană. Un astfel de subiect este în aşteptarea simbolizării. El nu poate exprima nimic despre imaginea sa corporală, nu poate nimic.... Nu poate exprima decât o stupefacţie prostească sau alertată, în aşteptarea unui sens. Sensul este dat de limbaj, care însoţeşte împărtăşirea emoţiilor între doi subiecţi, dintre care cel puţin unul exprimă verbal trăirile, este o persoană. Aceşti doi subiecţi comunică prin imaginile lor corporale aflate în relaţie complementară. Daca lipseşte acest fapt, indiferent de motivul pentru care lipseşte, subiectul rămâne aparent debil, pentru că imaginea sa corporală nu beneficiază de medierea limbajului verbal.

Problema debilităţii Problema schizofreniei

N.A.: Cf. capitolului „Cură psihanalitică cu ajutorul păpuşii-floare”, din volumul *Au jeu du désir*, op.cit.

Poate că este mult spus că vorbim despre debilitate, având în vedere că nu suntem siguri că debilitatea efectivă există. Ceea ce există constă în întreruperea comunicării pentru motive care, în orice istorie personală, rămân de descifrat. Chiar atunci când exista cuvinte, sunete... dacă ele nu semnifică pentru subiectul-copil comunicarea unei persoane cu persoana sa, el poate suferi o breşă în capacitatea de simbolizare, şi să ajungă astfel la schizofrenie.

În cazul debililor, ca aparenţă clinică, potenţialul capacităţii de simbolizare a imaginii corporale este „adormit”. În cazul schizofrenilor, potenţialul de simbolizare al imaginii corporale a fost întrerupt la o anumita epocă, şi

cum nu a mai beneficiat de cuvinte venind de la persoana cu care se afla într-o relaţie structurantă, o relaţie de iubire, copilul a simbolizat pentru sine-însuşi tot ceea ce a trăit, într-un cod care însă nu mai este comunicabil. Şi asta se datorează fie faptului că el nu şia vorbit sieşi, fie i s-au spus, sau a auzit doar cuvinte pe care nu le simţea, înţelegând prin asta că nu erau conforme cu emoţiile pe care ar fi trebuit să le exprime, care erau cuvinte-zgomot, fără valoare emoţională veridică, fără încărcătura umană a intenţiei capabile să comunice viaţa şi iubirea (sau ura) subiectului care vorbea copilului şi căruia copilul se adresa. Toate celelalte percepţii, fie ele cuvinte, exemple, comunicări, venind din parte obiectului complice aşteptat, sunt resimţite ca zgomote de cuvinte, percepţii senzoriale fără sens pentru imaginea sa corporală, şi, din nou, îl reduc, ca înaintea oricărei cunoaşteri, la o schemă corporală, aceea a momentului în care devine schizofren. Această schemă corporală, separată de imaginea corpului, creează un fel de ruptură a spaţiului şi timpului, o falie am putea spune, prin care copilul derapează în imaginarul unei dorinţe disociate de posibilitatea unei realizări. Pentru dorinţă nu mai există o reprezentare capabilă să întărească, credibilă pentru narcisismul unui subiect în comunicare cu alt subiect.

Astfel, un zgomot din exterior i se pare ca este un răspuns la o „simţire" actuală a corpului său, întregul univers al lucrurilor se află în conversaţie cu el, dar nu şi universul uman, pentru că relaţia cu altul a devenit un pericol, datorită unei scăpări a celuilalt sau a sa, a amândoura, dar cine a fost cel care a început? el nu se mai regăseşte şi nici nu se mai înţelege pe sine. Se retrage în el însuşi şi stabileşte cu sine un limbaj codat, delirant pentru noi, în timp ce, pentru el, acest cod conferă un sens trăirilor sale; sau „dezvorbeşte", emiţând foneme ce nu constituie asamblări cu sens de cuvinte.

Înţelegem de ce o trupă de mimi care a dat un spectacol într-un spital de psihiatrie, în faţa unui public în care se aflau şi psihotici, s-a simţit mai bine înţeleasă decât de către un public obişnuit.

Imaginea corpului şi inteligenţa limbajului gestual şi verbal

Mimul, care transmite imagini corporale este imediat înţeles de către psihotic, de schizofren, tocmai pentru ca el nu descifrează lingvistic spectacolul dat de mim, nu pune, cum face spectatorul obişnuit, ceea ce vede în cuvinte. Spectacolul dat de mim vorbeşte direct imaginii sale corporale[12].

În general, înţelegerea unui cuvânt depinde simultan de schema corporală a fiecăruia şi de constituirea imaginii sale corporale, legată de schimburile vii care au acompaniat, pentru el, integrarea, achiziţia acestui cuvânt. Cuvântul are cu certitudine un sens simbolic în sine, adică reuneşte, dincolo de spaţiu şi timp, într-o comunicare prin limbajul vorbit, înregistrat, scris, fiinţe umane care, chiar fără a avea o experienţa trăită în comun, pot să-şi transmită astfel, dacă au încredere unul în celalalt, roadele lingvistice dobândite de ei prin intersectarea imaginii lor corporale cu schema corporală. Dar cel care nu are fie imaginea corporală, fie schema corporală corespunzătoare cuvântului emis, îl aude fără a-l înţelege, în absenţa raportului corporal (imagine pe schemă) care permite acordarea unui sens.

Un orb congenital poate, de exemplu, să spună culori, să pronunţe cuvintele „albastru”, „roşu”, „verde” - cuvinte care

---

12 N.A.: Putem observa că mimii nu interesează întotdeauna copiii sănătoşi, în timp ce clovnii îi interesează. Aceasta deoarece comportamentele mimate de clovni se raportează la imagini ale corpului arhaice, orale şi anale, în timp ce comportamentele mimate de către mimi se raportează cel mai adesea la sentimente şi comportamente ale erotismului uman castrat anal şi genital, adică se raportează la o imagine corporală post-oedipiană şi la o etică în acord cu morala socială. Nu este însă şi cazul clovnilor care aşteaptă de la un Domn Drept semnalul pentru a se opri din elucubraţiile lor fantasmatice erotico-ludice, orale şi anale.

exprimă o imagine, care dobândesc sens pentru un interlocutor văzător (pentru că pentru el, senzaţiile scopice au contribuit la constituirea imaginii corporale); dar asta nu-l împiedică pe nevăzător să ignore sensul cuvintelor sale; mai exact, semnificaţia culorilor nu poate reuni pentru el o imagine corporală de văzător cu o schema corporală de nevăzător. Fiecare dintre noi are astfel, cu adevărat, un raport narcisic (traversat de narcisism) cu elementele senzoriale aflate în rezonanţă cu cuvintele din vocabular[13].

Nimeni nu poate şti, chiar printre văzători, când cineva vorbeşte despre albastru, despre ce fel de albastru vorbeşte. Doar atunci când cei doi interlocutori caută, printre nuanţele de albastru, albastrul despre care vorbeşte fiecare, pot să-şi dea seama dacă vorbesc sau nu despre un albastru diferit.

Orbul congenital nu are o imagine a corpului în raport cu ochii, *el are doar schemă corporală*: *el ştie că are ochi-organe*, dar nu are o imagine relaţională prin intermediul vederii. Fapt care nu-l împiedică să vorbească utilizând semnificanţi vizuali. Am avut astfel de orbi în analiză, care spuneau adesea: „L-am văzut bine...”, „Nu l-am văzut...”; „Ce vreţi să spuneţi prin „l-am văzut”?" - Da, aceasta persoană a venit la noi acasă. - Dar l-aţi auzit. De ce spuneţi „l-am văzut”? - Păi pentru că toată lumea spune aşa.” Chiar dacă nu îşi poate reprezenta o culoare, orbul a auzit oamenii vorbind despre culori, despre culori reci, culori calde, despre intensitatea, frumuseţea, tristeţea sau

13 N.A.: Putem înţelege astfel maniera în care pacientul reacţionează la interpretările analistului, atunci când le refuză, spunând că sunt incomprehensibile. Este adevărat că termenii utilizaţi de analist pot face referire la imagini corporale pe care pacientul le-a refulat, obligând simultan la respingerea unei explicaţii, a unei întrebări sau a unei intervenţii care face referire la acestea, şi asta chiar dacă analistul preia termenii folosiţi de pacient, pentru că aceşti termeni nu acoperă aceleaşi articulări mentale sau afective ca pentru analist. Acest fapt constituie uneori cauza unei rupturi bruşte a relaţiei de transfer, irecuperabilă în relaţia analitică şi care impune schimbarea analistului.

veselia pe care văzătorii le asociază viziunii culorilor; el îşi face o reprezentare auditivă şi emoţională a culorilor în relaţia cu ceilalţi. Auditivă, dar şi tactilă, calorică.

Acelaşi lucru se întâmplă şi cu copilul care, vorbind despre învăţătoarea sa, spune: „Este drăguţă, este verde! Cei din clasa cealaltă au o învăţătoare albastră, mi-ar place mai mult să fiu cu ei!” (atunci când ambele învăţătoare poarta bluze albe!).

Cazul orbului congenital ne ajută să înţelegem indirect cum este pentru un copil care, datorită unei scheme corporale imature, nu a putut înregistra, prin interacţiunea percepţiilor efective şi a imaginii corporale, experienţa senzorială subiacentă anumitor cuvinte pronunţate de adulţi. Aceste cuvinte, el le aude şi le repetă la invitaţia adulţilor. Deşi asemănându-se adultului în limbaj, copilul nu posedă însă, cu privire la ceea ce spune, o imagine a corpului fantasmată, consecutivă experienţelor personale trăite, corespunzătoare sensului cuvintelor pentru adult.

Cuvintele, *pentru a dobândi sens*, *trebuie întâi să prindă corp*, *să fie cel puţin metabolizate într-o imagine corporală relaţională*. Este cazul adultului care, trecând în principiu prin castrarea genitală oedipiană, vorbeşte dintr-o zonă a experienţei raportată la propriul corp, sexual adult, la schema sa corporală şi la percepţiile interrelaţionale aşa cum le cunoaşte: toate acestea sunt încă necunoscute unui copil. Când acesta reia în limbaj cuvintele unui adult pe care-l aude, ele sunt reprezentative pentru alte erogenităţi decât cele la care adultul putea face aluzie.

Imaginea corporală şi cazul particular al prenumelui.

Dintre toate fonemele, dintre toate cuvintele auzite de copil, există unul care va avea o importanţă primordială, asigurând coeziunea narcisică a subiectului: prenumele. Încă de la naştere, prenumele - legat de corp şi de prezenţa altuia - contribuie în manieră determinantă la structurarea imaginii corpului, incluzând imaginile cele mai arhaice. Prenumele reprezintă fonemul sau fonemele ce

acompaniază senzorialitatea copilului, mai întâi în relaţia sa cu părinţii, apoi cu alţii, de la naştere până la moarte. Chiar şi în somnul profund, pronunţarea prenumelui poate trezi subiectul. Dacă este în comă şi îi rostim prenumele, deschide ochii. Prenumele, este primul şi ultimul fonem care se află în raport cu viaţa proprie şi în relaţie cu altcineva, şi care o susţine, pentru că a fost, încă de la naştere, semnificantul relaţiei sale cu mama. Cu condiţia, desigur, ca aceasta să nu-l fi numit permanent „zizi”, „toto” sau „mimi”. Dacă prenumele însoţeşte subiectul dincolo de castrarea oedipiană şi este preluat de toţi din societate, numele de alint dat eventual de mamă copilului său va trebui abandonat la momentul înţărcării sau a controlului sfincterian.

Aceasta explică de ce nu se poate schimba prenumele unui copil fără riscuri grave.

Cazul lui Frederic

Am avut în tratament un copil care, fiind abandonat după naştere de către părinţi, a fost plasat într-o creşă şi apoi adoptat la vârsta de unsprezece luni. La această vârsta, părinţii adoptivi i-au dat un nou prenume: Frederic, diferit de cel pe care-l purtase până atunci, fapt pe care mama nu l-a precizat în informarea preliminară pentru cură.

Frederic a fost adus în consultaţie la vârsta de şapte ani, pentru simptome aparent psihotice. Începutul tratamentului psihanalitic conduce la descoperirea faptului că este hipo-acuzic. I se pune aparat auditiv şi, cu ajutorul travaliului psihoterapeutic, inteligenţa i se trezeşte, şi incontinenţa sfincteriană se rezolvă.

Se adaptează complet la categoria de vârsta, dar, la şcoală refuză să citească şi este incapabil să scrie. Observ însă că se serveşte de litere, şi în special de litera „A" pe care o distribuie cam peste tot, scrisă în toate sensurile, în desenele sale. „Acesta este un A?” El face semn ca da. Repet întrebarea: „Şi acesta?” (un A făcut invers). El

rosteşte un „da” în cursul inspiraţiei, în timp ce de obicei vorbeşte prin sunete emise în cursul expiraţiei.

Învăţătoarea îmi scrie că participă la toate activităţile, dar că refuză să înveţe să scrie şi să citească.

Am căutat să aflu cine ar putea fi desemnat prin aceste A-uri, pentru că nu exista, în familia sa, niciun prenume care să înceapă cu aceasta literă. Interpretarea că ar putea fi vorba despre supraveghetoarea consultaţiei, al cărei nume începea cu „A", a rămas fără efect. Mama adoptivă îmi spune atunci ceea ce nu ştiam: copilul purta, atunci când l-a adoptat, prenumele de Armand. Acest fapt mi-a permis să interpretez copilului că probabil încearcă să semnifice Armand, în desenele sale, prin toţi acei „A"; că fără îndoială a suferit în urma schimbării prenumelui atunci când a fost adoptat, adopţie asupra căreia, printre altele, a fost foarte timpuriu informat. Dar această interpretare nu a dat niciun rezultat.

Atunci - şi acest fapt dovedeşte importanţa imaginii corporale a analistului, pentru că urmarea nici nu a fost gândită de mine - după un moment de aşteptare silenţioasă, în cursul căruia copilul era ocupat cu desenul sau modelajul, iar eu reflectam, mi-a venit ideea să-l strig ca din culise, fără să-l privesc, adică fără să mă adresez persoanei sale prezente acolo prin corpul lui în faţa mea, ci cu o voce mai ridicată, cu un ton şi o intensitate diferită, capul meu întorcându-se în direcţia tuturor punctelor cardinale, spre tavan, sub masă, ca şi cum aş fi chemat pe cineva din spaţiu, care nu ştiam unde se află: „Armand...! Armand...! Armand...!”. Persoanele care asistau la această consultaţie la Trouseau au văzut copilul ascultând şi întinzându-şi urechea spre toate colţurile încăperii. Fără să mă privească, aşa cum nici eu nu-l priveam pe el. Am mimat căutarea unui „Armand”, şi a venit momentul în care ochii copilului au întâlnit privirea mea, şi i-am zis: „Armand, este prenumele tău când ai fost adoptat”. Atunci, am perceput în privirea sa o intensitate excepţională. Subiectul

Armand, de-numit, a putut să lege imaginea sa corporală de cea a lui Frederic, acelaşi subiect numit astfel la unsprezece luni. A fost un proces absolut inconştient: el avea nevoie să-şi audă prenumele rostit nu cu o voce normală, a mea, cea pe care o cunoştea, care se adresa lui în propriul corp, acolo, în prezent, în contextul realităţii actuale, ci spus de o voce fără loc, o voce din cap, o voce „off”, cum se spune azi. Era genul acela de voci maternante necunoscute pe care le auzise când i se vorbise sau când fusese strigat, când era în creşa de unde fusese adoptat. Aceasta regăsire în transferul asupra mea, psihanalista lui, a unei identităţi arhaice, pierdută de la vârsta de unsprezece luni, i-a permis să depăşească în următoarele două săptămâni, dificultăţile legate de scris şi citit.

Aceasta pregnanţă a fonemelor cele mai arhaice, pentru care prenumele este exemplul-tip, arată că *imaginea corporală este urma structurală a istoriei emoţionale a fiinţei umane*. *Ea este locul inconştient* (*şi prezent unde*?) *din care se elaborează orice expresie a subiectului*; *locul emiterii şi receptării emoţiilor interumane lingvistice*. Ea îşi trage ceea ce este durabil în coeziunea sa din atenţia şi din stilul de dragoste oferit copilului. Vine de la sine, în consecinţă, că ea depinde de comerţul afectiv cu mama şi cu cei apropiaţi. Este o structură ce decurge dintr-un proces intuitiv de organizare a fantasmelor, a relaţiilor afective şi erotice pregenitale. Fantasma semnifică aici memorizarea olfactivă, auditivă, gustativă, vizuală, tactilă, barestezică, cenestezică, a percepţiilor subtile, slabe sau intense, resimţite ca limbaj al dorinţei subiectului în relaţie cu altul, percepţii care au acompaniat variaţiile de tensiuni substanţiale resimţite în corp, şi în special, printre acestea, senzaţiile de alinare şi de tensiune datorate trebuinţelor vitale.

CELE TREI ASPECTE DINAMICE ALE IMAGINII CORPORALE

Cum imaginea corporală nu este o consecinţă anatomică naturală, aşa cum poate fi schema corporală, ci dimpotrivă,

ea trebuie să se elaboreze în cursul istoriei subiectului, *trebuie să studiem modul în care aceasta se construieşte şi se transformă de-a lungul dezvoltării copilului*. Aceasta ne va conduce la distingerea a trei modalităţi ale aceleiaşi imagini corporale: *imaginea de bază*, *imaginea funcţională şi imaginea erogenă*, *care*, *împreună*, *constituie şi asigură imaginea corpului viu şi narcisismul subiectului în cursul fiecărui stadiu al evoluţiei sale*. Ele sunt legate între ele, în fiecare moment, menţinute coezive prin ceea ce vom numi: *imagine*, *sau mai exact*: *substrat dinamic*, desemnând prin aceasta metafora subiectivă a pulsiunilor de viaţă1 care, avându-şi originea în fiinţa biologică, sunt permanent tensionate de dorinţa subiectului de a comunica cu un alt subiect, cu ajutorul unui obiect parţial senzorial semnificat.

Imaginea de bază

Prima componentă a imaginii corpului este imaginea de bază. Imaginea de bază este ceea ce permite copilului să se simtă într-o „identitate de a fi”, adică într-o continuitate narcisică sau o continuitate spaţio-temporală care datează şi se ţese din momentul naşterii, în ciuda mutaţiilor din viaţa sa şi a deplasărilor impuse corpului său, ca şi împotriva dificultăţilor pe care trebuie să le îndure. În acest fel *definesc eu narcisismul*: *ca o identitate de a fi cunoscuta şi necunoscută*, *fiinddevenind*, *proprie fiecăruia în genitalitatea sexului său*.

'N.A.: Active şi pasive.

Din această identitate, puternic sau cu tenacitate susţinută, provine noţiunea de existenţă. Sentimentul de a exista al unei fiinţe umane, care arimă corpul său narcisismului, sentiment ce este evident, provine din această convingere, fără îndoială iluzorie, a continuităţii. Din acelaşi motiv, invers, eclipsele narcisismului constituie deschiderea spre numeroase aberaţii ale echilibrului unei fiinţe umane. Aici se plasează dereglările funcţionale, pe care le putem interpreta ca veritabile „căderi” sau eşecuri ale narcisismului, susceptibile să provoace, prin pulsiunile

de moarte localizate în anumite regiuni ale corpului, atingeri organelor cum ar fi infarctul sau ulcerul suferit în momentul unor şocuri emoţionale.

Dar dacă narcisismul înseamnă continuitate, el nu este în mai mică măsură istorie, nu este mai puţin susceptibil de remanieri, ceea ce obligă la distincţie între diferite momente. Şi, pentru că acum vorbesc despre imaginea de bază, aş dori să adaug că ea este fundamental „raportată la", „constitutivă a" ceea ce eu numesc *narcisism primordial*. Înţeleg prin acesta narcisismul subiectului în calitate de *subiect al dorinţei de a trăi*, *preexistent conceperii sale*. Este ceea ce animă chemarea de a trăi într-o etică ce susţine subiectul în a dori. În acest fel copilul este moştenitorul simbolic al dorinţei genitorilor care l-au conceput. *Această etică*, *a fetusului*, este articulată satisfacţiei de a creşte în fiecare zi masa carnală, este o *etică aditivă vampirică*, o etică de „a aduna", de „a prinde"; şi pentru că este vorba despre sângele placentar, aceasta etică echivalează, retroactiv, în amintirea fantasmată, unei perioade vampirice[14].

Acest narcisism primordial constituie într-o oarecare măsură o intuiţie trăită de fiinţare în lume a individului speciei, adică lipsit de orice mijloc de expresie, cum este încă copilul *in utero*. Acest signifiant este cel care dă sens identităţii sociale, simbolice. Aici rezidă, cum am subliniat, valoarea şi *importanţa prenumelui* care, în momentul trecerii de la fetus la nou-născut, este primit de subiect de la instanţele tutelare, ataşat corpului său vizibil pentru altcineva, şi certifică pentru el, în realitate, perenitatea sa existenţială; *dovadă*, *atunci când se recunoaşte în*

14 N.A.: Vampiric în raport cu un pretins altul, al cărui parazit este fetusul. Ori, placenta este a sa, elaborată de ovulul fecundat, ca şi membranele amniotice. Expresiile lingvistice ca "a trage de sine" pentru a ieşi dintr-o stare de slăbiciune, sau "a se retrage în sine" pentru a găsi o împăcare coezivă, sunt referiri inconştiente la această epocă.

fonemele acestui cuvânt, a dominării pulsiunilor sale de viaţă asupra celor de moarte.

Imaginea de bază nu poate fi atinsă, alterată, fără a mobiliza imediat o reprezentare, o fantasmă, care ameninţă viaţa însăşi. Această fantasmă nu este însă produsul pulsiunilor de moarte, căci acestea sunt inerţie vitală, şi mai ales sunt lipsite de reprezentare. Când imaginea de bază este ameninţată, apare o stare fobică, mijloc specific de apărare împotriva unui pericol resimţit ca persecutor, reprezentarea acestei persecuţii fantasmate fiind ea însăşi ataşată unei zone erogene prevalente în prezent pentru subiect. Acesta va reacţiona deci la ceea ce pune în pericol imaginea de bază printr-o fantasmă persecutorie viscerală, ombilicală, respiratorie, orală, anală - a crăpa, a exploda, etc. în funcţie de primul moment traumatic trăit în istoria sa.

Acest fapt revine la a spune că fiecare stadiu modifică reprezentările pe care copilul le poate avea cu privire la imaginea sa de bază; altfel spus, *este o imagine de bază în fiecare stadiu*. Apar astfel, după naştere, *mai întâi o imagine de bază respiratorie-olfactiv-auditivă* (cavitate bucală şi torace); este prima imagine aeriană de bază. Ea este *urmată de o imagine de bază orală* care o include nu numai pe prima, respiratorieolfactiv-auditivă, ci şi întreaga zonă bucală, faringo-laringeală, care, la cavitatea bucală şi torace, asociază imaginea abdomenului, reprezentarea de plin şi gol în stomac (de foame sau saţietate), care poate fi în rezonanţă cu senzaţiile fetale de foame sau plenitudine stomacală.

A treia imagine de bază, care este imaginea de bază anală, adaugă primelor două funcţionarea retentivă sau expulzivă a părţii inferioare a tubului digestiv, şi adaugă de asemenea masa de înveliş care o constituie bazinul, cu o reprezentare tactilă a feselor şi perineului.

Vom reveni asupra a ceea ce reprezintă o veritabilă arhitectură relaţională, dar care este asta numai dacă

mama vorbeşte în cursul îngrijirii copilului: arhitectură centrată prin zonele erogene ale plăcerii (în particular orificiile corpului, dar nu numai) care sunt întotdeauna articulate unei zone funcţionale unde percepţia este aşteptata, uneori cerută prin strigăte, iar aşteptarea este satisfăcută sau refuzată de către mamă.

Nicăieri nu se observă mai bine decât la nivelul imaginii de bază şi a narcisismului primordial conflictul dintre pulsiunile de viaţă şi cele de moarte[15], acestea din urmă putând predomina mult timp la sugar, când mama sau anturajul tratează copilul ca pe un pachet, ca pe un obiect de îngrijit, fără a vorbi persoanei sale.

Aş dori să ilustrez cele spuse printr-un exemplu.

Cazul lui Gilles, *instabilul*.

Gilles este un băiat de opt ani, adus pentru un enurezis şi al cărui principal simptom este o instabilitate extremă, practic imposibilitatea de a sta în acelaşi loc. Este dificil suportat în familie şi la şcoala. Nu este un băiat rău. Nu are prieteni, dar nici duşmani. Mustrări, pedepse, nimic nu pare să-l atingă.

În cursul şedinţei nu încetează să privească în toate colţurile încăperii. Ochii săi neliniştiţi se opresc cu dificultate în timpul desenului, şi de îndată ce se mişcă începe din nou să privească în toate părţile în jurul lui. Tratamentul l-a ajutat să-şi amelioreze mult starea şi să

15 N.A.: Profit pentru a sublinia eroarea care se face confundând pulsiunile de moarte cu pulsiunile agresive, active sau pasive. În pulsiunile de moarte nu se poate strecura nici o pulsiune agresivă, fie ea activă sau pasivă. Pentru că pulsiunile active sau pasive, indiferent de imaginea corporală la nivelul căreia se produc, sunt întotdeauna în slujba libidoului, deci a dorinţei de a trăi a subiectului, în relaţie cu lumea exterioară, vizând satisfacerea completă a pulsiunilor sexuale corespunzătoare stadiului în curs. De-a lungul existenţei, pulsiunile de moarte se dispută cu cele de viaţă, într-un mod relativ similar cu alternanţa zilei cu noaptea, şi ele triumfă tocmai în somnul nostru natural, unde fiecare este supus dominanţei pulsiunilor de moarte, şi datorită acestui fapt corpul, ca un anonim, se odihneşte de exigenţele dorinţelor subiectului.

înceteze enurezisul, aşa că am convenit împreună să încheiem psihoterapia. În cursul şedinţei considerate penultima, mi-a spus: „Acum pot spune unde este primejdia. - Pentru că vei pleca? - Da.”

Îmi explică atunci, cu ajutorul desenelor, că unghiurile în relief şi unghiurile intrânde, unghiurile zidurilor şi cele ale pieselor de mobilier, erau fantasmate de el ca aruncând săgeţi. Bisectoarele unghiurilor erau purtătoare de săgeţi şi problema era că, dacă el se afla la intersecţia a trei săgeţi, risca să fie străpuns şi să moara imediat. Înainte de tratament, acest pericol era peste tot. De atunci, doar în cabinetul analistului.

Am putut înţelege ulterior, căci am decis împreună să prelungim tratamentul cu câteva şedinţe, că această obsesie a unghiurilor ucigaşe era legată de semnificantul „englez”[16]. Acest copil, din Paris, avea trei ani în timpul evacuării din 1940. În acea perioadă - prima dificultate reală pentru schema sa corporală - a fost accidentat, aflându-se împreună cu familia în maşina condusă de tatăl său, în timp ce încercau să se refugieze în Sud. Puţin mai târziu, fiind la mare, a fost pe punctul de a se îneca, scăpând din braţele tatălui său care încerca să-l înveţe să înoate (a fost reanimat prin respiraţie artificială). Psihanaliza copilului aducea astfel la suprafaţă evenimente uitate de toţi, dar cărora părinţii, surprinşi de memoria lui, trebuiau să le admită exactitatea. După aceste evenimente, Gilles nu a mai suportat să fie despărţit de mama lui, era tot timpul „lipit” de ea, permanent agăţat de fusta mamei. Se afla acolo, realmente, într-o cabină telefonică, în cursul unei convorbiri telefonice a mamei cu fratele ei, conversaţie dramatică în care fratele, după Apelul din 18 iunie, anunţa că pleacă în Anglia pentru a i se alătura lui de Gaulle la Londra. Situaţie resimţită de mamă ca încărcată de angoasă; ea era foarte ataşată de fratele ei, şi existau mari

16 N.T.: În limba franceză, cuvintele "angle" (unghi) şi "anglais" (englez) se pronunţă asemănător.

riscuri pentru el. Se mai temea şi de faptul că fiul ei, auzind conversaţia, putea să repete conţinutul acesteia, tocmai când profesia tatălui îi impunea acestuia să revină în zona ocupată. În fapt, din acest moment, pentru copil tot ce era nespus în familie şi toate preocupările părinţilor, se centrau în jurul acestor cuvinte: „englez”, „Anglia” - pericol de moarte, dacă Germanii, care ocupau două camere ale casei, le auzeau; şi copilul îi întâlnea des.

Toate aceste elemente, necunoscute mie, complet uitate de părinţi, au reieşit în cursul şedinţei considerate de mine şi copil ca penultima; abia atunci a putut să iasă în evidenţă modul în care imaginea corporală de bază a acestui copil, atât de fobic şi de angoasat, fusese erotizată până la olfacţie, sub fustele mamei lui, de mirosul angoasei ei, când ea vorbea fratelui adorat, şi el percepea emoţia provocată mamei sale de această separare, în timp ce ea, la ieşirea din cabina telefonică, crezuse că era mai bine să nu spună nimic fiului ei despre cuvintele schimbate de ea cu fratele ei, şi pe care sperase ca fiul ei de trei ani să nu le înţeleagă.

Acest moment lăsase în el cuvintele „englez”, „Anglia”, ca semnificanţi ai emoţiilor intense şi ai pericolului, atât pentru corp cât şi pentru „spusele de nerostit”. Ai pericolului, într-o perioadă în care, datorită celor două incidente succesive cu tatăl (accident de maşină şi iminenţa de înec), Eul Ideal regresase spre relaţia cu mama, singura imagine de adult securizantă şi protectoare, şi spre o pierdere secundară a continenţei sfincteriene. Acest moment intens al istoriei sale de copil în curs de organizare oedipiană, ameninţat de cei doi bărbaţi ai mamei sale, tatăl său şi unchiul matern, rămăsese închistat, sub forma ameninţării provenind de la bisectoarele unghiurilor, care se înarmaseră cu săgeţi vectoriale (imagini ale zonei sexuale anale şi uretrale), persecutoare fantasmatice pentru imaginea corporală de bază a copilului. Corpul său, ca masă spaţială, prin instabilitatea motorie (imagine funcţională anală), încerca să stăpânească fobia provocată de pulsiunile sexuale, zona

uretral-anală fiind reprezentată în spaţiu de către englezi şi presupusele lor săgeţi, în loc să fie la nivelul anusului mai întâi, apoi al penisului, stăpânul continenţei jetului urinar şi asumând erecţiile devenite interzise pentru că a se cuibări în braţele mamei sale devenise singurul său refugiu, cel puţin imaginar (în fantasme aproape halucinatorii de a trăi sub pământ şi de a dormi într-o lume numită de el „la Lifie”).

Imaginea funcţională

A doua componentă a imaginii corpului, după imaginea de bază, este imaginea funcţională.

În timp ce imaginea de bază are o dimensiune statică, *imaginea funcţională este imaginea stenică a unui subiect care urmăreşte satisfacerea dorinţei sale*. Ceea ce trece prin medierea unei solicitări localizate la nivelul schemei corporale într-o zonă erogenă unde se face simţită lipsa specifică, este ceea ce provoacă dorinţa. Graţie imaginii funcţionale pulsiunile de viaţă pot, după ce s-au obiectivat în dorinţă, încerca să se manifeste pentru a obţine plăcerea, să se obiectiveze în relaţia cu lumea şi cu altcineva.

Astfel, imaginea funcţională anală a corpului unui copil este iniţial o imagine de emisie expulzivă, la origine în raport cu nevoia de a defeca pe care o are, o resimte pasiv, şi care ia sau nu sens de limbaj cu mama; apoi, secundar, ea ia forma unei imagini exprimând expulzia stenică agreabilă a unui obiect parţial nu întotdeauna substanţial, şi care poate fi, prin deplasare, transferat asupra unui obiect parţial subtil al propriului corp. De exemplu, expulzia din plăcere a coloanei de aer pulmonar, modificând forma de deschidere şi emisia sunetelor, ce permite sublimarea anală în pronunţarea cuvintelor şi în modularea vocii cântate. Trebuie să înţelegem că elaborarea imaginii funcţionale realizează, în raport doar cu punerea în joc a zonelor erogene, o îmbogăţire a posibilităţilor de relaţionare cu altcineva. Mâna, de exemplu, care este la început zonă

erogenă prehensivă orală, apoi rejectantă anală, trebuie să se integreze unei imagini funcţionale brahiale, dând copilului libertatea scheleto-musculară care îi permite să îşi atingă scopurile, serveşte la satisfacerea nevoilor şi a exprimării dorinţelor sale prin joc. Invers, atunci când imaginea funcţională este negată parţial sau total, de exemplu printr-o intervenţie fizic represivă sau verbal castratoare ce se opune acţiunii copilului („Nu pune mâna”), acesta poate alege ca soluţie retragerea, pentru ca zona erogenă să nu intre în contact cu obiectul interzis, obiectul periculos, şi nici dorinţa sa în conflict cu dorinţa adultului tutelar.

Putem aici să ne referim la exemplul fetiţei cu fobice de a atinge obiecte, care a putut recupera utilizarea prehensiunii spunându-i: „Apucă-l cu gura mâinii”. Prin aceste cuvinte am „păcălit” oarecum imaginea tactilă; copilul a apucat obiectul, l-a înfăşcat şi l-a dus imediat la gură, iar braţul, în loc să rămână lipit de corp, a putut să se întindă şi să permită mâinii să apuce, ceea ce nu mai ştia să facă de câteva luni, ca şi cum ar fi ignorat că are mâini. Eu i-am redat posibilitatea unei imagini funcţionale oral-anale, şi a interesului oral pentru lucruri anale, care reprezintă posibilităţile corpului unui copil cu vârsta de douăzeci de luni. Ori, acest copil avea trei ani şi jumătate, şi fusese, după spusele celor care o cunoşteau, un copil zburdalnic şi comunicativ până la doi ani şi jumătate, perioadă în care a trăit o serie de traumatisme psihice derealizante.

Imaginea erngenă

A treia componenta a imaginii corpului este imaginea erogenă.

Doar pentru a o prezenta, voi spune că ea este asociată imaginii funcţionale a corpului, locul unde se focalizează plăcerea sau neplăcerea erotică în relaţie cu altul. Reprezentarea sa este raportată la cercuri, ovale, concavităţi, sfere, linii şi orificii, imaginate ca dotate cu

intenţii emisive active sau receptive pasive, în scop agreabil sau dezagreabil.

Important este, să descriem modul în care aceste trei componente ale imaginii corporale se metabolizează, se transformă şi se modifică, ţinând cont de dificultăţile cu care se confruntă subiectul şi de limitările pe care le întâlneşte, în special în forma castrărilor simboligene[17] care îi sunt impuse; deci, să descriem modul în care vicisitudinile istoriei sale permit, în cel mai bun caz, ca imaginea sa de bază să garanteze coeziunea sa narcisică. Pentru aceasta este necesar: 1) ca imaginea funcţională să permită utilizarea adaptată a schemei corporale; 2) ca imaginea erogenă să ofere subiectului calea spre o plăcere împărtăşită, umanizantă prin valoarea simbolică şi poate exprimată nu doar prin mimică şi gestică, ci şi prin cuvintele spuse de altcineva, memorate în situaţie de către copil, care se va servi de ele cu bună ştiinţă când va vorbi.

Aşa cum spuneam înainte, *imaginea corporală este sinteza vie*, *permanent în devenire*, *a celor trei imagini*: *de bază*, *funcţională şi erogenă*, *legate între ele prin pulsiunile de viaţă*, *care sunt actualizate pentru subiect în ceea ce am numit imagine dinamică*.

Imaginea dinamică

Imaginea dinamică corespunde „dorinţei de a fi” şi de a persevera în a deveni. Aceasta dorinţă, ca fundament marcat de lipsă, este întotdeauna deschisă spre necunoscut. Imaginea dinamică *nu are nicio reprezentare de sine care să-i fie proprie*, *ea este tensiunea intenţiei*; reprezentarea sa va fi cuvântul „dorinţă”, conjugat ca un verb activ, participant şi prezent subiectului, întruchipând verbul a merge, în sensul de permanent-doritor, corespunzător fiecăreia dintre cele trei imagini în comunicare actuală sau potenţială cu celelalte două. *Imaginea dinamică exprimă în fiecare din noi Fiind-ul*,

17 N.A.: Vezi capitolul următor.

chemând Întâmplarea: *subiectul îndreptăţit să dorească*, *sau cum mi-ar place mie să-i spun*, „*doritor*”.

Dacă am intenţiona să decriptăm o schematizare reprezentativă a acestei imagini dinamice, ar fi forma virtuală a unei *linii punctate care*, *pornind de la subiect*, prin intermediul unei zone erogene a corpului său, *ar merge spre obiect*; dar această reprezentare este foarte aproximativă. Imaginea dinamică corespunde unei intensităţi a aşteptării atingerii obiectului, şi ea apare indirect în imaginile de balistică pe care copiii le reprezintă prin puşti sau tunuri, arătând că, din acestea, pornesc mici puncte care ajung la obiectul ţintă. Este traiectul dorinţei înzestrat cu sens, „mergând spre” un scop.

Ea mai apare şi sub altă formă virtuală, foarte timpuriu în dezvoltarea copilului (9-10 luni): când o imagine îl interesează, el trasează un *mic vârtej* (numit, mai târziu de copil, melc), pe toate reprezentările grafice care îl atrag, apoi întoarce pagina, şi caută altceva. Aceea este *imaginea subiectului simţindu-se dinamizat*, *adică simţindu-se în starea de a dori*. Aceste trăsături grafice îi punctează ritmul. Fie că o regăsim într-una sau alta din aceste forme grafice, nu este însă mai puţin adevărat că imaginea dinamică în sine nu are reprezentare şi este, datorită acestui fapt, inaccesibilă oricărui eveniment castrator. Ea poate fi sustrasă subiectului de o stare fobică, obiectul fobic barând atunci imaginea dinamică în traiectoria sa doritoare, ameninţând dreptul său de a fi.

Putem vorbi de imagine dinamică orală care, în raport cu trebuinţa, este centripetă şi, în raport cu dorinţa, este simultan centripetă şi centrifugă. Putem vorbi de o *imagine dinamică anală* care este, în raport cu trebuinţa, centrifugă şi, în raport cu dorinţa, centrifugă şi centripetă (acest din urmă caz fiind cel al sodomiei realizate asupra altuia sau suportată din partea altora la homosexuali).

Imaginea dinamică genitală este, la femeie, o imagine centripetă, relativ la obiectul parţial penian şi, la bărbat, o

imagine dinamică centrifugă. În procesul de naştere, este o imagine dinamică centrifugă expulzivă, în raport cu copilul care este subiect, deci obiect total, chiar dacă este, acest corp al fetusului ce se naşte, obiect parţial pentru căile genitale ale parturientei, femeie şi, curând, faţă de subiect, mamă, acceptantă sau rejectantă pentru copil, aşa cum este el la naştere.

Să precizăm ceea ce vrem să spunem revenind la imaginea dinamică oral-anală. Această imagine completă a corpului digestiv ar trebui să fie conformă schemei corporale, o imagine întotdeauna centripetă, în sensul căii peristaltice care merge de la gură spre anus. Când se produc inversiuni ale peristaltismului - cazul vărsăturilor - este pentru că imaginea orală (şi nu anală) este inversată, adică este „analizată”, şi pune în act rejecţia obiectului parţial ingerat. Ea este inversată în relaţia cu altul, persoană prezentă, imaginară sau reală, sau în raport cu un obiect resimţit periculos în stomac[18].

Un astfel de exemplu redă bine vitalitatea imaginii dinamice care, legată de dorinţă, poate merge până la inversarea traiectului obiectului parţial al trebuinţei. Să adăugăm cazul atingerii regresive a unei imagini dinamice genitale. Este vorba despre un adolescent care, simţindu-se impotent, incapabil de relaţii cu fete tinere, devine masturbator obsesional. În locul dorinţei pentru obiect, îi devine suficient substitutul acestei dorinţe, prin regresie la imaginea funcţională a corpului (mâna masturbând penisul), pentru a imagina fantasma unui obiect dorit, care nu mai are nimic de-a face cu realitatea unei persoane exterioare. El intră atunci într-un fel de autism relativ la relaţia genitală, care, în realitate, îl face din ce în ce mai inhibat şi fobic în privinţa întâlnirilor care l-ar face să iasă din această izolare. Imaginea dinamică este întotdeauna aceea a unei dorinţe în căutarea unui nou obiect. Prin

18 N.A.: "Mi-a vomat biberonul", "Îmi varsă tot ce-i dau" (expresii ale mamelor); "Spectacolul pe care vi-l oferă greaţa".

aceasta ea este contradictorie cu auto-erotismul, care nu survine decât pentru a atenua absenţa unui obiect real adecvat dorinţei.

Este reperabilă, la un alt nivel, la începuturile obiceiului de a suge policele, care survine la vârsta de trei luni la copilul cu care nu „se face conversaţie” după biberon. Căci, dacă i se vorbeşte după ce a supt, punându-i obiecte la îndemână şi numindu-i-le în timp ce le duce la gură, dacă mama, obiectul total, îi numeşte toate senzaţiile tactile, bucale, vizuale ale lucrurilor pe care el le atinge şi le prinde, apoi le arunca, copilul trăieşte o plăcere reală, împărtăşită cu mama lui, apoi, obosit, adoarme. După câteva biberoane, nu îşi mai suge policele. Policele nu era decât substitutul tactil al sfârcului, reprezentant parţial al mamei, obiect total cu care copilul dorea să comunice dorinţa pe care o are pentru ea. Mama dispărând prea repede ca obiect al dorinţei după satisfacerea trebuinţei, şi, sfârcul ne mai existând, copilul, datorită schemei corporale care îi permite de acum înainte să-şi bage mâna în gură, şi pentru că are numeroase potenţialităţi dinamice din partea pulsiunilor libidinale, în căutarea întâlnirii cu altcineva prin care se simte ca fiind, devenind, având, şi făcând, îl alină în această manieră iluzorie şi masturbatorie orală: suptul degetului. Locul absenţei şi expresiei sale prin plâns fiind anulat, copilul nu mai alertează mama prin apelurile sale şi, încet, încet, ajunge să nu mai aştepte nimic de la prezenţa altcuiva. De fiecare dată când trăieşte un puseu libidinal în absenţa obiectului, se mulţumeşte cu acest transfer, numit adecvat auto-erotic, asupra unui obiect parţial, pumnul său, policele, iluzie a sânului, a sfârcului; o parte din corpul lui devenind suportul iluzoriu al amăgirii de un altul. El intră astfel într-un simptom compulsiv de tip obsesional, în care dorinţa sa se serveşte de imaginea corporală, funcţionează pentru a funcţiona. Este repetiţia aceleiaşi senzaţii corporale întotdeauna acompaniată de fantasme diferite, dar nu şi de contacte relaţionale între subiecţi prin relaţia

senzorială a diferitelor obiecte parţiale reale, şi cu atât mai puţin prin relaţii emoţionale inter-relaţionale şi lingvistice, în fiecare zi aducând noi descoperiri.

2. Imaginile corporale şi destinul lor

Evoluţia imaginilor corporale

Putem spune despre evoluţia imaginilor corporale că dificultăţile pe care le întâlneşte sunt întotdeauna reductibile la un acelaşi scenariu. *Dorinţa*, *acţionând prin imaginea dinamică*, *încearcă să se împlinească prin imaginea funcţională şi cea erogenă*. Dar dorinţa întâlneşte în căutarea sa obstacole în faţa realizării: fie pentru că subiectul nu îşi doreşte suficient, fie pentru că obiectul este absent, sau pentru că acesta îi este interzis.

Ori, trebuie spus că mai întâi jocul prezenţă-absenţă a obiectului satisfacerii dorinţei atunci când acesta nu era epuizat, a instituit o zonă sau alta ca erogenă.

De fapt, dorinţa debordând întotdeauna trebuinţa, locurile percepţiilor subtile ale cavităţii bucale, al auzului, vederii, mai târziu anale, vaginale, peniene, devin zone erogene datorită, pe de-o parte, contactului lor cu un obiect parţial gratifiant în relaţia cu mama (mai târziu partenerul sexual), iar pe de altă parte, datorita absenţei mediatizate prin limbaj, în cazul în care obiectul parţial lipseşte. De unde şi importanţa primordială, eminentă, a mamei, obiect total *şi* subiect exprimând prin limbaj gestual, mimic, auditiv şi verbal, în intercomunicare cu copilul său (în timp ce acesta îşi elaborează imaginile de bază, funcţională şi erogenă). Mama, prin cuvinte, vorbind copilului său despre ceea ce el îşi doreşte, dar pe care nu i-l oferă, îi mediatizează absenţa unui obiect sau ne-satisfacerea cererii unei plăceri parţiale, valorizând-o însă, prin însuşi faptul că îi vorbeşte, deci o recunoaşte ca valabilă, această dorinţă - situaţie la care ea participă - negată în satisfacerea sa. Zona erogenă nu poate fi introdusă în limbajul cuvântului decât după ce a fost complet privată de obiectul specific prin care a fost iniţiată în comunicarea erotică. Şi asta nu este posibil decât

dacă acelaşi obiect total (mama) vocalizează fonemele cuvintelor care specifică această zonă erogenă: „Sânul mamei tale îţi este interzis de-acum”, „Nu, gata, nu mai sugi”. Cuvinte care permit ca gura şi limba să-şi reia valoarea de dorinţă. Şi asta, pentru că obiectul parţial erotic este evocat de către obiectul total (mama) care privează copilul de sânul dorit, dar un copil deja alinat de foame şi de sete, care nu mai are „nevoie”.

Cuvântul, prin funcţia sa simbolică, generează o mutaţie la nivelul dorinţei: de la satisfacţia erotică parţială la relaţia de iubire care este comunicarea de la subiect la subiect, sau mai degrabă de la pre-subiect (sugarul) la subiectul care este mama, obiect total pentru copilul ei, căruia îi serveşte ca referinţă în raport cu lumea şi cu el însuşi.

Asta înseamnă că într-un proces normal de elaborare subiectivă a imaginilor corporale, se produc schimburi de cuvinte; este ceea ce permite simbolizarea obiectelor satisfacţiei împlinite.

De aici rezultă că fonemele tranziţionale pre-lingvistice verbale au ceva paranormal. Pentru că obiectul parţial tranziţional, oricare ar fi el, substanţial sau subtil, este simultan lucru peren şi limbaj confuz al relaţiei copil-mamă sau copil-tată: limbaj materializat, fantomă a cuvintelor indicibile, conjugate inconştient cu o trăire senzorială ce pare să răspundă de o fiinţare în stare pasivă care va conduce pasiv la a fi subiect.

Cuvinte pentru care acest copil nu are vocabular, obiectul tranziţional este probabil lexicul, non descifrabil, promis să reprezinte întregimea subiectului care se instituie în relaţia de obiect-corp potenţial erogen şi în relaţia sa funcţională încă fuzională cu „mama” (adultul de care depinde supravieţuirea copilului).

Copiii care au suficiente cuvinte de iubire şi libertăţi ludice motorii nu au nevoie de obiecte tranziţionale. Oricare ar fi dorinţa lor de a se securiza, au suficientă inventivitate motorie asociată mamei lor şi suficiente cuvinte cu ea, fiind

suficient de prezentă, pentru ca ei să-şi reînnoiască „stocul” de cuvinte vocalizate, obiecte tranziţionale sonore probabil, înainte de a se articula unor situaţii şi acţiuni pentru a deveni adevărate cuvinte pe care le păstrează în memorie în momentele de solitudine şi când adorm.

Obiectul tranziţional este un obiect ce articulează copiii imaginilor tactile ale zonelor de bază, funcţionale şi erogene, orale şi olfactive; şi imaginilor manipulatorii funcţionale anale ale epocii la care, înainte de a fi autonomi prin mers, sunt „deambulaţi” de către adult. Asupra obiectelor tranziţionale, ei deplasează relaţia din trecut a adulţilor cu ei când, în raport cu aceşti adulţi, se simţeau obiecte parţiale.

Obiectele tranziţionale le sunt necesare când simt un pericol ce ameninţă să-i separe de locul securizant matern, şi atunci când îşi pierd imaginea funcţională anală, deci motricitatea şi deambularea, adică atunci când sunt puşi la culcare (uneori şi la schimbarea locului).

Ei au atunci nevoie de acest obiect numit tranziţional, unul printre multe altele, care reprezintă relaţia lor rememorată, de când erau mici, cu adultul securizant: adult care are rolul potenţial atotputernic faţă de acest lucru care este obiectul tranziţional, fetiş anti-pericol. Fetiş, pentru subiect, al comunicării cu altcineva securizant în spaţiu, în timpul necesar venirii somnului profund unde comunicarea dispare, locul pulsiunilor dorinţei fiind luat de pulsiunile de moarte.

Să spunem într-o manieră generală că, dacă mama stă împreună cu copilul ei, angoasa acestuia este umanizată prin percepţii subtile şi cuvinte. Acest schimb securizant cu mama, cu mama *lui*, este pentru el dovada unei relaţii umane durabile, dincolo de atingerea imaginii funcţionale sau a ameninţării atingerii imaginii de bază, sau dincolo de senzaţiile de tulburare în schimburile în slujba trebuinţelor substanţiale când, perturbat, copilul se simte „bolnav”. El regăseşte prin acest obiect peren imaginea sa corporală

olfactivă, tactilă, etc., orală şi anală: regăsire a unei cunoaşteri de sine însuşi, narcisică primordială, care este fundamentul însuşi al sănătăţii sale. „Vasul comunicant” imaginar cu mama genitoare şi care îl îngrijeşte este restabilit, asociat fantasmelor remanente ale simbiozei primare: Eu-Mama-Mea-lumea regăsită.

Imaginea corporală a copilului, astfel restabilită, în integritatea sa, păstrează, din suferinţa trecută, o experienţă simbolizată a pulsiunilor de viaţă ale subiectului coexistent cu corpul său, care au reuşit să prevaleze faţă de pulsiunile de moarte (adormire, boală). Copilul, în compania mamei, pentru că se simte obiect special în braţele ei regăsite după această experienţă, se vaccinează împotriva angoasei care, la următoarea experienţă îl va găsi mai bine înarmat decât pe sugarul pe care până atunci niciun incident nu-l perturbase. Medicina ia în considerare tulburările organice ale copilului şi permite evaluarea condiţiilor igienice şi materiale ale unei bune funcţionări fiziologice, interesând orice individ uman (puericultura, pediatria). Psihanaliza a permis descoperirea importanţei interacţiunilor, subtile susţinătoare ale narcisismului indispensabil regăsirii sănătăţii afective, care fondează prognosticul psihosocial de viitor al unui anumit copil, născut din anumiţi părinţi, şi protejat de pericole fizice. Cum vedem, narcisismul, ce pare la începutul vieţii legat de euforia unei bune sănătăţi, este de fapt, de la naştere, în interacţiune cu relaţia prin limbaj subtil, creatoare de sens uman, cu originea în mamă şi întreţinută de aceasta - relaţie ce nu poate fi, la începutul vieţii, întreruptă mai mult timp fără pericol.

Cazul Agnes

Aşa s-a întâmplat cu această fetiţă hrănită la sân de cinci zile, a cărei mamă a trebuit spitalizată pentru un incident febril grav, necesitând o intervenţie ginecologică. În zilele care au urmat, copilul nu a mai vrut nimic din ceea ce tatăl său, rămas singur, sau mătuşa, care locuia la ei de la

naşterea lui, îi ofereau: nici apa oferită cu linguriţa, nici biberonul, într-un refuz alimentar total. La recomandarea pediatrului neputincios în faţa acestei situaţii şi care mă cunoştea, tatăl mi-a telefonat. Trebuie să spun că toate acestea se petreceau în timpul războiului, în provincie, şi că datorită acestei situaţii a aduce copilul la mine era de neconceput. I- am răspuns simplu tatălui neliniştit: „Mergeţi la spital, şi aduceţi cămaşa pe care o poartă soţia dumneavoastră făcând astfel încât să-i păstreze mirosul. Puneţi-o în jurul gâtului copilului şi apoi daţi-i biberonul”. Biberonul a fost acceptat imediat!

Cunoştinţele privind noţiunea de imagine corporală mi-au permis această idee şi să fac această sugestie. Ce-i lipsea copilului în absenţa mamei, pentru a putea înghiţi? Nu era bolnav, dar pierdea în greutate - îi era foame. Cum supsese trei, patru zile, nu putea fi decât imaginea olfactivă a mamei subit dispărută care-i lipsea. Narcisismul fundamental al subiectului (care permite corpului să trăiască) este înrădăcinat în primele relaţii repetitive care acompaniază simultan respiraţia, satisfacerea trebuinţelor nutritive, şi satisfacerea dorinţelor parţiale, olfactive, auditive, vizuale, tactile, ce ilustrează, am putea spune, comunicarea de la psihism la psihism a copilului-subiect cu mamasubiect.

Pe fondul acestei nediferenţieri a zonelor corporale a locului real care este corpul copilului, anumite funcţionalităţi corporale sunt favorizate prin repetarea senzaţiilor pe care le trăieşte, iar aceste arii servesc drept centru al narcisismului primar. Sunt ariile corpului prin care copilul recunoaşte zi de zi, din tensiune-privare în detensionare-satisfacere, prin foame-sete urmată de saţietate, o identitate resimţită ca regăsire de a fi şi de a funcţiona. Dar, în acelaşi timp cu această funcţionalitate substanţială, cu aceste aporturi şi frustrări substanţiale ale zonelor erogene corporale cu dominanţă cardio-respiratorie, orală şi viscero-uroanală, se produc stimulări auditive,

olfactive, tactile şi vizuale care, în spaţiu şi timp, acompaniază satisfacţiile copilului în aceste zone erogene şi îmbogăţesc narcisismul. Când survine o separare între copil şi mama lui, dorinţa este frustrată, dar copilul nu-şi dă seama decât când trebuinţa asociată dorinţei reapare, trebuinţa fiind atunci satisfăcută de către orice persoană fără ca dorinţa să poată recunoaşte auditiv, vizual şi olfactiv persoana ce acompania înainte aceste satisfacţii. Locul în care tensiunea dorinţei şi cea a trebuinţei se confundă a devenit locul gratificării promise, aşteptate, satisfăcute sau nu. Şi acest loc în care este resimţită lipsa, acest loc al căutării nu doar substanţiale (ca suport al existenţei pentru corp, adică al trebuinţei), ci şi subtile (căutare de suflet la suflet, al celuilalt eu-însumi în dragoste, adică al dorinţei), acest loc în corp este zonă erogenă. Dar, în spaţiu, locul unde, în timp, se repetă întâlnirea care răspunde trebuinţelor şi dorinţelor devine spaţiul de securitate pentru copil. De exemplu, copilul înţelege mai târziu că nu vede. Spaţiul său de securitate auditiv este mai mare decât cel vizual. Iar spaţiul său de securitate tactil este mai redus decât cel vizual. Ansamblul creat de acest spaţiu de securitate, este spaţiul în care legătura cu mama este potenţial regăsibilă. Înţelegem că sânul şi sfârcul, în conjuncţie în mirosul mamei, cu gura copilului ce suge şi cu mucoasa lui pituitara, în timp ce se ghemuieşte în braţe la pieptul mamei, toate acestea formează un pattern al dorinţei confundate, în această împlinire simultană a trebuinţei şi a dorinţei, cu plăcerea de a fi şi satisfacţia de a trăi şi de a iubi. La fiecare separare, se instalează somnul şi, de fiecare dată când apare foamea, se produce regăsirea, care-l face să continue să resimtă ca erogenă zona şi ansamblul ariilor care îl leagă de mama sa. Pulsiunile parţiale ale dorinţei continuă să se focalizeze la nivelul gurii şi al cavităţii bucale a copilului în aşteptarea acestor regăsiri. De fiecare dată când sugarul se află în tensiune, indiferent de motiv, trebuinţa sau dorinţa, el

caută modalitatea de a accede la acest scop care este Nirvana prezenţei materne şi a siguranţei când se cuibăreşte la pieptul ei. Privarea un anumit timp, când sugarul este în tensiune, suscită toate potenţialităţile substitutive de care este capabil, asociate senzorialităţii substanţiale ale obiectului parţial, sânul, pentru întâlnirea cu altul pe care îl fantasmează cu orice senzorialitate liminară, asociata întâlnirilor trecute, şi care sunt, probabil, o promisiune de acel altul. La fel, sonoritatea vocii materne la distanţă este o promisiune a întâlnirii pe care o aşteaptă, cu o tensiune spre satisfacţie ce-l face să-şi dezvolte recunoaşterea auditivă a acestei voci.

Putem spune că, dincolo de distanţa dintre corpurile copilului şi al mamei care îl îngrijeşte, când aceasta iese din câmpul său vizual, percepţiile subtile ale mirosului şi vocii sale continuă să fie pentru copil locul - spaţiul care-l înconjoară - în care aşteaptă cu nerăbdare întoarcerea mamei sale, adică locul legăturii sale narcisizante cu ea, şi al continuării acestei simţiri vii în securitate pe care o trăieşte cu ea. La fel, defecarea în scutece îi aduce odată cu mirosul fecalelor, aspectele tactile ale contactelor cu mama sa în timp ce-l curăţă, excrementele prezente la şezut fiind pentru el o promisiune că ea va reveni repede; de aici sensul encoprezei mai târziu: este, într-o situaţie angoasantă, modalitatea inconştientă a unui copil mare de a încerca regăsirea unui spaţiu securizant matern. Noile modalităţi de relaţionare umană ale sugarului, modalităţi subtile de-a lungul timpului, dincolo de distanţe, ce nu mai sunt raporturi substanţiale de corp la corp, trebuie păstrate, pentru ca subiectul să nu sufere prea multe fisuri ale narcisismului: adică pentru a asigura securitatea identităţii sale, cunoscută şi recunoscută ca fiind în raport cu acest prim altul, obiect total cunoscut, mama care îl îngrijeşte, care îl face să se recunoască uman şi să se iubească trăind. Faptul este că, în copilăria timpurie, este indispensabil, pentru ca imaginea corporală să se organizeze, să fi existat

un continuum de percepţii repetate şi recunoscute în care să alterneze percepţiile, succesiv prezente şi absente, altele necunoscute şi noi pe care copilul le descoperă şi care îl solicită. Sunt unele pe care le recunoaşte, altele care îl surprind. În faţa celor care îl surprind, culoare, formă, percepţie, persoană, spaţii necunoscute, este necesar ca adultul în prezenţa căruia se află să-i răspundă, sonor, la aceste surprize. În acest fel câmpul de variaţie al percepţiilor subtile tolerate, trăite în securitate, se poate extinde. Percepţii la început inedite, dar asociate prezenţei mamei care-şi menţine obiceiul cunoscut şi numeşte lucrurile, vorbeşte, apoi experienţa absenţei mamei, urmată de revenirea ei, permit copilului memorizarea legăturii care, integrată senzorialităţii, îl uneşte cu ea. Când nu sunt împreună, prin medierea făcută de ea cu tot ce-l înconjoară şi a fost umanizat prin prezenţa ei, cuvintele, motricitatea, manipularea, deambularea, reprezintă în spaţiu securitatea existenţială pentru copil, în fiinţa sa, în fantasmele, în acţiunile sale, prin încrederea sa în revenirea curând a celei pe care o iubeşte şi care îl iubeşte.

Datorită acestui fapt copilul este în întregime, ca pre-persoană în curs de structurare, loc al acestei legături relaţionale, al acestei legături întrerupte şi apoi regăsite. Aceasta primă persoană şi el se regăsesc uneori puţin diferiţi, dar ea îl recunoaşte întotdeauna, chiar dacă copilului îi ia puţin timp, şi apoi legătura este regăsită. Este ceea ce mă face să vorbesc de obiecte „impregnate de prezenţa mamei”, adică obiecte ce generează în copil, prin asocierea fantasmelor, prezenţa securizantă memorizată a mamei sale. Printre acestea, se numără obiectele uzuale din cadrul spaţial obişnuit al copilului, jucăriile pe care ea i le numeşte, animalele familiare, şi mai ales persoanele din anturaj, cu care mama comunică prin limbaj şi care în acest fel se specifica pentru copil ca alţi oameni ai acestei prime persoane speciale care este mama. Copilul, graţie acestei legături introiectate, simbol al narcisismului său

fundamental, este atunci, în fiecare moment, în întreg corpul lui, „în coeziune”.

Imaginea sa corporală, unificată prin relaţia simbolică permanentă, îşi asumă percepţii care, dacă această relaţie n-ar fi existat sau lipsea prea mult timp, ar fi fost fragmentante. Fragmentarea fantasmatică de sine şi a lumii înconjurătoare provine din imaginea (metaforă) a funcţionării alimentare şi excretorii (maxilar şi anus) condiţionată de schema corporală umană; aceasta condiţionare este originea discriminării între trebuinţă şi dorinţă, a fost referinţa comună a relaţiei de comunicare cu mama, comunicare de la psihism la psihism, contaminată de percepţiile comunicării substanţiale de obiect parţial oral şi de obiect parţial excremenţial, plăcerile tandreţii, care acompaniază acest corp la corp în cursul îngrijirii pentru trebuinţe, schimburi, hrană şi toaletă. Cu cât relaţia cu mama est permanent vie în relaţiile subtile vocalizate, vizuale, olfactive, mimice, jucăuşe şi ludice în afara momentelor de manipulare pentru îngrijirea corpului copilului, cu atât mai puţin fantasmele de fragmentare se instituie şi durează.

Faptul că narcisismul asigură continuitatea de a fi a individului uman nu înseamnă că el nu va fi remaniat în funcţie de dificultăţile de care se loveşte dorinţa copilului. Aceste dificultăţi, *castrările* cum le-am numit noi, vor permite simbolizarea şi, în acelaşi timp, ele vor contribui la modelarea imaginii corpului în cursul istoriei reelaborărilor sale succesive.

Dacă pornim de la ideea că (pe care o vom argumenta mai mult în continuare) castrarea este interdicţia radicală opusă satisfacţiei căutate şi cunoscute anterior, rezultă că imaginea corpului se structurează datorită emoţiilor dureroase articulate dorinţei erotice, dorinţă interzisă după ce satisfacţia şi plăcerea sa au fost cunoscute şi repetitiv trăite. Într-o zi, accesul la „din ce în ce” mai multă plăcere procurată de satisfacerea directă şi imediată cunoscută prin

acest corp la corp cu mama şi alinarea trebuinţei substanţiale, este definitiv întrerupt. Câtul acestei operaţii de ruptură, este posibilitatea pentru copil de a culege retroactiv ceea ce putem numi „roadele castrării”.

Explicitând ceea ce înţelegem prin asta, am putea oferi o primă idee despre castrările succesive, înainte de a le examina în detaliu.

„*Roadele*” *castrării Efectele lor umanizante*

Rodul *castrării orale* (încetarea nutriţiei corp la corp), este posibilitatea pentru copil de a accede la un limbaj care să nu mai fie comprehensibil doar pentru mamă: ceea ce îi va permite să nu mai fie dependent exclusiv de ea.

Rodul *castrării anale* (sau desprinderea de relaţia tutelară corp la corp mamă-copil) privează copilul de plăcerea manipulatorie împărtăşită cu mama. Deşi nu mai are nevoie de adult pentru a se spăla, a se îmbrăca, a se şterge, a merge, dorinţa sa suferă de pe urma pierderii intimităţii şi plăcerii împărtăşite în contactele corporale. Graţie deja limbajului verbal, rod al înţărcăriidacă această castrare a fost suportată - dezvoltarea schemei corporale a permis adăugarea limbajului mimic şi gestual, la dexteritatea fizică, acrobatică şi manuală. Castrarea anală, odată aplicată de către mamă copilului, acompanierea sa verbală, tehnologică, fără angoasă, securizează copilul pregătit să se descurce singur în spaţiul tutelar, să facă propriile experienţe, să dobândească autonomie expresivă, motorie, privind trebuinţele şi o parte din dorinţele sale.

Pentru mulţi copii, desprinderea de mamă este o experienţă insuportabilă (ca să nu mai spunem ce înseamnă această experienţă pentru anumite mame!). Totuşi, ca şi în cazul înţărcării - interdicţia de a mai suge, a contactului mucoasă la mucoasă, a cooperării între copilul-gură - mama-hrană, pe scurt interdicţia plăcerii corpului copilului în raport cu plăcerea corpului mamei, această castrare zisă anală este condiţia umanizării şi socializării copilului între 24 şi 28 de luni.

Privarea totală de asistenţa fizică maternă este de asemenea debutul autonomiei pentru copil, în raport cu ceea ce era tutela, în care depindea doar de dorinţele mamei, prevalente faţă de toate celelalte relaţii ale sale. Această decizie, privită ca o promovare, este pregătită de către mamă oferind copilului toate mijloacele tehnice privind îngrijirea corpului său, a utilizării prudente a libertăţii de mişcare, a iniţierii progresive prin răspunsuri veridice la toate întrebările, această decizie - spunem noi - deschide comunicarea cu toţi copiii de vârsta lui şi cu oricine altcineva, prin schimburi de cuvinte, prin manipulări ludice sau utilitare împărtăşite cu anturajul familial şi social apropiat faţă de care se simte promovat ca fiindu-i auxiliar.

Rodul castrării anale, punând capăt dependenţei parazitare de mamă, înseamnă de asemenea descoperirea unei relaţii vii cu tatăl, cu alte femei, cu camarazii preferaţi; înseamnă începutul acţiunilor şi faptelor de băiat sau fată în societate, capacitatea de control a propriilor acte, discriminarea între a spune şi a face, între probabil şi imposibil. A nu ceda plăcerii de a acţiona care ar putea dăuna lui însuşi şi celor pe care îi iubeşte.

Graţie acestei autonomii câştigate prin castrarea anală, autonomia copilului în raport cu mama, dar mai ales a mamei sale în raport cu el, copilul, fată sau băiat, se simte uman şi poate, cum se spune, „să se pună în locul altuia”, copil sau animal, sau a cuiva slab în raport cu cei puternici, şi astfel să dezvolte premisele unei etici umane: „Nu face altuia ceea ce nu ţi-ar place să ţi se facă”, cu, din păcate, de asemenea frecventul corolar infantil impulsiv, răzbunarea.

Limbajul permite ceea ce nu mai este „dresaj”: cuvânt ce ar trebui exclus din vocabular când este vorba despre o fiinţă umană, a cărei învăţare, din primele ore de „creştere”, înseamnă deja educaţie.

Copilul nu poate face altceva decât să imite ceea ce vede, şi apoi să se identifice cu oamenii care-l înconjoară. Aceste

persoane model, de care depinde pentru a supravieţui, sunt pentru el investite cu dreptul de a-i limita agresivitatea sau pasivitatea în beneficiul apartenenţei sale la grupul familial şi social: scop cultural, utilitar, ludic, la care concură persoane asemănătoare sau diferite de el. Vorbind cu anturajul său despre observaţiile, dorinţele sale, primeşte răspunsuri, confirmări, infirmări, judecăţi. Cu ocazia acestor schimburi de cuvinte cu tata, cu mama, cu membrii familiei, copilului i se spun şi i se repetă interdicţiile. Astfel castrarea simboligenă este repetată, într-un mod sau altul, de către cineva în care copilul are încredere datorita apartenenţei sale la grup. Prin acceptarea acestor interdicţii, copilul capătă valoarea de element activ al grupului.

Din acest moment, pentru copil devine esenţială frecventarea universului extra-familial - fără ca, pentru aceasta, să fie smuls din acest grup şi mai ales de mama sa care constituie garanţia continuităţii vieţii sale. În special în cazul unui copil unic, frecventarea altor copii va permite acestuia intrarea sănătoasă în Oedip, prin cunoaşterea de către copil a sexului său, masculin sau feminin, în funcţie de comparaţia pe care o va putea face prin observarea celorlalţi copii de ambele sexe. El are nevoie atunci de răspunsuri corecte privind observaţiile sale, atât referitor la diferenţele sexuale cât şi la cele rasiale şi sociale, privind ceea ce observă ca aparenţe şi acţiuni ale băieţilor, ale fetelor, ale bărbaţilor şi femeilor întâlnite.

El dezvoltă o identificare cu copiii mai mari de acelaşi sex, şi experienţa arată că, atunci când aceştia, ca şi adulţii cu care intră în contact, au primit ei înşişi castrarea pulsiunilor arhaice, se va dezvolta sănătos spre un Oedip conform moralei în curs în cultura sa. El prezintă, dimpotrivă, semne imediate de angoasă în faţa adulţilor şi copiilor mai mari ale căror pulsiuni arhaice sunt defectuos castrate, deci deficitar sublimate, şi care, datorită acestui fapt, sunt atraşi de către copii, pentru că nu au terminat ei înşişi cu copilăria. Plăcerile pe care le aşteaptă de la interacţiunea cu copiii şi

pe care aceştia, păcăliţi, le acceptă sau şi le oferă reciproc, nu numai că nu contribuie la educaţia copiilor, în sensul iniţierii spre sublimarea pulsiunilor în direcţia creativităţii adulte, dar „seduc” copiii în sensul unui blocaj repetitiv al plăcerii narcisice, care nu deschide spre legea corectă, şi aceasta nu numai pentru individ, ci pentru grupul social din care face parte. Numeroase nevroze infantile provin din faptul că aceşti copii nu sunt informaţi la timp asupra drepturilor limitate în ce-i priveşte de către toţi adulţii, inclusiv părinţii lor, apropiaţii, educatorii, şi societatea în general. Totul este altfel pentru copil dacă poate vorbi cu încredere şi primi informaţii despre transgresarea acestor drepturi, de care un adult se face vinovat faţă de el. Această simplă afirmaţie ajunge pentru a oferi copilului ordinea naturală a eticii umane, cu alte cuvinte niciodată oprită de la sine în căutarea repetării plăcerilor cunoscute. Etica umană este o căutare constantă a depăşirii. De aceea, după castrarea anală, copilul deschis spre frecventarea societăţii în afara familiei, intrat în ceea ce constituie afirmarea propriului sex şi admiraţiei celor mai mari, aspiră la drepturile şi plăcerile de adult, părinte (sau educator) de acelaşi sex, mama sau tata, în raport cu obiectul preferenţial, celălalt părinte (persoana iubită de educator).

Pentru că interdicţia incestului este spusă (şi, dacă este crescut de altcineva decât părinţii săi, interdicţia relaţiilor sexuale adult-copil), dar mai ales datorită imposibilităţii reale întâmpinate în a reuşi şiretlicurile seducătoare la adresa părintelui de sex opus, şi în acelaşi timp faţă de părintele rival homosexual, copilul primeşte *castrarea oedipiană*. Rodul acestei castrări va fi adaptarea sa în toate situaţiile sociale. În plus, pulsiunile orale, anale, uretrale, care au fost deja castrate în momentul înţărcării, apoi în momentul autonomizării corpului, se vor metaforiza în manipularea obiectelor subtile reprezentate de cuvinte, sintaxă, regulile jocurilor (ceea ce nu înseamnă că va accepta să piardă şi că nu va încerca să trişeze). În final,

semnele reprezentative ale fonemelor - scrierea, lectura -, semnele reprezentând numerele, sunt sublimări, adică roade ale tuturor castrărilor anterioare şi care îşi dobândesc sensul în orientarea băiatului şi a fetei spre o viaţă genitală viitoare, aşteptată ca o promisiune şi pregătită de plăcerea de a câştiga cunoştinţe şi abilităţi, tehnice, curiozităţi şi plăceri. La sfârşitul oedipului, copilul nu mai trăieşte pentru a-i place mamei sau tatălui, ci pentru el, pentru camarazii, colegii şi prietenii lui.

După Oedip

Copilul intră în perioada de latenţă, cu toate promisiunile de viitor pentru timpul când, odată cu pubertatea, va veni maturizarea genitală. O castrare care are toate şansele de a reuşi (în simbolizarea pulsiunilor castrate care va urma) este aceea oferită la timp, nici prea devreme, nici prea târziu, copilului, de către un adult sau un frate mai mare pe care îl stimează şi care, la rândul său, îl iubeşte şi îl respectă nu numai pe el ca persoană, dar în aşa fel încât prin el copilul simte că sunt respectaţi părinţii lui.

Să admitem că, pentru un copil, fiecare castrare a fost efectuată la timp, printr-un comportament decent, de către cineva ale cărui interdicţii sunt credibile tocmai deoarece comportamentele acestui bărbat sau femei care interzice sunt concordante cu spusele sale.

Roadele receptării acestor vorbe castratoare, întotdeauna iniţial penibil de acceptat, îl constituie, după depăşirea acestui fapt, renunţarea la actele interzise prin care copilul vroia să-şi procure o plăcere mai mare decât cea deja trăită, chiar dacă asta se petrecea doar în imaginaţie, în proiectele de viitor. Copilul trebuie să facă doliul realităţii acestor vise de plăcere pe care le recunoaşte ca irealizabile pentru el, care-l iubeşte pe adultul care le interzice şi cu care doreşte să se identifice. Este renunţarea la pulsiunile canibalice, perverse, ucigaşe, vandalice, etc.

Dacă aş dori să rezum ceea ce numesc „roade ale castrării” într-una sau două fraze, aş spune că reprezintă

destinul oferit pulsiunilor care nu se pot satisface corp la corp, sau prin satisfacerea corpului cu obiecte erotice incestuoase. Aceste pulsiuni sunt menţinute interzise - şi aici intervine realitatea încurajatoare - prin modelul care a pronunţat interdicţia, respectând umanizarea copilului. Invidiind modul în care alţii care sunt valorizaţi, în societate, le utilizează, aceste pulsiuni intră, după un timp mai mult sau mai puţin lung de tăcere, de refulare, în ceea ce numim procesele de sublimare, adică în cultură. Pentru corpul propriu, înseamnă uşurinţa, graţia, abilitatea, capacităţile sportive şi autonomia totală; în plan mental, înseamnă comunicarea prin limbaj şi inteligenţa în evenimentele de viaţă. Pentru aspectele legate de sex, independent de interesul pentru plăcerea zonelor erogene sexuale şi de atracţiile sentimentalo-sexuale, la trei ani, mândria propriului nume, propriului sex, a apartenenţei la grupul familial propriu, a plăcerii de a se alătura copiilor de aceeaşi vârstă, este semnul că s-a produs o bună castrare orală şi anală.

Sublimările pulsiunilor genitale care se vor face după castrarea oedipiană, realizată între şase şi nouă ani cel mai târziu, se vor dezvolta în perioada de latenţă, de la opt, nouă la doisprezece, treisprezece ani asupra obiectelor extra-familiale, prin relaţii sociale de schimburi conforme Legii, în eforturile copilului de a avansa către pubertatea ce-i va deschide calea adolescenţei: care remaniază toate conflictele de castrare nereuşite ale subiectului *şi* ale modelelor sale arhaice, fraţii mai mari şi părinţii. Apoi, după această perioadă de adolescenţă în care toate castrările trebuie reconsiderate şi acceptate, pentru că ele reprezintă preţul ce trebuie plătit pentru descătuşarea potenţialităţilor sale senzuale şi creative, fără decompensări patogene, adolescentul, devenit responsabil de cuvântul simbolic, de propria persoană, de actele lui, asumându-şi deplin viaţa amoroasă şi socială, devine adult, egal cu genitorii săi,

aceştia intrând sau nu în procesul de îmbătrânire, uneori cu seninătate, alteori în mod decrepit, necesitând asistenţă.

Această prezentare, un fel de panoramă pe care o trasăm cu privire la castrările succesive umanizante, permite fără îndoială mai buna înţelegere a faptului că vorbim despre castrări „simboligene”.

Asupra acestei noţiuni - capitale - ne vom îndrepta acum atenţia.

NOŢIUNEA DE CASTRARE SIMBOLIGENA

Despre cuvântul „simboligenă”

Este importantă adăugarea adjectivului „simboligenă” la cuvântul castrare. El oferă acestui termen sensul pe care îl are în psihanliză. De fapt, cuvântul castrare semnifică în limba franceza mutilarea glandelor sexuale, deci o atingere fizică, ce-l face steril în mod ireversibil pe individul castrat. Ori, în psihanliză, cuvântul castrare desemnează procesul care se produce la o fiinţă umană când o altă fiinţă umană îi semnifică faptul că îndeplinirea dorinţei sale, sub forma pe care acesta o vroia, este interzisă prin Lege. Această semnificare se face prin limbaj, fie că acesta este gestual, mimic sau verbal.

Recepţionarea acestei interdicţii de a acţiona, la care uneltea cu ardoare, provoacă, la subiectul care o recepţionează, efectul unui şoc, întărirea dorinţei sale în faţa obstacolului, uneori revolta, simţindu-se ameninţat cu anularea dorinţei sale, în faţa inutilităţii totale de a mai urmări obiectul.

El trăieşte secundar o inhibiţie cu efect depresiv. Este travaliul de refulare a pulsiunilor în chestiune: o tensiune refulantă care, depăşind renunţarea la obiectul dorinţei şi a modalităţilor sale de satisfacere, atinge însăşi valoarea de dorinţă, care poate antrena mutilarea definitivă (de ordin psihic) a surselor sale pulsionale. Atunci vorbim despre infirmarea traumatică, de *mutilare isterică* şi nu de castrare în sens psihanalitic. Confuzia făcută de subiect între experienţa pe care trebuie să o îndure şi acest risc imaginar

de mutilare, a corpului său şi a zonei erogene implicate de interdicţie, ne incită să păstrăm, în franceză, pentru acest complex, denumirea de *complex de castrare*.

Pentru a ilustra, putem compara individul cu o plantă care, foarte tânără, face să apară prima sa floare - crezând că este singura pe care o va avea vreodată. Şi grădinarul i-o taie. Ştim că floarea este organul sexual al plantei. Dacă planta ar putea gândi, ea ar crede că a suferit o mutilare a destinului său reproductiv. Dar de fapt, dacă grădinarul a tăiat această primă floare, este pentru că el ştie că, făcând asta, forţa rădăcinilor va face planta să crească mai mult; şi că, dimpotrivă, lăsând această ramură deja înflorită, ar sărăci vitalitatea plantei. Educarea de către oameni a fiinţei umane, copilul în curs de dezvoltare, corespunde cu ceea ce face grădinarul care ştie şi furnizează plantei, presupunând că aceasta ar începe să gândească, dovada nulităţii gloriei legate de această primă înflorire, pe care şi-o imagina a fi promisiunea singurei sale şanse de fecunditate. Ca şi pentru floare, castrarea înseamnă întotdeauna a reîncepe pentru fiinţa umană. Atunci când condiţiile de relaţionare emoţională între adult şi copil sunt bazate pe încredere reciprocă, iese la iveală un sens umanizant, prin exemplu şi prin cuvinte. Copilul, imitând adultul care reprezintă pentru el imaginea împlinită a viitoarei sale persoane, acceptă ceea ce acesta îi impune, pentru că doreşte, pentru a câştiga mai multă valoare, să ajungă la exemplul primit de la cineva în care crede sau care comandă formarea sa şi care, în plus, are prin Lege drepturi asupra lui. Verbalizarea interdicţiei unui anumit scop al dorinţei sale, *cu condiţia să ştie bine că şi adultul este marcat ca şi el de această interdicţie*, ajută copilul să suporte această trăire, subiectului rămânându-i încrederea în dreptul său de a-şi imagina scopul acestei dorinţe pe care adultul i-a interzis-o. Deci prin interdicţie subiectul doritor este iniţiat în puterea dorinţei sale, care este o valoare, în acelaşi timp fiind iniţiat cu privire la Lege, care îi

oferă alte căi de identificare cu ceilalţi oameni, marcaţi şi ei, de către Lege.

Aceasta antrenează un proces pe care-l putem numi de mutaţie pentru subiect, şi de întărire a dorinţei. Este vorba despre o lege care, chiar dacă pare momentan represivă în raport cu acţiunea, este de fapt o Lege a promovării subiectului pentru a acţiona în comunitatea umană. Ea nu poate fi niciodată Legea unui adult care o proclamă pentru profitul său împotriva copilului. Este Legea căreia i se supune adultul în aceeaşi măsură ca şi copilul.

Pulsiunile astfel refulate suportă o remaniere dinamică şi dorinţa, al cărei scop iniţial a fost interzis, vizează împlinirea sa prin mijloace noi, prin sublimări: mijloace care necesită, pentru a aduce satisfacţie, un proces de elaborare, pe care nu-l solicita obiectul primitiv vizat. Acest din urmă proces este cel care poartă denumirea de simbolizare, decurgând din castrarea înţeleasă în sens psihanalitic.

Dar numai pentru asta nu putem pune semnul egalităţii între castrare şi sublimare. *O castrare poate conduce la sublimare*, *dar poate de asemenea constitui deschiderea spre o perversiune*, *spre o refulare cu consecinţe nevrotice*.

Perversiunea este o simbolizare; dar o simbolizare care nu corespunde Legii tuturor: lege a progresului care, din castrare în castrare, îl conduce pe cel sau cea care o trăieşte la o umanizare în sensul creativităţii ca şi al eticii. Se poate produce o deturnare a pulsiunilor spre o satisfacţie care nu introduce progresul subiectului spre asumarea Legii. Aşa se întâmplă atunci când castrarea conduce individul la negarea proceselor vitale, care se observă în masochism[19].

Să ne imaginăm o fetiţă care reacţionează la agresiunea din partea unui micuţ camarad eliberându-şi pulsiunile agresive strigând. Dacă mama intervine pentru a stăvili această manifestare orală a pulsiunilor agresive ale fetiţei,

---

19 N.A.: A se vedea cazul lui Leon, cap. 3.

ironizând-o, ca şi cum s-ar face, ea, mama, complice al băiatului, fata, pentru care mama este modelul, poate ajunge să trăiască agresivitatea ca fiind ceea ce mama doreşte efectiv pentru ea. Adică, a avea parte de o suferinţă fizică presupusă ca fiind aprobată de către imaginea împlinită de sine reprezentată de adult.

În acest fel Supraeul devine pervers, masochist, hipocondriac (atunci când este introiectat) sau masochist în relaţia cu altul, sau autodistructiv (accidente repetate), sau lipsit de defense umorale în faţa agresiunilor patogene. Castrarea este înţeleasă uneori - în funcţie de adultul care o efectuează, de copilul care o primeşte, dar mai ales în funcţie de cuplul parental, exemplu de viaţă la acel moment şi promisiune de viitor - ca interdicţie a oricărei dorinţe ce are ca scop plăcerea, şi ca o negare a intuiţiei juste a copilului cu privire la ce înseamnă a te bucura de dezvoltarea fizică, afectivă şi mentală. Acesta este un efect simboligen pervers al castrărilor. Cel mai adesea complet inconştient din partea părinţilor sau educatorilor care stau la originea lor. *O castrare care induce dorinţa de a se satisface prin suferinţă*, *în locul satisfacerii prin plăcere*, *este o perversiune*. Ca şi în cazul efectului homosexualizant al interdicţiei privind satisfacerea incesuoasă a dorinţei genitale. Interzicerea femeii care este obiectul subiectului copil băiat, fie mama (fie surorile sale), îi poate fi spusă şi o poate înţelege ca o interdicţie a oricărei femei, orice femeie fiind proprietatea tatălui său. Comportamentele şi vorbele tatălui îi interzic atunci să încerce să atragă atenţia oricărei femei din mediul familial şi social al anturajului său. Astfel, castrarea pe care tatăl o impune dorinţei băiatului îl conduce spre orientarea pulsiunilor falice centrifuge ce se manifestă în el spre căutarea unui bărbat şi nu a unei femei.

Repet, *castrarea nu este sinonimă cu sublimarea*. *Dar dacă se realizează sublimarea*, *aceasta este pentru că a avut loc castrarea*, care a susţinut simbolizarea pulsiunilor

în sensul limbajului, în căutarea de noi obiecte, într-o manieră conformă legilor grupului restrâns familial şi grupului social, şi pentru că subiectul a găsit o plăcere mai mare în joc şi în împlinirea pulsiunilor sale evitând sectorul realizării barat prin interdicţie. Faptul că a fost aplicată şi primită castrarea nu constituie o certitudine că procesul se va încheia cu o simbolizare „eugenă”, sursă de noi simbolizări, excluzând o simbolizare ce s-ar bloca, pe care o putem numi „patogenă”. O simbolizare patogenă suscită o direcţie perversă în îndeplinirea dorinţei. Subiectul poate fi atunci amăgit de plăcerea pe care o descoperă, spre exemplu, într-un obiect de fixaţie care aduce o plăcere intensă repetitivă, care va prinde în capcană narcisismul deoarece căutarea dorinţei se opreşte la corp, loc parţial sau total al gratificării, dar obiect al morţii.

Întreaga mea cercetare privind tulburările precoce ale fiinţei umane vizează decodarea condiţiilor necesare astfel încât castrările aplicate copilului în cursul dezvoltării să-i permită accesul la sublimări şi la ordinea simbolică a Legii umane. Această ordine simbolică ce promovează un specimen uman, născut din bărbat şi femeie, dotat cu un corp feminin sau masculin, pentru a deveni subiect responsabil într-o anumită etnie, şi în acelaşi timp martor al culturii sale şi actor al dezvoltării acestei culturi într-un anumit loc şi timp. De-a lungul întregii evoluţii a unei fiinţe umane, funcţia simbolică, castrarea şi imaginea corporală sunt strâns legate. Funcţia simbolică, cu care fiecare fiinţă umană este dotată la naştere, permite noului-născut să se diferenţieze ca subiect doritor şi căruia i s-a atribuit un prenume de către un reprezentant anonim al speciei umane (la care totuşi se reduce în somnul profund, în momentul în care subiectul dorinţei nu este în relaţie cu un obiect din realitate).

Graţie castrării comunicarea subtilă, a corpurilor la distanţă, devine creatoare, de la subiect la subiect, prin

comunicarea, mediată de imaginea corpului actual şi de limbaj, în cursul fiecărui stadiu evolutiv al libidoului.

Castrarea este generatoare a unei noi maniere de a face faţă dorinţei devenite imposibil de a mai fi satisfăcută în modul în care o făcea până atunci. Castrările - în sens psihanalitic - sunt încercări de separare simbolică. Ele sunt cuvinte sau acţiuni semnificative, ireversibile şi care fac legea, care au deci un efect operaţional în realitate, întotdeauna dureros de admis în momentul în care respectiva castrare este aplicată. Dar sunt de asemenea necesare individuării copilului în raport cu mama, apoi cu tatăl său, cu cei apropiaţi, ca şi dezvoltării limbajului.

Înţărcarea de sân, spre exemplu, separă copilul de mama sa ca hrană substanţială, despărţind gura copilului de sânul care producea laptele. Dar înţărcarea, prima castrare orală, nu vizează decât o modalitate de satisfacere a dorinţei, parţială. Tactilitatea, olfacţia, postura de corp la corp pentru biberon sau alimentarea cu linguriţa şi băutul din cană rămân; mama continuă să fie obiectul total al relaţiei pe care copilul o are cu ea. Este adevărat că acest sân matern, în momentul în care copilul suge pentru ultima oară, acest sân care este obiect parţial al dorinţei sale (şi în acelaşi timp mediator al trebuinţei), acest sân care face parte din mamă, este perceput de copil ca aparţinându-i lui. El este deci separat de o parte din el însuşi, deşi iluzoriu, dar asta, realizează doar supravieţuind acestei încercări, şi această experienţă este simboligenă în funcţie de modul în care mama conduce înţărcarea, promovând relaţia lor prin limbaj, prin tandreţe şi înţelegere.

Atunci, „circuitul scurt” al dorinţei de mucoasă la mucoasă, de gură la sfârc, se transformă, pe fondul tensiunii, suferinţei, al neplăcerii sau lipsei, în circuit lung de comunicare, de la psihism la psihism; comunicare extinsa în spaţiu şi timp, şi mai subtilă decât era comunicarea repetitivă prin corp la corpul impus de trebuinţele asociate dorinţei. Am putea spune că, copilul

privat de sân, de supt (vas comunicant, antropofagie fantasmată), erotizează cu atât mai mult schimburile subtile cu mama sa. Erotizarea schimburilor subtile, olfacţie, audiţie, vedere, este deja o simbolizare în plus a limbajului faţă de schimburile substanţiale, laptele înghiţit, plăcerea suptului; deoarece schimbul substanţial este legat de trebuinţa repetitivă cu modalităţile sale de gratificare lipsite de surpriză. În schimburile subtile, interferenţa auzită a vocii mamei cu vocile altor persoane introduce copilul în relaţii noi; în timp ce în relaţionarea gură la sân, nimeni nu se amestecă. Datorită acestor separări cu efect simboligen de acest tip, castrările succesive, zonele erogene asociate tactilităţii, înainte de separarea de corp la corp, vor putea deveni locuri de dorinţă şi plăcere, atât primită cât şi oferită de un altul, şi semn de alianţă.

Plăcerea oferită este astfel resimţită ca o descoperire, o invenţie, o crea]ie în doi, pentru o conjugare - prin intermediul corpului - a psihismului mamei cu cel al copilului său. Satisfacţia devine simbolic rodul unei întâlniri simultan reale şi imaginare, în timp şi spaţiu, asociate corpului copilului în senzaţiile sale parţiale, dar şi corpului în întregime, datorită prezenţei subtile şi expresive a mamei: prezenţă ale cărei modalităţi de percepţie rămân în memorie, fără a mai fi eliminate ca în cazul schimburilor substanţiale.

Se produce o modificare a valorii simbolice, în fiecare zi alta, a prezenţei mamei, şi nu o dispariţie a obiectului-mamă. O rafinare a cunoaşterii pe care o are copilul despre ea şi despre sine, în plăcerea de a-şi aminti de ea, de a o aştepta şi regăsi, aceeaşi şi surprinzătoare, cu ceva diferită. În schimb, dacă obiectul dispare definitiv, castrarea nu mai este nici valorizare a dorinţei, nici purtătoare a unei vieţi cunoscute, nici deschidere pentru o chemare la comunicare interumană. Este, după un timp de aşteptare, o epuizare a dorinţei şi un arest al dinamicii dorinţei, mutilare a imaginii corpului care se dezvoltase în relaţia sugarului cu mama sa;

consecinţa este o imposibilitate de simbolizare a unei legături dispărute, deci sublimarea în relaţii subtile prin limbaj pe care alte persoane le-ar putea înţelege. În acest mod, pulsiunile brusc dezintricate din relaţia cu singura persoană prin care copilul se ştia existând se întorc la corpul acestuia devenit anonim în raport cu dorinţa. Copilul regresează ca „înainte de naşterea sa”, fără însă a mai avea referinţele dinainte de a se naşte.

Acesta este autismul.

Prin castrarea simboligenă, dimpotrivă, mama, care a înţărcat copilul şi a constatat, prin ţipetele lui, dificultatea de a trăi şi de a accepta această încercare, se străduieşte să-l consoleze. Cu atât mai mult cu cât, adesea, ea însăşi suferă din pricina schimbării relaţiei propriului corp cu copilul. Ea încurajează copilul să se simtă la fel de aproape de ea şi chiar mai agreabil decât înainte de privare, prin schimburile umane cu ea. Îl încurajează să descopere, în comunicarea prin limbaj cu ea, o introducere în atenţia altcuiva: tatăl, fraţii şi surorile, substitutivi în consolare şi interlocutori, aliaţi ai mamei, care îi vor deschide copilului universul social. Când un copil este surâzător, întinde mâinile, şi o altă persoană asistă la asta şi spune: „Ce drăguţ este copilul dumneavoastră, ce vesel!”, această persoană îl prezintă altcuiva decât mamei sale; şi din relaţie în relaţie, din persoană în persoană care îl cunoaşte comunicativ, el intră în comunicare cu societatea. Tocmai în acest fel, înţărcarea, această castrare orală, este simboligenă.

Angoasa din luna a opta

De aceea, spre exemplu, ceea ce numim „angoasa din luna a opta”, care a fost observată şi descrisă de unii psihanalişti, nu este o trecere fatală şi nici necesară, dar apare uneori deoarece copilul nu a fost suficient purtat şi apropiat de ceea ce îl atrage, spre ceea ce ar dori să atingă (pentru că dorinţa de mişcare este imaginar mult mai precoce decât posibilitatea reală a schemei corporale).

Angoasa din luna a opta provine din faptul că adultul nu mediatizează în spaţiul obiectelor pe care copilul le vede şi pe care, văzându-le, doreşte, prin corpul său, să le atingă, să le apuce, să ajungă la ele. Această absenţă a mediatizării din partea mamei generează un sentiment de neputinţă; lipseşte socializarea de care copilul ar fi avut nevoie în acel moment; atunci, contrariat, îşi pierde curajul de a mai încerca, şi o parte din limbajul dorinţei lui nu este înţeleasă.

Să profităm pentru a remarca faptul că, pentru ca aceste castrări să poată avea valoare simboligenă, este necesar ca schema corporală a copilului să fie în măsură să le suporte. Naşterea, înţărcarea, separarea de instanţa tutelară bicefală - feminină şi masculină - reprezentată de cei doi părinţi, etc., trebuie să respecte integritatea esenţială, originală, ce caracterizează continuumul narcisic al imaginii corporale a subiectului.

Un copil care nu a atins şapte luni de viaţă fetală nu este capabil să suporte, fără o îngrijire specială, naşterea, să simbolizeze prin schimburile respiratorii castrarea ombilicală. Un copil care nu a fost suficient timp împreună cu corpul mamei sale nu este capabil să suporte înţărcarea, fără a regresa la stadiile cele mai timpurii din primele sale zile de viaţă. Este un anumit moment pentru a efectua fiecare castrare; acest moment este acela când pulsiunile, cele care sunt în curs, au adus deja o anumită dezvoltare a schemei corporale făcând copilul capabil să-şi organizeze plăcerile în alt fel decât satisfacerea prin corp la corp, care nu mai este absolut necesar acestui exemplar al speciei umane reprezentat de organismul corporal, pentru a supravieţui în calitate de fiinţă ce are trebuinţe. Rămâne că, acestui organism ce face din copil o fiinţă ce are trebuinţe, îi este asociat un subiect al dorinţei.

Subiectul care, fără îndoială, este prezent încă de la fecundare nu se manifestă decât prin dorinţe. Aceste dorinţe nu se pot delimita imediat de conjuncţia lor cu

trebuinţele. Limbajul este cel care, în sensul larg al termenului şi în sensul mai precis de cuvinte, constituie mediatorul acestor evoluţii reprezentate de castrările surmontate.

De exemplu, un copil care a achiziţionat motricitatea, mişcarea în cadrul familiar, alături de tatăl şi mama sa, poate, dacă cunoaşte persoana cu care schimbă cadrul, continua să-şi dezvolte motricitatea şi bucuria de a trăi: datorită acestei persoane ce mediază între spaţiul anterior şi cel nou, rămânând imaginar al părinţilor săi, mai ales dacă această persoană îi vorbeşte despre ei. Dar, dacă este mutat brusc în alt spaţiu de către cineva care nu-i cunoaşte părinţii, nu-i vorbeşte despre ceea ce i se întâmplă şi despre sensul acestei schimbări, care nu-i reînnoieşte legătura cu amintirile anterioare, copilul trăieşte un traumatism. El se opreşte din dezvoltarea motorie şi nu se ataşează noului mediu tutelar decât prin regresie, pierzând achiziţiile, restabilind o relaţie arhaică în raport cu noul cadru. Separarea, castrarea dorinţei implicate în dragostea faţă de persoanele din mediul anterior, nu a fost simboligenă, separarea a fost traumatică, se produce regresie, iar simbolizarea se va relua mai târziu. Dar pentru moment este un traumatism[20].

Mai există o altă condiţie necesară pentru a asigura dimensiunea simboligenă a procesului de castrare. Ea ţine de calităţile adultului pus în postura de a efectua castrarea. Un copil acceptă o restricţie şi o temporizare a satisfacerii dorinţelor sale, şi chiar interdicţia de a le mai satisface vreodată, dacă persoana care face interdicţia este o persoană iubită, la a cărui putere şi cunoaştere ştie că este îndreptăţit să acceadă. Acest cineva, acest adult, nu-l poate face pe copil să acceadă la simbolizarea pulsiunilor sale decât dacă, în acelaşi timp cu castrarea aplicată, este animat de respect şi de iubire castă pentru copilul căruia îi

20 N.A.: Este o castrare mutilantă a imaginii dinamice a corpului, adică non-simboligenă.

propune limitări momentane sau interdicţii definitive cu privire la o anumită plăcere parţială pe care acesta o solicită. Mai trebuie ca acest adult să fie, pentru copil, exemplul unei reuşite umane şi promisiunea că aceste pulsiuni vor putea fi satisfăcute prin obţinerea de plăceri mult mai mari, conform imaginii celui care îi vorbeşte şi îl îndrumă. Acesta constituie atunci un model pe care copilul îl poate urma, asculta, dacă vrea în acelaşi timp să se dezvolte, să se înscrie pe drumul de acces la falusul simbolic, şi să aibă certitudinea că dorinţa sa este valorizată, că plăcerea este accesibilă şi bine văzută de către adult. Nu ştie încă modul în care va găsi această cale; dar din moment ce îndrumătorul lui găsit-o deja, de ce el însuşi, ascultându-l, având încredere în el (şi nu supunere), nu ar găsi-o?

În acest fel, o castrare suferită conduce individul la o mai mare încredere în el însuşi şi la o comunicare din ce în ce mai diferenţiată cu altcineva, şi aceasta atât printr-o abilitate crescândă în utilizarea vocabularului şi în general a limbajului cât şi abilitatea manuală ce permite copilului o activitate constructivă, o dexteritate, datorită căreia este capabil de schimburi cu alţii, probabil apreciat de aceştia, şi să părăsească, din palier în palier, dependenţa de adulţii familiari tutelari. Progresul din castrare în castrare, este modalitatea de a se elibera de comportamentul de neputinţă puerilă pentru a trece spre cel de precetăţean în curs de acces la toate drepturile: cu condiţia ca, aceste drepturi, să fie recompensate prin acceptarea legilor ce îi guvernează pe cei la a căror şcoala copilul s-a dus cu dragoste, adică pe părinţi, pe educatori, ca şi pe colegii de aceeaşi vârstă şi pe cei mai mari. Acest sentiment de promovare îi permite să lase în urmă satisfacţiile de copil mic, pentru a ajunge la satisfacţii mai mari, satisfacţiile celor mai mari ca el. Există în mod natural la copii această dorinţă de a se face mari, proiect inclus în organismul lor aflat în creştere. Această speranţă de a nu rămâne mici le

susţine curajul în faţa multor inconveniente datorate neputinţei reale, comparativ cu iniţiativele lor creatoare. Din păcate, mulţi adulţi rămân în acest punct şi reproşează, sau mai curând exprimă în manieră peiorativă copilului nemulţumirile lor, devalorizându-şi calitatea de subiect în numele corpului, ceea ce este vexant. Înţelegem că, pentru copilul care creşte, pericolul poate fi resimţit uneori ca o întoarcere la momentul anterior castrării pentru că ar pierde achiziţiile care, datorită acestei castrări, le-a putut obţine. Înainte de a fi absolut asigurat asupra noilor modalităţi culturale dobândite, este periculos pentru copil să privească înapoi şi să se identifice cu el însuşi cel de altădată.

Acestui fapt îi corespund atitudinile fobice ale copiilor mici care, aduşi într-un spaţiu nou, se refugiază în fustele mamei lor, cu o mimică la început mai mult sau mai puţin anxioasă, care se poate agrava, şi sunt susceptibili să ajungă până la a-şi pierde limbajul: tocmai, pentru că, limbajul utilizează pulsiunile orale în mod civilizat, în timp ce fobia proiectează aceste pulsiuni asupra unei primejdii în spaţiu, care ar lua forma muşcăturii dentale, destinată să devoreze în întregime sau parţial corpul din partea căruia aşteaptă satisfacţie.

Când, dimpotrivă, un copil atinge nivelul castrării anale, adică este deja capabil, prin schema corporală, să utilizeze pulsiunile motrice sublimate în abilităţile corpului, abilitatea de modulare a tuturor pulsiunilor într-o manieră culturală, atunci, nu se mai teme să se identifice cu el însuşi aşa cum era când era mic. Este dealtfel vârsta la care copiii nu se tem să se ocupe de copii mai mici, să râdă de poznele lor, şi nu sunt deloc geloşi de atenţia care li se acordă din partea celor pe care îi iubesc.

Invers, atunci când castrarea anală este deficitar asumată, fie pentru că a fost defectuos efectuată de către adult, fie pentru că adultul care a aplicat-o nu este un model demn de a fi imitat de către subiect (dacă adultul însuşi este

angoasat de propriile dorinţe), niciodată cel pe care îl educă nu va putea sublima suficient, adică să vorbească, să fantasmeze „pentru a se amuza”, pulsiunile sale anale. Adultul tutelar confundă imaginarul cu realitatea; nu este nici tolerant, nici indulgent, nici permisiv în raport cu propriile fantasme, care trebuie să rămână inconştiente, reprimate sau refulate, cu privire la pulsiunile sale orale şi anale. Este o tristă evidenţă să constatăm cât de numeroşi sunt adulţii care nu sunt capabili să ofere o castrare simboligenă a stadiilor arhaice, pentru că ei înşişi regretă că nu mai sunt copii sau regretă faptul că proprii copii cresc şi manifestă dorinţa de autonomie în raport cu ei. Ei împiedică copilul să se ridice la nivelul care îi permite să depăşească acest stadiu etic arhaic în care a trebuit să rămână un timp, şi din care vârsta îl va scoate cvasi-spontan dacă are alături părinţi fericiţi, mă refer la părinţi bucurându-se de un libido genital şi altfel decât la nivelul libidinal de consumaţie şi al muncii (sublimare orală şi anală). În dinamica familială, este în mult mai mare măsură inconştientul agent al educaţiei, reuşită sau nu, decât cunoştinţele pedagogice dobândite. (În afara dinamicii familiale, capcana incestuoasă nu mai este direct prezentă).

Acum că am explicat ce înţeleg prin castrare simboligenă, aş dori să studiem mai în detaliu modul în care se actualizează în istoricitatea trăită de copil.

CASTRAREA OMBILICALA

Ideea că naşterea constituie, de fapt, prima castrare, în sensul pe care l-am dat acestui termen, poate surprinde. Este însă ceea ce voi arăta în continuare.

Naşterea, fără îndoială, este aparent în primul rând un fapt natural: dar rolul său simboligen pentru noul născut este de neşters, şi marchează prin mijloace emoţionale primare venirea sa pe lume în calitate de fiinţă umană, bărbat sau femeie, primită în funcţie de sexul pe care corpul său îl dovedeşte pentru prima oară, şi în funcţie de modul în care

este acceptat aşa cum este, frustrant sau gratifiant pentru narcisismul fiecăruia dintre părinţi.

Ceea ce separă corpul copilului de corpul mamei, şi care îl face viabil, este secţionarea cordonului ombilical şi ligatura lui.

Tăierea cordonului ombilical constituie originea schemei corporale prin limitele învelişului care este pielea, despărţită de placentă şi de învelişurile uterului, şi lăsate acestuia. Imaginea corpului, cu originea parţială în ritmurile, căldura, sonoritatea, percepţiile fetale, se vede modificată de variaţia bruscă a acestor percepţii; în particular, pierderea, pentru pulsiunile pasive auditive, a dublei bătăi a inimii pe care copilul o auzea *in utero*. Această modificare este acompaniată de respiraţia pulmonară şi de activarea peristaltismului tubului digestiv care, odată născut copilul, elimină meconiumul acumulat în viaţa fetală. Cicatricea ombilicală şi pierderea placentei pot fi considerate, datorită urmării destinului uman, ca o prefigurare a tuturor încercărilor pe care le vom numi mai târziu castrări (adăugându-i adjectivul orală, anală, genitală). Această primă separare va fi deci numită castrare ombilicală. Ea este concomitentă naşterii şi este fondatoare, prin modalităţile de bucurie sau angoasă care au însoţit naşterea copilului în raport cu dorinţa altora. Caracteristicile naşterii, această primă castrare mutantă, vor servi drept matrice caracteristicilor castrărilor ulterioare.

Naşterea este însoţită, datorită modificărilor fiziologice care se operează în corpul copilului, de un ţipăt sonor care se manifestă, în acelaşi timp reacţionând prin evacuarea conţinutului de substanţe intestinale prin polul cloacal, în timp ce înainte fusese un fetus centrat exclusiv pe cordonul ombilical, pe deglutiţia lichidului amniotic, şi micţiunea urinară în lichidul amniotic.

În acelaşi timp cu respiraţia şi cu propriul strigăt pe care îl aude, intrarea în joc a olfacţiei (mirosul matern) este

inconştient primul impact, pentru noul-născut, al unui reperaj particular al relaţiei sale cu mama.

Audiţia difuză prenatală dispare, pentru a face loc audiţiei intensificate a vocilor deja cunoscute: a tatălui, a mamei, şi a celor apropiaţi[21].

Această pierdere a percepţiilor cunoscute şi apariţia noilor percepţii constituie ceea ce a fost numit „traumatismul” naşterii, care este o mutaţie iniţială a vieţii noastre a tuturor, şi care marchează printr-un tip de angoasă mai mult sau mai puţin memorabilă, pentru fiecare fetus parvenit la viaţa aeriană, prima sa senzaţie liminară de asfixie, legată de părăsirea elementului cald acvatic şi ieşirea în lumea aeriană a greutăţii. Modificările cataclismice ne marchează deci naşterea, prima noastră separare mutantă, prin care lăsăm o parte importantă din ceea ce constituie *in utero* propriul nostru organism, învelişurile amniotice, placenta, cordonul ombilical; parte datorită căreia am putut fi viabili pentru un alt spaţiu care, primindu-ne, ne face imposibilă întoarcerea în spaţiul precedent, la modul de a fi şi de a fi satisfăcuţi pe care l-am cunoscut.

În locul sângelui placentar care alimenta pasiv viaţa simbiotică a fetusului în organismul matern, în aer, noul element comun tuturor creaturilor terestre, a cărui respiraţie pulmonară întreţine fluxul şi refluxul pe care se grefează viaţa carnală, dacă putem spune aşa. Odată cu respiraţia, apare modificarea ritmului pulsatil cardiac ce nu mai este pendular, ci devine prezent ritmat, cum era, în timpul vieţii fetale, ritmul ondulator al inimii mamei. Da: copilul nou-născut a pierdut, născându-se, audiţia propriului

21 N.A.: Să notăm că studii recente au dovedit că in utero copilul aude sunetele grave, adică vocile umane, şi că ceea ce aude de la mamă, sunt bătăile inimii, şi un sunet asemănător celui al valurilor care se sparg pe ţărm. El nu aude vocea maternă decât dacă are intensităţi grave. Cel mai curios, este că aceasta se va inversa după naştere, şi că va auzi apoi cu predilecţie sunetele ridicate.

ritm cardiac aşa cum îl cunoştea. Apare de asemenea senzaţia de masă a corpului, supusă greutăţii, şi modalităţi de manipulare al cărui obiect este din partea mâinilor cărora este încredinţat; şi planul patului sau corpul mamei pe care copilul este aşezat. Lumina îi orbeşte retina, mirosul mamei îi umple cavitatea nazală, vocile din jur şi zgomotele se aud clar, în timp ce, până atunci, sonorităţile mediului nu erau percepute decât traversând acest înveliş de apă şi carne, pe acest fond unde ritmul pendular rapid al cordului fetal se intersecta cu ritmul, mai lent, de doi timpi şi jumătate, al inimii mamei. În funcţie de orele zilei, aceste ritmuri sincopate alternau cu cele ale mersului corpului ce îl purta, şi cu zgomotele activităţii sale lucrative, marcate uneori de vibraţiile sonore pe care cuvintele, în special cele cu tonalitate gravă, masculine, transmise difuz până la embrionul unde copilul se dezvoltă. Noaptea, era odihna acestui dublu ritm auditiv, la care se adăuga sforăitul somnului matern şi zgomotele mişcărilor viscerale digestive ale mamei adormite.

Deci, brusc, brutal, el descoperă percepţii a căror noţiune nu o avea până atunci: lumină, mirosuri, senzaţii tactile, senzaţii de presiune şi greutate, şi sunetele puternice şi clare pe care le percepuse difuz până atunci. Elementul auditiv cel mai marcant va fi, prin repetiţie, cel al prenumelui său, semnificant al fiinţei sale în lume pentru părinţii săi. Semnificant şi al sexului său, pentru că acesta este primul lucru pe care îl aude: „Este băiat!”, „Este fată!”, şi cuvintele imediat scoase de către asistenţi, vocile familiare care îl întâmpină, vocile care apropie, care se îndepărtează, şi sunt permanent auzite, fonemele cuvintelor „băiat” sau „fată”, însoţite de prenumele prin care părinţii îl desemnează în cele din urmă. Acest prenume, şi această calificare, calificarea sexului său, sunt emise de către voci animate de bucurie sau reticenţă, exprimând satisfacţia sau nu a anturajului, iar noi descoperim zi de zi cât de bine păstrează sugarii

„engramate” ca pe bandă magnetică undeva în cortexul lor, aceste prime semnificări de bucurie narcisizantă, sau de reticenţă, dacă nu de durere, şi de angoasă pentru ei denarcisizantă deja.

Deci, *limbajul este cel*, *care simbolizează castrarea reprezentată de naştere pe care noi o numim castrare ombilicală*; acest limbaj va atinge repetitiv auzul sugarului ca efect al fiinţei sale în impactul emoţional al părinţilor săi, în funcţie de silabele sonore, de modulaţiile, şi de afectele pe care le percepe intuitiv, fără ca noi să ştim exact cum le pot ei percepe. Este ca şi cum toate aceste afecte însoţite de foneme încarnează un mod de a fi narcisic primar.

Primele silabe care ne-au semnificat sunt pentru fiecare dintre noi mesajul auditiv simbolic al naşterii noastre, sinonim al prezentului în dublul sens de actual şi de dăruirea reprezentată de a trăi efectiv pentru acest copil care, din imaginar cum era pentru părinţii lui, devine realitate. Realitate ireversibilă, feminină sau masculină, aşa cum este şi va fi, cum s-a arătat tuturor, părinţilor şi reprezentanţilor societăţii care l-au primit. În calitate de băiat sau fată, primind un nume sau altul, care este dat de tată mamei sale, primit de tată de la mama sa, ambii primindu-l nu numai unul de la celalalt, ci de la generaţiile anterioare care i-au adus pe lume şi de la destinul care-l are pentru ei, sau nu, numele lui Dumnezeu, dar care, în orice caz, a marcat această existenţă. Inexorabil, este fată sau băiat, asta este, este un fapt în afara puterilor părinţilor. Castrarea lor, este înscrierea copilului la starea civilă, care semnează statutul lui de cetăţean, indiferent ce se întâmplă cu părinţii lui. Fie că îl protejează, fie că nu pot să facă asta, el este de acum înainte în grija lor, dacă şi-o pot asuma; dar nu le aparţine lor în întregime, pentru că este legal subiect al societăţii, asupra căruia drepturile lor sunt limitate. Şi datoria lor nelimitată!

Proiectele fantasmatice ale prenumelui şi sexului sunt întrerupte prin fixaţia acestei înscrieri la starea civilă,

inclusiv apartenenţa la cei care-l recunosc legal sau adulterin, sau refuză să-l recunoască legal sau, mai mult, afectiv. Nu mai sunt posibile fantasmele, o dată îndeplinit acest act la primărie; copilul a intrat într-o realitate de care nu se va mai putea desprinde, decât cum prevede Legea. Simbolizarea, pentru noul născut ca şi pentru părinţi, a acestei castrări a fetusului, şi împreună cu acesta, a părinţilor săi, odată cu naşterea şi înscrierea la starea civilă, înseamnă adoptarea deplină şi integral, afectiv şi social, sau adoptarea reticentă, exprimată prin modul în care genitorii săi decid să-l înscrie. Această înscriere a cărei urmă este lăsată la starea civilă, în conjuncţie cu numele, îi dă pentru tot restul vieţii semnificaţia majoră a fiinţei sale în lume, pe care corpul său o va purta până la moarte.

Putem să ne mirăm, dar totuşi aşa este: impactul asupra unui nounăscut al audiţiei şi percepţiilor izvorâte din bucuria, suflet la suflet, a părinţilor săi, sau, dimpotrivă, a depresiei în care naşterea sa - pentru că are un anumit sex, sau prezintă o anumită trăsătură - i-a condus pe unul sau pe amândoi părinţii săi, se regăsesc întotdeauna în psihanalize. Oricum ar fi această simbolizare a castrării ombilicale, avem acum dovezi formale că ea poate investi copilul cu o putere simbolică mai mult sau mai puţin mare, în funcţie de modul în care a fost trăită de către mamă, în plan fiziologic, naşterea sa, adică expulzia placentei aproximativ o jumătate de oră după ce s-a născut el, şi în care a fost trăită, de către cuplul parental, mama şi tatăl, promisiunea oferită de realitate relativ la fantasmele lor de genitalitate fecundă şi viabilă în copil, fată sau băiat. Ei se pot simţi împliniţi; dar copilul poate să nu fie conform cu ceea ce speraseră în fantasmele lor.

Există deci două surse de vitalitate simboligenă promovate de castrarea ombilicală: *una datorată impactului organic al naşterii asupra echilibrului sănătăţii psihosomatice a mamei*, şi deci a cuplului în relaţia lor genitală; *cealaltă este impactul afectiv pe care viabilitatea*

copilului o aduce, *în plus sau în minus narcisismului*, *fiecăruia dintre genitori*, care datorită acestui fapt, îl vor adopta cu caracteristicile emoţiei lor de moment, şi îl vor introduce în viaţa lor ca purtător al sensului pe care îl are pentru ei în acel moment.

Aceste două surse de vitalitate simboligenă, rezultând din *castrarea ombilicală a copilului* şi din *castrarea imaginară a părinţilor*, sunt vizibile atunci când una sau alta dintre ele a fost distorsionată în momentul naşterii. Moartea sau morbiditatea mamei marchează definitiv, cu o culpabilitate inconştient trăită, orice copil ce a părut, prin naşterea sa, responsabil, pentru tatăl său, de un efect patogen sau mortifer asupra mamei sale. La fel şi dacă sexul sau aspectul copilului au decepţionat profund, atât conştient cât şi inconştient, unul sau altul dintre părinţi, şi cu atât mai mult când este vorba despre amândoi, viaţa fiind fundamental legată, pentru el, odată cu prenumele, de o culpabilitate: limbaj inculcat subiectului cu privire la trăirea dorinţei sale în corp. Este ceea ce regăsim în cazurile de psihoza precoce, cum sunt cele de care ne-am ocupat noi, unde deteriorarea mijloacelor de comunicare a dorinţei este, observăm, de un ordin precoce perturbat.

Contrar a ceea ce am putea gândi, nu faptul morţii sau al hemoragiei post-natale a mamei, spre exemplu, este ceea ce a avut impactul de neşters asupra organicităţii copilului şi a provocat psihoza. Asta este ceea ce am putut constata în planul realităţii; ceea ce dovedeşte tratamentul psihanalitic, este că elementul psihogen a acţionat asupra interdicţiei de a se dezvolta. Analiza acestei naşteri, şi retrăirea acestei experienţe cu cuvintele adecvate, spuse atât de către părinţi cât şi de către copil, în cadrul analitic, sunt cele care îl eliberează definitiv din capcana care îl reţinea într-o interdicţie de a trăi pentru sine însuşi.

Unei naşteri catastrofice i se impută tulburarea precocisimă a dezvoltării deficitare somato-psihice a copilului psihotic; sau se invocă uneori o encefalită trecută

neobservată. Totuşi faptul că analiza poate determina ieşirea copilului din psihoza dovedeşte că tulburările nu provin din accidente fizice - tulburări lezionale sau funcţionale fizice precoce, creând infirmităţi corpului noului-născut. Dificultăţile de dezvoltare au fost ele însele expresia unor emoţii precoce şi afecte împărtăşite cu anturajul, fără însă a putea fi semnificate prin cuvinte spuse la timp copilului, fie acţiunea unor cuvinte infirmând dreptul copilului la via]a simbolica.

Deci, începând prin castrarea ombilicala angoasa sau bucuria, în triunghiul părinţi-copil, în care circulă vitalitatea dinamică a inconştientului, marchează într-o manieră simboligenă sau nu psihismul unei făpturi umane, indiferent de organicitatea sa. Este o activare a sursei dinamice inconştiente ce va susţine, îmbogăţind sau sărăcind, dezvoltarea copilului. Această vitalitate este generos sau mediocru oferită subiectului, în funcţie de narcisismul împăcat sau conflictual al părinţilor; este ceea ce îl susţine sau impietează în depăşirea dificultăţilor generate de mutaţia reprezentată de naştere şi primele zile ale adaptării la viaţa aeriană.

Prin orificii, deschizăturile feţei pentru comunicările subtile centrate şi convergente spre cavum - nările, urechile, asociate percepţiilor optice - aceste interacţiuni sunt posibile, şi simbolice pentru fiinţarea sa pe lume.

Prin această simbolizare fondatoare a fiinţei la feminin sau masculin ce urmează naşterii şi numirii copilului, acesta intră în perioada orală. Atunci, cei care au fost răniţi în viaţa simbolică prezintă tulburări precoce privind tocmai aceste orificii deschise schimburilor substanţiale cu lumea exterioară la naştere, adică: intrarea tubului digestiv, legat la nivelul capului cu cavitatea bucală, şi la nivelul bazinului, ieşirea tubului digestiv, unde excrementele sub cele două forme, lichidă şi solidă, sunt strâns legate prin contiguitate tactilă dezvoltării senzaţiilor genitale.

Nu ne-am plasa în cadrul realităţii clinice dacă nu am adăuga că efectul asupra fratriei predecesoare naşterii unui copil şi condiţiilor sale, atât cu privire la sănătatea mamei cât şi a bucuriei sau tristeţii pe care sexul copilului a adus-o în familie, fac de asemenea ca acest copil să aducă bucurie sau tristeţe fraţilor şi surorilor mai mari, şi primind în consecinţă o întărire sau sărăcire a dorinţei sale de viaţă. Ştim în ce măsură deziluzia provocată de sexul unui frăţior sau surioare poate aduce destructurarea încrederii pe care un copil mai mare o are în părinţii săi, când nu au atins încă vârsta la care să înţeleagă că aceştia nu sunt atot-puternici astfel încât să poată controla realizarea dorinţei lor cu privire la sexul copilului pe care l-au adus pe lume[22].

Ştim în ce măsură rivalitatea dintre fraţi poate impieta vitalitatea simbolică a unui sugar, datorită pulsiunilor fratelui mai mare care refuză să admită existenţa fratelui mai mic. În ce-l priveşte pe fratele mai mare, tot ceea ce trăieşte dramatic cu ocazia naşterii celui mic este raportat la situaţia oedipiană. Sexul noului-născut pune în joc ceea ce îi lipseşte lui, şi de care acest sugar, fată sau băiat, devine pentru el responsabil, vinovatul. Naşterea unui copil într-o familie reactualizează castrările fraţilor precedenţi.

Separarea de placentă, moment simboligen al naşterii, este importantă pentru toţi oamenii. Acest fapt a trecut neobservat până acum; dar de când medicina salvează un anumit număr de noi născuţi observăm cât de important este acest moment de primire socială şi modalităţile sale, aşa cum sunt trăite, pentru viitorul dezvoltării somatice şi emoţionale[23].

---

22 N.A.: Vezi cazul lui Pierre.

23 N.A.: Importanţa castrării ombilicale pare a fi mai bine înţeleasă în zilele noastre, când studiile asupra fiziologiei naşterii au ajuns la cercetări referitoare la naşterea fără violenţă. Viaţa ulterioară a copilului dovedeşte că naşterea fără violenţă, atunci când anumiţi copii au putut profita de ea, îi pune la adăpost de angoasele existenţiale pe care majoritatea noilor născuţi le cunosc. Astfel de studii se efectuează

Astfel, primejdiile reale trăite de noul-născut datorită infecţiei cordonului ombilical, a ombilicului, sau angoasei ginecologului pentru o ligatură prea scurtă, sau teama de o hemoragie a noului născut, lasă urme de neşters în psihismul şi propensiunea la angoasă a sugarului, chiar şi atunci când nu au fost decât temeri anticipate şi nu s-a produs niciun eveniment în realitate, care să confirme această nelinişte de câteva zile. Tot ce se raportează la morbiditatea psihogenă, am putea spune, provenit din angoasele neonatale, se manifestă la copii - şi uneori şi mai târziu - prin faptul că orice angoasă pe care o resimt le provoacă în jurul nasului şi gurii o paloare subită, simultan cu un tremor visceral, după cât se pare, şi acompaniate adesea de un acces de febră emoţională. Febră emoţională, pentru că apare fără niciun alt motiv la aceşti pacienţi, copii sau adulţi, şi dispare când, prin analiză, s-a putut spune în cuvinte angoasa ombilicală trăită în primele zile, primele cincisprezece zile de viaţă, înainte ca desprinderea corectă a cordonului să liniştească ginecologul şi familia, şi deci copilul însuşi.

CASTRAREA ORALĂ

A doua mare renunţare tipică impusă copilului, castrarea orală, semnifică privarea impusă sugarului de ceea ce este pentru el canibalismul faţă de mama sa: adică înţărcarea şi de asemenea împiedicarea de a consuma ceea ce ar fi otravă ucigătoare pentru corpul său, fie interdicţia de a mânca ceea ce nu este alimentar, ceea ce ar fi periculos pentru sănătate sau viaţă. Această castrare (înţărcare), când este aplicată judicios, conduce la dorinţa şi posibilitatea de a vorbi, şi deci la descoperirea de noi posibilităţi de comunicare, prin plăceri diferite, cu obiecte ce nu pot sau nu mai pot fi încorporate. Toate aceste

în prezent în toate ţările. F. Leboyer, în Franţa, a început aceste cercetări asupra naşterii fără violenţă şi a statisticilor efectelor pe termen lung asupra copiilor proveniţi din astfel de naşteri. (A se vedea de asemenea studiile similare din "Caietul noului născut", de Stock).

obiecte sunt suport al transferului sânului lactifer sau al laptelui înghiţit (supt din sân sau din biberon) pentru o plăcere mai mare, împărtăşită cu autoritatea tutelară, cu mama, cu tata, cu membrii familiei.

Înţărcarea, această castrare a sugarului, implică faptul că şi mama acceptă această ruptură de corp la corp în care copilul era, trecut din sânul interior la sânii lactanţi şi la purtarea în braţe, total dependent de prezenţa ei fizică. Această *castrare orală a mamei* implică faptul ca ea să fie capabilă de comunicare cu copilul ei altfel decât hrănindu-l, îndepărtându-i excrementele şi devorându-l prin săruturi şi mângâieri: prin cuvinte şi gesturi, care constituie limbajul. Castrarea orală atât a copilului, a sugarului înţărcat, cât şi a mamei, şi ea serată de relaţia erotică, de dăruire, cu gura copilului, ca şi de relaţia erotică tactilă, prehensivă, ce stă la baza ei, se dovedeşte prin faptul că mama însăşi are o plăcere mai mare de a vorbi copilului ei, de a-i ghida fonemele până ce acestea devin perfecte în lima maternă, ca şi motricitatea în ceea ce înseamnă a apuca şi a arunca obiectele pe care i le dă şi le adună, într-un început de limbaj motor. Copilul poate atunci simboliza pulsiunile orale şi anale într-un comportament prin limbaj pentru că mama sa este fericită să-l vadă capabil să comunice cu ea şi cu ceilalţi ca ea; el percepe plăcerea care i-o face ei asistând la bucuria de a se identifica cu ea, în schimburile ludice prin limbaj cu alte persoane. Sunt posibilităţi de relaţie simbolică pe care această castrare le promovează în inconştient şi în psihismul copilului său.

Nu trebuie uitat că relaţia corp la corp a unei mame cu copilul său este erotizantă. Este necesar, dealtfel, ca să fie aşa: asta face parte din relaţia mamă-copil. Dar înţărcarea trebuie să vină să marcheze o etapă diferită, de mutaţie, de comunicare pentru plăcere, la distanţă de corp la corp: o comunicare gestuală, care nu mai este posesie pentru copil, şi care face posibilă identificarea cu mama sa în relaţia cu alţii şi cu mediul.

Este important deci ca ea să lase copilul să fie la fel de fericit în braţele altcuiva decât ale ei, să-l lase să intre în zâmbet şi expresie prin limbaj (încercări fonematice) cu alţii decât ea.

Din punct de vedere pulsional, obiectal, castrarea orală este pentru copil separarea de o parte din el însuşi care se află în corpul mamei: laptele pe care el, copilul, îl făcuse să curgă în sânii mamei. El se separă de acest obiect parţial, sânul mamei, dar şi de această primă formă de hrană, laptele, pentru a se deschide şi iniţia hranei variate şi solide. Renunţă la iluzia canibalismului faţă de acest obiect parţial care este sânul mamei. El transpune în timp, dacă mama nu este vigilentă, pulsiunile canibalice asupra propriilor mâini, sugându-şi degetul sau pumnul, cu iluzia că în acest fel continuă să fie la sânul mamei. Acesta este un înţărcare ratată, parţial cel puţin, la copilul care continuă să se iluzioneze de o relaţie cu mama stabilind o relaţie auto-erotică între gura şi mâinile sale. Trebuie bine înţeles că laptele este mai întâi laptele copilului, cu care el se află în comunicare, în timp ce îl face sa curgă în corpul mamei prin sucţiune.

Când este înţărcat, este sevrat de hrana pe care o elaborase el însuşi în mamă şi care era a lui, în acelaşi timp gura lui fiind privată de relaţia tactilă cu sfârcul şi cu sânul, obiect parţial al mamei, dar pe care îl credea al său. Şi încearcă să umple golul subit creat de absenţa sânului în gură, băgând degetul. El îşi procură o plăcere lipsită de valoarea nutritivă, care este şi plăcerea de a se asigura că gura sa, nu a dispărut şi ea.

Este exact asupra a ceea ce atrag atenţia copiilor mari care îşi sug degetul şi care vor să se „vindece”: le cer să se gândească bine: „În timp ce îţi sugi degetul fi foarte atent la ceea ce simţi. Gura ta este cea care are nevoie de deget? Gura ta este mai satisfăcută de prezenţa degetului, sau degetul doreşte să se afle la adăpostul gurii?”. Este extraordinar modul în care se concentrează asupra

senzaţiilor şi se gândesc la ele. Ei înţeleg că este degetul şi nu gura, sau că este gura şi nu degetul: şi atunci li se poate vorbi că, tocmai, acest deget a înlocuit sânul, pentru că nu au acceptat, când erau foarte mici, să fie privaţi să mai sugă de la mama, deşi erau totuşi suficient de mari, la acel moment, pentru a vorbi şi duce la gură tot ceea ce se afla la dispoziţia lor, dar, uite, mama nu s-a gândit că erau suficient de mari pentru a cunoaşte totul, şi nu numai pentru a împărtăşi cu ea plăcerea de a fi pus la sân, şi această iluzie a întreţinut ceea ce acum îi deranjează, dar la care nu reuşesc să renunţe în momentele de oboseală sau grijă.

Atunci când, dimpotrivă, separarea prin înţărcare este progresivă şi plăcerea parţială ce leagă gura de sân este încurajată de mamă să se distribuie asupra cunoaşterii succesive a tactilităţii altor obiecte pe care copilul le duce la gură, aceste obiecte numite de ea îl introduc în limbaj, şi asistăm atunci la faptul că, copilul, încearcă, atunci când este singur şi treaz în leagănul său, să-şi „vorbească”, mai întâi prin lalaţii, apoi prin modulări ale sonorităţii, aşa cum a auzit-o pe mama lui făcând cu el şi cu alţii.

În acest punct vedem simbolizarea la lucru: dacă mama este atentă să pună la gura copilului din acel moment (începând de la trei luni), în cursul minutelor după ce a supt şi precedând somnul, indiferent ce pot apuca mâinile sale şi duce spre gură, în locul sânului. Dacă ea pune în cuvinte şi semnifică ceea ce el simte tactil, spre exemplu: „Este o jucărie, este rece, este de metal, din os, este ursuleţul tău de pluş, este din pânză, este degetul tău, este degetul lui tati, este lâna din pulovărul tău”, toate aceste cuvinte, când ea nu este prezentă, îl ajută să şi-o reamintească şi să încerce să repete sunetele care o însoţeau, şi să poată încerca să se poarte cu obiectele ţinute cum face ea când sunt împreună, să scoată sunete, foneme, gesturi şi zâmbete voioase când apare tata şi ceilalţi cunoscuţi din anturaj, fără a provoca astfel mamei un sentiment de

gelozie şi de abandon. În acest fel, limbajul devine simbolic pentru relaţia corp la corp, circuitul scurt al relaţiei mamă-copil, transformându-se în circuit lung, prin subtilitatea diferitelor percepţii senzoriale ale vocalizărilor şi sensului acestor cuvinte impregnate cu persoana mamei prin vocea sa, aceeaşi de când se afla la sân.

Efectul simboligen al castrării orale, este deci introducerea copilului, ca persoană separată de prezenţa absolut necesară a mamei sale, în relaţia cu altul: copilul ajunge astfel la modalităţi de comportament prin limbaj care îl fac să accepte compania oricărei persoane cu care mama sa este în termeni amicali, cu care el însuşi dezvoltă posibilităţi de comunicare, începute cu mama şi tatăl lui, şi dezvoltate cu alţii.

Să subliniem că, abia după înţărcarea propriu-zisă - înţărcarea de corp la corp - începe să se producă asimilarea limbajului matern, pe grupe de foneme acompaniind senzaţii şi emoţii, senzaţiile datorate corpului învecinat al mamei, emoţiile apropierii şi îndepărtării sale.

Este o epocă imprecisă a limbajului, pe care copilul nu-l poate manifesta imediat. Nu va fi capabil de asta decât mai târziu, în momentul în care va descoperi plăcerea de a stăpâni obiectul primordial anal, adică excrementele, jucându-se cu sfincterele uretral şi anal, jucându-se de-a retenţia acestor materii, sau rejectându-le, mai ales dacă o face la cererea mamei, şi producând sunete sau nu, şi în acest caz, în special la solicitarea mamei, în jocul lor faţă în faţă, apoi numind prin foneme părinţii, apoi excrementele, cel mai adesea înainte de a numi diferite tipuri de hrană.

Primele cuvinte prin repetarea a două silabe, corespund sentimentului de a exista al copilului, atunci când este împreună cu o persoană asemănătoare mamei şi dublură a senzaţiilor lor, şi prin care debutează limbajul primar: ma-ma, ca-ca...; este întotdeauna el-celălalt, la fel, „împerecheaţi”, care provoacă începutul vorbirii prin aceste

două silabe asemănătoare, repetitive. Sugarii încep aproape întotdeauna să vorbească astfel.

Cred că, tocmai, faptul că este o dublură a mamei, şi această simbioză este urmată de o diadă, cu ritmuri preferenţiale în doi timpi, toate acestea fac din această epocă o epocă cu ritmuri în doi timpi. Evident, acestea se înrădăcinează în inimă şi bătăile sale, dar mai ales din faptul că trebuie să fie dublu, să se dedubleze cu neplăcere atunci când mama pleacă, să se reunească cu plăcere când îşi regăseşte dublul, şi să se redubleze în acelaşi timp pentru ca simbolismul să se asocieze noţiunii de sentiment diferit de senzaţiile avute în prezenţa sau absenţa mamei; senzaţii ce sunt însoţite de plăcerea reziduală a sustragerii uneia dintre senzaţii, cealaltă fiind luată cu ea de către mamă, şi cea a regăsirii acompaniate de o bucurie auditivă, exprimată şi de către mamă. Ansamblul acestei metaforizări a prezenţei obiectelor parţiale dublate de prezenţa-absenţa mamei mi se pare că explică dubla silabisire ce constituie primii semnificanţi între copii şi mama lor.

Acesta este rolul primordial al mamei ca iniţiatoare a limbajului, aspect nu foarte cunoscut de către mame şi educatoare. Este important ca după fiecare alăptare, în momentele în care copilul, animat înainte de a adormi, doreşte deja să facă conversaţie - ceea ce, pentru el, este manipulare de obiecte, şi mirajul de a se oglindi în figura mamei -, mama să îi numească obiectele pe care le duce la gură, să le pronunţe denumirea, culoarea, tactilitatea. Copilul învaţă să dea aceste obiecte mamei, ca şi cum i-ar da o lingură cu mâncare. Şi mama, dându-i-le înapoi, se amuză de acest joc, care uneori constă, dintr-o dată, în a arunca obiectul pe jos: exact aşa cum în gura lui, după un anumit timp de manipulare, de mestecare de către limbă şi maxilare, se produce dispariţia prin deglutiţie a obiectului în stomac, metafora stomacului, aici, este deplasarea prin aruncarea pe jos, dispariţia obiectului din leagăn. Este o

mare bucurie pentru copil dacă mama ridică apoi lucrurile aruncate, tocmai pentru că sunt lucruri, şi nu obiecte parţiale consumabile. Nu ne aflăm aici în ordinul anal al aruncării; aceasta se poate întâmpla, dar aruncarea începe sub forma deglutiţiei, a face înghiţit de către spaţiu.

Asistăm astfel, la copilul înţărcat de două, trei săptămâni - când are între şase şi opt luni, încep să-i apară dinţii - la apariţia roadelor simbolice ale unei castrări orale efectuate cu inteligenţă de către mamă. Apare limbajul mimic, expresiv, modulat variabil în funcţie de persoanele din anturaj, şi în funcţie de senzaţiile şi de sentimentele copilului; asistăm la apariţia limbajului modulat la copil, încă negramatical, care atinge intensitatea maximă către optsprezece luni. El devine astfel capabil să manipuleze la distanţă persoanele din anturajul său. Gura sa a moştenit din abilitatea sa manuală, care a fost valorizată de către părinţi; limba sa manipulează fonemele care sunt, pentru părinţii săi, şi pentru anturaj, tot atâtea semne pentru sentimentele, senzaţiile şi dorinţele pe care vrea el să le comunice. Este foarte interesant, ceea ce se produce astfel între diferitele zone erogene. Primul limbaj, în care cuvintele nu pot fi încă recunoscute, dar în care intenţia şi intensitatea dorinţei este recunoscută de către anturaj, promovează la copil, dacă nu este constant împreună cu părinţii, o manipulare la distanţă, şi uneori manipularea obiectelor apropiate, pentru a le atrage spre sine. El ştie foarte bine, spre exemplu, că atunci când se plictiseşte de absenţa mamei, dacă răstoarnă obiecte, dacă face zgomot sau ţipă, va face adultul să revină. Şi face aceste lucruri ca şi cum ar trage de o coardă pentru a face să sune un clopoţel! Pentru el, asta este limbaj.

Dacă mama are schimburi mimice şi verbale cu copilul său, la distanţă, copilul se bucură realmente şi aplaudă cu mânuţele: fie lovindule una de cealaltă, când a fost învăţat asta, fie apucând cu mâinile obiecte şi ciocnindu-le de bucurie, de sus în jos, de un suport fix cum ar fi o masă. El

scoate strigăte de satisfacţie, şi este foarte fericit dacă mama adaugă un cântecel pentru a modula împreună bucuria pe care o simte şi o manifestă lovind obiectul manipulat într-un ritm propriu. El bate în ritmul său, pe care mama se joacă urmându-l, punându-l în cuvinte, modulându-le uneori, şi aceasta dă naştere unei cântări: este fantastic, totul prinde sens.

Iată de ce este în stare un copil care încă nu merge, dar care nu se descurajează niciodată că mama lui (sau persoana care o înlocuieşte) este sau nu prezentă, cu condiţia ca ea să nu fie prea departe, să-i poată auzi vocea. Nu se plictiseşte pentru că roadele simbolice ale castrării orale au făcut din el un individ uman, care are o viaţă interioară în raport cu bucuriile interioare ale mamei sale, asociate bucuriilor sale; bucurii ale mamei, care constituie pentru el şi certitudinea că tatăl său şi adulţii din anturajul mamei sale sunt mândri de el; şi dacă are fraţi mai mari, că este pe cale să urce treptele care-l vor face egalul lor.

Aş omite un element care poate uneori juca un rol capital, dacă nu aş menţiona aici *aspectul olfactiv al întregului proces din jurul castrării orale*. Căci, în acelaşi timp cu suptul la sân, satisfacere a trebuinţei, copilul trăia o satisfacţie erotică, simultan olfactivă şi pseudo-canibalică, prin prinderea sânului între maxilare. Copilul, care nu mai primeşte sânul şi este pus la biberon, este supus absenţei acestui erotism olfactiv ce însoţea canibalismul imaginar, deşi apucarea şi suptul, în cursul înţărcării şi trecerii la biberon, continuă să îi aducă într-un fel satisfacţia pe care o cunoştea deja. Cavitatea bucală şi gura copilului vor servi comunicării subtile cu mama, în mod inconştient desigur, la distanţă de corp la corp, adică cu mama ca obiect total şi nu ca obiect parţial, substanţial.

În mod electiv, prin olfacţie, mama poate ajunge să fie, din obiect parţial mamelar, singularizată ca obiect total: tocmai pentru că olfacţia nu poate fi localizată dintr-o parte exactă pentru copil. Subtilitatea mirosului răspândindu-se în spaţiul

care o înconjoară, va scălda copilul în proximitatea mamei. Mirosul nu mai poate fi asignat uneia sau alteia dintre părţile corpului matern şi, zona erogenă pituitară fiind întotdeauna asociată inspiraţiei nazale, acest miros lăsat de mamă nu poate lipsi copilului decât dacă este atins de anosmie. Este important de înţeles că, nevoia de a respira nefiind supusă temporizării, olfacţia va acompania fiecare inspiraţie nazală. Deci, dorinţa şi discriminarea plăcerii datorate prezenţei mamei se produc prin olfacţie, în timp ce trebuinţa de a respira se poate satisface prin orice aer, şi indiferent de mirosul său.

Înţărcarea poate fi un eveniment euforizant pentru copil şi pentru mamă dacă, pe un fond cunoscut de comunicare substanţială - adică acum suptul la biberon - şi al imaginii funcţionale a sucţiunii - deglutiţia laptelui şi a alimentelor lichide sau semi-lichide înaintea celor solide, toate având un gust diferit de cel al laptelui mamei -, copilul şi mama păstrează amândoi ceea ce rămâne specific legăturii lor psihice, manifestat prin conjugarea prezenţei lor. Pentru copil legătura senzoripsihică este mirosul corpului mamei apropiat, vocea sa, privirea, ritmurile, tot ceea ce ea degajă pentru el şi pe care el le percepe în contactul lor fizic; în acelaşi timp, pentru mamă, nimic nu s-a schimbat la copilul său, care nu mai primeşte sânul, dar căruia îi admiră în fiecare zi graţia şi dezvoltarea.

Invers, trebuie spus, o mamă care nu vorbeşte copilului său când îl alăptează, în acelaşi timp mângâindu-l permanent, sau care, atunci când îl îngrijeşte, fiind deprimată, se arată complet indiferentă, nu încurajează la copil o înţărcare favorabilă socializării ulterioare, unei expresii verbale şi motricităţi corecte.

Cu atât mai puţin o mamă care, după ce şi-a sevrat copilul, nu se poate abţine să nu-l devoreze permanent prin săruturi şi să-l copleşească de atingeri şi mângâieri. Copilul este pentru ea fetişul acestui sân matern arhaic de care ea însăşi a fost serată în manieră traumatică.

CASTRAREA ANALA

Există două accepţiuni ale termenului de castrare anală. *Prima*, desemnată ca o a doua înţărcare, este sinonimă cu *separarea* între copil, devenit capabil de motricitate voluntară şi agilă, şi asistenţa auxiliară a mamei sale pentru tot ceea ce înseamnă „a face” necesar vieţii în grupul familial: este achiziţia autonomiei, „eu singur”, „eu, nu tu”. Această castrare asumată de către copil depinde, desigur, de toleranţa parentală faţă de faptul că zi de zi copilul îşi dezvoltă autonomia în spaţiul de securitate oferit libertăţii sale pentru util, joc, plăcere. Copilul, devenind subiect, încetează să mai fie obiect parţial reţinut în dependenţa de instanţa tutelară, supus pasivităţii şi supravegherii sale totale (hrănire, îmbrăcare, toaletă, somn, mişcare).

Cealaltă accepţiune a termenului de castrare anală, este - între aceste două persoane care sunt copilul devenit autonom în acţiunile sale şi adultul educator - *interdicţia* semnificată copilului asupra oricărei „acţiuni” dăunătoare, de a „face” altuia ceea ce nu i-ar place să i se facă.

Este accederea la cuvintele ce valorizează comerţul relaţional între persoane recunoscute ca şi controlându-şi acţiunile, şi a căror plăcere trebuie să fie reciprocă şi liberă. În acest sens, această a doua accepţiune a termenului castrare anală se articulează strâns cu prima accepţiune.

Orice copil a cărui mamă sau tată nu sunt castraţi anal în raport cu el şi vor, prin cuvintele sau acţiunile lor faţă de el, să-i introducă interdicţia de a dăuna (când ei înşişi dăunează umanizării lui considerându-l un obiect de dresaj) semnifică prin cuvinte contrariul exemplului pe care i-l oferă. Ei nu aplică o castrare anală. Ci dresează un animal domestic. Subiectul este negat în loc ca pulsiunile dorinţei copilului să fie în parte barate şi în parte susţinute în intrarea în limbaj în scopul unui comerţ de schimburi ludice, şi socializate, cu valoare de plăcere între subiecţi.

Nu putem deci vorbi de castrare anală decât atunci când copilul este recunoscut ca subiect, chiar dacă corpul său

este încă imatur şi dacă acţiunile sale nu sunt niciodată confundate cu expresia subiectului care este, atâta timp cât nu a dobândit autonomia totală a propriei persoane în grupul familial.

Atunci, castrarea anală, este interdicţia de a face rău propriului corp, ca şi lumii inanimate şi animate ce înconjoară triunghiul iniţial tatămamă-copil, prin acţiuni motorii, rejectante, periculoase sau necontrolate. Este, la origine şi în fapt, interdicţia de a ucide şi a vandalismului, în numele armoniei sănătoase a grupului; în acelaşi timp cu iniţierea în libertatea plăcerilor motorii împărtăşite cu altcineva, într-o comunicare prin limbaj şi gesturi în care fiecăruia îi face plăcere să se acordeze cu ceilalţi. Acest control al pulsiunilor motorii distructive, această iniţiere în plăcerea comunicării şi a controlului motricităţii, în măsura stăpânirii forţei, aplicată activităţilor utile şi agreabile, toate acestea permit subiectului să parvină la propria întreţinere, la conservarea sa, la mişcarea în spaţiu, apoi la creativitatea constructivă şi ludică (deci nu doar utilitară). În acelaşi timp, calea rămâne deschisă altor plăceri, ce vor fi descoperite în stadiile următoare, uretral şi vaginal, care îl vor conduce, băiat sau fată, spre stadiul genital.

Fiinţele umane, *indiferent de vârsta lor*, *sunt capabile să aplice această castrare anală celor mai tineri*, *atât prin exemplu cât şi prin cuvinte*.

De ce o numim anală, din moment ce tot ceea ce am spus pare să circumscrie o privare de plăcerile agresive motorii care ar fi dăunătoare propriei persoane şi altora, şi o iniţiere în plăcerea unei motricităţi controlate, ca şi relaţionării cu altcineva? Pentru că acolo se situează, la copilul încă imatur motor, prima motricitate a cărei dovadă o are că este doar lui însuşi agreabilă şi că în general ea creează satisfacţie mamei sale, din moment ce vine să îl schimbe şi ia ceea ce a produs el. După sucţiune-deglutiţie, motricitatea expulzivă uretrală şi anală provoacă întotdeauna o modificare perceptibilă pentru olfacţie şi adesea o variaţie a

senzaţiilor în raport cu relaţia cu mama. Prin excrementele sale, copilul rejectează mama imaginară încorporată sub forma unui obiect parţial oral care, după înghiţirea care l-a făcut să dispară şi, după trecerea sa prin tubul digestiv, se anunţă pentru a se exterioriza la fund. El a mâncat din mamă dintr-o plăcere legată de canibalismul imaginar şi expulzează acum ceea ce, din mamă, din plăcere, se desprinde din corpul lui sub forma excreţiilor solide şi lichide. *Este o mamă imaginară pe care o ia şi o rejectează*, *pe care o primeşte şi o dă*, *când mama reală i-a oferit obiectul alimentar parţial şi îi îndepărtează obiectul digestiv excremenţial*. Obiect care, pentru copil, pare atrăgător, pentru că el nu are încă altă logică sau etică decât logica încorporării lucrurilor bune: excrementele copilului sunt valorizate ca obiecte presupuse ca hrană şi plăcere pentru mamă. Atunci când sistemul motor se dezvoltă şi când castrarea orală a fost simboligenă, îngrijirile mamei la şezutul copilului sunt însoţite de cuvinte, de jocuri, de o întreagă relaţie afectivă cu mama, în cursul căreia se dezvoltă zi de zi schema corporală. Dar *schema corporală se dezvoltă în interacţiune cu imaginea corpului*: ataşată cadoului erogen excremenţial şi plăcerii funcţionale a forţei musculare motorii, plăcerea pe care o exprimă mişcările bucuroase ale membrelor sale, ale corpului, ale gurii, zâmbetele, gângurelile, visele, jocurile sonore, şi ţipetele, semnifică durerea sau bucuria mamei sale.

Cu ocazia acestor jocuri motorii, a mersului în patru labe, pe care copilul îl descoperă, a deplasării sale şi a obiectelor, la care supune tot ceea ce poate mişca în jurul său, motricitatea sa devine o problemă pentru mama sa pe care aceasta caută să o rezolve reducându-i libertatea sau, dimpotrivă, suscitând posibilităţi de deplasare explorativă din ce în ce mai extinse, care sunt posibilităţi de schimburi cu copilul, sursă de cuvinte, de plăcere, sursă de durere şi de bucurie, de restricţii şi autorizări concertate şi semnificate prin limbaj. *Castrarea anală se realizează astfel*

progresiv. *Ea ghidează copilul în stăpânirea proprie a motricităţii sale*, *dar nu numai excremenţială*. Adică el devine continent când parvine la stăpânirea motorie de sine, pentru o bună înţelegere cu codul limbajului motor al fiinţelor animate din lumea exterioară. *Castrarea anală nu este posibilă*, *într-o manieră simboligenă care îl face pe copil constructiv*, *decât prin identificarea motorie cu obiectul total reprezentat de fiecare dintre părinţii şi fraţii lui mai mari în motricitatea intenţionată observabilă de către copil*.

Atunci când simbolizarea motricităţii în acte utile şi ludice nu se poate face, din lipsa iniţierii, a controlului, a cuvintelor şi veseliei ludice cu anturajul, copilul nu poate sublima plăcerea analo-rectală, el însuşi de unul singur; şi revine, din lipsa deplasării pulsiunilor anale, pasive şi active, asupra altor obiecte parţiale, din afara corpului său, în exersarea motricităţii pentru o mai mare comunicare cu persoanele asupra cărora să transfere relaţia cu mama sa. *El se întoarce*, *în lipsa unei castrări anale simboligene*, *la comunicarea liminară iniţială pe care o avea cu mama interioară*: adică jocul de-a retenţia, prin constipaţie, sau exteriorizarea fecalelor, eventual prin diaree, în orice caz în manieră de incontinenţă, necontrolat. Apoi se plictiseşte, uneori se excită din orice, şi din nou se plictiseşte. Mama rămâne imaginar interioară, în loc să fie reprezentată inconştient de către toate obiectele exterioare pe care ea le-a numit şi pe care trebuie să-i permită să le manipuleze.

Constipaţia poate fi deci un semn al inhibiţiei relaţiei motorii cu lumea exterioară: deoarece copilul nu a fost iniţiat în această relaţie de către mamă, pentru că el se află într-o proastă armonie cu ea, în ceea ce priveşte funcţia excremenţială. Dar el poate deveni şi diareic atunci când efectele unei excitaţii motorii nu pot fi exprimate altfel, şi sunt refulate în ceea ce priveşte acţiunile sale scheleto-musculare asupra obiectelor din lumea exterioară. Pulsiunile anale acţionează atunci asupra primei imagini a

corpului, adică a peristaltismului tubului digestiv, care devine hiperactiv, şi a cărui hiperfuncţionare produce diareea. Diareea iniţială este non-infecţioasă; dar tubul digestiv fiind supus unei supra-activităţi, şi cum nu mai manipulează conţinutul digestiv, acesta fiind prea repede expulzat, se va excita el însuşi provocând astfel o infecţie prin efectul unui peristaltism în gol, care antrenează destructurarea mucoasă. Aceasta este descoperirea doamnei Aubry, în cercetările făcute la „Parent de Rosan" asupra copiilor din această creşă pentru adopţie. Când îngrijitoarele se disputau deasupra patului acestor copii abandonaţi, fără părinţi, a căror imagine corporală era deja redusă la bula toracoabdominală şi tubul digestiv, mergând de la un pol erogen la altul, şi cum nu exista limbaj adresat persoanei lor, ei încercau să se pună la unison cu acest limbaj violent schimbat între necunoscuţi care îi angoasau şi reacţia lor era un hiper-peristaltism reactiv ce provoca diareea. Diaree care d-na Aubry a descoperit că era absolut amicrobiană şi că ea înceta dacă se dădeau, una după alta, două sau trei mese copilului, pentru a le umple tubul digestiv: atunci excitaţia peristaltică avea de ce să se ocupe şi nu avea urmări patogene.

Diareea, este o manieră de a rejecta un pericol matern imaginar încorporat. Ea semnifică probabil, din punctul de vedere al copilului, că, dacă expulzează mai mult, mama orală îi va da în plus, va mai aduce obiecte parţiale la intrarea tubului digestiv: pentru că expulzează prin partea de jos mama „rea" (aceasta datorită vorbelor privind mirosul: „Asta miroase urât"), aceasta îl poate face să spere că pe sus va veni mama bună, laptele, fiertura: „Asta miroase bine". Este dealtfel ceea ce s-a petrecut în experimentul doamnei Aubry. Ea a recomandat să se dea din nou repede una sau două mese copiilor diareici care altă dată erau puşi la dietă. Desigur, asta nu se face atunci când diareea este deja infecţioasă, tubul digestiv fiind deja atins de frecări intrinsece datorită peristaltismului

exacerbat. Dar toate acestea demonstrează cel puţin că, atunci când diareea se instalează la un copil plasat într-o ambianţă de mare tensiune nervoasă, nu are alte mijloace decât cele digestive pentru a se manifesta. Dacă ar putea striga, aceasta ar fi deja o altă modalitate: strigătul este expresia unei tensiuni, a unei supratensiuni căutând comunicarea cu un altul. Şi dacă strigătul nu este auzit de nimeni, şi nu face pe nimeni să vină spre el să-l liniştească şi să intre în limbaj cu el, atunci, atunci va dirija tensiunea asupra mamei arhaice imaginare, a tubului digestiv: pentru că suferă în interior de ceea ce, pentru tubul digestiv, este asociat acestei mame exterioare care îl face să sufere prin tensiunea nervoasă anxiogenă.

Pentru a înţelege mai bine această dinamică, putem considera tubul digestiv al copilului în manieră similară cu viermii pe care îi putem vedea pe plaja mării şi care, deplasându-se, înghit nisipul şi îl lasă în urma lor, ca şi cum s-ar hrăni cu mediul pe care îl traversează. În ceea ce priveşte copilul, este mama cea care trece prin interiorul său, de la gură până la anus: mama, imaginară, sub formă de obiect parţial pe care îl absoarbe. Şi mama exterioară - cea lângă care se cuibăreşte şi îl adăposteşte, care îl securizează - este cea care, într-o fantasmă alternativă, oferă gurii şi ia de la anus. Atunci când copilul expulzează violent conţinutul tubului său digestiv, este ca şi cum i-ar spune mamei sale: „Umple-mă pe sus”. Adică solicită o comunicare. Ar dori cuvinte, dar preferă mâncare decât nimic, şi asta este ceea ce exprimă. Este prezenţa mamei simbolice pe care o solicită. Şi dacă mama nu înţelege că de ea, de prezenţa, de tandreţea ei calmă are nevoie, dacă ea nu-i dă decât material digestiv, să bea, să mănânce, care nu este limbaj, un astfel de copil, văzut de ea permanent ca un tub digestiv, pentru care ea caută ceea ce-i lipseşte şi care expulzează caca pe care ea îl îndepărtează fără cuvinte însoţitoare, este inevitabil inhibat în privinţa iniţierii sale în limbaj pentru viitor. Şi asta se

petrece foarte timpuriu. Când copilul începe să vorbească, la nouă luni este deja potenţial vorbitor, pentru că „înghite foneme”. Le înghite prin urechi, trebuie să le scoată prin laringe, şi este acelaşi lucru analogic pentru subtil ca şi pentru substanţial, este o metaforă pentru ceea ce se petrece în tubul digestiv.

După cum spuneam, castrarea motorie, purtătoare a legii interdicţiei privind uciderea şi distrugerea vandalică de sine şi a altcuiva, şi a obiectelor investite de altcineva ca posesie a sa, este o parte a castrării anale. Şi mai spun că, toate fiinţele umane, indiferent de vârsta lor, sunt capabile să aplice această castrare anală celor mai tineri, cu condiţia ca, fiind mai dezvoltaţi ca subiectul care urmează să fie castrat, să constituie modele pentru devenirea sa, prin dorinţa pe care o are cel mic de a-i imita pe cei mari pentru a se valoriza narcisic, atingând o imagine mai dezvoltată şi mai armonioasă, mai adaptată grupului, decât este deja el însuşi. Această dorinţă merge în sensul dezvoltării în societate, al *pattern-ului* adult, de băiat sau fată; căci are, prin limbaj, cunoştinţa sexului său, pe care o are şi intuitiv prin dorinţa de a-i imita pe cei pe care îi simte asemănători sexual, fără să ştim prea bine cum.

Cazul lui François

Primirea castrării de la un frate mai mare de sex diferit, fără ca această castrare să fie raportată la comportamente al propriului sex, poate conduce la devierea dezvoltării copilului.

„Prima treaptă pentru a deveni ca tatăl meu, era să fiu sora mea”, spunea acest copil care fusese forţat să meargă până la tentativa de suicid. Era un băiat de treisprezece ani, inteligent, căruia i-au trebuit două zile pentru a ieşi din comă. Încercase să se sinucidă cu un cuţit de bucătărie tăindu-şi burta. Îngrozise serviciul de chirurgie, spunând, când şi-a revenit: „De ce aţi făcut asta, căci va trebui să o iau de la capăt!”.

Atunci, indignaţi, s-au gândit la consultarea unui psihanalist şi m-au chemat. Şi este primul lucru pe care i l-am spus. Avea ochii închişi; am aşteptat să-i deschidă. Mi-a simţit prezenţa. A deschis ochii, m-a privit, eu i-am spus cum mă numesc şi că eram psihanalist, şi că fusesem chemată de personalul secţiei „pentru că au muncit două zile să te reanimeze şi că primele tale cuvinte au fost: „De ce să mă reanimaţi, pentru că va trebui să o iau de la capăt!”. Acum, pune-te în locul medicilor şi al chirurgilor care au salvat un copil de la moarte, şi care le spune: „Vreau să mor!”. Ei nu înţeleg, şi de aceea m-au chemat, pe mine care sunt psihanalist, ca să vedem împreună dacă într-adevăr vrei să mori, sau dacă doreşti să trăieşti, dar nu ştii cum să faci asta. Acum, dacă doreşti să-mi vorbeşti, fă-mi...” (închisese din nou ochii) „... fă-mi un semn din pleoape, pentru că nu poţi vorbi” (era intubat peste tot) „şi dacă nu vrei să mă vezi, ei bine, o să înţeleg, nu-mi face niciun semn, şi o să plec. Ai dreptul să doreşti să mori, dar cred că ar fi interesant să înţelegi că poate există o posibilitate ca să trăieşti, dacă înţelegi motivele pentru care crezi că nu mai ai dreptul să trăieşti”.

Atunci el a făcut un semn, repetat de două ori: a deschis şi a închis pleoapele. I-am spus: „Mă numesc d-na Dolto, tu te numeşti Cutare, şi am să vin la spital marţi. Vom putea vorbi atunci, dar poţi să-mi spui, pentru că poţi vorbi puţin, de ce trebuie să reîncepi? - Eu n-am fost niciodată ca ceilalţi. - Ei bine, asta nu mă miră, pentru că ceilalţi sunt fete, iar tu eşti băiat!” A deschis ochii larg, ca şi cum ar fi fost uluit de răspunsul meu. Iar eu i-am spus: „Pe marţea viitoare!”.

A fost un tratament extraordinar, un tratament foarte scurt, în cinci şedinţe la interval de o săptămână. Era imposibil pentru acest băiat să ajungă la maturitate: era un copil ce revendica identificarea cu un bărbat, dar fiind tot timpul fuzionat cu sora lui, cu paisprezece luni mai mare. Ajunsese la această tentativă de suicid la scurt timp după

ce sora lui devenise nubilă. În şase luni se transformase, din copil devenise domnişoară, avea cicluri, era diferită în raport cu el. Şi apoi toţi băieţii se interesau de ea, o căutau la telefon; iar el, fratele ei, răspundea de fiecare dată: „Nu este aici”. Aşa-zis, ea nu era niciodată acasă, când o căuta o voce de băiat şi el răspundea la telefon.

Cei doi copii nu vorbeau niciodată unul despre celălalt altfel decât spunând „noi”. „Noi doi - Christine, spunea el, vrem asta... ne gândim că...”. Iar ea spunea: „Noi doi - François.”. Niciodată un „Eu”, nici din partea unuia, nici din a celuilalt; cei doi erau întotdeauna „şi unul şi celălalt”. El era anorexic de la vârsta de şapte ani, dar nimeni nu-şi făcuse probleme pentru asta în familie. Era longilin, foarte slab, sportiv, activ, foarte bine clasat şcolar, iar părinţii spuneau: „Da, nu mănâncă niciodată grăsimi, nici pâine, nici dulciuri, în fine, se hrăneşte aşa de la vârsta de şapte ani” - vârstă la care se născuse sora sa mai mică. Şi astfel, am găsit cheia, pentru că el mi-a spus că făcea asta de când mama lui aştepta „fantoma”. L-am întrebat: „De ce este fantomă?” - Bine, înţelegeţi dumneavoastră, copiii, când se nasc, se ridică din pătuţ şi trag de văluri. Aşa că, eu am numit-o „fantoma”. - Cine este, fantoma? - Ei bine, era o fată. - Da, deci este sora ta? - Ă, nu, înţelegeţi, dacă ar fi fost băiat, aş fi putut să am un frate, dar cum era o fată. - Atunci, dacă a fost fată, tu erai ce? - Ei, sora mea (se referea la Christine) era sora”. În această idee bizară, el ar fi putut fi frate dacă noul-născut ar fi fost băiat, dar aşa, nu era nimic, Christine era cea, fals îngemănată cu el, care era „sora mea”. iar cea mică era fantoma. De fapt el era cel care devenea o fantoma.

Mi-a mai spus că, pe când mama lui aştepta „fantoma”, doctorul de familie îi explicase: „Ar trebui să profitaţi şi să îi faceţi un regim soţului dumneavoastră, pentru că este gras şi asta îi poate afecta inima”. Astfel că, în cursul sarcinii, soţul ei, tatăl lui François, urmase un regim pentru slăbire.

Şi François a adăugat: „Înţelegeţi, burta mare, la femei aduce copii, dar la bărbaţi afectează inima”.

A fost formidabil, tot ce a putut să-mi spună în câteva şedinţe, şi luând în greutate... 12 kilograme! La ultima şedinţă mi-a spus: „Ce meserie este aceasta a dumneavoastră.... Ce studii trebuie făcute pentru meseria dumneavoastră? Mie mi-ar place să fac această meserie! - Trebuie să devii mai întâi fie medic, fie psiholog, şi apoi să faci o psihanaliză pentru a învăţa această meserie”.

Atunci a spus: „A, psihanaliza, ştiu este povestea cu complexul lui Oedip. Da, tata mi-a povestit asta”. (Era ultima şedinţă, şedinţa de despărţire. A dorit ca tatăl lui să fie prezent). „O, era istoria unui tip, care era tot timpul agasat de un altul care ţinea mereu predici (*sic*!) şi el l-a omorât!”. I-am spus: „Da, este aproximativ aşa, dar mai este ceva. - Sigur, ştii şi tu, a intervenit atunci tatăl, ţi-am spus că s-a întâmplat aşa pentru că tatăl era îndrăgostit de aceeaşi femeie ca şi fiul (*din nou sic*!)”.

Oricum, pentru a reveni la dificultăţile sale de identificare, dacă nu mai mâncase niciodată gras, fusese pentru că dorea să devină bărbat şi nu vroia să aibă grăsimea care aduce copii. De aici această anorexie, care îl ducea până la leşin. Cu câteva săptămâni înainte de tentativa de suicid, fusese ales şef de clasă la şcoală. În acest sens mi-a explicat: „Când băieţii m-au ales, mi-am spus: dar eu nu sunt fată, de ce mă vor pe mine băieţii?”

Când mi-a povestit despre pierderea totală a apetitului care îl făcea să leşine, l-am întrebat: „Cum a început asta? A început prin imposibilitatea de a mânca, sau prin aceea de a face caca? - Aşa, prin imposibilitatea de a face caca. Înţelegeţi, eram plin de aceste chifle în formă de supozitoare”. (Era vorba despre sandwich-uri, pe care el le numea „în formă de supozitoare” şi pe care le mânca la şcoală la prânz). „Asta mă umplea cu totul, şi nu mai puteau ieşi pentru că erau prea multe. Atunci, nu mai puteam mânca”.

Era în orice caz extraordinar, această pubertate care se desfăşura şi provoca reactivarea tuturor fantasmelor infantile. Exista o confuzie a tuturor orificiilor cu imaginea tubului digestiv ca „gaură” în care se îndesa tot ce intra. Avea ideea obstacolului prin acumulare. Dealtfel, spunea: „Ştiţi, e ca şi cu tuburile când sunt înfundate; trebuie desfundate. Şi de aceea îşi desfundase stomacul printr-o despicătură a abdomenului cu cuţitul de bucătărie. Trebuia să ucidă fantoma pentru a deveni real. În cazul lui, castrarea anală fusese efectuată de sora lui. Atunci, el, se pierduse, fiind abandonat de Eul său auxiliar. Nu avusese autonomie reală până atunci, în ciuda unei dezvoltări intelectuale deosebite şi a unei excepţionale reuşite şcolare. Castrarea anală fusese aplicată, dar identificarea masculinizantă era imposibilă, iar Oedipul fusese trăit pe o imagine corporală vagă, care nu era aceea a unui băiat; era o persoană dornică-de-a-fi-băiat care avea o imagine corporală asexuată sau feminină, devenită asexuată subiectiv deoarece îşi dăduse seama că nu era feminină, dar ameninţată secundar (în ochii săi) de feminizare când votul băieţilor din clasa lui îl alesese şef de clasă: le plăcea, ca şi sora lui băieţilor.

Vedem cum *castrarea anală trebuie efectuată de către cei care susţin*, *în cel căruia o aplică*, *ceea ce noi numim identificarea cu sexul lor*, Eul Ideal al copilului - adică modelul invidiat, cel cu care vrea să se identifice - şi care, prin gesturi şi cuvinte, îi interzice comportamentele motorii indezirabile *după legile grupului*: *comportamente pe care dorinţa i le sugerează*, *dar care ar fi dăunătoare fie lui însuşi fie altcuiva*. De aici decurge că, dacă pe ascuns sau fără ştiinţa adultului, copilul, curios să-şi experimenteze dorinţa, nu respectă interdicţiile verbale care i-au fost impuse şi nu numai că nu suferă niciun prejudiciu, dar nu obţine decât plăcere fără a dăuna nici altcuiva, şi nici sieşi, a descoperit singur modalitatea de a-şi satisface dorinţa şi, prin aceasta, a experimentat o putere de care adultul nu îl

credea capabil încă. Este momentul cel mai important în relaţia educativă a adultului cu copilul între doi şi patru ani. Atunci când această transgresiune motorie este descoperită de către instanţa tutelară, aceasta ar trebui să felicite copilul care nu s-a supus, în loc să-l culpabilizeze că a nesocotit nişte vorbe; pentru că aceste vorbe nu aveau alt scop decât să-l protejeze de un pericol real, şi în niciun caz să îl facă dependent de nişte cuvinte interzicând mişcarea. Aceste cuvinte au devenit caduce din moment ce nu mai are nevoie de această interdicţie pentru a fi în siguranţă, riscându-şi dorinţa. *În aceasta constă întreaga dificultate a educării copilului de la doi la patru ani*, *căruia se doreşte impunerea*, *pentru că este mai comod*, *că el sau ea nu trebuie să nesocotească restricţiile din prudenţă ale instanţei tutelare*: atunci când le transgresează şi nu i se întâmplă nimic rău, trebuie să i se spună: „Bravo! Îţi interzisesem asta pentru că nu te credeam destul de mare ca să o poţi face fără pericol, dar pentru că eşti, ei bine, te felicit, şi de acum înainte îţi este permis, dar să nu faci cutare alt lucru, de care nu ai fi capabil, până în ziua în care te vei simţi în stare, pentru că ţi s-ar putea întâmpla cutare sau cutare necaz. Ai grijă şi ca acel copil, mai mic decât tine, să nu facă asta încă, până când nu va fi capabil să o facă”.

Dacă, dimpotrivă, cu ocazia acestei tentative de transgresiune sau a transgresării împlinite, copilul şi-a experimentat neputinţa printr-o suferinţă riscantă pentru el, sau dăunând fără să fi dorit asta prin proiectul său de acţiune, trebuie să fie replicată castrarea anală prin cuvinte, în acelaşi timp cu ajutorul ce trebuie adus narcisismului său, pentru că a eşuat în această dorinţă de transgresiune care era o dorinţă promovată de identificare cu adultul. Vedem în general educaţia făcându-se cu totul altfel. Copilul a suferit din cauza eşecului tentativei sale de transgresiune şi adultul, angoasat de riscul unui accident sau provocării unui incident, agresează la rândul său

copilul, şi adesea într-o manieră sadică se bucură verbal: „Foarte bine, n-ai ascultat, eşti pedepsit[24]!”

Această manieră de a efectua castrarea anală este absolut nefastă, inumană. Pentru copil, poate părea că adultul însuşi este, prin cuvintele magice prin care exprimă dorinţa sa, agentul nereuşitei sale. Adultul este cel care vrea, în ideea sa de atotputernicie, să-i impună o neputinţă motorie, ce riscă să decurgă de acum din însăşi dorinţa copilului, prin identificare cu adultul, când va încerca să obţină un succes în realitate. Este într-adevăr necesar ca adultul să verbalizeze pericolul real, neputinţa copilului în faţa acţiunii pe care dorea să o efectueze. Dar adultul trebuie să explice că în aceeaşi neputinţă se pot afla şi adulţii dacă ar încerca, la nivelul lor, acţiuni asemeni celor pe care copilul dorise să le realizeze şi a eşuat. În primul caz, el dă copilului speranţa de a se identifica într-o bună zi cu el, dezvoltându-se şi observând modalităţile lui de acţiune; în al doilea caz, oferă copilului dovada că neputinţa sa nu este mai mare decât a părinţilor săi, dacă ar fi confruntaţi, în condiţiile lor, cu elementele implicate în această acţiune periculoasă. Castrarea anală securizează copilul, susţinând în acelaşi timp libertatea sa de a dori şi speranţa de a reuşi.

Copilul, prin experienţă, descoperă că interdicţiile sunt securizante din moment ce, dacă le transgresează, îi aduc o suferinţă reală. Această experienţă îi dă încredere în părinţii săi şi în cuvintele lor care-i limitează libertatea totală. Cu toate acestea însă, trebuie ştiut că orice eşec al unui copil este pentru el o rană narcisică, în acelaşi timp cu faptul că suferinţa pe care o poate trăi prin insuccesul provocat de o dorinţă pe care a pus-o voluntar în acţiune, se află în ordinea castrării. De aceea este important ca interdicţia să nu fie decât temporară pentru ceea ce poate fi dăunător copilului ca atare, dacă cineva mai mare sau un adult poate face asta şi să-i reuşească, conform modului etic anal, fără

24 N.A.: A se vedea că, se poate merge până la a spune: "Dumnezeu te-a pedepsit!".

pericol, atunci când va dispune de tehnica necesară. Este necesar să se afirme copilului că în timp, cu răbdare, observând, o abilitate mai dezvoltată, şi identificarea cu comportamentul adulţilor în care poate avea încredere, perseverenţa şi eforturile sale vor fi recompensate: va putea accede într-o zi la aceeaşi putere pe care o vede şi la părinţii săi, şi poate chiar la o putere mai mare decât a lor. Decurge din asta că adulţii, părinţi sau nu, capabili să aplice unui copil castrarea anală cu maximum de eficacitate simboligenă atât pentru capacitatea lui ludică, constructivă, artistică şi utilitară, ca şi simţul său social şi respectul pentru altcineva, sunt cei care nu proiectează angoase faţă de toate acţiunile copiilor de care sunt responsabili. Sunt cei care sunt gata să răspundă întrebărilor puse de copil, fără a merge dincolo de ceea ce el cere; care sunt apţi să-l ajute judicios atunci când se enervează şi se descurajează că nu ajunge la performanţa la care aspiră, dacă nu se serveşte de mijlocul tehnic adecvat.

De asemenea, sunt cei care ştiu să spună nu dorinţei unui copil atunci când aceasta este împotriva legii non-dăunării, fie, spre exemplu, prin luarea în posesie - ciupeala, şterpelitul, furtul obiectelor personale ale altcuiva în absenţa proprietarului -, fie prin acţiuni realmente periculoase pentru vârsta lui. Când vorbesc despre faptul că, copilul, trebuie să înveţe să respecte bunul altuia în absenţa sa, trebuie să mai spun şi că asta nu este posibil decât dacă şi el posedă obiecte ale lui, şi dacă adultul nu-şi arogă dreptul de a atenta, în absenţa lui, la aceste bunuri. Vedem, spre exemplu, mame sau taţi care aruncă regulat anumite jucării ale copilului lor, sub pretextul că acestea s-au stricat. Îi mai vedem confiscându-le anumite jucării sau obligând copilul să le încredinţeze banii pe care i-au primit cadou. Ei nu-şi dau seama că, procedând astfel, subminează posibilitatea respectării bunului altuia de către copil. Mai întâi, dezmembrarea jucăriilor sale face parte din jocul copilului, şi niciodată nicio posesie aparţinând unui

copil nu trebuie să fie aruncată fără ca acesta să fi luat el însuşi această decizie. De asemenea, nicio posesie a copilului nu trebuie să-i fie confiscată drept pedeapsă. Dacă un obiect este luat din mâna copilului, aceasta nu trebuie să i se facă decât pentru că acel obiect este realmente preţios şi pentru a ajuta copilul, care riscă să îl strice şi să regrete mai târziu, preţul obiectului sau siguranţa sa excluzând posibilitatea înlocuirii sale. Dar niciodată: „Îţi confisc păpuşa pentru că ai spart vaza de porţelan!”.

Un copil căruia i s-a respectat tot ceea ce a pus în cutia sa cu jucării, şi care îi sunt - din motive personale - absolut preţioase, va respecta în mod natural obiectele personale ale altcuiva. După cum vedem *castrarea anală nu poate fi efectuată decât dacă părinţii sunt realmente respectuoşi faţă de copil şi bunurile sale*, *dacă îl cresc având încredere în inteligenţa şi în viaţa în devenire a acestui micuţ bărbat sau a acestei micuţe femei*, *lăsând o marjă largă iniţiativei sale*, reducând zi de zi interdicţiile făcute, pe măsura dezvoltării şi experienţelor dobândite: uneori cu preţul transgresării injuncţiei parentale, riscând, dar care devin reuşite atunci când copilul scapă fără incidente.

În momentul unor astfel de transgresiuni reuşite, de nesupuneri care i-au fost profitabile, copilul este deosebit de tensionat cu privire la ceea ce i se va spune. Va fi certat pentru că nu a ascultat, sau vor fi mândri de reuşita lui? Dacă adultul recunoaşte că nu a estimat corect posibilităţile ce s-au dezvoltat la copil continuând să-i interzică ceva ce el era deja capabil să facă, atunci şi copilul va avea mai multă încredere în acest adult care era atent la el pentru siguranţa lui, şi nu pentru a-l menţine în dependenţă. Atunci când i se va face o altă interdicţie, şi se va face referire la transgresiunile anterioare reuşite pentru a specifica bine că, în cazul prezent, aventura ar fi prea riscantă, chiar catastrofică, pentru el sau pentru altcineva, copilul va asculta şi se va supune.

Deseori educaţia, în momentul castrării anale - deci între optsprezece luni şi patru sau cinci ani, în momentul în care sunt în joc motricitatea, valoarea de convivialitate în joc alături de alţi copii, valoarea controlului corporal, sursă de plăcere şi sănătate -, *este la originea tulburărilor caracteriale în familie şi în societate*. Aceste tulburări se datorează fie inhibiţiei, fie nerespectării oricărei reguli de conduită. Non-socializarea copilului provine din faptul că educatorii n-au respectat zi de zi dorinţele sale de iniţiativă motorie, chiar atunci când nu comportau niciun pericol real, pur şi simplu pentru că făcea un anumit zgomot, deranja ordinea în casă, şi provoca părinţilor angoase fantasmatice în numele cărora distribuie imaginaţii profetice de nefericire, ameninţări cu pedeapsa sau bătaia: şi asta la cea mai mică tentativă de transgresare a interdicţiilor absurde şi sadice asupra promovării motorii normale, ceea ce onorează mai degrabă bunul simţ al copilului.

Astfel: interdicţia de a se murdări, de a face dezordine, de a face zgomot jucându-se, de a se căţăra pe mobile (nu trebuie decât fixate de perete), de ramurile solide ale arborilor, de a atinge tot ceea ce adultul atinge, observând cu atenţie cum face el pentru ca, la rândul său, să devină priceput. Copilul vrea să imite adulţii, este datoria lui, îndrăznesc să spun; el trebuie susţinut în acest efort cu solicitudine atentă. Mâinile unui copil, de la vârsta de 22 - 24 luni, şi întregul său corp, pot fi la fel de abile faţă de lumea exterioară ca şi mâinile şi corpul anumitor adulţi, chiar dacă încă nu este capabil să-şi controleze sfincterele pentru o continenţă absolută. La patru sau cinci ani, educat cu încredere, copilul poate fi deosebit de abil, dacă este învăţat tehnologia, şi dacă îi face plăcere să ajute adultul de fiecare dată când acesta îl autorizează. Munca astfel împărtăşită, activitatea motorie cu scop utilitar, jocurile cu părinţii, toate activităţile în care fiecăruia îi face plăcere schimbând cuvinte cu privire la ceea ce face, toate acestea decuplează plăcerea de a acţiona la copil, şi îl pregătesc

pentru autonomia progresivă şi totală prin introiectarea zi de zi a faptului de a şti-face în conjuncţie cu cuvântul şi cu amiciţia între el şi adult, între el şi ceilalţi copii întâlniţi, amiciţie pe care activitatea împărtăşită îl face să o simtă.

Aşa cum am menţionat mai sus, *castrarea anală îşi trage denumirea din faptul că îşi are originea în funcţionarea sfincteriană voluntară şi controlată*, deşi implicaţia sa umanizantă trece dincolo de această singură achiziţie pe care o numim higienă sfincteriană, şi care vizează conduita autonomă a copilului pentru propriile nevoi, întreţinerea corpului său, continenţa inconştientă în cursul somnului profund. Aş spune chiar că *această achiziţie*, *atunci când este prea precoce*, *departe de a fi educativă*, *este mutilantă*. *Întrucât nu operează ca şi castrare simboligenă*, deschizând copilului calea spre plăcerile sublimării pulsiunilor anale. Ca toate celelalte mamifere, copilul este capabil să parvină la o continenţă sfincteriană spontană, când vine momentul, fie că a fost sau nu solicitată de către adultul tutelar. Continenţa sfincteriană este „naturală” din momentul în care dezvoltarea neuro-fiziologică o permite. Atunci când adulţii pun prea devreme şi/sau cu prea mare intensitate accentul pe cererea de a „deveni curat”, înseamnă că acordă trebuinţelor o valorizare ce nu ar trebui raportată decât la dorinţa de comunicare şi de schimburi socializante.

În acest fel comportamentul adulţilor ce manifestă ei înşişi dorinţa de a controla nevoile copiilor ajung să pervertească o parte dintre ei, conducându-i să se joace de-a retenţia pentru a place sau nu unui adult exigent. Această atitudine valorizantă pentru caca prin atenţia care i se acordă este cea care suscită manipularea excrementelor produse, copilul acţionând atunci în felul în care adultului îi face plăcere să i le ia... pentru a se juca cu ele, crede el. Un copil căruia nu i s-a cerut sau impus niciodată defecarea nu se joacă cu excrementele, ci preferă să se joace cu alte obiecte; cu excepţia cazului în care nu a avut niciodată nici

jucării nici alte obiecte la dispoziţie. El îl foloseşte pe acesta, excrementul, pentru că este primul obiect parţial (impregnat de persoana mamei) pe care îl poate găsi în apropierea sa; dar dacă are jucării, obiecte care-l interesează să le manipuleze, să le bage în gură, etc., nu se va folosi de caca. Copilul nu face caz de asta, dacă nu îi este indus de atitudinea valorizantă cotidiană a mamei sale pentru conţinutul scutecelor sau al oliţei sale de noapte. O castrare sănătos aplicată, adică nu centrată pe pipi-caca ci pe valorizarea motricităţii manuale şi corporale, trebuie să permită copilului să substituie plăcerilor excremenţiale (limitate) bucuria de a face, de a manipula obiectele din jurul său, atât pentru propria plăcere cât şi pentru a promova prin identificarea cu cei mari şi cu părinţii. Mâinile sunt, de fapt, locul de deplasare al zonei erogene orale după înţărcare. Ele acţionează ca o gură prehensivă asupra obiectelor: ca dinţii, ca apucarea între maxilare, degetele se afundă în obiectele aflate la îndemână, le zgârie, le fărâmiţează, le pipăie, apreciindu-le formele. Un copil foarte mic adoră să deşire în joacă cu mâinile, cu o bucurie ludică. Aceasta este utilizarea „gurii mâinilor”. Copiii sunt uneori de o bucurie debordantă când ajung la această stăpânire a obiectelor, a elementelor, a apei, a pământului; bucuria umană a primei dărâmări care pentru ei este o operă, pentru că ea este transferul, asupra obiectelor parţiale plăcute pentru mâini, a obiectelor parţiale alimentare plăcute pentru gură. Limbajul tatălui şi al mamei cu privire la comportamentul explorator de a-atinge-tot aduce o securitate asistată primelor manifestări ale unei observaţii şi creaţii ce sunt pre-constructive, chiar dacă, pentru început, această investigaţie este aparent necreativă, şi apoi păguboasă. Abia ulterior, după un anumit timp de exerciţiu aparent destructiv, activitatea manuală devine constructivă şi aglomerativă, ca, spre exemplu, aranjarea cuburilor. Prin aceste jocuri de deplasare a dorinţei orale şi apoi anale, copilul devine priceput şi inteligent, observă

legile fizice în funcţie de referinţele senzoriale dobândite prin experienţă, şi în particular legile greutăţii, pe care învaţă să le aprecieze.

Astfel de achiziţii motorii şi creative sunt cele care vor fi obstrucţionate în cazul în care se acordă „problemei” legate de pipi-caca o valoare stupidă. Copilul este întotdeauna capabil de la sine, educaţia constând doar, atunci când survine continenţa, în a depozita excrementele sale în locul destinat tuturor, copii şi adulţi, la toaletă, şi de a se descurca singur cu mândrie, pe cât de repede este neurologic posibil. De fapt, copilului i se pare, că adulţii care merg la toaletă singuri, sunt posesorii unei chei simbolice extrem de valoroase - cu atât mai mult cu cât copilul nu îi însoţeşte. A face pipi şi caca în locul rezervat adulţilor, şi într-o manieră ce exprimă continenţa, caracteristică celor mari, dă dreptul de a atinge, odată cu autonomia completă privind trebuinţele corporale, un nivel etic ce oferă eticheta demnităţii umane în societate.

Doar printre copiii cărora li s-a impus continenţa prea timpuriu, vedem cazuri de retard, în raport cu schema corporală, al imaginii corporale. Căci aceasta reprezintă singura manieră de a rămâne subiecţi decât de a se opune injuncţiilor presante ale mamei, şi de a o priva de plăcerea pe care o are - şi pe care copilul o resimte incestuoasă oral şi anal - de a se ocupa de pipi-caca şi de şezut, această regiune simultan ruşinoasă şi sacră, unde trebuinţele şi dorinţele sunt originea valorilor etice contradictorii[25]. Copilul în stadiul anal devine civilizat în a-şi face nevoile, şi continent în timpul somnului, între douăzeci şi douăzeci şi şapte de luni cel mai târziu, cu condiţia să nu i se impună niciun dresaj educativ, şi ca educaţia în scopul unei promovări umane în toate celelalte comportamente - control motor, control senzorial cu expresia sa în

25 N.A.: Există mame exhibiţioniste şi voyeuriste care vorbesc în public despre scaunul copilului lor, şi îl dezbracă pentru a-l schimba, în orice încăpere şi în faţa oricui.

schimburile prin limbaj, cunoştinţe extinse de vocabular, acceptarea regulilor şi obiceiurilor în societate, frecventarea altor copii - să fi fost mobilul instanţelor tutelare.

Continenţa naturală este întotdeauna spontană la un copil crescut cu încredere, respectând demnitatea lui umană, în mijlocul celor mai mari şi al adulţilor cu care este îndreptăţit să se identifice de îndată ce are posibilitatea neurologică, fără a fi repezit: „A, nu, tu nu, tu eşti prea mic!”. Ea nu survine natural la copiii care, sub pretextul că ei sunt mici, nu-şi pot satisface dorinţa de a acţiona pe măsură ce o resimt, în modul în care îi văd pe alţii că o fac.

Un copil devenit continent spontan nu-i deranjează niciodată pe adulţi, cel puţin dacă aceştia nu sunt intoleranţi la întrebările sale, la cererile, la încercările, la iniţiativele sale de acţiune. Solicitările sale care, uneori, obosesc părinţii, sunt întotdeauna inteligente; iar adulţii, când îl văd că este neputincios în a-şi realiza o dorinţă, ar trebui mai degrabă să-l încurajeze să reia mai târziu aceeaşi experienţă, decât să-i arunce: „Vezi, am avut dreptate!”. Majoritatea copiilor sunt menţinuţi prea mult timp în locurile publice sau la masă, spre exemplu, pentru plăcerea părinţilor, într-o imobilitate care le este nocivă. Aceiaşi copii, la ei acasă, nu sunt ajutaţi să devină abili, când orice copil îşi doreşte asta. Neîndemânarea provenind adesea atât din lipsa de experienţă, din lipsa de concentrare, din insuficienta observare, cât mai ales din lipsa cuvintelor explicative din partea adulţilor pe care le place să-i urmărească în activităţile lor. Copilul are nevoie de înţelegere tehnologică, şi deci de un ajutor din partea părinţilor explicându-i că, dacă ar fi procedat aşa cum a făcut el, ar fi avut aceleaşi dificultăţi ca şi el. Dar, încă o dată, nu este posibil ca el să ajungă la asta, la această plăcere a „facerii” tehnologice cu materialele sau cu obiectele, decât prin sublimarea plăcerii excremenţiale, plăcerea de a produce, prin el însuşi, obiectele parţiale substanţiale pipi şi caca, faţă de care orice altă „facere”

este o deplasare în interesul său afectiv, ideativ şi lingvistic în adevăratul sens al cuvântului.

Este adevărat că, de la naştere, excrementele sale sunt în mod necesar obiecte de interes pentru părinţi: deoarece prin producerea lor regulată şi aspectul satisfăcător medicul sau mama judecă, prin funcţionarea digestivă, buna sănătate a sugarului. În plus, pentru el, aceste obiecte de interes excremenţial sunt confundate cu referinţele tactile ale legăturii co-naturale cu mama sa, şi cu referinţele olfactive pe care le resimte chiar şi atunci când ea este absentă, dacă a defecat în scutece. Mama este cea care, îndepărtându-i-le atunci când îi face toaleta, suprimând deci o senzaţie tactilă la şezut, în acelaşi timp percepând un miros caracteristic, adaugă aprecieri mimice (limbaj) ce nu trec niciodată neobservate de către copil. Ea este cea care îl iniţiază pentru rolul de control manual pe care ea îl are asupra acestor obiecte parţiale expulzate datorită nevoii, ca şi pentru rolul pe care copilul, prin controlul său, îl poate avea el însuşi asupra acestor obiecte ce servesc şi dorinţei, şi plăcerii pe care defecarea i-o poate aduce: plăcere adesea solitară, după ce a fost împărtăşită cu mama.

După cum am spus, acestea sunt nevoi: dar prin toate relaţiile realizate cu mama, copilul este iniţiat, în „a face”, după „a mânca”, prin dorinţă. Odată cu dezvoltarea schemei corporale, copilul devine în mod natural sensibil la ceea ce poate, prin ceea ce scoate, sau împiedicând asta, simţită ca plăcere locală - sau ca plăcere la distanţă prin manipularea climatului emoţional al adultului faţă de el. Controlul ludic al excrementelor sale poate deveni, în funcţie de exigenţele educative, un schimb valorizat cu ceilalţi, schimb prin limbaj şi prin comerţul cu obiectele. S-a vorbit mult - prea mult dealtfel - despre caca-cadou: fapt particular în special pentru anumite tipuri de educaţie curente la noi.

De unde şi importanţa stilului de răspuns pe care îl va da adultul, şi în special mama. Dacă ea pare să dea atâta importanţă recepţionării, văzând sau nu obiectul parţial excremenţial al copilului - gângurind, zâmbind, manipulând obiecte şi schimbându-le cu ea -, ea oferă valoarea de limbaj trebuinţelor, excrementelor ca atare, pe când pentru copil este cu totul altfel. Ori, excrementele ca atare nu pot fi un cadou. Ele devin asta pentru copil dacă mama se bucură mai mult de ele decât se bucură de activităţile sale ludice manuale şi vocale. Anusul devine atunci un fel de substitut al gurii, din moment ce semnificantul anal este valorizat de ea. În acest fel caca este susceptibil să devină - sau să rămână - cacacadou. Vedem astfel mame care se bucură, care povestesc la toată lumea despre pipi-caca făcut de copilul lor!... Iar el, deja „pervertizabil”, încearcă să placă şi mai mult mamei sale „arătându-se”, exhibându-şi talentul. Aduce oliţa în faţa tuturor, atunci când în jur sunt străini. Ne aflăm acolo unde castrarea simbolică, şi nu represia pură, este binevenită: „Nu aduce asta aici, mai bine adu jucăria ta, nu ne-ai văzut niciodată, pe mine sau pe tatăl tău, aducând caca în faţa tuturor”. „Adune prăjituri, sau mai bine adu-ne jucăriile care îţi plac ţie, vino şi stai cu noi dacă vrei, dar atunci poartă-te ca noi!”. În acest fel mama ajută copilul - care vrea, prin natura sa sociabilă, să se facă interesant, să facă parte din grup, să fie admis în el - să aducă ceva ce aparţine ordinii sociale.

Această valoare deosebită oferită excrementelor este recentă[26]. Importanţa defecării la sugari şi la copii nu exista înainte de apariţia limbajului zis de tip englez. Ea a apărut, fără îndoială în parte, datorită comodităţii mamelor de a nu mai spăla scutecele. Cu cât copilul era curat mai repede, cu atât ele aveau mai puţin de lucru, într-o vreme în care nu existau maşini de spălat, şi nici scutece de hârtie. Este

26 N.A.: Anumite cărţi cu sfaturi pentru mame, scrise de către "psi", par să considere că admiraţia pentru cadoul fecal face parte din panoplia acţiunilor aşa-zisei "mame bune".

adevărat şi că era bine pentru copil să nu stea prea mult timp ud. Când se uda, i se făcea frig; când i se făcea frig, putea să aibă colici; era un întreg lanţ anxiogen, atât cu privire la treburile mamei, cât şi pentru riscurile implicate. Când eram eu copil, nu existau chiloţeii de cauciuc, ci doar scutece de lână, iar copilul udat putea să răcească, şi mortalitatea infantilă era, tocmai, spaima mamelor.

Nu este mai puţin adevărat că, dacă mijloacele substanţiale rămân în mod privilegiat aceste obiecte parţiale uretrale şi anale care sunt excrementele, şi tocmai în măsura în care aceste obiecte parţiale brute sunt produse inconştient şi fatalmente de către corpul său, copilul va fi îndreptăţit să creadă că supunerea sa pasivă la dorinţa de a oferi excrementele în momentul în care adultul vrea, reprezintă o relaţie interumană armonioasă. Asta perverteşte ceea ce va constitui sensul activităţii copilului, şi este o stângăcie compulsivă în devenire, ce face din copil „lucrul" funcţional al unei mame anxioase când nu are în oliţă ceea ce ea doreşte să vadă.

Este cu adevărat dăunător pentru umanizarea viitoare a copiilor a căror mamă crede că trebuie să consacre, sub pretextul educaţiei, întreaga sa atenţie obţinerii unui dresaj: adică, după acceptarea mâncării aşa cum este impusă de către mamă, urmează defecarea aşa cum vrea ea. Orice dresaj este o incitare perversă la pasivitate, la o interparazitare prelungită; mama diminuează în acest fel, prin simplul fapt al exigenţelor şi al regularităţii pe care vrea să o impună ritmurilor trebuinţelor, interesul copilului pentru activitatea ludică motorie, accederea la mers, agilitatea manuală şi corporală. Aceste două activităţi necesită o relaxare musculară care, obligatoriu, este sursă de „accidente în chiloţi". Copilul nu este încă apt, datorită insuficientei sale dezvoltări neurologice şi anatomice (înainte de 21 - 28 de luni), să controleze în acelaşi timp ceea ce vede, ce aude, ce fac mâinile sale în manieră ludică sau constructivă, şi sfincterele sale. Nu îi stă în putinţă, la

această vârstă, să fie în acelaşi timp „şi în car şi în căruţă”. Din fericire, mamele, în multe cazuri, acceptă să nu obţină ceea ce ar vrea, şi se interesează şi de toate celelalte manifestări ale dezvoltării copiilor lor, lăsând pentru mai târziu acest dresaj epuizant pentru ele, şi sursă permanentă de dispute emoţionale cu copilul, dacă acesta are caracter: ceea ce este un prognostic mai bun pentru viitor decât dacă este supus în acest sens mamei lui.

Pentru copilul în vârstă de nouă, zece luni, cel puţin, intrarea în stadiul anal activ al plăcerii motorii a întregului său corp este satisfacţia dorinţei şi plăcerii descoperirii motricităţii voluntare: mai întâi a trunchiului, a membrelor superioare, apoi a bazinului, a membrelor inferioare, care devin capabile de deambulare voluntară, de a sta în şezut sau în patru labe, de abilitate manuală din ce în ce mai satisfăcătoare pentru el. În final, copilul se ridică pentru mers către vârsta de un an, uneori mai târziu. Fericit copilul care a descoperit mersul singur, care nu a fost ţinut în picioare, nici nu s-a încercat să fie făcut să meargă, aşa cum observăm adesea că se face, cu mult înainte de a descoperi singur capacităţile pe care le are. Este un moment de extraordinară bucurie, pentru un copil, acela în care, pentru prima oară, are revelaţia posibilităţii de a se mişca singur pe cele două picioare ale sale; şi este cu siguranţă recomandabil să descopere asta fără prezenţa unui adult în apropiere.

În orice caz, din dorinţa de a merge spre mama sa, sau spre ceva ce îl atrage, copilul va face primii săi paşi. Atunci când merge pentru prima oară, este complet surprins. Dacă, atunci când începe să meargă, survine un incident, nu poate să reînceapă înainte de una sau două luni, incidentul asociindu-se pentru el acestei descoperiri.

În experienţa mea de mamă, m-am aflat în această poziţie a mamei care, într-o manieră discretă, asistă la acest început al verticalităţii, şi descoperă pe faţa copilului său surprinderea. Este emoţionant să asişti la bucuria radioasă

extraordinară a băieţelului sau fetiţei care inventează din nou statul în picioare.

Copilul poate acum să se deplaseze în spaţiu. Această deplasare motorie, care se efectua înainte în patru labe sau în şezut, o va repeta în patru labe, deşi ştie să meargă; şi mamele trebuie să înţeleagă în ce măsură este necesar copiilor, pentru dezvoltarea toracelui şi a muşchilor spatelui, a şalelor şi a umerilor, ca ei să poată merge cât mai mult timp posibil în patru labe, chiar dacă ştiu să meargă în picioare. Apoi, copilului îi place să folosească un suport stabil pe care să-l împingă în faţă, fapt ce îi dă satisfacţie şi controlul propriului corp, în acelaşi timp cu plăcerea de a merge spre mama sa şi de a se îndepărta de ea prin propriile mijloace; el măsoară astfel după bunul său plac spaţiul de securitate, în autonomia pe care mama sa i-o lasă, ea însăşi liniştită, pentru a explora apartamentul şi spaţiul din jur.

Deplasarea obiectelor exterioare, şi deplasarea sa autonomă în spaţiu, este pentru copil o metaforă prin limbaj - în dimensiunea expresiei motrice, graţie posibilităţilor scheletului şi muşchilor săi -, a peristaltismului digestiv, care făcea să avanseze obiectul alimentar de la gură spre anus[27]. Asta explică faptul că un copil care merge singur pentru prima oară, renunţând la orice sprijin, revine în patru labe la locul în care a stat în picioare şi din care a început să meargă, şi face asta de mai multe ori înainte de a descoperi că poate merge mai departe. Trebuie ca motricitatea să se fi detaşat de această primă modalitate, pentru a putea fi asumată ca practică a unui subiect motor, ce nu mai este dependent de condiţiile spaţiului exterior[28]. Chiar la începutul mersului în picioare asistăm la asta. Să repetăm: condiţiile care au însoţit mersul către un obiect

27 N. A.: Poate că asta explică relativa anorexie a unor copii atunci când ajung să descopere mersul.

28 N. A.: Anumiţi copii ştiu să meargă acasă dar nicăieri altundeva.

sunt ca şi metafora peristaltismului ce mergea de la gură spre anus, şi deci copilul se întoarce la locul în spaţiu unde a descoperit posibilitatea de a se ridica şi de a merge, pentru a relua această experienţă. Copilul care descoperă mersul nu poate face imediat experienţa invers, adică să revină în picioare de unde a ajuns, după câţiva paşi, la capătul acestei prime îndrăzneli, când a căzut din nou în şezut. Nu revine niciodată în picioare pentru a se întoarce, atunci când abia începe să meargă. Merge întotdeauna în linie dreaptă, adică se mai deplasează pentru un timp într-un spaţiu pe care l-am putea numi ca aparţinând schemei orale (metaforă a traiectului de la un orificiu al corpului la altul).

Schimbările de plan, altfel spus, a urca şi a coborî, sunt o nouă descoperire ce poate fi prealabilă mersului şi să survină din timpul epocii mersului în patru labe. Dar copilul care a urcat scările nu poate încă să le şi coboare singur. Este de asemenea extraordinar să asişti la prima experienţă reprezentată de urcatul pe un tobogan ce are bare de cele două părţi, de-o parte şi de alta a unui mic palier; în sine este la fel de uşor să fie coborât, dar după ce a fost urcat pe o parte, copilul vrea să îl coboare pe cealaltă, cu capul înainte, fapt ce provoacă şi căderea. La fel cum nu crede că este posibil, după câţiva paşi făcuţi, să se ridice şi să revină mergând, la fel nu poate nici să coboare înapoi scările decât după o lungă învăţare. Există un sens în ordinea lucrurilor. Celălalt sens ar însemna pentru el dezordinea. Este ca şi cum ar merge în sens opus în primele sale descoperiri asupra mersului. Asta este pentru el de negândit. Puţin mai târziu, când stăpâneşte mersul, se operează o mutaţie în gândirea micuţului, mutaţie care îl face să dorească să acţioneze „el singur”, cum „fac” cei mari, în timp ce înainte se servea de ajutorul celor mari pentru a se „juca” prefăcându-se că acţionează ca ei. Începând din acel moment, vrea să fie mare cu adevărat, şi nu doar a se face că este. Cuvântul „mare”, cuvânt schiţat

foarte precoce, pronunţat „mae” sau „io”, devine sinonim al promovării şi scop narcisizant. „Uite, mama, uite, tata, eu mare, eu singur...”. Este formidabil, să vezi chipul, mândria copilului care vrea să încerce singur să se depăşească, pentru aşi câştiga identificarea cu cei mari. Tentativele sale de a imita adulţii şi fraţii mai mari îl fac pe copil să înţeleagă, că este incapabil, că slăbiciunea sa o reprezintă bazinul şi lipsa de control a membrelor inferioare. Mâinile sale erau deja investite de o oralitate transferată asupra obiectelor agresivităţii dentare: fărâmiţarea, aruncarea, deplasarea, asamblarea, separarea. Picioarele sunt acum, cele care sunt investite cu agresivitate şi cu tactilitatea rezervată până acum mâinilor. Ştim cât de mult le place copiilor să-şi exploreze degetele de la picioare, călcâiele, gambele, până la încheieturile picioarelor, coapsele şi sexul, anusul, regiunea fesieră. Le place să se ciupească singuri, acesta rămânând privilegiul mâinilor, ce-şi are desigur originea în deplasarea ciupirii cu gura asupra mâinilor, care, dealtfel, se deschid şi se închid ca un sfincter, datorită opoziţiei între police şi celelalte degete. Fesele rămân încă privilegiul mâinilor adultului tutelar, copilul neavând uneori braţele suficient de lungi, înainte de trei zeci de luni, pentru a atinge toate părţile corpului său (la şase ani mâna dreaptă, cu braţul trecut peste cap, poate atinge lobul urechii stângi). Dar şi pentru că ignoră forma tactilă pe care o are fanta fesieră şi regiunea anală pe care trebuie să le descopere. De asemenea, toate manipulările corpului său ar trebui însoţite de cuvinte desemnând diferitele părţi, şi nu ca mama, când îl vede făcând asta, să-l împiedice să se atingă. Încă de la începuturile limbajului, pe când avea câteva luni, oricât de puţin reuşise să îşi atingă regiunea genitală din întâmplare - când mâinile lui nu erau încă decât micuţi cleştişori care strângeau tot ce întâlneau, şi care trăgeau tot ce puteau trage - copilul, dacă mama nu i-a dat peste mâini, a putut să repereze acolo senzaţii foarte diferite de cele pe care le putea avea în alte regiuni, şi

diferite, de asemenea de cele pe care mama, când îi făcea toaleta, i le provoca.

Odată cu competenţa stadiului anal şi controlul generalizat al musculaturii în fine dobândite, copilul face o descoperire mult mai precisă a întregului ansamblu, al corpului, pe care îl cunoştea, prin tactilitatea care până atunci era impusă de mama sa. Sunt propriile descoperiri, acum, care sunt centrul interesului său. Îi trebuiesc cuvinte pentru a specifica toate aceste regiuni de explorare sensibilă a propriului corp; şi trebuie ca aceste cuvinte să-l facă să înţeleagă că este alcătuit ca toţi ceilalţi oameni. Căci are nevoie de vocabular pentru a cunoaşte geografia corpului său, în special regiunea urogenitală şi funcţionarea excremenţială activă şi sensibilă, pasivă şi retentivă, funcţionare în care îi place să se antreneze fără a şti încă să pună în cuvinte această plăcere.

Expresiile verbale: „pipi, caca” sunt foarte interesante pentru el, nu numai pentru că ele implică stăpânirea cuvântului (oralitate), dar şi pentru că ele sunt valorizante în realitate, din moment ce spunându-le el poate şi comanda şezutului său. Astfel este vorba despre o stăpânire în acord a cuvântului şi a funcţiei, pe când, atunci când copilul spune „mâncare”, nu poate să şi mănânce în acelaşi timp. Când spune „pipi”, poate să facă sau să nu facă. Nu poate mânca în timp ce vorbeşte, dar poate foarte bine defeca în timp ce vorbeşte.

Aceasta este marea diferenţă între defecare şi ceea ce se petrece în gură. Şi tot de aceea interdicţia de a vorbi îl face pe copil să creadă că se urmăreşte interdicţia de a resimţi ceea ce are loc în această regiune atât de abundent inervată, şi de a resimţi articularea inteligentă între, pe de-o parte, controlul ce trebuie cucerit, asemeni adulţilor şi celor mai mari, a funcţionării corpului său, împreună cu plăcerile ce o însoţesc şi, pe de altă parte, plăcerile senzuale de un alt nivel decât comportamentul promovant.

Nu putem înţelege importanţa ce trebuie acordată intrării în joc a castrării anale, dacă nu înţelegem că ea permite obţinerea unei stăpâniri adecvate şi umanizante a motricităţii, fie asta chiar şi numai sub forma, printre altele, a achiziţiei mersului.

Caracterul decisiv - pentru viitorul copilului - al castrării anale ţine, într-un cuvânt, de faptul că ea este defileul ce va permite (sau nu) să fie sublimate manifestările excremenţiale sub forma *activităţii constructive şi creative*. În acelaşi timp, faza relaţională a copilului despre care vorbim aici este aceea în care trebuie să îşi domine motricitatea, şi în care trebuie să ţină cont de comportamentele resimţite de el ca insolite, cele ale celorlalte fiinţe vii, animale, adulţi şi copii, şi pe care autonomia în spaţiu îl face să îi întâlnească, fiindu-i la început inediţi, străini lumii sale tutelare obişnuite. Până la autonomia ambulatorie, el observa fără risc, într-un nimb de securitate familiară. Această securitate care îi lipseşte acum, copilul are nevoie mai mult decât înainte să o aibă imaginar, prin cuvinte păstrate în memorie, suportul învăţăturilor privind fiinţele noi pe care le va întâlni: cuvinte purtătoare de cunoştinţe tehnice asupra lumii din care face parte şi pe care o descoperă zi de zi, cuvinte ce-l iniţiază în manipularea lucrurilor prin permanenţa în amintire când prezenţa tutelară îi lipseşte. Prin cuvintele explicative pe care şi le reaminteşte, este ca şi cum prezenţa tutelară ar fi iniţiatoarea comportamentului fiinţelor şi lucrurilor încă necunoscute lui.

Aceste învăţături îi vor permite să considere spaţiul necunoscut de descoperit în fiecare zi, îl vor susţine în explorarea domeniului familiar, în toate încăperile casei, fără pericol fantasmatic. Le poate cuceri graţie acestei cunoaşteri verbalizate ce îi permite să avanseze. El se simte valorizat în primele sale încercări narcisice, când acestea nu sunt stigmatizate ca fiind „prostii”, şi în

reuşitele reale de fiecare dată când poate acţiona aşa cum îi vede făcând pe cei mari.

Este uşor, în această etapă intermediară între copilul foarte mic, care este, şi cel mare, care doreşte să fie, să se introiecteze eşecul şi reuşita ca efect magic al maliţiozităţii lucrurilor; conform dorinţei distructive a creaturilor animale sau vegetale, sau chiar a lucrurilor inerte, pe care copilul le antropomorfizează după modelul mamei sale atotputernice. Copilul în acest stadiu proiectează intenţii antropomorfizate de devorare, de rejecţie, de distrugere, asupra a tot ce îi rezistă, tot ce îl angoasează, pe bună dreptate sau nu, în contactele sale cu obiectele.

Exemplu: un copil de nouă luni care merge foarte repede în patru labe primeşte de la tatăl său, care îl vede băgând degetele într-o priză electrică, interdicţia de a o face; dacă o face, va fi foarte rău, şi îi este absolut interzis de către tatăl său să bage degetele în găurile prizelor electrice. Ca orice copil de nouă luni, el încearcă, pentru că este inteligent, să transgreseze această interdicţie. Şi, la un moment dat când nu este văzut, comite actul interzis. Ţipă. Cineva vine la el. În ziua acestei experienţe, din fericire, necazul nu este prea mare: dar copilul arată priza şi spune cu groază: „Tata, acolo!”. Trei zile mai târziu, bunicii vin în vizită, şi el face semn bunicului să-l urmeze. El merge înainte în patru labe. Îi arată priza electrică, de la distanţă, spunând din nou: „Tata, acolo!”. Pe scurt, persoana care a enunţat interdicţia este pentru el prezentă acolo unde, transgresând interdicţia, a primit descărcarea electrică neplăcută[29].

Orice rană narcisică îl împinge pe copil să se retragă în plăcerile cunoscute, deci lipsite de primejdie pentru schema

29 N.A.: Este ceea ce noi, adulţii, facem atunci când, transgresând legi înscrise în realitatea lucrurilor dar prost înţelese, gândim că "Dumnezeu sau Zeii se opun". La fel şi când, procesele noastre nevrotice intră în joc pentru a ne conduce la eşec sau boală, şi căutăm persecutorul responsabil, soarta nefastă, pe scurt, "inamicul".

corporală. La această vârstă, toate plăcerile corporale sunt esenţial focalizate la nivelul cavităţii bucale, a gurii, a anusului, pentru băiat: al membrului, pentru fată: a vulvei şi clitorisului; plăceri care se produc prin intermediul mâinilor lor. Interdicţiile prea numeroase de a atinge obiectele exterioare cu corpul său obligă copilul să îşi considere mâinile periculoase; şi dacă i se interzice să-şi atingă propriul corp, ajunge să-şi creadă corpul - în întregime sau parţial - un obiect periculos, divizibil, devorabil, şi să-şi creadă sexul pus în primejdie de către propriile mâini - care sunt ele însele neliniştitoare pentru anumiţi copii, cărora li se spune fără încetare „Nu pune mâna”.

Dorinţa de a fărâmiţa, de a demonta, de a atinge tot, este pentru el o modalitate de a-şi descoperi mâinile capabile, asemeni celor ale adulţilor, de a se ocupa de altceva decât gura sa, şezutul sau sexul său. El dezvoltă o abilitate manuală, o cunoaştere vizuală, auditivă şi tactilă a obiectelor; în timp ce le stăpâneşte, el îmblânzeşte pericolele, experimentează aspectul utilitar sau cel agreabil, altfel spus, se împacă cu lumea învăţând să se şi să o cunoască, să şi-o facă familiară.

O aventură tehnică nereuşită, atunci când coincide cu o persiflare, datorită nemulţumirii sau angoasei adultului, care adaugă uneori propoziţii cum ar fi: „Copilul ăsta mă omoară”, „O să se omoare”, „Copilul ăsta face numai tâmpenii”, sau chiar: „Foarte bine ai păţit, asta te va învăţa să mă asculţi!”, proiectează dintr-o dată, pentru un copil precoce, dorinţa sa în dimensiunile destructurante ale unei solitudini împietrite în mijlocul primejdiilor ascunse sub orice atracţie, primejdii care îl ameninţă şi cu care părinţii sunt de acord, deci complici, şi de aici şi persecutori. Orice atracţie face să apară în imaginea corpului imaginea funcţională motorie. Inteligent utilizată, dorinţa îl va promova să caute o plăcere care, dacă ar obţine-o, l-ar iniţia într-o mai mare autonomie.

În faţa unui eşec, copilul are întotdeauna nevoie de cuvinte care să-i explice cauza, fără să-l blameze, şi să-l reconcilieze astfel cu intenţia sa, „demagicizând” primejdia la care s-a expus şi pe care a crezut-o ca fiind intenţionat pusă acolo de către părinţii săi. Este necesar să se stabilească în mod clar cu copilul tehnologia eşecului său; tehnologie la care adulţii sunt la fel de expuşi ca şi el, pentru că este vorba de legi ale realităţii lucrurilor.

În faţa eşecurilor sale, un copil se simte umilit în proprii ochi, şi cere alinare, fie ţipând, fie mergând să se plângă pe un ton smiorcăit şi regresiv la mama lui. Ori adesea, acest copil care vine să ceară ajutor adulţilor pentru că a comis o stângăcie, tocmai când dorea să promoveze, este întâmpinat tocmai cu ceea ce nu şi-ar fi dorit, cuvinte agresive: „Taci, lasă-ne în pace!”. Sau adultul îl prosteşte din propria angoasă, luându-l în braţe în loc să îl pună din nou în faţa obstacolului, arătându-i cu mâinile sale, sau picioarele, explicându-i în acelaşi timp prin cuvinte, modul în care ar fi putut reuşi în încercarea sa. Să mai spunem şi că, dacă adulţii fac pentru el ceea ce a greşit, ceea ce nu a reuşit, este la fel de grav ca şi când n-ar face nimic, pentru că suprimă dorinţa pentru experienţă furnizând rezultatul imediat. De unde o creştere a dependenţei atunci când copilul încerca să se facă independent de mama sa.

De îndată ce copilul, pentru plăcerea sa, preferă să rămână aşezat manipulând diferite obiecte, apoi când începe să se plimbe în patru labe sau în şezut, sau când merge şi doreşte să exploreze tot, modul în care adultul prezent se comportă este determinant pentru dezvoltarea copilului respectiv. Rolul acestei prezenţe adulte este de a asigura securitatea în mediul înconjurător, astfel încât copilul să se simtă cât mai liber să acţioneze după cum este tentat să o facă. Trebuie acceptată dezordinea, obiectele deranjate, cele care sunt aruncate pe jos şi trebuie să rămână acolo. Toate acestea implică o toleranţă pe care mulţi adulţi nu o au, în special în locuinţele mici. Şi totuşi!

Dacă adulţii ar şti ce strică din inteligenţa senzorială şi mentală, din încrederea în sine şi în alţii, netolerând zgomotul şi dezordinea făcute de copiii mici sănătoşi, până la trei, patru ani, sunt sigură că ar abandona ţarcurile şi educaţia de a „nu atinge”, că ar descoperi inteligenţa precoce care se exprimă în această activitate continuă şi aparent dezordonată.

Prezenţa adultului ocupat cu treburile menajere şi profesionale, supraveghind uşor copilul, îi permite să îi dea acestuia, uneori perplex sau nemulţumit că nu reuşeşte ce-şi propune, o educaţie tehnologică prin exemplu şi prin explicaţii verbale; este suficient să alăture cuvintele cu gesturile eficiente, operaţionale, pe care copilul vrea să le vadă.

Trebuie adăugate şi încurajările prin cuvinte amicale, fără angoasă; şi să nu i se provoace niciodată teama de ceva ce doreşte (cel puţin în absenţa unui pericol real şi inevitabil). Trebuie lăsat să-şi dea seama de propria neputinţă şi, în faţa acesteia, să i se promită că pe măsură ce va creşte va fi capabil de una sau alta; dar niciodată nu trebuie să se facă în locul lui, nici să fie amăgit printr-un ajutor fizic prin care să trişeze faţă de dificultate.

Este deci foarte important de înţeles ce este educaţia la această vârstă. Igiena sfincteriană, natural, face parte din ea, şi toţi copiii al căror control sfincterian nu a fost dobândit la patru sau cinci ani sunt copii a caro educaţie motorie nu a fost făcută, ci „simulată”, dacă putem spune aşa, de o atitudine cuprinzând prea mult ajutor şi puerilizantă. Care îi face să trebuiască să fie asistaţi pe viaţă, şi care rămân (mai puţin în somnul profund şi în momentele de neatenţie) într-o epocă din viaţa lor în care nu aveau control sfincterian. De fapt, educaţia copilului mic, începând cu vârsta de „atinge tot”, care este vârsta mersului, revine la întrebarea implicită: „Explică-mi cum să fac totul absolut singur şi la fel de bine ca tine”.

Acest narcisism care îl împinge pe copil să se identifice cu adulţii pe care îi admiră se exprimă prin faptul că a devenit capabil de a se „materna” singur când îi este foame, să îşi ia să mănânce, să se servească, să se învelească cu ceva, să-şi pună şosete, chiar dacă nu este încă în stare să-şi pună pantofii şi să îşi încheie şireturile. Se poate feri de neplăceri pentru corpul său, exact aşa cum ar fi făcut-o şi mama lui: se poate feri de tensiuni, de trebuinţe atunci când, evident, are ce să mănânce la dispoziţie. De asemenea, poate ajuta un copil mai mic, mimând rolul mamei sale şi al tatălui în manieră adecvată. El se comportă atunci faţă de acest obiect uman astfel încât să evite pericolele şi suferinţa (când gelozia este depăşită, desigur, şi mai ales când este vorba despre un copil din altă familie ce îi este încredinţat momentan). În psihanaliză, spunem că acest copil a elaborat deja un pre-Supraeu privind tot ce ţine de corp şi supravieţuirea sa, atât al său cât şi al altuia. Cu excepţia stărilor emoţionale perturbatoare, el nu poate face rău altuia, la fel cum nu poate uita să mănânce sau să meargă la toaletă. În plus, el atribuie oricui altcuiva aceleaşi dorinţe ca şi ale sale: ceea ce va provoca unele incidente foarte utile, tocmai, în ceea ce ţine de castrarea anală.

De fapt, *diferenţa între imaginaţia de a-face-împreună-cu-altul* presupus a fi asemănător cu sine *şi realitatea în care celălalt nu vrea deloc să se comporte aşa cum se aştepta el*, *îl învaţă pe copil următorul lucru*: *că dorinţa sa imaginară nu corespunde dorinţei imaginare a oricui altcuiva*. Dacă celălalt refuză să fie obiectul său, sau colaboratorul său, spre exemplu pentru a se juca cu el, el este nemulţumit. Dar dacă instanţa tutelară îi explică faptul că fiecare are dorinţele sale, şi că atunci când dorinţele coincid produc plăcere pentru amândoi, a descoperit cheia vieţii în societate. Din nefericire, adesea, părinţii obligă un copil mai mare să se joace cu un copil mai mic, când nu le face plăcere nici unuia dintre ei şi nu îi este deloc necesar

celui mic. *Nu este niciodată sănătos ca un copil să fie învăţat să aibă parte de o plăcere cu preţul neplăcerii altuia*. Să-i fie inculcat prin cuvinte sau să i se ofere exemplu.

O altă situaţie frecventă: copilul pentru care adultul tutelar „lasă de la sine”, cum se spune, ca o marionetă, şi îi satisface toate dorinţele, acest copil se află în pericol, şi va fi vulnerabil ulterior în mediul social al copiilor de vârsta sa. De ce? Pentru că el nu a fost castrat prin castrarea anală în ceea ce priveşte distincţia între imaginarul unei activităţi motrice care i se face, sau se face altuia, şi realitatea întâlnirii cu altcineva a cărui dorinţă nu este deloc conformă cu manipularea altcuiva cu care a fost obişnuit de către părinţii lui.

La fel se întâmplă şi atunci când copiii mai mari primesc un sfat care îi perverteşte să cedeze fratelui sau surorii mai mici, sub pretextul că este mai mic; sau să se lase invadaţi de către acesta în ocupaţiile lor vizând un interes diferit, în timp şi în spaţiu. Vedem asta constant în familii: aceste sfaturi, injuncţii pervertind atât copilul cel mare cât şi pe cel mic, dar pentru cel mic este cel mai rău, pentru că nu primeşte castrarea anală. Această etică perversă în cursul stadiului anal va urma copilul în mod nevrotizant în stadiul genital.

Înţeleg prin „castrare anală” interdicţia de a face orice pentru propria plăcere erotică. Interdicţii limitative trebuie să fie impuse acţiunii din momentul în care această „facere” provoacă neplăcere sau pericol pentru alţii, începând din momentul în care utilizarea libertăţii jenează în realitate libertatea de a acţiona a altuia.

Castrarea anală trebuie să-l înveţe pe copil diferenţa între ceea ce este posesia lui, asupra căreia este absolut liber, şi ceea ce este posesia altcuiva, a cărei utilizare de către el trebuie să treacă prin cuvinte care să ceară celuilalt să-i împrumute obiectele pe care vrea să le folosească, şi să accepte ca acest altcineva să îl refuze. Dincolo de pulsiunea

posesiei obiectelor parţiale, respectul posesiei personale a unui obiect de către altul produce la copil înţelegerea unui spaţiu al său ce se prelungeşte spre lumea exterioară, dar care trebuie să respecte şi faptul că spaţiul altcuiva se prelungeşte prin obiectele sale personale, asupra cărora nu are drepturi de fapt, decât cele ale *negocierii prin limbaj*.

Educaţia pulsiunilor începând din stadiul anal trebuie să mai lase liber copilul să dea sau nu altcuiva un obiect care îi aparţine şi pe care acesta îl doreşte, sau să facă troc - adesea defavorabil naivului care încearcă să-şi facă prieteni, sau este tentat de un obiect pentru că aparţine altcuiva.

Schimburile de găleţi, de lopăţele în parc, s-ar petrece foarte timpuriu şi ar fi foarte socializante, dacă mamele nu s-ar împotrivi. Ţine-ţi găletuşa pentru tine, nu-l lăsa să ţi-o ia!”

Când copilul creşte, asistăm la oferte nechibzuite poate, la trocuri în pierdere, sau la prea mari beneficii (conform valorii monetare a obiectului obţinut în schimb prin troc): cu condiţia să fie obiecte aparţinând la propriu copiilor participanţi la troc, este clar că asta nu trebuie să fie interzis, ci explicat. *Nu există o reglementare implicită a obiectului dat*, *ci există una pentru troc*. Dar dacă o maşinuţă are mai multă valoare în ochii unui copil decât jucăria frumoasa primită de ziua lui, este treaba lui. Este foarte greu de admis pentru anumiţi părinţi, dar pentru un copil - şi chiar pentru foarte mulţi adulţi - valoarea unui cadou este mai mult afectivă decât monetară. Discutarea cu copilul a acestui fapt este formatoare, dar niciodată părinţii nu trebuie să continue să se simtă posesorii a ceea ce au dat copilului, la fel cum nu trebuie să aprecieze valoarea afectivă pe care el o dă sau nu cadoului primit.

Sadism anal?

După părerea mea, când se vorbeşte, în toate scrierile psihanalitice, de sadism anal, ca şi cum plăcerea de a dăuna ar fi legată de pulsiunile din acest stadiu, se face o

eroare gravă. Se vorbeşte, despre copiii care au fost educaţi în maniera perversă, fără respectul datorat persoanei lor. Căci copilul care primeşte, pe măsură ce se manifestă dorinţa sa de mişcare, limitări pentru motivul unor daune reale (pentru el sau pentru alţii) fiind în acelaşi timp susţinut şi consolat de o instanţă tutelară care îl asigură că va reuşi mai târziu, acest copil, susţinut dincolo de sentimentul său de neputinţă prin cuvinte reconfortante, nu va înţelege că ar exista o plăcere de a distruge. Copilul nu are niciodată sadism decât la început de tot, când îi apar pentru prima oară dinţii. Sadismul este oral, nu este anal. Etica pervertită la un stadiu, datorită unei castrări deficitare sau neefectuate (aici, este înţărcarea), poate contamina cu perversiune stadiul următor de dezvoltare. *Orice comportament coercitiv al adultului asupra copilului este o iniţiere la sadism şi incită copilul să se identifice cu acest model*.

Deci, după cum se vede, castrarea anală, este (atât pentru sine cât şi pentru alţii) interdicţia deteriorării şi de a lua cu forţa obiectele altuia, şi a oricăror daune aduse corpului: nu numai corpurilor umane, dar a dăunării gratuite, pentru simpla plăcere a celui care îşi foloseşte forţa şi puterea în acest fel asupra corpului animalelor, a plantelor estetice sau utilitare, a obiectelor uzuale necesare activităţilor întregii familii sau în societate: vandalismul. Verbalizarea acestor interdicţii de către adult, care oferă exemplu conformându-şi actele acestor interdicţii, este de asemenea castrare anală.

Un copil între douăzeci şi patru şi trei zeci şi două de luni, care se află deplin la apogeul epocii anale, deci al motricităţii voluntare, de asemenea nu primeşte castrarea anală, care trebuie să fie simboligenă în sensul psihanalitic, dacă totul îi este interzis şi libertatea sa de a cerceta, în mod intensiv şi auto-erotic, plăcerea mişcărilor sale, a acrobaţiilor, a manipulării dezordonate a obiectelor pe care le poate manipula, nu îşi găseşte locul în timpul zilei şi în

spaţiul în care trăieşte. De asemenea, el nu-şi poate sublima pulsiunile în manieră socială dacă nu are niciun tovarăş de joacă. *Datorită partenerilor de joc de vârsta lui*, *puţin mai mari*, *sau puţin mai mici decât el*, învăţând din experienţă, el reuşeşte să evite şi momentele dezagreabile provocate de forţa altcuiva, când este vorba de copii mai mari, şi pe acelea când el însuşi le-ar putea provoca unor copii mai mici cu scopul unic de a-şi arăta forţa faţă de ei.

Castrarea anală este această interdicţie de a dăuna altcuiva, aplicată zi de zi, de la vârsta achiziţiei mersului, de către instanţa tutelară, ce permite un impact util şi agreabil al activităţii musculare lăsate liberei sale iniţiative, controlate de la distanţă, şi asistată educativ prin gesturi şi cuvinte în acelaşi timp cu un exemplu permanent. Aceasta este atitudinea sănătoasă faţă de pulsiunile marcate de castrarea anală, care este bine să fie oferită copilului. *Este recomandabil ca orice activitate liber angajată de el în ceea ce-i place să-i fie respectată de către adult atunci când nu dăunează nimănui*; *şi când copilul se joacă cu interes*, *este important să nu fie deranjat de adult*. *Aşa cum nici el nu are dreptul să deranjeze adultul când e ocupat*. Aici exemplul este mai important decât cuvintele.

Adultul, că este bărbat sau femeie, părinte, frate mai mare sau delegat extra-familial, dacă aplică judicios această castrare, care se întinde pe mai multe luni, de la doi la trei ani, şi dacă nu face verbalizări cu privire la acţiunea copilului prin intervenţii sadice, urmărind propriul confort, de adult intolerant la dorinţa copilului, acest adult, singurul adult în mod sănătos, nu se arată nici angoasat, nici tensionat, nici văicăreţ, când interzice un act. Şi dacă acesta din urmă îi pune o întrebare relativ la interdicţie, el ştie să îi explice, fără să se mulţumească să-i spună că tot ce îi interzice este pentru „binele lui”. Încearcă să-i explice care este motivul interdicţiei şi, spre exemplu, că actul respectiv riscă să dăuneze copilului, dar nu tergiversează în detalii şi nici în şantaj de genul „pentru a-mi face mie

plăcere”. Nimic nu este mai umilitor în adevăratul sens al cuvântului, pentru copil, decât interdicţiile de genul: „Pentru că aşa spun eu”, „Pentru că eu comand”, fără ca el să simtă că există un motiv justificat într-o primejdie pentru el, adică fără ca el să simtă că este iubit în dezvoltarea lui, şi nu ca un animal căruia i se comandă şi care este redus la supunere. Adultul tutelar evită tot ce poate angoasa inutil un copil, deci să-l facă să-şi refuleze pulsiunile. Evită de asemenea tot ce-l poate surexcita prin anticipare sexuală. Un educator pentru vârsta mică este cel care înţelege foarte repede cu ce tip de caracter are de-a face la un anumit copil: cei care trebuie stimulaţi, cei care nu trebuie, supraveghindu-le progresul, fără a-i face remarcaţi prea mult pentru a nu-i face exhibiţionişti şi cărora, dimpotrivă, le trebuie dezvoltat sensul promovării în ceea ce are autentic, nu pentru a se face văzuţi de un spectator.

Este educativ, în atitudinea şi cuvintele adultului tutelar, tot ceea ce va dezvolta intersectarea schemei corporale, care este acum completă, cu imaginea corpului, mai mult decât ceea ce va dezvolta dependenţa copilului faţă de pulsiunile scopice, auditive şi măgulitoare pentru anturajul imediat.

Pentru a ne ocupa judicios de copii şi a purta realmente titlul de educator, titlu pe care părinţii îl primesc dar pentru care au rareori calităţile necesare cu proprii copii (dar pe care le pot avea cu copiii altora), trebuie luat în serios rolul civic pe care îl pot avea fraţii mai mari pentru a-l ajuta în dezvoltare pe cel mic, oricare ar fi natura acestui ajutor1, cu condiţia ca această înţelegere între copii să nu fie exploatată de către părinţi pentru a se îndepărta de rolul lor.

Rolul civic al persoanelor mai mari este important în dezvoltarea celui mic, căci atunci când un copil cere să fie privit când execută ceea ce el crede a fi o realizare, este necesar să aibă încrederea adultului, şi să fie sigur că acesta îl autorizează pentru aceste realizări.

Este motivul pentru care exhibiţionismul unui copil durează un anumit timp înainte ca el să poată renunţa la acest sentiment admirativ pe care-l caută. Orice copil are nevoie ca mama sa să-l privească atunci când face ceva. Asta nu trebuie să dureze, dar există întotdeauna la început. Dacă nu, copilul se dezvoltă fără sensul civic. Se dezvoltă doar pentru el. Trebuie de asemenea ca adultul să împărtăşească şi să ratifice ceea ce face el spunându-i: „Este bine, şi vei reuşi să faci asta şi mai bine!...”. Şi atunci când copilul vrea să rişte, este important ca adultul să ştie să-i spună: „Fă asta dacă te simţi capabil, dar eu nu vreau să te privesc, pentru că mi se face frica. Tu trebuie să judeci dacă te simţi capabil”.

'N.A.: A se afla într-un grup cu cei mai mari şi în grija acestora (fără a-i stânjeni), să-i asculte, să-i observe în jocurile lor.

Atunci copilul îşi va asuma sau nu faptul de a face lucrul respectiv fără a fi văzut făcând ceva de care, el, se simte capabil. Important este ca instanţa educativă să îl susţină în accederea la experienţe personale, ale căror roade îi vor permite să achiziţioneze mijloacele pentru autonomie şi valorizare în societatea copiilor de vârsta lui. În acelaşi timp, educatorul trebuie să răspundă oricărei întrebări puse de copil şi să nu-i spună niciodată că ceva nu îl priveşte, pentru că, tocmai, dacă manifestă interes pentru ceva, este pentru că acel lucru „îl priveşte”. Sau, mai exact, copilul l-a urmărit şi vrea să primească o explicaţie pentru ceea ce a observat. Această susţinere a curiozităţii copiilor, în loc de a limita sau interzice - când ea este cea mai fundamentală dintre pulsiuni, pulsiunea epistemologică[30] - este punctul cheie al unei educaţii a pulsiunilor orale şi anale fără sadism. Interdicţia făcută unui copil de a se interesa de ceva este anti-educativă şi chiar nocivă: a se interesa de ceva nu este niciodată ceva rău. Deci, prin cuvinte, de

30 N.A.: Care impulsionează fiinţa umană la cunoaştere. Pe scurt, curiozitatea.

fiecare dată când copilul pune întrebări, trebuie să i se răspundă veridic ceea ce adultul gândeşte, ştie, sau să-şi mărturisească ignoranţa reală. În acest fel, bazele sadismului sunt neutralizate. Va exista probabil sadism mai târziu, la momentul stadiului uretral, dar nu în cel al stadiului anal. Sadismul, este atunci o regresie a pulsiunilor uretrale sau genitale la stadiul anal. Dar în stadiul anal acestea nu există atunci când copilul este susţinut în realizarea activităţii motrice, şi, atunci când nu este realizabilă, pentru a o pune în cuvinte şi primi la timp autorizarea, în beneficiul viitorului, „când tu vei putea face acel sau acel lucru...”. *Susţinerea şi valorizarea curiozităţii aflate în conjuncţie cu observaţia este principiul însuşi al educaţiei umanizante*. Când castrarea simboligenă susţine acest scop, înseamnă că persoana care limitează unui copil accesul direct şi cunoscut la dorinţa sa este ea însăşi pentru el reprezentantul unei fiinţe umane mai evoluate, în posesia unei puteri şi a unei cunoaşteri la care doreşte să parvină, putere şi cunoaştere pe care acesta doreşte să i le delege şi să i le transmită prin cuvinte şi prin intermediul previziunii unei experienţe curând autorizate. Acesta este întregul travaliu; este: „Şi tu vei putea foarte curând, nu este interzis”.

Tratamentul psihanalitic este bazat tocmai pe această permisiune de a pune în cuvinte dorinţa. Facem, de asemenea, copiii să deseneze toate lucrurile pe care le fabulează. Inclusiv, desigur, expresiile sadice. Aceasta înseamnă că suntem de acord cu dorinţa în sine, care se exprimă aici prin fantasme de o violenţă exagerată. În momentul în care copilul realizează asta, în şi prin dialog în situaţia de transfer analitic, el nu mai are dorinţa efectivă de a face rău în realitate, din plăcere. Este un fapt care ţine de experienţă. Expresia simbolizată în limbaj, într-o relaţie în cursul căreia subiectul este recunoscut ca valabil - deci narcisizat de către cineva care nu doreşte copilul, ci se află în slujba dezvoltării sale, îl respectă pe el ca persoană şi pe

cei pe care el îi iubeşte, părinţi, educatori, şi nu urmăreşte să îl separe de ei - este deja o sublimare pentru dorinţă. Simbolizarea îndepărtează progresiv subiectul de recursul la plăcerea corp la corp, care eclipsează relaţia de la subiect la subiect. Orice reprezentant al pulsiunilor în afara propriului corp al persoanei doritoare este deja o mediere pe calea controlării dorinţei şi a valorizării sale umanizante, în acord cu legea de viaţă între oameni. Orice fiinţă umană este natural socială, cu condiţia ca socialul să nu infirme dorinţa în căutarea realizării în plăcere. Plăcerea creşte fiind împărtăşită de ceilalţi: cu atât mai mulţi cu cât limbajul le permite să comunice ceea ce simt.

De aici valoarea simboligenă a castrărilor care permit pulsiunilor să se exprime altfel decât doar prin satisfacerea imediata a corpului ce ar face să dispară tensiunea dorinţei, suprimând în acelaşi timp căutarea fecundă a altuia, destinat să i se comunice şi să împărtăşească emoţiile sufletului şi întrebările inteligenţei.

OGLINDA

Ceea ce îi permite subiectului integrarea motorie a propriului corp - integrare realizată, în relaţie cu altul, prin castrarea anală - este momentul narcisic pe care experienţa psihanalitică a permis să fie izolat ca stadiul oglinzii.

A vorbi de stadiu este dealtfel un lucru abuziv, pentru că este vorba mai curând de o asumpţie a subiectului în narcisismul său; asumpţie ce permite şi acoperă câmpul castrării proprie stadiului anal, şi care îşi face simţite efectele dincolo de acesta, în realizarea diferenţei între sexe (castrare primară, după cum vom vedea mai departe).

Adaug că se valorizează adesea dimensiunea scopică a experienţelor zise speculare: eronat, dacă nu se insistă suficient asupra aspectului relaţional, simbolic, al acestor experienţe pe care le poate face copilul. Nu este suficient să existe realmente o oglindă plană. Aceasta nu serveşte la nimic dacă subiectul se confruntă cu lipsa *unei oglindiri a fiinţei sale în altul*. Căci asta este important.

Ceea ce poate fi dramatic, este ca un copil căruia îi lipseşte prezenţa mamei, sau a altei fiinţe, care se reflectă cu el, să ajungă să se „piardă” în oglindă.

Asemeni acestei copile devenită schizofrenă la doi ani şi jumătate pentru că fusese dusă într-o cameră de hotel în care tot mobilierul era de sticlă, şi pereţii acoperiţi cu oglinzi. Trăind în Statele Unite, fusese, până la doi ani şi jumătate, un copil absolut sănătos, care râdea, se juca, vorbea; în Franţa, la capătul a două luni la hotel, cu o persoană angajată ca să se ocupe de ea şi pe care nu o cunoştea, a devenit un copil schizofren. Ea s-a pierdut, s-a dispersat, în spaţiul acestei camere necunoscute, cu bucăţi de corp vizibile peste tot în oglinzi, în geamurile uşilor, sau ale picioarelor mesei; fărâmiţată în tot spaţiul şi fără o prezenţă amicală. Părinţii erau ocupaţi să viziteze Parisul, timp în care au lăsat-o cu o persoană necunoscută ei ca şi lor, şi care nu vorbea limba lor.

Anumiţi copii pot să cadă astfel în autism, prin contemplarea imaginii lor în oglindă, capcană iluzorie de relaţie cu un alt copil. Această imagine de sine nu le aduce decât duritatea şi răceala sticlei, atraşi de întâlnirea cu altul, ca şi Narcis, ei nu întâlnesc pe nimeni: doar o imagine. Este un moment de infirmare a sentimentului de a exista al copilului. Stadiul oglinzii, care poate fi simboligen, pentru copil, al fiinţei lui în lume pentru altcineva, ca individ ce se află în mijlocul altora, poate în acelaşi timp fi desimboligen pentru imaginea sa corporală, prin vederea acestui lucru care este corpul său, dacă nu îl recunoaşte ca fiind al său.

Să încercăm deci să reluăm ceea ce trebuie înţeles prin individuarea subiectului copil în oglindă. Care este importanţa acestei experienţe pentru narcisismul primar, de unde va proveni, după castrarea oedipiană, narcisismul secundar[31]?

31 N.A.: A se vedea mai departe, p. 160, şi apoi p.168.

S-a spus deja despre copil că poate, prin imagini (fantasme anticipatorii), să suplinească provizoriu absenţa unei persoane semnificative, care este indispensabilă supravieţuirii sale. Dacă acest altul lipseşte prea mult timp, se produce obligatoriu o deschidere spre regresie, aceasta nefiind atunci vizibilă decât printr-o exagerare a somnolenţei copilului. Dacă este o regresie traumatică, în imaginaţia copilului izbucnesc pulsiuni disociate de orice fantasme de imagini de funcţionare. Acestea sunt pulsiunile de moarte ale subiectului care devin singure prevalente. Invers, pre-Eul copilului îşi are originea în dialectica prezenţei-absenţei materne, în continuumul securizant al unei percepţii progresiv asociate prezenţei promise, aşteptate şi regăsite, în mijlocul mediului spaţial şi temporal al fiinţei în lume, şi prin memorarea prin limbaj. Copilul auzind se cunoaşte pe sine prin cel care îi vorbeşte; şi zi după zi, această regăsire îl personalizează, reprezentat fiind, auditiv, prin fonemele numelui său pronunţate de către această voce, prin percepţiile pe care le recunoaşte şi care constituie specificitatea acestei persoane (mama) repetitiv regăsite. Întoarcerea mamei pe fondul cunoscut este întotdeauna sursă de noi descoperiri. Prin limbajul mimic şi vocal matern ce însoţeşte noile percepţii, acestea capătă sens umanizant.

Imaginea corpului se elaborează deci ca o reţea de securitate prin limbaj cu mama. Această reţea personalizează experienţele copilului, cu privire la olfacţie, vedere, audiţie, modalităţile de atingere, în funcţie de ritmurile specifice ale obiceiurilor materne. *Dar nu individualizează copilul cu privire la corpul său*; căci limitele spaţiale ale percepţiilor prin limbaj sunt vagi: el este în acelaşi timp mama lui, iar mama sa este el; din moment ce ea este, liniştea lui, durerea sau bucuria lui. Putem spune că întreruperile, separările (castrările orală şi anală, cum le-am numit) reprezentate de înţărcare şi motricitatea autonomă au operat deja o relativă individuare ce a permis

schemei corporale a copilului să se separe de cea a mamei sale şi, prin substituţie, să lege propria schemă corporală în elaborare de imaginea inconştienta a corpului. *Această legătură a subiectului cu corpul se face prin elaborarea unui narcisism al pre-Eului*, garant, atât pentru subiect, al existenţei sale şi a relaţiei continue cu propriul corp, prin intermediul unei etici ce perenizează securizarea după încercarea anxiogenă reprezentată de orice castrare.

Dar noţiunea de individuare proprie acestui narcisism al pre-Eului, raportat pentru fiecare la limitele pielii, în realitatea sa coezivă, tactilă şi vizibilă, decurge dintr-o altă experienţă, aceea a oglinzii. Această experienţă a imaginii pe care o vede în oglindă, atunci când o instituie ca a sa, pune brusc în contact subiectul cu o plus-valoare a pulsiunilor scopice asupra tuturor celorlalte pulsiuni, plus-valoare ce nu merge de la sine şi care se confruntă cu valorile de schimb ca şi cu valorile narcisice ale celorlalte pulsiuni: olfactive, auditive, tactile. Să reamintim că, *în constituirea imaginii corpului*, *pulsiunile scopice ocupă un loc foarte modest*, *practic total absent*, *pentru organizarea narcisismului primar*. Oglinda va aduce această experienţă: apariţia altcuiva necunoscut, imaginea unui copil cum subiectul a putut să-i vadă pe alţii în spaţiu, şi pe care o ignoră ca fiind a sa; această imagine scopică trebuie atunci să se suprapună experienţei, deja cunoscute, a intersectării schemei sale corporale cu imaginea inconştientă a corpului. Vreau să spun că el vede acolo o imagine despre care, în faţa oglinzii, află că el singur o cauzează, din moment ce nu întâlneşte decât o suprafaţă rece şi nu un alt copil, şi că, dacă pleacă din faţa acestei suprafeţe reci, imaginea dispare. Limbajul mimic şi afectiv pe care copilul l-a stabilit cu lumea înconjurătoare nu îi aduce niciun răspuns privind această imagine întâlnită în oglindă, contrar tuturor experienţelor pe care le are despre altcineva. De aceea, dacă mama, sau o persoană cunoscută, nu este în apropiere de el, există riscul ca din cauza oglinzii, imaginea

corporală să dispară fără ca imaginea scopică să fi prins un sens pentru el. Imaginea scopică nu capătă sensul de experienţă vie decât prin prezenţa, alături de copil, a unei persoane cu care imaginea sa corporală şi schema corpului se recunosc, în acelaşi timp recunoscând această persoană în suprafaţa plană a imaginii scopice: el vede dedublat în oglindă ceea ce percepe din ea lângă el, şi poate atunci include imaginea scopică, ca fiind a sa, din moment ce poate vedea, alături de a lui, pe a celuilalt. El se descoperă astfel sub forma unui copil aşa cum a mai văzut alţii, în timp ce, până acum, singura oglindă era celălalt cu care se afla în comunicare: ceea ce îl putea face să creadă că el era acest celălalt, dar fără să ştie sau să ştie într-adevăr că acest altul avea o imagine scopică, şi el de asemenea.

Doar experienţa oglinzii oferă copilului şocul de a înţelege că imaginea sa corporală nu era suficientă pentru a răspunde pentru alţii de fiinţa sa cunoscută de ei. Că ea nu este totală. Ceea ce nu vrea să însemne că imaginea scopică este răspunzătoare de el. Această rană iremediabilă a experienţei oglinzii, o putem numi breşă simbolică ce rezultă, pentru noi toţi, din nepotrivirea imaginii corpului cu schema corporală - prin care o serie de simptome vor căuta de-acum înainte să remedieze ireparabila pierdere narcisică. Repetarea experienţei oglinzii vaccinează copilul de prima stupoare pe care a avut-o, şi îl asigură, prin dovada scopică, de faptul că orice s-ar întâmpla, nu este niciodată fragmentabil: din moment ce, pentru ceilalţi care se reflectă ca şi el, „dispariţia" aparenţei lor nu îi atinge în integritatea întregii lor făpturi, că întâlneşte în continuare ca şi înainte, în căldura interacţiunilor, opoziţia sau acordul dorinţelor între el şi ceilalţi, că limbajul - în sensul total al termenului - semnifică, dar foarte puţin sau deloc aspectul vizibil al corpurilor.

Prin această breşă, despicătură, mă refer la un „blanc", la o relaţie scopică stranie, discordantă, ce serveşte drept masca vie, care trădează întotdeauna mai mult sau mai

puţin, simţirile subiectului. Subiectul descoperă atunci, în raport cu altul, că el nu este autentic decât în imaginea sa inconştientă a corpului care, asociată sau nu schemei corporale, în funcţie de faptul dacă este în imaginar ceea ce gândeşte faţă de acest altul, sau că, în realitate acest altul este acolo, îi permite să discrimineze între o întâlnire în absenţa sau în prezenţa persoanei. Între o fantasmă şi un fapt. Oglinda permite copilului să se observe ca şi când ar fi un altul pe care nu îl întâlneşte niciodată. El „se” vede, dar toată dorinţa lui de a comunica cu altul este frustrată.

Să ne imaginăm un orb din naştere care întâlneşte o oglindă. Nu este pentru el decât un tip particular de perete, o suprafaţă rece într-un cadru limitat care îi dă referinţe de percepţie tactilă, şi asta este tot. Pentru un copil văzător, efectul este total diferit, din moment ce are, în această fereastră ciudată, iluzia unui altul pe care nu îl cunoştea, pe care nu îl va cunoaşte niciodată, şi care, în loc să fie o fiinţă cu volum şi caldă, este o suprafaţă plană şi rece. Imaginea sa dispare de pe această suprafaţă când el nu mai este în faţa oglinzii, şi apare când se întoarce la loc. Devine pentru el o experienţă concomitentă cu prezenţa lui, dar este doar o experienţă scopică, fără răspuns, fără comunicare. Chemarea lui, gestul lui, sunt identice în oglindă, inverse. Chemarea sa vorbeşte acestei imagini, dar nu se aude decât vocea lui, nu este nimeni acolo ca să îi răspundă. În acest sens, este o imagine alienantă, dacă nu există în jur o persoană pe care o cunoaşte şi care, împreună cu el, în faţa oglinzii, să îi arate că şi ea răspunde aceloraşi condiţii curioase de reflexie pe această suprafaţă plană şi rece.

Este o experienţă a iluziei întâlnirii altcuiva, cu care i se poate întâmpla să se mulţumească, într-o oarecare măsură cum se mulţumea cu obiectul tranziţional: amăgindu-se din plictiseală în singurătate, din lipsa întâlnirii cu alte persoane, din absenţa jucăriilor, a distracţiilor, cum se spune. Amăgirea poate merge aici până la a deveni satisfacere optică, ce îndepărtează valoarea relaţiilor

intersubiective: acestea neavând pentru copil sensul de plăcere împărtăşită. Amăgirea poate constitui o fascinaţie mortiferă pentru imaginea inconştientă a corpului însuşi: imaginea scopică devenind un substitut conştient al imaginii inconştiente a corpului, şi provocând copilului nerecunoaşterea relaţiei sale reale cu altul. Începe să nu mai ia în considerare decât aparenţa altcuiva şi să nu mai dea în relaţia sa cu altcineva decât aparenţa unei plăceri datorate întâlnirii cu el. Propria imagine poate fi suficientă satisfacţiei sale; în amintirea propriei imagini face grimase pentru altul ca şi cum le-ar face pentru sine: nu se mai exprimă cu adevărat de-acum. Aceasta este capcana creată de o aparenţă. Amăgire a ceea ce nu este fiinţă vie, ci o aparenţă parţială, un manechin şi o mască de a fi viu. Copilul poate fi fascinat de această aparenţă repetitivă de a fi viu, pentru că are un efect securizant cu privire la fantasmele fobice de a trăi doar împreună cu obiecte inanimate, dar, în acelaşi timp, ea este absolut adinamică1.

Orice copil mic, care îşi vede imaginea de la distanţă în oglindă, mai ales prima oară, este plăcut surprins, se repede spre oglindă şi, dacă ştie să vorbească, exclamă: „Uite, bebe!”, pe când, atunci când vorbeşte despre el, se exprimă deja pronunţând fonemele prenumelui său.

'N.A.: Această fascinaţie a însingurării poate opri dorinţa sa de comunicare asupra unui răspuns fals, aparent mai puţin terorizant decât solitudinea, dar un răspuns repetitiv al imaginii rigide de sine, fetiş al altcuiva. Îl vedem luând diferite posturi, jucându-se făcând grimase, zâmbinduşi, mimând că plânge, orice poate simula ca expresii de sentimente pe care însă nu le simte. Este „a se face că...”.

Înseamnă deci că nu se recunoaşte în oglindă. Va ajunge să descopere, pornind de aici, aspectul său şi să se joace cu acesta; până acum, deşi exista imaginea corpului în relaţia subiectului cu dorinţa, ea era întotdeauna inconştientă şi în raport intuitiv cu dorinţa altcuiva.

Aici *orbii congenitali în analiză pot să ne permită localizarea diferenţei între ei şi văzători în privinţa narcisismului primar*: *diferenţă datorată absenţei*, *la ei*, *a experienţei scopice a oglinzii*. Mimica afectivă a orbilor este de o autenticitate la fel de emoţionantă ca şi a copiilor înainte de experienţa oglinzii. Ei nu deghizează niciodată ceea ce simt şi se poate citi pe chipul lor tot ce simt în contact cu cei pe care îi întâlnesc. Dar ei nu ştiu că se vede. Deci ei nu pot şi nu ştiu să ascundă asta; ceea ce dovedeşte că noi, văzătorii, ascundem şi faţă de noi şi faţă de alţii ceea ce simţim datorită faptului că am putut face experienţa oglinzii. Vederea propriei imagini în oglindă impune copilului revelaţia că propriul corp este o micuţă masă alături de atâtea alte mase de dimensiuni diferite, şi mai ales de marea masă a adulţilor. Nu ştia asta. Şi mai este ceva nou: descoperirea unui corp şi a unui chip inseparabile, de acum înainte, unul de celălalt. Copilul nu mai poate deci, în realitate, pornind de la experienţa scopică împărtăşită cu celălalt, să se confunde cu celălalt, şi nici cu celălalt al celuilalt, adică vreau să spun: nici cu tatăl, nici cu mama, nici cu un frate mai mare, ceea ce făcea cu uşurinţă înainte. Nu se mai poate confunda în realitate cu fantasmele narcisice care îl făceau să se imagineze aşa cum îşi dorea să fie: căci copilul îşi imaginează cu uşurinţă că este un autobuz, un avion, un tren, un cal, o pasăre; se poate observa asta când se joacă producând onomatopee, traducând în manieră sonoră identitatea lui presupusă; uneori în joc întruchipează un personaj, şi crede că este cu adevărat acesta. Pornind de la experienţa oglinzii, asta nu va mai putea fi ca înainte. El ştie că nu se mai poate confunda cu o imagine fantasmatică de sine, că nu se mai poate juca de-a a fi celălalt, cel care lipseşte dorinţei sale. *În aceste jocuri imaginare în care îi place să fantasmeze o altă identitate*, *apare de acum în limbajul său „condiţionalul*”: „Eu aş fi un avion”, „Tu ai fi...”.

Pentru a înţelege mai bine acest proces complicat al oglinzii care cere să fie dialectizat pentru a fi depăşit traumatismul, să citām această istorie, document ce mi-a fost oferit de către mama unor gemeni univitelini (cu alte cuvinte copie identică unul faţă de celalalt ca aparenţă, dar nu ca „natură” şi nici la „caracter”, după spusele mamei). Pe aceşti gemeni, nedespărţiţi, nimeni nu ştia să îi deosebească unul de celalalt, chiar de către cei apropiaţi, cu excepţia mamei şi a unui copil foarte mic, născut în urma lor, şi care îi interpela deja prin foneme distincte, discriminându-i fără greşeală. Într-o zi, (cei doi mergeau deja la grădiniţă), unul dintre ei fiind bolnav, mama a decis să-l reţină acasă. L-a condus pe celălalt la grădiniţă. Revenind acasă, s-a apucat de treburile ei, când l-a auzit pe fiul ei, care se juca singur în cameră, rugându-se. Tonul rugăminţii creştea şi devenea tot mai angoasat, şi totuşi copilul nu o chema pe mama sa. Ea s-a apropiat de uşa întredeschisă şi l-a văzut pe băiat rugând imaginea sa din oglinda dulapului să ia căluţul de lemn şi să se suie pe el. Atunci, mama a intrat şi l-a strigat pe fiul ei, care s-a precipitat în braţele ei şi care, pe un ton revendicativ şi deprimat, i-a spus: „X[32]. nu vrea să se joace cu calul”. Mama, tulburată, a înţeles că băiatul a luat imaginea sa din oglindă drept prezenţa efectivă a fratelui său. Ea s-a apropiat de oglindă, ţinându-l în braţe, luând şi căluţul cu ei, şi i-a vorbit despre imaginea pe care o oferea oglinda, a lor, dar care nu este nici ea, nici calul, nici fratele lui. Ceea ce vede este el. Ea i-a amintit că, dimineaţa, el era puţin bolnav, dar nu şi fratele lui; ea l-a lăsat acasă şi l-a dus pe fratele lui la grădiniţă, şi mai târziu se va duce să-l ia. Copilul a ascultat-o cu foarte mare atenţie.

În acest caz particular de gemeni atât de asemănători, oglinda, deşi plasată pe dulapul din camera lor, nu pusese niciodată copilului problema aspectului său. Când se văzuse, fără îndoiala crezuse, şi fără îndoială că şi fratele lui

32 N.A.:Numele fratelui său geamăn.

făcuse la fel (aveau puţin mai mult de trei ani), că îl vede pe fratele lui, fără să se mire de dubla prezenţă a acestuia. Când fratele geamăn s-a întors de la grădiniţă, mama a reluat experienţa cu cei doi copii, punându-i pe fiecare de-o parte şi de alta a ei, în faţa oglinzii, şi făcându-l pe fiecare să-şi vadă imaginea ca fiind a sa, iar imaginea celuilalt frate ca fiind a aceluia. Ea le-a explicat că se asemănau, erau fraţi gemeni, născuţi în aceeaşi zi. Explicaţiile sale, atent ascultate, puneau vizibil şi tăcut o problemă gravă fiilor săi.

înaintea experienţei oglinzii plane, schema corporală a mamei, corpul său real, dădeau sens reperelor narcisismului primordial sau fundamental al copilului şi le susţineau. Numai după experienţa oglinzii imaginea corpului copilului îl informează asupra propriei scheme corporale, conform limbajului constituit de imaginea corpului pentru subiect, în raport cu subiectul mama. El nu descoperă aparenta integritate sau nu, caracterul euforizant sau nu, decât dacă narcisismul său este mulţumit de imaginea pe care o vede în oglindă1, şi pe care oricine ar putea-o vedea[33] [34].

Acesta este momentul apariţiei clinice a identificării primare: *origine a narcisismului primar*, *care urmează narcisismului primordial pe care lam mai numit şi fundamental*. Narcisismul primar nu vine să înlocuiască narcisismul fundamental. El se întemeiază pe acesta, în sensul analogic al grefei. Vine să se adauge, extinzând astfel câmpul relaţional al copilului. Imaginea miezului cepei înconjurat de tunicile sale ilustrează bine relaţia care există între narcisismul fundamental şi cel primar. Acesta se suprapune peste celălalt. Este mai întâi narcisismul fundamental, apoi narcisismul primar, cu *reflexia* mentală cu privire la sine însuşi, raportată la experienţa imaginii pe

---

33' N.A.: Să ne imaginăm că, în faţa unei oglinzi, nu ne vedem reflexia. Ce angoasă! Dar nici un fel de angoasă dacă asta se întâmplă înainte de prima experienţă a oglinzii. începând cu aceasta o suprafaţă reflectantă nu mai poate fi considerată ca o suprafaţă neutră.

34 N.A.:Aici îşi are originea plăcerea deghizării, a machiajului.

care oglinda o *reflectă*. Înainte de asta, narcisismul copilului se informează de la inconştientul mamei şi se acordează acestuia, se conformează modului în care ea îl priveşte. Fiinţa sa vie („vivacitatea” sa) în sens vegetativ (pasivă) şi „vitalitatea” sa în sens animal (motrice), sexul său, se acordează inconştient emoţiilor pe care le suscită şi pe care le resimt persoanele care, ocupându-se de el, retrăiesc istoria propriului lor narcisism pe care copilul îi face să-l rememoreze. Narcisismul copilului, de această dată în calitate de subiect, se construieşte de asemenea în relaţia sa, de zi cu zi, cu dorinţele persoanei semnificative pentru dorinţa sa şi cunoscuţii acesteia, cu tatăl său sau cu orice alt adult care, pentru că este o companie obişnuită a mamei, indiferent de sexul său, primeşte în ochii lui valoarea de însoţitor al mamei.

Să ne gândim: copilul, până acum, nu a văzut, cu ochii lui, decât faţa anterioară a corpului său, toracele, abdomenul, membrele superioare şi inferioare. Volumurile corpului său, orificiile, proeminenţele, reliefurile, chipul, gâtul, spatele, le-a simţit prin contactul cu mâinile mamei sale mai întâi, apoi al sale în părţile corpului pe care le putea atinge, şi prin senzaţiile de plăcere sau de durere. Dar până în prezent, nu-şi cunoştea nici chipul, nici expresivitatea proprie. Îşi pipăia capul, ştia să arate cu degetul urechile, ochii, gura, nasul, fruntea, obrajii, părul, în jocurile care le plac mamelor să le facă împreună cu copiii lor; dar el nu ştia că faţa lui este vizibilă pentru altcineva cum este vizibil pentru el chipul altora. Asta, o învaţă mai ales cu ajutorul oglinzii, cum am arătat mai sus, spre deosebire de orb, care ştie asta dar nu a „văzut”.

Cu toate acestea, *copilul se simte coeziv încă înainte de stadiul oglinzii*, datorită referinţelor viscerale: spre exemplu senzaţiile subtile peristaltice permanente ale tubului digestiv, prin care simte itinerariul obiectului parţial oral, indicându-i stomacul când a găsit ceva bun de mâncat. Apoi percepţiile datorate tranzitului abdominal; îi place să îşi

atingă şi să îşi mângâie burta. Urmează apoi obiectul parţial anal şi expulzia lui, care îl informează prin senzaţii tactile şi olfactive specifice. Toate acestea constituie un continuum coeziv, intern, limitate de către întregul său înveliş cutanat, pe care senzaţiile tactile l-au delimitat cu ocazia îngrijirilor materne şi purtării sale în braţe. Este suficient să spunem în ce măsură mama, sau persoana care îl îngrijeşte, este cu adevărat garantul narcisismului fundamental al copilului până la achiziţia mersului, şi apoi până la dobândirea experienţei graţie revenirilor reparatoare la mamă, după dificultăţile relaţionale cu alţii în societate. De aceea regăsirea mamei, ritmată de referinţe specifice, este necesară perenităţii coeziunii narcisice a copilului. Abia după experienţa speculară, copilul repetă experimental prin plecările şi revenirile deliberate în faţa oglinzii, începe într-un fel să-şi însuşească propriul corp şi să-şi prindă în capcană narcisismul, care, de acum, se va numi primar. *Aparenţa va căpăta importanţă şi începe să influenţeze*, *uneori să prevaleze asupra a ceea ce simte persoana*. În particular propriul chip, care îi este revelat de către oglindă, şi care va fi de acum înainte indisociabil de identitatea sa, solidar cu corpul său, cu toracele, trunchiul, membrele, convingând copilul că este asemeni celorlalţi oameni, unul dintre ei. Descoperirea taliei relative a corpului său în oglindă nu vine de la sine. Nu este acesta motivul pentru care absenţa perspectivei şi dimensiunea disproporţionată a corpului uman în cadrul arhitectural au prevalat în artă atâtea secole?

Aşa cum copilul descoperă, prin observarea în oglindă, realitatea vizibilă a fiinţei sale în lume, din faţă şi imobilă sau aproape imobilă, la fel observarea nudităţii altor copii pe care îi ştie asemănători lui şi pe care îi vede din spate, având în partea de sus păr dar nu şi chip, iar în partea de jos fese, îl interesează mult mai mult după experienţa scopică decât înainte. La scurt timp după acceptarea roadelor experienţei oglinzii, copilul descoperă că, dacă toţi

copiii au în partea superioară a corpului un cap care are, în faţă un chip, iar în spate, păr, dacă au deasupra coapselor, în spate, fese (dacă toţi copiii, din spate sunt la fel), din faţă, nu sunt identici. Priviţi dintr-o parte a feţei, unii au în parte de jos o fantă1, ca şi cum ar avea acolo nişte fese micuţe, iar alţii au o prelungire. Cum este asta în raport cu propriul corp? A văzut el bine? Copilul trăieşte atunci ceea ce noi numim castrarea primară, efect al descoperirii diferenţei între sexe; şi aceasta, în mod natural, este asociată feţei, pentru că aceasta este întotdeauna vizibilă din faţă, ca şi sexul, împreună cu deschizăturile sale, ochii, nasul, gura, delimitate de masa părului ce raportează faţa la cap. *Această descoperire a corpului propriu în raport cu al altor copii nu se poate produce înainte de stadiul oglinzii*. *Această experienţă repetată*, *este cea care permite castrării primare să fie integrată convingerii de a fi uman*, şi nu trăită ca un fenomen al animalităţii. A se vedea nud, conform nudităţii altor copii, îi permite să afle că, nud cum este, va deveni bărbat sau femeie adult, şi

'N.A.: Curios, copiii nu vorbesc decât despre „dungă”, din spate, această linie întunecată ce separă de dos modelul muscular. Este un cuvânt ce vorbeşte despre vizibil şi nu despre tactil, pentru care ar fi potrivit cuvântul „fantă”. Copiii nu-l folosesc niciodată pe acesta.

nu va rămâne câine sau orice altă creatură care s-a putut crede înainte de experienţa scopică. Înseamnă că acel moment este tocmai cel al identificărilor cu animalele, lipsite de chip uman, întrucât copilul se identifică cu tot ceea ce vede şi îl interesează. Dar el se identifică în manieră pregnantă cu propria imagine, de îndată ce a putut să se recunoască în oglindă, valorizat prin cuvinte, deşi mirat la început, dar promovat ca fiind uman în mijlocul altora, în curs de a deveni bărbat sau femeie.

Identificarea cu un animal, dacă nu este compensată prin cunoaşterea de sine în calitate de copil al unui om, va face ca percepţiile resimţite privind propriul sex să se erotizeze

în funcţie de modul în care i se vorbeşte despre acesta, i se răspunde la întrebări, şi este făcut să asocieze propriul sex pozitiv sau negativ narcisismului imaginii sale speculare. *Există cazuri în care copilul nu poate integra cu mândrie particularitatea sexului său, de băiat sau fată*. „Eul-subiect” nu se simte valoros să fie băiat sau să fie fată, datorită raportării particulare la falus a familiei sale, datorită locului său în fratrie sau a importanţei relative a tatălui sau a mamei în familie (dacă părintele de acelaşi sex ca şi el i se pare că este devalorizat de către celălalt părinte, sau în raport cu acesta, prin cuvintele pe care le aude sau prin ceea ce observă din comportamentele şi schimburile între aceştia). În astfel de cazuri, copiii se simt având fie un chip corespunzător cu ceea ce sunt, băiat sau fată, dar cu un sex anatomic căruia îi neagă senzaţiile (mai târziu, le vor refula), neacceptând decât plăcerea funcţională a trebuinţei - constipaţie, encopreza, aşa-zisa cistită sau enurezisul - fie, dimpotrivă, un sex corespunzător lor, dar pe care modul lor de a vorbi, de a se comporta nu îl asumă. Ei nu pot, în societate, să-şi acordeze chipul şi sexul[35].

Se creează sau se suprapune în serviciul pulsiunilor libidinale pe care sexul nu le valorizează un „Eu-subiect” ca animal, în serviciul pulsiunilor unei zone erogene parţiale, asociată sexului înainte de castrarea primară; şi este resimţită disparitatea între chipul uman corespunzător acestui sex, al său. În acest caz, copilul simte sau că are o faţă, sau un sex, unul sau altul domină, dar nu îşi corespund unul altuia. Când copilul se simte sexual, se simte ca un animal; când vorbeşte, se simte uman, dar cu sex nedeterminat. Între aceste două moduri de expresie, subiectul este fragil şi nu mai este coeziv. Reuşita şcolară poate, valorizându-l printre alţii, să-l ajute să-şi păstreze faţa; dar în aceste imagini alternative se fixează psihoze sau enclave psihotice, ce persistă silenţios în structura neutralizată a copilului cu privire la propriul sex, şi care se

35 N.A.: Originea pre-genitală a denegării valorii propriului sex.

manifestă uneori mai târziu. Căci, pe această bază disociată, nu se poate nici angaja cu adevărat şi nici rezolva Oedipul. În particular după pubertate, în momentele de criză provocate de dificultăţile narcisice, în special cele vizând eşecul sublimărilor, sunt stârnite angoasele castrărilor pregenitale (însingurarea prin rejecţie).

Fără îndoială, pentru a se debarasa de aceste relicve pregenitale ale dorinţei care nu au trecut prin castrarea umanizantă sunt utile mimările, măştile, deghizările, uman derealizante, necesare spontan tuturor jocurilor copiilor, sănătoşi sau nevrozaţi; dar ignorate de copiii psihotici care, fără mască, trăiesc emoţii neumanizante. Probabil, sărbătorile în grup şi sociale unde feţele sunt mascate permit fiecăruia să-şi elibereze pulsiunile refulate şi nu în totalitate sublimate în acord cu etica dorinţei castrate. Ele autorizează, la date fixe, o defulare colectivă, deculpabilizând, fără îndoială, adulţii de enclave datând dintr-o epocă în care exista o incompatibilitate între anumite pulsiuni sexuale şi figura lor umană.

Sau chip uman, sau dreptul la sex: această contradicţie provine din ceea ce nu a putut fi castrat şi simbolizat la momentul diferitelor castrări, şi în particular al castrării primare, la epoca stadiului oglinzii.

Castrarea primară, în cadrul căreia trebuie să se afle în conjuncţie în acelaşi timp experienţa oglinzii, iniţiatică pentru imaginar, şi asumpţia simbolică a subiectului, al cărui chip este garantul unei dorinţe în acord cu sexul său şi cu viitorul aşa cum îl intuieşte, merită să îi acordăm pentru o clipă atenţia noastră. Castrarea primară vine după integrarea mentală conştientă a legilor etice orale şi anale - interdicţia canibalismului, a vandalismului şi a uciderii - care articulează narcisismului copilului mândria sau ruşinea unei acţiuni, în funcţie de calitatea etică sau nu (umană, fără un sex determinat).

Pentru a introduce stadiul castrării primare ce va urma, să spunem că ea face trecerea între, pe de-o parte, castrarea

anală de care este legată şi, pe de altă parte, castrarea genitală oedipiană care îi urmează direct. Să mai spunem că, după experienţa oglinzii şi dialectica ce conduce la asumpţia simbolică a subiectului, copilul are sentimentul ruşinii care îl incită la pudoare: de a nu se arăta nud cui ar fi periculos, sau a se ascunde pentru a-i vedea pe alţii nuzi, sau de a nu îndrăzni să privească în acelaşi timp sexul şi faţa celor care sunt pentru el Idealul Eului. Există pentru copil o persoană model în realitate, care este referent al Eului său Ideal. Odată cu Oedipul, copilul descoperă sexul acestei persoane. Ruşinea, sau mândria, care se manifestă după descoperirea că faţa şi sexul îşi corespund, se exprimă prin modul în care îşi poartă capul, privirea directă sau nu, graţia corpului său în prestanţa şi mişcările sale, sau, dimpotrivă, o atitudine stângace, un fel de mască pe care o poate lua în manieră cronică obişnuinţa cuiva căruia îi este ruşine de sexul său, şi nu numai de sexul său, dar şi de dorinţele sale necastrate: dorinţe pe care chipul său nu şi le poate asuma fără riscul de a-şi pierde faţa. Căci, după stadiul oglinzii şi castrarea primară, grimasele, măştile şi deghizările, devin mijlocul de negociere, camuflând sentimentele de neputinţă sau de ruşine pe care copilul le trăieşte simţind pulsiunile care l-ar putea face să-şi piardă faţa, sau să nege valoarea sexului său genital.

Atunci când experienţa oglinzii este integrată, indiferent de modul acestei integrări, reprezentările persoanelor se modifică. Intuiţia pe care copilul o avea cu privire la adevărul şi primatul imaginii sale inconştiente a corpului, de ordinul invizibilului, dar pe care o reprezenta în desenele şi modelajele sale, face loc reprezentărilor de imagini conştient valoroase şi vizibile. Copilul desenează personaje aşa cum ar vrea ca oglinda să îi reflecte imaginea corpului său: cu o aparenţă în acord cu narcisismul său. El oferă figurilor umane caracteristici recognoscibile, şi atribute simbolice masculine sau feminine dacă este mândru de sexul pe care îl are.

Dacă este nefericit de apartenenţa la sexul său, desenele sale traduc, prin referinţe arhaice, modul de educaţie orală şi anală pe care la primit cu privire la acceptarea chipului său, a corpului şi sexului său. În orice caz, după stadiul oglinzii, desenele sale fac mai mult loc reprezentărilor artificiilor vestimentare şi obiectelor parţiale, accesoriilor asociate personajelor lor şi destinate să le valorizeze, decât imaginilor inconştiente ale corpului.

Ei se proiectează în aceste personaje, şi aceste atribute de putere, de rol, dovedesc faptul că sexul pune, în sine, întotdeauna probleme; asta va dura în cursul întregii perioade pre-oedipiene, apoi în perioada de latenţă, şi acest lucru caracterizează de fapt desenele copiilor începând cu castrarea primară, chiar atunci când este reuşită şi este urmată de o castrare genitală reuşită.

De fapt, *etica în jurul căreia se axează Încă din copilăria timpurie narcisismul nostru*, *garant al coeziunii noastre*, *are ca perioade-cheie momentele în care ne apărăm împotriva pierderii iluziilor cu privire fie la corpul nostru*, *fie la chipul nostru*, *la sexul nostru*, *sau la puterea noastră*, *întotdeauna asociate cu angoasa de castrare*. Identitatea subiacentă în fiecare dintre noi, care asumă deplin emoţiile noastre, cuvintele şi actele noastre, pune serioase probleme. Narcisismul este necesar pentru a apăra coeziunea subiectului în relaţia sa cu Eul (corpul său), şi prin el cu aparenţa pe care o oferă, care, în anumite circumstanţe relaţionale, trebuie să fie mai mult sau mai puţin dispreţuitor faţă de identitatea doritoare subiacentă (imaginea inconştientă a corpului), pentru a nu se expune riscului de replicare. Toate acestea pun serioase probleme. În cursul Oedipului, şi în continuare în cursul întregii vieţi, ne face plăcere să cucerim identificări succesive şi să ne continuăm exaltarea. *Aceste identificări provin pur şi simplu din deplasarea valorii atribuite falusului*; *dar niciuna din aceste identificări nu poate răspunde de identitatea noastră doritoare*, necunoscută fiecăruia dintre noi, după castrarea

primară, fără imaginea inconştientă a corpului! Această identitate necunoscută fiecăruia dintre noi, băiat sau fată, este fără îndoială arimată percepţiei liminare şi luminoase a primului chip aplecat asupra noastră. Strălucea această privire de o expresie a dragostei primindu-ne, pe noi, noul oaspete necunoscut în căminul părinţilor noştri? Era acesta chipul de tehnician profesionist în domeniul naşterii? În orice caz, este privirea acestui chip uman, primul reper al identităţii-valoare pe care o avem.

CASTRAREA PRIMARA - ZISĂ UNEORI CASTRARE GENITALA NON-OEDIPIANA

Este vorba despre descoperirea diferenţei sexuale între fete şi băieţi.

Am văzut copilul ajuns, după treizeci de luni, la un nivel de dezvoltare care îi permite motricitatea, mişcarea, fie că este bine sau prost educat, fie că vorbeşte sau nu. Pentru că are mâini şi laringe, el manifestă în jocurile sale, în schimburile cu ceilalţi, suficiente sublimări privind pulsiunile epocii orale - miros, gust, vedere, auz, atingere - pentru a face observaţii şi experienţe senzoriale personale.

El a întâlnit cu siguranţă oglinda şi a observat toate regiunile corporale omologe cu ale sale la altul, fie că i s-au numit sau nu prin cuvinte pentru a le semnifica.

Astfel, vederea şezutului altui copil îi aduce revelaţia formei feselor atât cât sunt vizibile, în timp ce, cu excepţia eventual şi foarte rar prin jocul în oglindă, nu şi-a cunoscut, ca formă, decât faţa anterioară a propriului corp. Numai senzaţiile tactile, prin plăcere sau durere, i-au permis să simtă regiunea posterioară a bazinului său, în cursul îngrijirilor pentru toaletă, spre exemplu[36].

---

36 N.A.: Mă gândesc în acest sens la copiii care primesc palme la fund atunci când fac o prostie: deci acolo mama şi tata situează originea intenţională a dorinţei copilului lor. Că cei mici cred asta, în naivitatea lor, bucurându-se să utilizeze expresii de jargon: pipi-caca şi caca-popou, revoltătoare şi necuviincioase pentru vârsta lor, de ce nu ? Dar ca adulţii să mai creadă şi ei acelaşi lucru, considerând aceste cuvinte şocante ! Şi să-şi închipuie că fac educaţie valorizând şezutul !

Ca un corolar, faţa anterioară a bazinului, care serveşte micţiunea urinară şi caracterizează sexul, nu este remarcată de copil în diferenţele între formele feminine şi masculine decât, în general, după treizeci de luni. (La fel, deşi în familie vedea adulţi, părinţii, fraţii şi surorile, nuzi, el nu remarcă, cât este micuţ, pilozitatea corporală a acestora). De fapt, numai odată cunoscută faţa posterioară a corpului altcuiva se interesează de faţa anterioară a bazinului: atât a lui, în oglindă, cât şi a altcuiva.

În schimb, această faţă anterioară i-a pus deja probleme când, aşezat pe genunchii adultului, compara pieptul femeilor cu toracele bărbaţilor. De ce el, fetiţă sau băiat, privindu-se în oglindă şi pipăindu-şi toracele, constată că nu are sâni? De ce nici tatăl său nu are? Toate aceste întrebări sunt verbalizate de către copiii de aceasta vârstă, atunci când cuvintele lor cu privire la corp sunt libere. Şi cuvintele care le sunt spuse cu privire la aceste diferenţe ale corpurilor îi incită să presupună, în special dacă sunt băieţi, că protuberanţa palpabilă a sexului lor şi al bărbaţilor este de aceeaşi natura ca şi cealaltă protuberanţă, palpabilă pe toracele femeilor: sânii. Adesea copiii, şi nu doar cei foarte mici, nu au decât un cuvânt pentru a desemna sânii femeilor - „lolo” sau „pi”[37] - nume pe care îl dau prin extensie şi sexului lor: cuvântul „pi” dublat devenind „pipi” în limba franceză, la fel ca „lolo” este repetiţia fonemului desemnând elementul vital care, ca şi laptele din sânul mamei, alină setea: apa. Cuvântul „pi”, onomatopee a jeturilor succesive, care sunt produse de mamelele vacilor sau caprelor mulse cu mâna, este dublat pentru a semnifica ceea ce am putea numi „robinetul” băieţilor, vreau să spun penisul, cuvânt rareori folosit faţă de copii. Cu ocazia acestui interes pentru sâni şi penis, interes tradus prin cuvintele de care copilul dispune, copilul, fată sau băiat, îşi pune problema diferenţei de forme între corpul bărbaţilor şi cel al femeilor. Cum se face că băieţii au unul în partea de

37 N.T.: Denumiri utilizate în limba franceză.

jos, şi tăticii la fel, ca şi mămicile (de la sine înţeles), iar mămicile au doi în partea de sus, în timp ce fetiţele nu au nimic de arătat aşa frumos şi aşa de funcţional, nici în partea de sus şi nici în cea de jos?

Fără îndoială diferenţa este deja pusă în cuvinte: „Tu eşti o fetiţă mică”, „Tu eşti un băieţel”, dar nu a fost încă raportată la corp; la fel ca şi „manierele” conforme cu ceea ce se aşteaptă de la o fată sau un băiat. Prin întrebările privind corpurile diferite ale părinţilor, copilul descoperă diferenţa; dar pentru aceasta, trebuie de asemenea să îşi dea seama că *nu* există diferenţe privind partea posterioară a corpului între fete şi băieţi. Asta antrenează curiozitatea faţă de diferenţele părţii anterioare. Când părinţii nu folosesc decât cuvântul „fund” sau „popou” pentru a vorbi despre bazinul copilului, atât din faţă cât şi din spate, complică totul, chiar dacă, pentru a discrimina locaţia prin funcţionarea sa, adaugă la „popou” sau „spate” adjectivul „mare” sau „mică”. Prima viziune clară, pentru băiat, a bizareriei sexului unei fete este un şoc, ca şi pentru fetiţă prima observare clară a sexului unui băiat. Nu este însă cazul atunci când copiii sunt liberi să vorbească, şi nu mai reacţionează atât de puternic la această primă observare. Băiatul crede că şi fetele au un penis, dar că este ascuns, retras înăuntru momentan; iar fetiţele au toate, imediat, un gest prădător, impulsiv. Câte dintre ele, după mărturisirile părinţilor, nu spun: „Asta este a mea, tu mi-ai luat-o!”. Ele nu pun întrebări, ele iau cu forţa, convinse de dreptul lor! În ce priveşte băiatul, este uimit de acest interes sau râde cu hohote, şi va spune asta oricui vrea să-l asculte. În legătură cu această experienţă a descoperirii şi întrebările indirecte sau directe cu privire la diferenţele sexuale, trebuie spus copiilor de ambele sexe adevărul, confirmând corectitudinea observaţiei lor, şi felicitându-i de a-şi fi dat seama de o diferenţă care a existat întotdeauna. *Cuvintele realiste care raportează conformitatea sexului său la un viitor de femeie sau de bărbat, oferă valoare de limbaj şi*

valoare sociala sexului său şi lui însuşi; şi asta pregăteşte un viitor sănătos pentru genitalitatea sa, la o vârstă la care pulsiunile genitale nu sunt încă prevalente. Copilul aude, încă de când era mic, faptul că este băiat sau fată; dar este o referire pur verbală, ce nu are corespondent în observaţia sa asupra corpului. Este un cuvânt ce conţine judecăţi etice vagi, în funcţie de familie, şi în plus, idei agreabile sau dezagreabile pentru mămicile sau tăticii care şi-au dorit sau nu la naştere un copil cu alt sex decât al său. Fetele, în conversaţiile banale ale vieţii, sunt numite cochete; băieţii sunt consideraţi brutali. Fetele plâng, băieţii nu trebuie să plângă. Fetele sunt delicate, băieţii sunt aşa-zişi poznaşi. Câte cuvinte nu aud copiii, privind o diferenţă de fapt sexuală, cu mult înainte de a şti cum să le raporteze la părinţii lor! Şi câţi copii sunt lăsaţi fără vreo explicaţie pentru această observaţie, fondatoare pentru inteligenţa generală şi afectivitatea lor! Pentru că ea este baza tuturor discriminărilor semnificative ce susţin comparaţiile, diferenţele, analogiile, inducţia, deducţia, şi vocabularul parental, al cetăţeniei, şi al responsabilităţii.

Este indispensabil pentru copii, atunci când îşi exprimă curiozitatea, îndoielile asupra observaţiei lor, sau uneori când, din prudenţă, acuză un alt copil de interes în a vedea sau a-şi arăta această regiune, sau de asemenea când susţin afirmaţii false pentru a afla adevărul, să primească, chiar în acel moment, nu porunca să tacă şi nici cuvinte care să-l ridiculizeze, ci cuvinte adecvate ale vocabularului referitor la observaţiile lor, formele fiziologice ale sexului lor, şi al celorlalţi: forme care fac, de la naştere, ca un copil să fie înscris la primărie ca băiat sau fată, şi să devină, dezvoltându-se, bărbat ca tatăl lui sau femeie ca mama sa. Cuvinte realiste, corecte şi simple: cât de dificil este asta! Fie este un curs magistral, însoţit de morală, de atenţionări; sau, cel mai adesea, este un refuz: „Nu este încă momentul, sunt lucruri prea serioase pentru a-ţi răspunde acum!” Ca şi cum ar trebui o discuţie între patru ochi, la

limită erotizată, şi cuvinte din botanică sau zoologie! În afară de asta, se oferă aproape întotdeauna informaţii privind funcţionarea, confirmând iluzia unei forme cu utilitate urinara, pentru a abate pistele curiozităţii privind plăcerea pe care copilul o cunoaşte deja, şi întrebările sale: la ce foloseşte asta, erecţia, sexul (care se observa), sau la ce foloseşte asta, ceea ce simte acolo atât de interesant, de emoţionant, în special, când este vorba despre fete care nu au, sau care nu pot, vorbi despre erecţie peniană, şi nu au nimic care să se vadă acolo unde simt.

Mulţi adulţi - pe care îi ascultăm, noi psihanaliştii, pe divan, şi medicii pot şi ei confirma - continuă să nu aibă, pentru a-şi desemna organele sexuale, decât cuvinte pentru copii, în care funcţia serveşte pentru a numi organul, sau porecle la limită peiorative, glumeţe sau de argou. De aici provine, fără îndoială, de la părinţi la copii, din tată în fiu, din mamă în fiică, informarea imposibilă a copiilor de către părinţi, deşi aceştia aşteaptă totul de la explicaţiile lor. În special aşteaptă ca aceştia să nu tacă în ceea ce priveşte dorinţa şi plăcerea: pentru că asta este cel mai important pentru copil, pe care le-a descoperit cu mult înainte de a-şi de seama de distincţia între plăcerea care însoţeşte eliberarea excrementelor şi cea pe care o simte fie prin manipularea aceste regiuni, fie în anumite momente emoţionale, pentru care nu are explicaţie. *Către vârsta de treizeci de luni*, la sfârşitul perioadei anale - asta poate fi şi mai târziu - *pulsiunea epistemologică a copilului trece prin „la ce foloseşte asta*” referitor la tot, căutând răspuns cu privire la util, inutil, agreabil sau dezagreabil, pe termen scurt sau lung, sau, pe scurt, la ceea ce furniza deja criteriile de satisfacere sau renunţare în faţa pulsiunilor orale şi anale. Una din primejdiile banale, este de a o supăra pe mama, şi această neplăcere, copilul o constată în jurul plăcerii pe care o are cu excrementele sale. Constatarea acestei neplăceri este unul din mijloacele copilului de a discrimina ceea ce ţine de sexual în raport cu

excremenţialul, pe când la început, acestea se confundă. Se confundă în special la băiat, pentru că el nu poate urina decât în erecţie până la 2830 de luni. Numai după ce apar erecţiile independente de micţiune, acest organ care se mişca singur şi fără un scop funcţional, devine o problema. El nu are posibilitatea de a decoda, singur, ceea ce simte. În ceea ce priveşte fetiţa, funcţia urinară este foarte timpuriu scoasă din relaţie cu plăcerea senzaţiilor clitoridiene şi vaginale. De asemenea fetele sunt mai precoce, dar probabil, pentru că organele lor în erecţie, adică în momentul senzaţiei de excitaţie, nu se văd, le este mai dificil să vorbească despre asta. Sunt senzaţii intime, şi nu există un indicator vizibil pentru mărturisirile pe care le-ar putea face.

Pentru orice copil, părinţii săi deţin toate cunoştinţele, şi cuvintele lor deţin toată autoritatea, după înţărcare, cu privire la tot ce înseamnă a lua, a acţiona, a face, din partea copilului aflat sub tutela lor.

Odată cu maturizarea neuro-musculară, deplasarea interesului - dinspre tranzitul digestiv spre deambularea în spaţiu - face copilul să înregistreze, în raport cu vorbele şi faptele, ceea ce percepe ca agreabil sau dezagreabil, atât în corpul său cât şi în armonia relaţiilor sale emoţionale cu anturajul. Castrarea efectuată de către instanţa tutelară prin cuvinte (şi de asemenea prin exemplu, în cazurile fericite), adică interdicţiile care limitează libertatea copilului, vizează binele şi răul pentru corpul lui şi cel al altcuiva, pentru lucruri şi fiinţe vii, plante şi animale, în acord sau în contradicţie cu plăcerea resimţită în a-şi pune în act dorinţele sau a le frâna supunându-se celor altcuiva. Copilul este iniţiat de către adulţii tutelari în ceea ce este posibil şi imposibil, în funcţie de natura lucrurilor, ceea ce este permis sau interzis, care se raportează şi depind uneori de cunoştinţe tehnologice experimentate în raport cu vârsta, timpul, spaţiul, cu cuvintele adultului, mai mult decât experienţa directă pe care o are despre posibil sau

imposibil. „Mai târziu, când vei fi mare...”, i se răspunde uneori. Criteriul de imposibil, pe care îl intuieşte şi este învăţat (veridic sau nu, în funcţie de anxietatea instanţei tutelare), este primejdia veritabila, pe termen scurt sau lung, şi corolarul său, de a-şi face rău sau a face cu buna ştiinţă rău altcuiva. A-şi face rău, a se răni, a se îmbolnăvi, a se otrăvi, a se tăia, a se mutila, poate chiar a muri, acestea sunt cuvintele pe care le-a auzit şi care îi pun probleme cu privire la tot ceea ce încearcă sa facă şi îi este interzis. Ceea ce este bun sau dăunător se raportează la corp; dar ceea ce este urât, neplăcut, se raportează la ceea ce vede altul. Binele şi răul, este mult mai complicat în raport cu ceea ce este bun sau rău, pentru că ceea ce este bun, dacă este prea mult, poate deveni dăunător, şi este rău să nu asculţi instanţa tutelară şi să mănânci prea mult din ceea ce este bun. Este bine, uneori, să nu acţioneze, atunci când ar fi tentat sa o facă, pentru că asta ar fi bine pentru el, dar a face asta ar fi rău pentru altul sau dacă ar fi observat de către instanţa tutelară.

Tot ceea ce constituie travaliu mental discriminativ pentru copilul inteligent, din momentul în care este iniţiat în limbaj, îl face să elaboreze un sistem de valori, o etică, privind imaginarul şi realitatea, în timp ce se află, pentru că este viu, în căutarea plăcerii care este întotdeauna scopul dorinţei, fie că este conştientă sau inconştientă. Există o plăcere „de a spune”, sau „de a râde”, avută vorbind; şi apoi plăcerea „de bun” sau „cu adevărat” avută realizând o dorinţă. Asta subîntinde toate sublimările pulsiunilor de către copiii de ambele sexe. Prin introiectarea cuvintelor adultului, a comportamentelor lui pe care le observă şi de care depinde pentru a supravieţui, imaginea inconştientă a corpului (să reamintim că ea este triplă: de bază, funcţională şi erogenă) se structurează începând cu prima castrare, cea ombilicală, apoi înţărcarea, şi apoi independenţa motorie. Ea se structurează informând schema corporală de cuvintele părinţilor privind limitarea

iniţiativelor copilului (pre-Supraeul), pentru că ar pune în pericol coeziunea subiectului şi a corpului său, prin care este mediatizată relaţia sa cu obiectul său de iubire - mama, tata, persoana tutelară. „Mama-Tata”, instanţă bicefală ca obiect familiar de manipulare şi ca relaţie nuanţată cu fiecare dintre ei, de a-i flata diferit, în funcţie de caz, dar întotdeauna, fatalmente, proiectând asupra celor doi propriul său narcisism.

Copilul, către vârsta de trei ani, în funcţie de iniţierea verbală şi exemplele primite, îşi cunoaşte deja numele, adresa, apartenenţa familială. Ştie deja să-şi poarte singur de grijă suficient pentru a nu muri de foame sau de frig dacă are ce să mănânce sau cu ce să se acopere în spaţiul înconjurător, ştie să fie interesat şi să se bucure de tot ceea ce îl înconjoară fără prea mari riscuri, şi, atunci când cunoaşte acest spaţiu în care persoanele familiare l-au adus, el ştie deja cum să se comporte, pe scurt se auto-îngrijeşte. Acest copil, fată sau băiat, creşte dornic să se identifice cu adulţii tutelari, părinţi sau fraţi mai mari. Şi iată că observaţia sa şi dorinţa de a şti - pulsiune fundamentală a oricărei fiinţe umane, care îl face, în raport cu orice, să afle la ce foloseşte, cum se face, cum funcţionează, şi de ce - îl face să descopere clar diferenţa dintre sexe, descoperire surprinzătoare imediat raportată la plăcerea specifică pe care această regiune o procură fiind excitată. Este bine, este agreabil, de ce? La ce foloseşte asta? Şi ar putea să nu fie bine? De ce?

„Pentru că tu eşti prea mic”, i se răspunde cu un aer jenat, „vei şti când vei fi mare. - Şi când voi fi mare, ca tine?”, spune băieţelul mamei sale, sau fetiţa tatălui său. - Oh, nu spune prostii, i se răspunde, vei fi ca... tu vei fi... nu ştiu. Să vorbim despre altceva”.

Este deci ceva misterios, rău, ceva asupra căruia este interzis să se pună întrebări. Pentru că părinţii, adulţii, care au uitat complet modul de a gândi şi simţi de când erau mici (ceea ce Freud a descoperit şi a numit refulare) se simt

chestionaţi în ceea ce au ei mai intim; şi sunt stupefiaţi, aproape jenaţi să aibă revelaţia că propriul copil trăieşte o plăcere pe care o credeau rezervată doar adulţilor, în relaţie cu emoţii pe care şi le imaginau legate de un organ genital deplin dezvoltat, într-un corp cu caractere sexuale secundare complet apărute. Pentru un adult, dorinţa şi dragostea înainte de pubertate sunt de neconceput; iar posibilitatea unui orgasm sexual cu atât mai mult. Adultul interogat crede deci că este inutil să răspundă la nişte întrebări lipsite de fundament. Dar copilul înţelege jena părinţilor într-o maniera foarte diferita.

Copilul care vede că sexul altcuiva este diferit de al său are fantasma că este vorba despre o anomalie sau de o mutilare: suferită? acceptată? efectuată de către părinţi? Tocmai această fantasmă stârneşte copilul, uneori prea precoce, în direcţia genitalităţii sale. Părinţii au uitat. Dar jena pe care copilul o constată la adult îi confirmă că fără îndoială ei sunt cei care au făcut asta, lui sau altuia, ei au vrut asta, şi deci de ce? De unde o angoasă absolut inutilă, care se adaugă primei angoase, a incitării, inevitabilă şi necesară, dat fiind tipul de raţionament al copilului de până acum, fie în logica sa asupra formelor (la fel-diferit, mare-mic, plus-minus, bun-rău, posibil-imposibil), fie în logica sa asupra funcţionării corpului, întotdeauna însoţită de aprecieri ale persoanelor tutelare (este frumos sau urât, a mâncat bine sau nu, a fost bolnav, uite că ai făcut, etc.).

Inconvenientul de a nu răspunde sau al răspunsurilor inadecvate la întrebările copilului cu privire la sex este deci de a confirma ipoteza lui: părinţii sunt cei care au tăiat ceva sau au uneltit asta. Părere cu atât mai credibilă pentru copil cu cât asistă la dispute între părinţi care nu mai pot să se acordeze în dorinţa sexuală şi iubire. Este o neînţelegere inerentă la vârsta respectivă a celui care întreabă şi a celui care răspunde; dar există şi ceva de neauzit în anumite întrebări ale copiilor, pentru că ating în ce-i mai profund suferinţa afectivă şi psihică a adulţilor, adică propriile lor

angoase de castrare şi sentimentele lor actuale de neputinţă.

În majoritatea cazurilor - care vor evolua sănătos datorită unui anturaj educativ ce accepta inteligenţa copilului în ceea ce observă, şi iubind copilul în calitate de viitor bărbat sau viitoare femeie - acceptarea castrării primare conduce copilul, de ambele sexe, la valorizarea penisului ca formă frumoasă şi dezirabilă. Această formă frumoasă a penisului se înscrie în continuitatea formei frumoase a sânului. În cazul fetei, doar secundar şi după reflecţie ea va admite ca mai valabil pentru corpul ei să nu aibă penis pentru a face pipi: pentru că, pe de-o parte, ea poate face pipi (desigur, nu din picioare, dar poate face foarte bine); şi pentru că, pe de altă parte, cercetând cu atenţie în regiune, cu ideea că poate a avut unul, sau poate că îi va creşte, a descoperit clitorisul, şi că la urma urmei acesta îi oferă destule satisfacţii; şi apoi, învăţând că mama ei şi femeile, făcute ca ea, sunt mulţumite, ajunge la concluzia că asta este condiţia pentru a deveni mamă, pentru a avea copii (concepţia nu poate fi încă gândită) şi a fi pe placul tăticilor.

Atunci, merge şi să nu ai penis! Se poate accepta această despicătură şi acest bumb (vaginul şi clitorisul), cum le numesc ele. Şi apoi mai sunt şi aceşti doi bumbi de pe piept. „Deci când vor deveni aceştia sâni pentru a alăpta bebeluşii mei?”. Iată întrebarea unei fete. Care consolează imaginea corpului fetei, imagine inconştientă, şi consolează în mod conştient fata pentru a-şi accepta schema corporală. Ea acceptă mai uşor decât băiatul castrarea uro-genitală, adică renunţarea la plăcerea erotică prin obiectul excremenţial. Continenţa sfincteriană este urmată de sublimarea pulsiunilor tactile în abilitate manuală, aşa cum copilul vede la femeile pricepute din casă. Similar, plăcerea musculară motorie se deplasează mai rapid la fete decât la băieţi, de la narcisismul peristaltismului erogen şi manipularea corpului în regiunea vulvară, asupra plăcerii oferite de treburile pseudo-menajere de îngrijire a casei, a

păpuşilor, substitute ale copiilor, şi a îngrijirii propriului corp, coafura aranjată, realizarea ei, pe scurt a cochetăriei, a griji pentru rochiţele sale, atenţia pentru pliuri, nasturi, buzunare, panglici, noduri....

Să observăm copiii de această vârstă care trec cu succes această perioadă. Certăreţe, fetele neagă valoarea penisului băieţilor, fără să fie prea convinse de asta, mulţumite, atunci când pot să îi vadă „pe unde fac pipi”, să le admire „puterea” când se luptă, dar: „nu voi, ci noi, fetele, suntem cele care vom fi mămici, şi care vom avea bebeluşi”! De unde şi jocul cu păpuşile, jocul clasic al fetiţelor, sau cel puţin considerat astfel, dar care este, de fapt, un joc erotic privind copilul-fetiş falic anal, cum este pentru băiat jocul cu maşinuţe: deplasare a obiectului parţial excremenţial asupra unui obiect-fetiş analo-uretral pe care îl conduce singur, pe care îl stăpâneşte şi îl îndrăgeşte. La fel, jocurile cu arme corespund deplasării fetişismului obiectului parţial penian, când copilul acceptă controlul defecării. După cum vedem, fetiţa are jocuri prin care deplasează obiectul parţial anal şi unde exersează maternitatea, iar băieţelul are jocuri prin care deplasează obiectul parţial anal şi uretral (intern şi extern - penisul) unde îşi exprimă virilitatea în devenire. Băiatul nu trăieşte un sentiment de insatisfacţie în faţa acestei aşa-zise superiorităţi a fetelor, care nu au penis, dar care vor avea copii, decât dacă nu este învăţat că, în timp ce fetele cred că triumfă prin aşa-zisa superioritate a aparenţei în diferenţa dintre sexe, o femeie nu poate avea copii decât cu condiţia ca un bărbat, tatăl copilului, să îi dea, prin unirea lor sexuală, posibilitatea de a-l concepe.

Acesta este momentul la care trebuie să i se facă cunoscut prin cuvinte că atât tatăl cât şi mama sunt implicaţi şi responsabili în fecunditate, adică în conceperea copilului. Orice copil de trei ani sau mai mult, când pune problema „La ce foloseşte sexul?”, trebuie să audă clar în ce constă fecunditatea umană, adică responsabilitatea

umană a paternităţii şi maternităţii în unirea dintre sexe. Asta este cât se poate de posibil, iar părinţii care au dificultăţi în a oferi aceste răspunsuri, o pot face după ce au discutat cu un psihanalist. Atunci când copilul nu î[ş cunoaşte genitorul, sau mai rar genitoarea, fie că este crescut de un părinte unic, fie cu ajutorul unei persoane înlocuitoare, este mult mai dificil părinţilor să răspundă. Dar cu toate acestea, este indispensabil.

A spune clar adevărul se traduce printr-o aluzie implicită sau, mai bine, explicită la unirea sexuală a genitorilor, act deliberat sau nu, în cursul căruia copilul a fost conceput, adesea fără cunoaşterea conştientă a dorinţei sau a satisfacţiei genitorilor. Orice copil cunoaşte în parte plăcerea sexuală şi este sensibil la modul în care adulţii, fără a numi, se referă, în acelaşi timp cu conceperea sa, la iubirea lor reciprocă, la plăcerea sau neplăcerea lor. Timpul scurs între concepţie şi naştere, care oferă importanţă rolului mamei, oferă de asemenea părinţilor posibilitatea de a-i acorda copilului statutul de subiect. El este acela care, odată conceput, şi-a asumat zi de zi partea sa în simbioza mamă-făt. Acest răspuns clar cu privire la concepţie creează o deschidere a cuvintelor veridice ale adultului asupra plăcerii sexuale, care nu este neapărat întotdeauna în serviciul fecundităţii. Daca acest adevăr nu este spus copiilor, aceştia, în inocenţa lor, îşi imaginează actul sexual ca strict funcţional, animalic, zoologic, „operaţional”. „Aţi făcut asta de două ori” (daca sunt doi copii). Şi iată astfel indusă o neînţelegere totală şi progresivă, pe măsură ce cresc, a trăirilor lor sentimentale şi a dorinţelor resimţite în corpul lor, la evocarea şi/sau la întâlnirea celor pe care îi sau le doresc şi iubesc.

Faptul că venirea pe lume a unui copil este o chestiune de dorinţă şi plăcere reciprocă a subiecţilor care se caută, îşi vorbesc şi, în întâlnirea concertată, au dorit sa aibă fiinţa pe care au conceput-o, ştiind sau nu (sperând sau dorind să evite asta), toate acestea, spuse în cuvinte pe care copilul

le considera veridice, îi relevă umanizarea sexualităţii genitale, limbaj al vieţii şi nu doar un proces funcţional.

Filiaţia şi parentalitatea responsabilă a acestui copil, despre care de asemenea trebuie să i se vorbească, oferă sensul fundamental al vieţii sale aşa cum a fost inaugurată: simplu, dificil, sau imposibil de asumat de către părinţii lui. Şi acest adevăr verbalizat îl umanizează definitiv, în raport cu ceea ce a putut vedea referitor la ritualurile de împerechere, la maternitate la mamifere, la păsări, şi ceea ce este la ei acasă relaţionarea parentală. În general, nu se explică limpede copiilor fecundarea la animale. Dacă, în zilele noastre, nu se ocoleşte informarea asupra tehnologiei fecundării şi naşterii, cel mai adesea aceasta se face prin cuvinte vagi: spre exemplu, împerecherea pentru inseminarea unui animal domestic este numită „măritiş”, rutul instinctiv şi sezonier al animalelor este verbalizat în termeni de dorinţă şi dragoste, ca şi cum ar fi vorba despre oameni.

Fără o explicaţie verbală a responsabilităţii concepţiei şi a creşterii sugarului, apoi a educaţiei copilului, de către genitor sau un înlocuitor patern, genitoare sau înlocuitoarea maternă, copilul nu poate înţelege vocabularul parentalităţii, în special vocabularul relaţional între adulţii familiari şi el. *Cunoaşterea unirii sexuale îl face să înţeleagă sensul simbolic al cuvintelor parentalităţii corpului*, *al parentalităţii afective sau sufleteşti*, *şi al parentalităţii sociale*, adică numirea printr-un patronim legal, înscris la starea civilă, la primărie, patronim pe care copilul îl va purta toată viaţa. diferenţierea acestor accepţiuni ale termenului de parentalitate - accepţiunea paternă şi maternă, carnală, afectivă, legală - deschide copilul spre inteligenţa relaţiilor simbolice.

Mi se va spune că un copil între trei şi patru ani nu înţelege nimic din toate acestea. Nu este deloc adevărat; el intuieşte sensul, atunci când cuvintele fac referire la o realitate experimentată de el; cuvinte juste pentru adult, şi

resimţite ca juste de către el, sunt cele care îl construiesc ca fiinţă umană. El are nevoie să ştie că tatăl lui, ca şi el, a fost conceput prin unirea sexuală a unui bărbat cu bunica sa paternă, şi că bărbatul care a dat numele său tatălui său este bunicul lui patern. Unchii şi mătuşile paterne au fost şi ei concepuţi de acelaşi bărbat, bunicul patern, le-a dat numele lui şi s-a arătat responsabil de ei în faţa Legii, prin intermediul mamei lor, soţia lui, care este pentru el bunica paternă. La fel, el are nevoie să ştie că mama lui a fost concepută de bunica maternă, pe care o cunoaşte, sau de alta despre care mama lui îi vorbeşte. Unchii şi mătuşile din partea mamei îi are pentru că aceştia sunt fraţii şi surorile mamei sale, adică sunt născuţi din aceeaşi mamă ca şi mama lui, sau prin unirea sexuală a aceluiaşi bunic cu aceeaşi bunică. El înţelege atunci că unchii şi mătuşile lui sunt mai tineri sau mai în vârstă decât mama lui. El este nepotul sau nepoata lor, iar copiii lor îi sunt veri sau verişoare; şi la fel şi pe linie paternă. Şi dacă, indiferent de motiv, nu are rude legale din partea unuia sau altuia dintre părinţi, trebuie să i se dea explicaţia veridică. Această explicaţie a vocabularului rudeniei nu are sens dacă unirea sexuală nu este consemnată ca origine a naşterii şi a filiaţiei copilului, asumată de către cel care i-a dat numele, apoi l-a crescut sau nu.

Băieţelul - care se bucură deja în imaginea sa corporală de valoarea erotică peniană, de imaginea funcţională uretral-anală a producerii excrementelor, a masturbării, parţial sublimate asupra obiectelor ludice şi utilitare controlabile, şi care se investeşte narcisic ca băiat - este astfel trezit la conştiinţa nu doar a ce înseamnă plăcerea pe care o va avea în calitate de bărbat în unirea sexuala între iubiţi, dar şi în ce va consta valoarea sa de tovarăş, poate de soţ, al unei femei pe care o va iubi; şi în special a valorii procreative a tatălui sau şi a bunicului patern care, până atunci, nu era văzută decât în calitate de sateliţi, de însoţitori, de complici, companioni, agreabili sau nu, ai

mamei sau ai bunicii. Orice băiat care nu îşi cunoaşte tatăl doreşte fără încetare să afle cu cine l-a conceput mama lui. Am văzut mulţi copii de mamă celibatară manifestând numeroase şi diverse tulburări de comportament ca urmare a lipsei unui răspuns la întrebarea implicită sau indirect explicită cu privire la tatăl lor: „N-ai nevoie să ştii, nu suntem fericiţi împreună?”, „Nu-l ai pe bunicul, pe unchiul, pe bunica?”. acestea sunt cuvintele pe care le aude un copil când pune întrebarea, aproape directă: „De ce ceilalţi copii au un tătic?”. Iată un copil metis, spre exemplu, cu părul aranjat ca un african, şi a cărui mamă era blondă; cum i se plângea mamei lui despre întrebările prietenilor privind culoarea pielii sale, ea i-a răspuns: „Tu eşti bronzat de când ai fost la munte, asta-i tot. - Şi atunci de ce mă strigă toţi „negru”?" Mama n-a mai găsit altceva sa-i răspundă decât: „Sunt prost crescuţi, sunt nepoliticoşi!”

Când aceşti copii nu sunt încă prea mari, între trei şi cinci ani, şi chiar puţin mai mult, şi asta este problema lor, cea a genitudinii1, ei pot fi repuşi în ordinea unui comportament umanizant printr-un răspuns veridic din partea mamei lor. Uneori este necesar ca ea să discute cu un psihanalist pentru a înţelege ce se petrece, pentru a putea spune acest adevăr prin cuvintele cele mai simple. Asta este ceea ce copilul are nevoie să ştie şi, prin întrebare şi răspuns, să înţeleagă. Şi asta îi conferă bazele sănătoase pentru regăsirea a ceva ce eu nu ştiu să numesc altfel decât ordinea sa. Dar nu este indispensabilă consultarea unui psihanalist pentru asta. Orice mamă ar putea, dacă ar şti că este foarte important, să răspundă copilului său. În multe cazuri similare, nu am văzut decât mama. În anumite cazuri era inutil să amesteci o terţă persoană, psihanalistul, în travaliul de informare umanizantă a copilului. Mama era suficientă din momentul în care îşi înţelesese propriile rezistenţe. Dar adevărul cu privire la originea copilului poate fi spus şi de către un bunic, de orice persoană care iubeşte copilul şi care îi cunoaşte istoria, putând astfel să-i

povestească, cu respect pentru actul sexual din care provine, fără a-i acuza pe unul sau pe altul dintre genitorii lui. Este necesar să li

'N.A.: Înţelegând prin asta atât potenţa fizică a procreării cât şi asumarea responsabilităţii dorinţei.

se povestească faptele reale şi, dacă este posibil, să se aducă precizări asupra numelui de familie, asupra familiei genitorului, asupra motivului care i-a făcut să se unească, şi apoi să se separe pe părinţi. Această fiinţă umană, copilul, este el însuşi la originea propriei vieţi: dorinţa lui l-a făcut să se întrupeze, l-a făcut zi de zi să rămână în matrice, cu această femeie fericită sau întâmpinând dificultăţi pentru a-l purta. Toate acestea, corpul lui le-a trăit, şi deci totul poate fi spus pentru ca totul să fie umanizat, şi nimic să nu rămână într-o pseudo-animalitate şi organicitate, căci *nimic nu este doar organic la fiinţa umană*, *totul este în acelaşi timp simbolic*. Atunci când copiii află adevărul asupra actului sexual al părinţilor lor, care este originea vieţii lor, se produce o înflorire a inteligenţei lor, întărită prin cunoaşterea filiaţiei lor, şi care le permite să dea sens sentimentelor avute faţă de mama lor, de tatăl lor şi rudele acestora, dacă au şansa de a le avea. Dar este vorba, pentru mentalitatea copilului, de o dorinţă care nu este deocamdată decât verbal genitală. Responsabilitatea, acceptată sau evitată, a părinţilor săi, asumată parţial, total sau deloc aducându-l pe lume, asta, nu o poate încă înţelege şi, dealtfel, nu există un discurs moral care să i se ţină acum asupra faptelor reale ale istoriei sale. A fi tată sau mamă constituie pentru copil o reprezentare funcţională şi fără îndoială erotică, dar pentru el sunt funcţii ale zonelor erogene parţiale ale corpului, a căror presupusa plăcere este de ordinul celei procurate de masturbare, însoţită în plus de fantasme de fericire în doi, băieţelul cu mama lui sau o prinţesă, fetiţa cu tatăl ei sau Prinţul Fermecat, dar fără urmă de rivalitate. Nu este încă Oedipul. Faptul că nu înţelege în ce constă responsabilitatea şi

mutaţia narcisică pe care o implică maternitatea şi paternitatea pentru părinţii lui, nu este pentru el, în contradicţie cu ceea ce crede el că a fost fericirea lor la naşterea lui: ei sunt fericiţi că îl „au”, şi să joace în raport cu el „rolul” de tată şi de mamă. Pentru el, arimat de propria viaţă, este de la sine înţeles că iubirea şi bucuria sunt pereche cu „a avea” un copil; iar a avea un copil conferă în mintea lui o „putere discreţionară”. Aceasta din urmă, pentru el, este perfect compatibilă cu afecţiunea pe care el le-o poartă când este mic, indiferent care este comportamentul părinţilor.

Dar, se va spune, dacă condiţiile emoţionale ale naşterii copilului au fost nefericite, sau chiar catastrofale, trebuie să i se spună? Desigur, deoarece el a supravieţuit. Din moment ce copilul este acolo, după dificultăţile suferite de mama sa, de tatăl său, de familie, de el însuşi, este pentru că aceste dificultăţi au fost compatibile cu supravieţuirea lui, deci dinamic pozitive pentru el, şi ele fac parte din ceea ce trebuie spus prin cuvinte, felicitându-l pentru că a depăşit toate acestea. Bunul cel mai preţios este viaţa, iar el este în viaţă. A se asuma pe sine însuşi se face prin cuvintele altuia care oferă sens şi forţă dorinţei, prin adevărul spus asupra dificultăţilor pe care le-a întâmpinat.

Dar, vor mai spune din nou atâţia părinţi, dacă ei, copiii, ştiu aşa-zisul secret al conceperii lor, se vor juca fără încetare cu sexul lor sau vor povesti oricui adevărul unei filiaţii ignorate de persoanele din anturaj. Acestea sunt gânduri de adult şi nu sunt deloc adevărate. Se întâmpla exact contrariul. Copilul, liniştit asupra problemelor pe care şi le pusese, intră într-o perioadă de inteligenţă a relaţiei triunghiulare şi a vieţii în ansamblul său, care îl conduce spre complexul lui Oedip. Iar acesta nu constă, cum pot să creadă părinţii, în a se juca fără încetare cu propriul sex.

Alţi părinţi spun: „Dacă îi explic asta copilului meu, va spune asta altor copii, şi ce se va crede despre mine?”. Mereu această problemă a părinţilor care cred că nu este

bine ca un copil să cunoască originea vieţii sale în dorinţa şi dragostea părinţilor săi! Din moment ce el există, reprezintă o unire sexuală, şi de ce nu ar avea dreptul să cunoască asta prin cuvinte, având în vedere că acest adevăr l-a construit aşa cum este? „Şi dacă se duce la şcoală şi povesteşte...”.

Să vorbim atunci despre *şcoala la trei ani* şi *rolul său*. În funcţionarea sa, îngrijirea igienică pe care copilul trebuie să înveţe să o cunoască pentru a se putea îngriji singur, ar putea fi învăţată în cursul orelor, în anii mai mari de grădiniţă, apoi reluată în clasele primare. La fel ar fi şi în ce priveşte sexul masculin şi feminin, şi rolul dorinţei asumate, conform legilor: fără însă a neglija existenţa dorinţelor despre care copiii vorbesc, care nu se încadrează în Lege, pe care şi unii dintre adulţi şi le realizează şi care îi fac să cadă sub incidenţa Legii, care îi trimite la închisoare: dorinţele interzise de canibalism, de a ucide, de a fura, de a vătăma, exhibiţionismul, violul, tocmai acestea sunt interdicţiile ce dublează castrarea orală şi cea anală, pe care aceşti adulţi le-au transgresat. Şcoala trebuie să îi înveţe pe copii să discrimineze între trebuinţe, care sunt irepresibile, şi dorinţe, care sunt controlabile, şi că această distincţie specifică fiinţele umane în raport cu animalele. *Viaţa socială a oamenilor implică stăpânirea dorinţelor conform Legii, aceeaşi pentru toţi*; şi, începând de la trei, patru ani, că nu este posibilă căsătoria cu tatăl sau cu mama, între fraţi şi surori, toate acestea se pot spune foarte bine la şcoală, în timp ce copiii se joacă şi continuă să fantasmeze, căci complexul Oedip se trăieşte şi se rezolvă în fantasme, susţinut de cunoaşterea conştientă a interdicţiei sale în realitate. *Singura lege comună întregii specii umane, despre care şcoala nu vorbeşte niciodată, este interdicţia incestului, homosexual şi heterosexual*. Ar trebui învăţaţi copiii la şcoală că această interdicţie se aplică atât dorinţei lor faţă de părinţi cât şi părinţilor faţă de ei, ca şi interdicţia raporturilor sexuale în fratrie.

Toate aceste legi privind sexualitatea genitală, adică regulile de validare şi invalidare a căsătoriei şi cele privind recunoaşterea legală a copiilor născuţi în afara căsătoriei, ca şi în ceea ce priveşte divorţul, custodia copiilor, pensia alimentară, toate aceste lucruri despre care aud adesea vorbindu-se sau care îi privesc direct, se supun unor legi diferite în funcţie de ţară. La şcoală, copiii ar trebui puşi la curent cu toate acestea în momentul în care acestea îi interesează, adică între cinci şi opt ani.

Şi apoi, *în zilele noastre*, *există în Franţa problema pusă de sărbătorirea Zilei Mamei şi a Zilei Tatălui*. Câte orori nu trebuie să îndure copiii, cu ocazia acestor sărbători! Copiii au pentru mama şi tatăl lor sentimente intime care nu pot absolut să coincidă cu dulcegăriile care le sunt spuse în clasă pe acest subiect. „Mamă dragă”, Dumnezeu ştie că aceste cuvinte, în anumite familii, sunt în afara oricărei chestiuni (pentru că mama este bolnavă, este deprimată, sau plecată, şi-a abandonat căminul, este moartă sau... mai ştiu eu ce altceva): ce fac toţi aceşti bieţi copii cu această Zi a Mamei care nu face decât să modularizeze problema, când de fapt, cu această ocazie şi pregătind-o, ceea ce ar fi putut fi o sărbătoare pentru copil, a dorinţei de a fi născut din unirea sexuală a părinţilor săi, care a avut un sens, şi pe care îl va avea întotdeauna, sensul dorinţei sale de a trăi care îl uneşte cu cele două ascendenţe prin intermediul celor care l-au conceput. Anumiţi copii spun în clasă: „Dar eu am trei taţi. - Este adevărat, poate spune educatoarea, există persoane care au trei taţi, dar fiecare dintre noi are un singur tată biologic şi o singură mamă biologică. Pot fi şi treizeci şi şase de tătici, dar aceştia reprezintă compania mamei; ei se pot schimba, dar fiecare dintre noi are un singur tată, care a dat germenul vieţii mamei noastre care nea purtat luni de zile înainte de a ne naşte. Toţi am fost concepuţi de către tatăl nostru împreună cu mama noastră, în cursul unirii lor sexuale. Anumiţi părinţi se iubesc mult

timp sau chiar toată viaţa, alţii se separă sau divorţează, dar asta nu schimbă relaţia lor de rudenie cu copilul.

Iată care ar trebui să fie învăţăturile şcolii, dacă ea are scop educativ. Adevărul ar putea fi spus tuturor copiilor. În zilele noastre, toţi copiii, aud vorbindu-se la radio, la televizor, despre legile privind avortul. Le aud pe mamele lor vorbind despre pilulă, despre mijloacele anticoncepţionale. De ce să nu poată ei să pună aceste întrebări? Şi de ce educatoarea sau educatorul nu le-ar răspunde? În mod natural, cum ar trebui să se întâmple şi în familie. Şi atunci vocabularul înrudirii ar putea să capete un sens. Ce este aceea o mamă, ce este un tată? Ce este un unchi, o mătuşă, un bunic, o bunică? Cum pot acestea fi explicate, dacă nu este informat copilul asupra genitudinii şi a actului sexual care face ca predecesorii săi să fie părinţii lui, iar el să fie punctul focal al întâlnirii între două ascendenţe care, prin el, probabil se vor continua?

Reprezentarea tip a unui arbore genealogic la şcoală ar fi deja foarte interesantă pentru toţi, şi i-ar invita pe fiecare să-l completeze cu tatăl său, cu mama, cu fraţii şi cu surorile mai mari, dacă are, cu bunicii săi. Se dau adesea copiilor cărticele oribile, cu desene pe care să le coloreze. De ce nu li se dă copiilor, în anii de grădiniţă, schema unui arbore genealogic? Cei care provin din familii din regiuni diferite, sau din ţări diferite, ar fi foarte interesaţi să îi audă pe părinţii lor vorbind, şi educatorul vorbind cu ei, despre obiceiurile diferite ale bunicilor şi rudelor lor colaterale, în funcţie de regiunile din care provin. Dacă sunt de etnii diferite, şi această situaţie este din ce în ce mai frecventă în şcolile franceze datorită emigraţiei, să fie ajutaţi să devină conştienţi de asta privind harta geografică şi vorbind despre tradiţiile, obiceiurile, climatul familiilor din care provin; familiile pot fi diferite, de partea tatălui şi de partea mamei, când s-au cunoscut în Franţa: toate acestea, pentru mine, reprezintă datoria şcolii, de când ştim, cu ajutorul psihanalizei, că *modul în care adultul credibil răspunde*

întrebărilor copilului, explicit apărute între trei şi cinci ani, determină sau nu deschiderea spre o inteligenţă umană, adică vreau să spun spre o inteligenţă legată de legea socială. Înainte de asta, inteligenţa copilului recurge la tot felul de vicleşuguri, necunoscând Legea valabilă pentru toţi.

Atunci când nu i s-a răspuns la întrebările asupra apariţiei şi vieţii lui, copilul nu mai pune întrebări, cel puţin în familie. Trebuie puse din nou când ajunge la şcoală, pentru a le clarifica, a-i răspunde la ele şi a face din el nu un individ anonim al speciei umane, ci un subiect căruia i se oferă responsabilitatea propriei istorii şi dorinţe, în acelaşi timp fiind recunoscută dorinţa lui cu scopuri îndepărtate masculine şi feminine, „când o să fi mare”, cu legile acestei dorinţe în societăţile umane, şi în special în aceea din care face parte.

Dacă vorbesc despre rolul şcolii în informarea şi educarea privind originea şi sexualitatea copiilor, este deoarece copiii intră din ce în ce mai timpuriu în viaţa socială, la grădiniţă, apoi la şcoală, şi pentru că, acolo, tot ceea ce nu s-a putut realiza în familie poate fi remediat. Ori noi vedem bieţii copii venind fără să ştie măcar ai cui copii sunt, sau cum, de către cine, pentru cine existenţa şi supravieţuirea lor are un sens, fără a cunoaşte măcar sensul cuvintelor pe care le folosesc: bunic, bunică, mamă, tată, frate, soră, unchi etc. Este rolul şcolii de a le oferi sensul acestui vocabular, şi *educaţia sexuală constă în cele din urmă în a explicita vocabularul înrudirii*. De la Freud încoace, ştim că în stadiile pregenitale, adică înainte de a ajunge la castrarea primară reprezentată de descoperirea celor două sexe, se creează premizele psihozelor; şi că răspunsul la problema sexualităţii pentru fiecare copil este unul dintre cele mai importante pentru ca el să poată iubi, îngriji şi respecta propriul corp, să iubească viaţa sa, să aibă grijă de el în cadrul familiei care îl creşte, fie că este a lui sau nu.

Copilul trăieşte fiecare etapă a vieţii sale conform cuvintelor care îi explicitează limpede evenimentele.

Fiecare etapă este, în plus, trăită în funcţie de modul în care etapa precedentă a fost trăită şi depăşită. Copiii din ziua de azi, în special din oraşe, sunt atât de puţin crescuţi de părinţii lor încât acest rol educativ revine din ce în ce mai mult cadrelor didactice. Dealtfel, Învăţământul Public n-a devenit Educaţie Naţională?

Castrarea primară, adică descoperirea de către copil a propriului sex şi a faptului că aparţine doar acestui sex şi ce înseamnă asta pentru viitor, poate fi complet compromisă în ce priveşte efectele sale simboligene, datorită absenţei informaţiilor, a persiflărilor, a contrarierilor, ce însoţesc răspunsurile sau reacţiile adulţilor la întrebările puse de copil asupra a ceea ce a observat, a auzit spunându-se, şi a simţit.

La şcoală, toate întrebările copiilor ar trebui să fie valabile. Multe şcoli au înţeles asta, ajutând copiii să observe fiinţele vii şi să le îngrijească: viaţa plantelor, creşterea cerealelor, îngrijirea animalelor mici asupra cărora îşi asumă responsabilitatea la ore. Toate acestea sunt foarte bune, dar nu constituie o educaţie asupra propriei vieţi, suficiente pentru a o cunoaşte şi înţelege. Pentru un copil, când a descoperit diferenţa între sexe şi când îi este explicată, este extraordinar faptul că este pentru prima oară când întâlneşte o lege care nu depinde nici de părinţii lui nici de adulţi, o lege care este un fapt al naturii şi care vine, pentru unii, să bulverseze lumea. Asta are un efect simboligen de valorizare a propriei persoane, dar care poate să aibă şi efecte contradictorii. În acest caz, este important ca şcoala să poată ajuta copilul să refacă handicapul care marchează sexul său după spusele lui, sau valorile inoculate în familie. Acest copil, uneori el însuşi, băiat sau fată, ar vrea să aibă celălalt sex pentru motive pe care le cunoaşte şi lear putea spune, şi nu ezită să le spună atunci când cineva are răbdare să îl asculte.

Uneori, un astfel de copil, fată sau băiat, şi-ar dori să aibă celălalt sex pentru motive pe care le ştie şi le-ar putea

spune, şi nu se jenează să le spună cuiva care are răbdare să-l asculte. Pe măsură ce reflectez mai mult la problema prevenţiei psihozei la copiii încă sănătoşi în comportamente către vârsta de doi ani, şi a nevrozelor pentru cei care dezvoltă dificultăţi începând cu vârsta şcolară, cu atât mai mult cred că rolul informativ şi educativ al şcolii relativ la problemele legate de corpul şi sexul copiilor nu este corespunzător asumat, acum când copiii frecventează tot mai timpuriu societatea, au din ce în ce mai rar familii extinse, şi au tot mai puţin timp pentru a vorbi cu părinţii lor. Pe de altă parte, tot ceea ce aud şi văd în *mass-media*, la televizor, se adaugă la confuzia a ceea ce simt: sentimente pasionale ce generează conduite ucigaşe, relaţii de iubire în cuplu exhibiţioniste. Toate acestea, privind relaţiile dintre părinţi şi propria lor existenţă, adaugă imagini problemelor pe care şi le pun. Şcoala trebuie să se schimbe, şcoala trebuie să răspundă printr-un vocabular precis tuturor întrebărilor copilului, şi mai ales: „De ce cutare copil poartă numele de fată al mamei sale, sau numele tatălui biologic, care nu este acelaşi cu cel al mamei sau al unuia dintre fraţii lui, sau pe cel al unuia dintre iubiţii mamei, devenit soţul acesteia, care l-a recunoscut dar care nu este tatăl lui?”. Toate acestea ar trebui explicitate la şcoală, din moment ce la şcoală descoperă toate acestea. Câţi copii nu au aud pentru prima

oară, când se face prezenţa, un nume pe care nu-l ştiau, şi care este totuşi cel al stării lor civile[38]!

COMPLEXUL LUI OEDIP ŞI CASTRAREA GENITALĂ OEDIPIANĂ (INTERDICŢIA INCESTULUI)

Perioada care urmează momentului în care copiii au descoperit apartenenţa lor la un anumit sex este perioada în care intră în ceea ce psihanaliza numeşte complexul lui Oedip1. Din momentul în care copilul dobândeşte cunoştinţa apartenenţei definitive la un singur sex, imaginea sa corporală se schimbă; nu mai este inconştientă, ci este conştient cea care trebuie să se acordeze în realitate cu un corp care va fi mai târziu cel al unei femei sa al unui bărbat. În ce-l priveşte pe subiect, şi dorinţa sa cu privire la acest viitor, este o dorinţă de identificare cu persoana pe care o iubeşte cel mai mult în acest moment al vieţii sale. Şi din acest motiv este atât de importantă, prin funcţia sa - asumată sau nu - de iniţiator în Lege, după cum sper că am arătat în detaliu, de răspunde

---

38 Dorinţa de a şti mai multe cu privire la propria origine prin răspunsuri verbale veridice din partea celor responsabili pentru supravieţuirea sa (părinţii tutelari), este semn de inteligenţă din partea copilului. Ridiculizarea acestei dorinţe, ocolirea unui răspuns, interzicerea chestionării ca fiind necuviincioasă, sau înşelarea copilului răspunzându-i în termeni de funcţionare fiziologică vorbind despre o femeie care naşte, înseamnă a prosti bărbatul sau femeia în devenire care este copilul ce pune întrebări privind viaţa sa, asupra căreia - în ochii lui - adulţii deţin secretul. Dorinţa de împreunare carnală între un bărbat şi o femeie, genitorii lui, fie că au fost sau nu pregătiţi să îşi asume urmările, viaţa unei noi făpturi umane concepute prin unirea lor sexuală, toate acestea trebuie spuse copilului care îşi chestionează mama, tatăl, sau orice alt adult, cu privire la originea sa. Alianţa triunghiulară a dorinţei tatălui, a mamei şi a copilului - băiat sau fată - trebuie semnificată prin cuvinte de către adult, relevând astfel copilului propria sa contribuţie prin dorinţă: pentru a fi conceput, apoi pentru a se naşte, şi după aceea pentru a supravieţui.

1 N.A.: Cf. capitolului referitor la complexul Oedip din Au jeu du désir, op. cit.

copilului cu privire la rolul tatălui în conceperea sa, apoi la naşterea sa: rol conform naturii în împreunarea sexuală, rol conform Legii în recunoaşterea copilului la starea civilă, şi rol afectiv în îngrijirea copilului. Tatăl i-a dat sau nu numele său, a ajutat-o sau nu pe mamă să să-l crească. Copilul poate sau nu să conteze pe el pentru a fi îndrumat, pentru a-l ajuta să devină un bărbat sau o femeie adultă.

În absenţa tatălui biologic, un alt bărbat, tovarăş al mamei, poate să-i servească drept părinte tutelar. Începând cu intrarea în Oedip, se dezvoltă la copil o viziune de sine în lume în care viaţa imaginară este dominată de relaţia sa actuală cu cei doi părinţi, fiind legată de proiectul - foarte preţuit - viitorului său de adult, în funcţie de sexul său, seducător şi reuşit. Oedipul poate fi în mod sănătos conflictual, sau conflictual în mod patologic datorită nefericirii apartenenţei la sexul său. Asta se poate întâmpla atunci când mama nu a putut sau nu a vrut să spună copilului, fată sau băiat, adevărul referitor la filiaţie. Sau se mai poate întâmpla atunci când disputele permanente dintre părinţi obligă copilul să sufere pentru mama sa datorită atitudinii tatălui, să-l judece defavorabil pe tatăl său, sau invers. Se va spune: ce se poate schimba în viaţa unui copil care are neşansa de a aparţine unui cuplu certăreţ, de a fi crescut de un bărbat sau o femeie celibatară, sau de părinţi divorţaţi, etc.? Se pot face multe, punând în cuvinte adecvate situaţia de fapt, şi ajutând copilul să spună ce crede că îl culpabilizează când îi aude sau când se gândeşte; căci un copil gândeşte întotdeauna lucruri pozitive faţă de mama şi tatăl său, chiar dacă gândeşte şi lucruri negative, şi dacă au dovezi vizibile ale neînţelegerii lor şi suferă din pricina atitudinii educative, uneori teribil de suportat, a unora dintre părinţi. Copiii lor găsesc întotdeauna cu ce să-i scuze. Este important, din moment ce copilul trăieşte, să fie susţinut, ajutat să îşi asume propria responsabilitate şi să vorbească fără ruşine despre ceea ce se întâmplă. Nu este nici uşor, nici agreabil.

Părinţii lui îi fac probleme; dar pentru a putea să continue să se dezvolte în ordinea genitudinii sale, trebuie să fie susţinut, în efortul de a-şi păstra încrederea în sine ca fiu sau fiică a lor. Este ceea ce eu numesc în psihanaliză „a susţine narcisismul copilului”, narcisismul primar, dorinţa de a trăi, şi narcisismul secundar, interesul pentru el însuşi, fiind, şi în curs de a deveni adult cu sexul pe care îl are: fie preluând modelul persoanelor pe care le cunoaşte, fie ştiind că, şi cu modelele pe care nu doreşte să le imite, există în el dorinţa de a căuta un model pentru a deveni adult cu sexul pe care îl are.

Să presupunem că un copil se află în condiţiile unei suficiente înţelegeri în cadrul cuplului parental pentru a-şi continua evoluţia. Este o diferenţă între fată şi băiat în acest moment. Băiatul vrea să se identifice cu tatăl lui, ca dealtfel şi fetiţa. Fiecare dintre ei doreşte să fie ca ambii părinţi. Dar băiatul, care are iniţiativă sexuală datorită intuiţiei virile, hotărăşte că vrea să o ia de soţie pe Mama. Fata, de asemenea, în momentul în care va intra în Oedip, vrea să se mărite cu mama ei. Pentru că ea încă mai crede că mama face copii pe cale digestivă şi că, dacă este iubită de mama ei, aceasta îi va dărui, total sau parţial, ceea ce soţul ei i-a dăruit, adică ce îi trebuie pentru a avea copii; pentru ea, în fantasme, concepţia şi naşterea sunt lucruri absolut feminine şi au ceva magic. Asta doreşte să primească de la adultul iubit, bărbat sau femeie, ceea ce-i trebuie pentru a face un bebeluş anal. Tata, dacă locuiesc împreună acasă, oricum, este şi va fi tatăl, al ei şi al copiilor ei. Băiatul intră mult mai direct în Oedip. Dacă îl preţuieşte pe tatăl lui şi simte că şi mama lui face asta, este mândru de tatăl lui, vrea să devină la fel ca el, caută să se identifice total cu el şi, natural, să aibă prerogativele pe care tatăl lui le are în intimitate cu mama lui. Aici, *tatăl poate şi trebuie să aplice fiului său ceea ce noi, în psihanaliză, numim castrare*; să-i spună: „niciodată nu este posibil ca un fiu să îşi iubească mama aşa cum o face alt bărbat. Nu pentru că

tu eşti mic şi eu sunt mare, ci pentru că tu eşti fiul ei şi niciodată un fiu şi mama lui nu pot să se împreuneze sexual şi să aibă copii”.

Băiatul

Ce imagine corporală se află în joc la copilul care intră în Oedip? Să vorbim despre băiat. Pulsiunile genitale active, care aşa cum am văzut îşi au rădăcinile în uretral, rămân pulsiuni parţiale peniene, cu orientare centrifugă în direcţia obiectului dorinţei. Aceste pulsiuni, copilul le transpune asupra obiectelor parţiale reprezentând ele însele imagini parţiale ale corpului său, penisul în particular, care este deplasat asupra tuturor obiectelor percutante, armele destinate atacului, agresiunea penetrantă, în jocurile balistice, în acţiunile sadice, distructive, urmărirea fetelor, aşa-zis pentru a le omorî. El proiectează, e cazul să precizăm, fie dorinţa de a lansa un lichid ucigător (excrementele sunt percepute ca dăunătoare, fiind eliminate de corp), fie dorinţa de a lansa ceva care produce bebeluşi, când ştie că asta se va întâmpla la un moment dat în viaţă, ştie asta din spusele adulţilor sau de la colegii mai mari. Această alternativă nu este cu nimic contradictorie. Copiii care se joacă de-a omorâtul vor cu orice preţ să fie înviaţi imediat după aceea. „Ziceam că”, „ne facem că”; pulsiunile, în fantasme, nu sunt „în realitate”[39]. Şi apoi, aud despre naşterea unui copil: de unde vine el? Şi moartea? Ea atinge persoane din anturajul copilului. Unde ne duce? Viaţa şi moartea, constituie problema cea mai importantă pentru copil, când se află în plină perioadă oedipiană. Atunci renunţă la jocurile falice agresive, sau cel puţin la cele care nu sunt reglementate în jocurile cvasi-sociale. Şi asta se întâmplă graţie interdicţiei incestului, care trebuie pusă şi în raport cu fraţii şi surorile, adică atât homosexual cât şi heterosexual. Băieţii transpun agresiunea peniană de tip centrifug, inconştient sau preconştient dorită, asupra activităţii manuale, intelectuale,

39 N.A.: Nu sunt „de-adevăratelea".

a întregului corp, ludic şi constructiv. Prin cuvintele tatălui şi exemplele oferite de el de respect faţă de femei, de soţia şi fiicele lui, băiatul realizează diferenţa între dorinţa lui uretral-anală de a lua în stăpânire corpul altuia, de a-l lovi agresiv pentru a se simţi viril (asemănător cu rutul la animale) şi faptul de a da viaţă într-o zi, prin alegerea venită din iubirea asociată dorinţei; prin implicarea simţului responsabilităţii unul faţă de celălalt, care-i uneşte pe cei doi amanţi, apoi părinţi, cei care au adus pe lume un copil şi care se angajează, fiecare dintre ei, faţă de acest copil, să îl îndrume până la vârsta majoratului. *Toate acestea*, *spuse fiului de către tată*, *reprezintă iniţierea fiului în viaţa umană*. *Aceasta este castrarea oedipiană*. „*Îţi este interzisă mama ta*, *pentru că ea este soţia mea*, *şi ea te-a adus pe lume*. *Şi aceste două lucruri sunt importante*. *Surorile tale îţi sunt de asemenea interzise sexual*, *ca şi mama ta*”. Eu nu sunt însurat nici cu mama mea, care este bunica ta paternă, nici cu mătuşile tale, care sunt surorile mele. Mama ta nu este măritată nici cu tatăl ei, bunicul tău matern, nici cu unul din fraţii ei, etc[40]."

În acest fel, copilul va auzi ceea ce îl va introduce în ordinea umanizării genitale. În această privinţă, şcoala ar avea de asemenea un rol de îndeplinit, vorbind despre diferenţa între pulsiunea genitală umană, legată de dragoste, şi rutul fecundant al animalelor, care se supune unui instinct orb de unire a masculului şi femelei, fără dragoste, fără simţul responsabilităţii şi angajării, chiar dacă anumite animale oferă protecţie puilor un timp după împerechere asigurându-le hrana, până ce aceştia învaţă să şi-o găsească singuri.

Carenţa tatălui, *inapt să efectueze castrarea*. *Dacă tatăl*, *sau altcineva*, *nu face această educaţie în stăpânirea dorinţei*, *interzicând incestul*, *băiatul poate rămâne toată*

40 N.A.: Asta este foarte important de spus şi de repetat copilului unei mame celibatare, al cărui nume poate părea, prin comparaţie cu cele ale altor copii, ca fiind acela al tatălui ei.

viaţa cu ideea unei alegeri exclusiv narcisice a obiectului, care probabil nu va fi sora sau mama lui, dar care va fi destinat exclusiv plăcerilor parţiale genitale: obiect ales eventual pentru a fi ţinut dependent de el prin intimidare şi violenţă. Supunerea tatălui faţă de legea respectului, a non-agresiunii consoartei sale, mama copilului, relevă acestuia faptul că viaţa relaţională a adulţilor, nu este de tip anal-uretral, cum îşi imagina el pornind de la modul său de a simţi şi conform narcisismului infantil, ci de un alt tip decât cel pe care îl doreşte la vârsta lui. De unde şi rolul perturbator al unui tată violent, sau ca efect al absenţei totale a tatălui. Cei care sunt agresivi, odioşi în viaţa de familie, sau beţivii, care atunci când vin acasă îşi bat nevestele, cei care sunt iresponsabili şi nu vorbesc cu copiii lor, nici unii dintre aceştia nu formează copiii din punct de vedere al dezvoltării afective. La fel, bărbaţii care nu aduc nicio bucurie familiei lor, care sunt surprinşi de copii lor pregătindu-se să o posede în mod violent pe mama lor, sunt patogeni, pentru că băieţeii îi admiră totuşi. Sunt masculi ce par de o potenţă fantastică, şi care sunt, pentru el, în mai mare măsură modele animalice decât umane. Astfel de taţi, în complicitate cu supunerea soţiei, dau copiilor lor tocmai exemplul comportamentelor masculine iresponsabile. Comportamentul lor „viril" pare copiilor, când sunt mici, magic, am putea spune: narcisic, oral, anal, fascinant. Asemănător cu al balaurilor din poveşti, sau la monştrii mitologici. Revendicarea dominării, sau dispreţul băiatului faţă de fată[41], care face momentan, pentru el, mai mult sau mai puţin parte din dezvoltarea normală începând cu castrarea primară până la sfârşitul oedipului, este dată ca exemplu în acest caz prin comportamentul tatălui faţă de mamă.

41 N.A.: Această tendinţă de dominare şi dispreţ, se regăseşte şi la copiii de celălalt sex - cel puţin este frecventă între fraţi şi surori (manieră curentă de a sublinia refularea pulsiunilor incestuoase).

Dacă tatăl continuă să facă singur legea în casă, prin registrul pulsiunilor sale orale, anale şi uretrale, satisfăcute prin etilism sau comportament paranoic, faptul că băiatul vede bărbatul stăpânul absolut al femeii înfricoşate, făcându-i din timp în timp copii, confirmă, băiatului care îi poartă numele, că prin pulsiunile uretral-anale bărbatul este cetăţean valoros în societate. Atunci creşte sensibilitatea copilului la homosexualitate: fie homosexualitatea pasivă, prin identificarea cu mama depresivă, uneori, dar valoroasă, fiind singurul protector al copiilor în faţa tatălui; fie homosexualitatea activă, structurată în relaţia cu tatăl, al cărui exemplu îl împinge să creadă că asta înseamnă, a deveni bărbat în adevăratul sens al cuvântului. Astfel se construieşte acest tip de bărbaţi, cu comportament paranoic, violatori ai femeilor şi regulamentelor, de îndată ce dorinţa lor impulsivă şi irepresibilă este câtuşi de puţin contrariată. Sunt adulţi care, în copilăria lor, nu s-au instalat niciodată complet în Oedip, sau care n-au primit niciodată această castrare din partea tatălui lor. Au rămas indivizi de sex masculin, incomplet umanizaţi, mânaţi mai curând de pulsiunile lor decât controlându-le, vorbind, certându-se, făcând legea, a lor, deseori inteligenţi, logici şi - cum poate vedea copilul la cafenea - apreciaţi de camarazii lor. De fapt, ei sunt, în societate, modele de viaţă afectivă homosexuală; iar acasă, în relaţia cu soţia lor, animale mânate de rut. Femeile care sunt obligate să accepte o astfel de situaţie, evident, sunt şi ele născute şi provin din familii cu situaţii dificile în copilăria lor. Aici, rolul adulţilor din anturaj, de la şcoală, rolul medicilor care cunosc copiii, este foarte important: fără a-i separa de mediul familial, trebuie să li se permită să înţeleagă lipsa de educaţie care se află la originea dificultăţilor tatălui. Nu îl vor iubi mai puţin, dar va fi mai puţin nociv ca model de identificare. În plus, astfel de taţi foarte adesea au fost, la începutul vieţii lor, extrem de îndrăgostiţi de soţia lor, dar atât în calitate de fiu cât şi de iubit; sunt bărbaţi al căror Oedip s-a

petrecut foarte prost, şi care pe, adesea, îl retrăiesc prin gelozia la sunt constrânşi în raport cu afecţiunea şi interesul pe care soţia lor îl poartă copiilor lor, în special faţă de băieţi. Un medic având cunoştinţă de psihanaliză, şi ştiind ce înseamnă o astfel de viaţă de familie, poate foarte bine să aplice, el, copilului, interdicţia incestului şi să-i spună că nu mai poate asta, nici chiar pentru a o consola, pentru a o alina pe mama lui când o vede tristă din cauza tatălui lui - nu mai are vârsta pentru a face asta, el trebuie să înveţe bine la şcoală, să-i onoreze pe mama şi pe tatăl lui, şi nu să se poarte ca un partener exclusiv al mamei. Tatăl lui nu a fost întotdeauna aşa cum îl vede el acasă şi, dealtfel, mama poate să spună asta medicului în prezenţa copilului. Tatăl a ajuns în această situaţie cel mai adesea din pricina depresiei, a surmenajului, a dificultăţilor datorate unei vieţi materiale dificile. Toate acestea ajută mult copilul să relativizeze dramele la care asistă; şi, din altă perspectivă, sunt ajutaţi şi părinţii prin intermediul copilului. Atunci când un băiat atinge un nivel oedipian imposibil din cauza unui tată patogen, travaliul constă în a-l face să înţeleagă că va învăţa mai bine la şcoală, îi va fi mai bine, dacă părăseşte familia şi cere, el însuşi, să fie plasat în pensiune, dacă este posibil economic, sau cu ajutorul societăţii. Dar cererea trebuie să vină din partea copilului. Cu puţine excepţii, nu din cauza dificultăţii situaţiei, copilul trebuie să fie separat de familie. Trebuie aşteptat ca cererea să fie formulată de copilul însuşi. Oedipul trebuie să fie rezolvat în familie.

Fetiţa

Să discutăm acum despre Oedipul la fată, despre care aş spune că ea este la început homosexuală cât şi heterosexuală, din moment ce fetiţa intră în viaţa genitală cu scopul de a seduce pe cineva care să o facă mamă ca pe mama sa. Pentru ea, care se raportează la falus, bărbaţii au penisul, femeile au copii, în mod clar. Dorinţa sa de identificare cu mama, conduce fetiţa, dacă cuplul parental se înţelege, să dorească prerogativele pe care tatăl ei le

recunoaşte mamei sale. Dar ea nu poate intra în Oedip decât cu condiţia să încerce să transgreseze interdicţia incestului, făcându-l pe tată să cadă în capcana seducţiei sale. Fetiţa nu are pulsiunile active centrifuge peniene pe care le are băiatul. În raport cu falusul, pulsiunile sale sunt centripete. Ea atrage spre ea. Ea caută obiectul care reprezintă pentru ea potenţa şi îl vrea doar pentru ea. În fantasmă, transgresarea interdicţiei incestului de către tatăl sau fratele ei dă valoare persoanei sale şi filiaţiei. A fi posedată, a fi penetrată aşa cum o face Tata cu Mama, adică supusă cu forţa acestei puteri seducătoare, iată ce explică visele de urmărire, de supunere şi viol de către un bărbat căruia nu i se vede chipul dar care are unele trăsături ale tatălui sau ale unuia din fraţii ei. În realitate, dorinţa ei este să placă.

Asta o face să-şi dezvolte calităţi feminine care le poate utiliza în reuşita socială: să îşi înveţe bine lecţiile, să îşi facă temele corect, să ia note bune, şi să dezvolte calităţi feminine utile în casă, să facă curăţenie, să spele vasele, toate activităţile care vede că le fac adulţii, atât mama cât şi tata, pe care le va dezvolta pentru a plăcea ambilor părinţi, dar şi mai mult tatălui, pentru ca el să o considere la fel de valoroasă ca şi mama ei şi, de ce nu, chiar mai valoroasă. În consecinţă, atitudinea „perversă” a fetiţelor este mai manifestă şi mai vizibilă decât a băieţilor, în cursul oedipului. Ele sunt „perverse” în sensul de seducătoare, pentru a-l face pe celălalt să încalce legea, din momentul în care aceasta le-a fost enunţată. Din acest motiv este important ca legea să fie clar enunţată. „Dacă îi plac cu adevărat, dacă sunt mai valoroasă decât Mama, va vedea că eu îl înţeleg mai bine, eu îi voi fi o parteneră mai bună”; la care se adaugă faptul că această exprimare a dorinţelor faţă de tată iau adesea o turnură mincinoasă, răutăcioasă, calomniatoare, mai mult sau mai puţin cusută cu aţă albă faţă de mamă. Astfel, când tata se întoarce acasă, îi spune: „Ah, ştii, mama este plecată, şi nu ştiu unde este, şi nici

dacă se va întoarce acasă pentru cină”. Alte fetiţe fantasmează până la mitomanie, că au plăcut unor bărbaţi care au întreprins acţiuni sexuale faţă de ele, fantasme pe care nu le verbalizează niciodată faţă de mamă: ele sunt menite să îl facă pe tată gelos, şi să-l provoace să procedeze la fel, la fel dacă nu mai bine decât presupuşii bărbaţi despre care spun că au reuşit să-i seducă. Atitudinile perverse ale fetiţelor sunt, în general, mai mult verbalizate decât cele ale băieţilor, la aceştia fiind în mai mare măsură trăite decât verbalizate. Ştim bine, fetele au limba foarte ascuţită, şi foarte şirete în a-şi atinge scopurile (sau stăpânite de o „foame”, întotdeauna mai mult sau mai puţin orală în genitalitatea lor).

Aceasta se datorează faptului că *fetiţele au descoperit că puterea lor de seducţie ţine de acceptarea lor de a nu avea penis şi de dorinţa lor ca altcineva să li-l ofere*: *nu pentru a avea penis*, *ci pentru a fi stăpâna celui care îl are şi poate să le satisfacă*. Ce ţintă ar putea fi mai bună decât tatăl lor, sau amantul mamei, cel care o satisface pe mama lor? Cum se poate face diferenţa între aceste fantasme, pe care fetiţele le povestesc, şi realitate? Citim constant în ziare istorii de seducţie sexuală şi le întâlnim frecvent în consultaţie. Cum să discriminăm adevărul de fals? Este foarte simplu. Este o mare diferenţă între modul în care descrie, cu detalii realiste, o fetiţă care a fost cu adevărat obiectul unei seducţii, şi cel al mitomanei. Din păcate, aceste fantasme sunt înşelătoare pentru adulţi conduc la urmări sociale traumatizante pentru toţi; şi toţi psihanaliştii au avut în tratament femei ale căror fantasme oedipiene verbalizate au fost investite cu credibilitate de către anturaj, bulversându-le şi ruinându-le viaţa. Sau, dimpotrivă, copii care, supuşi datorită seducţiei imprudente abuzului unui bărbat din familie sau din afara acesteia, nu au putut vorbi la timp, pentru că se simţeau atât vinovaţi cât şi mândri de a fi stârnit atenţia unui adult. Din nou, cred că *rolul şcolii ar putea fi foarte important pentru a oferi*

copiilor legea interdicţiei relaţiilor sexuale între adulţi şi copii, pentru ca realitatea să fie distinctă, pentru copil, de fantasmele sale şi ca, dacă copilul este supus realmente unei situaţii atât de tulburătoare, să ştie să spună adultului: „Dar e interzis"; în general, ei nu au cuvinte pentru a se apăra de avansurile perverse, pentru că nu li s-a vorbit niciodată despre asta înainte de o experienţă care îi găseşte complet nepregătiţi.

Enunţarea prohibiţiei incestului îl face pe băiat să iasă din Oedip, *în timp ce pe fată o face să intre în Oedip*, este saltul în limbaj şi în sublimările orale şi anale de a spune şi a face, prin care să poată să transgreseze interdicţia sau mai degrabă de a-l face pe adult să o transgreseze. Cochetăria ei incită la micuţe cadouri, inele, cercei, coliere, făcute să strălucească, să atragă atenţia bărbaţilor asupra aspectului său, şi pentru a fi invidiate de alte fetiţe. Tatăl şi băieţii continuă să aibă pentru ea o valoare prevalentă şi doreşte să le placă. De asemenea, mai mult decât băieţii, ea este atrasă de oglindă, în care evaluează seducţia aspectului său. De fapt, narcisismul fetelor pentru ceea ce au de arătat din feminitatea lor este trăit mai mult la suprafaţă faţă de narcisismul băieţilor, care trăiesc Oedipul mult mai profund şi în raport cu sentimentele faţă de mamă, şi în rivalitatea pe care o simt faţă de tatăl lor pe care îl iubesc. Activitatea falică a fetei, în calitate de expresie provocatoare şi spectaculoasă, utilizabilă oriunde în societate, acasă, la şcoală, este enormă; din acest motiv fetele reuşesc atât de uşor totul în perioada oedipiană, apoi în perioada de latenţă, după rezolvarea Oedipului, mai ales dacă păstrează speranţa de a place, prin activităţile lor falice, atât femeilor cât şi bărbaţilor. Interdicţia incestului provoacă la fată sublimarea pulsiunilor pregenitale, în timp ce la băiat provoacă în special trezirea pulsiunilor epistemologice. Ceea ce intră în joc pentru el, este problema de a şti - că se poate auzi şi scrie aşa cum „se vede". Vrea să înţeleagă cum este făcută lumea, cum se

poate deveni şef, vrea să cunoască legile care reglementează drepturile oamenilor; în timp ce, pentru fată, este vorba despre „a fi aşa”, de „a părea”, de a place, de a cuceri tot ce se poate pentru a se face preţuită de instanţele tutelare. Defăimarea şi calomnia sunt atunci arme împotriva altor fete, în societate.

Băiat sau fată, *copilul este fragilizat în momentul rezolvării sănătoase a Oedipului*, deoarece, orice ar face, nu este cu putinţă pentru băiat să o seducă pe mamă, iar pentru fată pe tată, cei doi adulţi avându-şi dorinţele ocupate de obiecte sexuale ce se aflǎ altundeva, consortul sau

O persoană din afara familiei, metresa tatălui[42], cum spun copiii care le aud pe mamele lor plângându-se prietenelor lor. Copilul nu are mai puţină nevoie de protecţie din partea părinţilor, în orice caz de protecţia adulţilor care îl susţin; are nevoie de tutelă educativă pentru dificultăţile care-i vor ieşi în cale în societate. Interdicţia dorinţei sale genitale în familie îl împinge spre dorinţa de a se integra în categoria lui de vârstă; spre amiciţii auxiliare, cu fiinţe umane de acelaşi sex cu al său, marcaţi de aceeaşi dificultate ca şi ei în raport cu părinţii lor. El va căuta să cucerească, din rândul fiinţelor umane de sex opus, obiecte din partea cărora, îndrăgostindu-se, va fi mândru să obţină privilegii senzuale şi sexuale, eventual o iubire împărtăşită; dar va întâlni atunci şi rivalitatea pentru acelaşi obiect din partea celor de acelaşi sex. Deplasarea socială a Oedipului colorează viaţa socială a copiilor, în special la şcoală, deşi se aflǎ în faza de latenţă în raport cu preocuparea sexuală genitală ca atare. Preocupările afective sexuate şi căutarea narcisică a plăcerilor parţiale nu dispare niciodată.

42 N.A.: Există multe ambiguităţi imaginare, în special la fete, privind cuvântul „metresă", când mamele îl folosesc în faţa lor pentru a vorbi despre rivala lor în inima soţilor. Cuvântul „metresă" („metresse") l-a înlocuit dealtfel pe cel de „învăţătoare" (institutrice) în vocabularul şcolar.

O parte din copii nu au trăit cum trebuie Oedipul sau ieşirea din acesta, *datorită absenţei unei castrări*, vreau să spun prin absenţa unei verbalizări a prohibiţiei realizării dorinţei sexuale în familie, care eliberează dorinţa în vederea realizării sale în afara mediului familial. În absenţa ocaziilor frecvente de a vedea alţi copii, părinţii lor dorind să îi păstreze doar pentru ei în zilele de concediu, aceşti copii caută să aibă animale domestice, atât pentru a le iubi cât şi pentru a le face dependente de ei. Acestea pot fi pisici, câini, animale de companie, hamsteri, şi uneori chiar cai, care plac foarte mult copiilor atunci când sunt blânde. Asta nu înseamnă însă că, aceşti copii, cu timpul, nu vor ajunge să rezolve şi să „iasă" din Oedip; dar o vor face mai târziu, căci animalele sunt ca obiectele lor tranziţionale de altă dată, care îi leagă imaginar de mama-sân. Aceste animale pe care le place să le alinte, să le mângâie, şi de care se fac iubiţi, cărora le comandă şi le fac să se teamă, sunt pentru ei obiecte tranziţionale ale relaţiei lor senzuale difuze cu părinţii dinaintea rezolvării Oedipului: înainte de a-şi fi dat seama că nu este nicio speranţă pentru un viitor fecund şi dorinţa genitală cu părinţii iubiţi. Dealtfel, acest ataşament faţă de animale poate deveni un scop al sublimărilor care, mai târziu, să se constituie într-o vocaţie legată de lumea animalelor. Nu vreau să spun că orice relaţie bună cu animalele este pentru oameni semn că imaginea lor corporală nu a ieşit din situaţia oedipiană. Dar este cazul atunci când iubirea stăpânului izolează animalul de indivizii din aceeaşi specie, din nevoia narcisică a copilului de a avea un confident afectiv şi tăcut.

După Oedip, în perioada de latenţă, rolul adulţilor, părinţi, educatori, radical diferit de cel al prietenilor şi colegilor, rămâne foarte important pentru copii atunci când au eşecuri, dificultăţi narcisice, când întâmpină dificultăţi în relaţiile lor amicale sau amoroase. Modul de a reacţiona al adulţilor poate susţine sau culpabiliza copilul atunci când suferă. El este sensibil la atenţia discretă a prezenţei caste,

compătimitoare, a adultului care, fără reproşuri sau discursuri moralizatoare, îl ascultă. Dezvoltarea încrederii în sine, inclusiv în şi prin situaţiile de eşec, este posibilă pentru copil atunci când părinţii lui sunt atenţi şi securizanţi, şi mai ales sunt încrezători în ei înşişi. Un tată care spune copilului lui: „Vei reuşi, pentru că eşti fiul meu şi al mamei tale, iar noi suntem persoane capabile, deci, şi tu eşti o persoană capabilă, chiar dacă, pentru moment, îţi este greu”, nu este un tată care „face morală”, ci un tată care susţine moralul: şi copilul are nevoie în aceeaşi măsură să fie felicitat atunci când e cazul. La fel şi în cazul fetei care suferă şi se plânge mamei sale: „Băieţii nu mă iubesc, sunt urâtă, n-o să-mi găsesc niciodată un soţ. - Ba da, răspunde o mamă compătimitoare, îţi vei găsi un soţ drăguţ, pentru că şi tu eşti o fată drăguţă. Tatăl tău este drăguţ, şi avem o fată drăguţă. Pentru moment, n-ai avut succes, dar vei avea data viitoare. Şi tu vei fi o persoană drăguţă”. Şi să-i indice atuurile reale pe care le are, în acest joc al vieţii. Doar prin recunoaşterea de către părinţi a propriei lor valori şi, în acelaşi timp, prin dragostea şi încrederea de care dau dovadă faţă de el, copilul se simte valorizat şi susţinut pentru a-şi depăşi eşecurile păstrându-şi încrederea în sine, legat tocmai de faptul că este copilul acestor părinţi.

Această încredere, *afecţiune*, *acest interes cast*, *am putea spune*, *al părinţilor faţă de copil*, *sunt de neînlocuit după Oedip*. Întrucât afecţiunea părinţilor este necesară copilului tocmai atunci când, ştiind că îi este definitiv interzisă intimitatea sexuală şi senzuală cu ei, crede că nu mai are nicio valoare în ochii lor, că nu mai este iubit, şi se crede chiar rejectat. Discursul moralizator, ca şi intimitatea unei tandreţi consolatoare, sunt nocive pe termen scurt şi lung, deoarece copilul trebuie să continue să se elibereze de dependenţa parentală. Rolul dificil al adulţilor este de a contribui la această emancipare eliberatoare prin afecţiunea lor veritabilă.

APORTUL NARCISIC AL CASTRĂRII OEDIPIENE CA ELIBERATOARE A LIBIDOULUI

Ce se întâmplă, după Oedip, cu narcisismul, deci cu etica şi relaţia subiectului cu propriul corp? Ce se întâmplă cu imaginea inconştientă a corpului?

Pentru a distinge bine efectele narcisice proprii ce se află la baza dorinţei conform legii interdicţiei incestului, cu alte cuvinte când este acceptată castrarea genitală oedipiană, numim narcisism *secundar* nivelul de relaţie cu sine însuşi pe care subiectul îl atinge în momentul în care a depăşit această etapă structurantă a ultimei castrări. Această ultimă castrare este iniţiatoare în viaţa socială. Ea este oferită de părinţi atunci când pot şi ştiu să o facă, susţinuţi fiind, în acest efort, atât în ce-i priveşte pe ei cât şi pe copil, de Idealul Eului parental şi dragostea castă pentru copiii lor.

Este cert că părinţilor care în copilăria lor au primit la timp castrarea oedipiană de la părinţii lor, adică bunicii copilului, le este mult mai uşor decât altora să îşi asume acest travaliu educativ. De aceea, rolul în societate, al educatorilor şi profesorilor, este important, ca auxiliari ai părinţilor, pentru a *susţine copilul în depăşirea modurilor de raţionament şi afectivitate pre-oedipiene şi oedipiene*. În special pentru a iniţia şi susţine copilul ai cărui părinţi, ei înşişi deficitar castraţi oedipian, trăiesc în mod ambiguu relaţia lor de iubire cu copilul, relaţie care poate fi filică sau fobică (mângâieri sau lovituri), resimţită de copil ca incestuoasă datorită interesului pe care părinţii îl poartă corpului şi emoţiilor pe care asta i le creează. Să revedem întreaga evoluţie a acestui narcisism din copilărie.

1. Narcisismul primordial este legat de asumarea în fapt, de către nou-născut, a castrării ombilicale. Faptul că în ansamblu a supravieţuit naşterii, descoperind autonomia respiratorie şi cardio-vasculară, însoţită de olfacţie şi peristaltismul tubului digestiv în totalitate.

2. Narcisismul primar rezultă din experienţa oglinzii care revelează copilului chipul său. Această experienţă a oglinzii

este concomitentă sau consecutivă cunoaşterii corpului său ca sexuat, masculin sau feminin, şi asta în manieră definitivă, creând distincţia între posibil şi imposibil care nu depinde de voinţa părinţilor.

3. Ceea ce adaugă interdicţia incestului, sursă a unui narcisism diferit, pe care noi l-am numit secundar, este împiedicarea pulsiunilor sexuale în societate de a rămâne în afara unei legi umanizante: de a rămâne, ca să spunem aşa, animalice, instinctuale (cum spune copilul: „N-am făcut-o intenţionat!”). Dorinţele, de-acum înainte, vor trebui să fie stăpânite de către copil, făcând diferenţa între a gândi şi a acţiona. El învaţă să acţioneze în numele său, ceea ce constituie identitatea sa de subiect în grupul social. Este angajată responsabilitatea sa în comportamente. Se simte obligat de el însuşi, cu riscul de a-şi pierde valoarea în proprii ochi dacă nu îşi stăpâneşte propriile dorinţe şi dacă acţionează sub presiunea impulsurilor simţite fără a înţelege şi motivaţiile lor.

Începând din momentul castrării oedipiene, copilul trebuie să ştie *conştient*, în realitate, că dorinţa sa, în aspectul său genital - ca a tuturor fiinţelor umane, adulţi şi copii, fără distincţie de rasă sau vârstă - şi plăcerile intimităţii sexuale corp-la-corp şi ale fecundităţii cu rudele apropiate, îi sunt definitiv şi pentru totdeauna interzise. Primele sale obiecte heterosexuale şi homosexuale, tata, mama, bunicii, fraţii, surorile, fiind obiecte incestuoase, trebuie să renunţe la ele, aşa cum şi acestea au renunţat la realizarea fantasmelor lor senzuale în ce-l priveşte. Ori, trebuie ştiut, şi orice copil simte asta, că *tocmai scopul incestuos l-a susţinut*, *permanent în cursul promovării sale umanizante*. De la naştere, dorinţele şi motivaţiile sale au fost focalizate de mama, tatăl, şi rudele apropiate. Şi iată că acestea conduc la o asemenea angoasă de prădare şi viol eviscerantă, sau de castrare şi de moarte, în funcţie de sex, de dominanta pasivă sau activă a pulsiunilor sale, ca şi în funcţie de idealul său şi de plăcerile senzuale aşteptate de

receptivitate sau de emisivitate, ale violenţei propriilor pulsiuni, încât trebuie să renunţe, pentru a supravieţui, la erotismul şi la etica incestuoasă a narcisismului primar. De fapt, ceea ce, până atunci, caracteriza dinamica dorinţei copiilor, care amestecă fantasma cu realitatea, era de a fi susţinuţi fără să-şi dea seama de dorinţa incestuoasă, mergând, fără să ştie, spre exclusivitatea dorinţei genitale a părintelui de sex opus, fără a renunţa însă nici la narcisismul lor fundamental de subiecţi, nici la destinul lor viitor de fecunditate în calitate de indivizi.

Atunci când, fără ca părinţii să-şi dea seama, dau satisfacţie copilului, pulsiunilor sale erotice incendiare, printr-o relaţie corp la corp pe care el se străduieşte să o menţină, fie prin mângâieri, culcându-se în patul lor, situaţie la fel de tulburătoare erotic ca şi violenţele corporale pe care îi constrânge să i le aplice, copilul riscă să regreseze şi să nu reuşească să îşi menţină coeziunea între imaginea corpului şi schema corporală corespunzătoare vârstei sale, coeziune care îi permite atât să rămână subiectul istoriei sale cât şi să-şi câştige statutul uman. Acest statut uman, copiii îl cuceresc asemuindu-se părinţilor lor. Dar ei nu înţeleg că singura asemuire umanizantă este acceptarea legilor ce reglementează exercitarea pulsiunilor în acţiune între oameni. Ei cred că această asemuire umanizantă constă în a imita, a mima acţiunile adulţilor, ca şi cum adulţii ar juca un rol pe care trebuie să-l reproducă şi ei. Oare asta provine din capcanele limbajului verbal în ceea ce are el stereotip, inclusiv rolurile, şi din gesturilor de amabilitate?

Cuvintele rostite de adulţi sunt aceleaşi cu cele folosite de copii, dar experienţa lor fiind diferită, ele nu semnifică o trăire de acelaşi nivel. Prin intermediul imaginii corpului care subîntinde cuvintele copilului (şi pe care copilul o relevă în şedinţe prin desene, în special prin comentariile pe care le face), putem să înţelegem acest fenomen de

ambiguitate şi neînţelegerile dintre copii şi adulţi[43]. Există nenumărate astfel de exemple. Să cităm doar unul: „a iubi" pentru un copil în stadiul oral înseamnă a băga în gură, aşa cum face cu hrana primită; apoi, după înţărcare, „a iubi" este semnificat nu prin canibalism sau muşcătură, ci prin mimica sărutului. Bine crescut, sărutul copilului tinde să devină silenţios şi folosit ritual în familie. În ce priveşte săruturile zise de dădăceală, aplicate zgomotos pe obrajii sau fesele copilului, putem îndrăzni să credem că sunt, pentru ei ca şi pentru ele, în acelaşi timp o aluzie la plăcerile canibalice şi un fel de a trage vânturi în preludiu la defecare? Alt exemplu: îmi amintesc de o reuniune mondenă la care, copiii vorbind între ei după ce spuseseră bun venit invitaţilor, doi dintre aceştia făceau schimb de opinii: „Ai văzut, doamna căreia i se spune general, ce udă când pupă!". Această doamnă dădea într-adevăr săruturi umede din cauza protezei dentare. Dar un părinte îngrozit le-a spus: „Tăceţi, nu vă daţi seama ce spuneţi!" - Nefericite cuvinte!

În lupta sa pentru a conserva în felul său asemănarea cu adultul, pentru a cuceri un statut uman, *nevroticul refulează pulsiunile necastrate în diferitele stadii*, *fără a putea nici să le pună în act nici să le fantasmeze*, *până la înfrângerea dorinţei însăşi*. *Este ceea îi ce aduce şi suferinţa şi demnitatea*.

Este şi diferenţa faţă de psihotici, *al căror narcisism nu mai suferă în urma pierderii asemănării umane privind plăcerea de a pune în act pulsiunile*. *Nu mai face distincţia între a fantasma şi a gândi*, *a fantasma şi a acţiona în realitate*.

Dacă, prin intermediul narcisismului, copilul renunţă în cursul diferitelor castrări la manierele juisante primare de satisfacere a pulsiunilor sale, este şi pentru că oamenii

43 N.A.: Un băiat de opt ani, neştiind cum a fost născut şi aflând asta de la mama lui, a reacţionat îngrozit: „Dar este necivilizat să naşti, eşti văzută complet dezbrăcată!" (sic!).

adulţi sunt pentru el, atunci când e mic, o imagine de sine valoroasă; am spus bine: adulţii de cele două sexe, înainte de castrarea primară; apoi urmează adultul model de un singur sex. Atunci când copilul ajunge la castrarea oedipiană, imaginea a ceea ce credea că trebuie să devină pentru a-şi afirma identitatea, nu mai este asemănarea, ci o totală identificare cu părintele de sexul său, luându-i locul, puterile şi prerogativele. Îşi dă seama că, până atunci, se înşelase. *Trebuie să se identifice cu supunerea părintelui în faţa Legii*, *şi nu cu imaginea părintelui*, *nici cu modul său afectiv de a se prezenta altora şi lui-însuşi*.

Copilul subiect trebuie să primească, de la un alt subiect, castrat ca şi el în raport cu dorinţele incestuoase, recunoaşterea anticipativă a valorii erotice - în ochii săi momentan eclipsată - a corpului său, a sexului, a persoanei sale, a demnităţii sale de bărbat sau femeie în devenire: deoarece, orice ar face, nu îşi poate îndeplini dorinţele, incestuoase până atunci, şi inseparabile pentru el de faptul de a-şi iubi părinţii sau de a fi iubit de ei. Nu mai ştie, nu mai înţelege ce este plăcerea de a iubi şi de a fi iubit.

Ori, *castrarea oedipiană survine în viaţa copiilor în perioada căderii dinţilor de lapte*. Când se văd în oglindă, se consideră jalnici, şi foarte adesea, li se spune: „Oh, ce urât eşti aşa[44] !”

---

44 N.A.: Trebuie ca cineva, din afara familiei să îl asigure că faţa şi persoana sa sunt în continuare capabile să suscite dragostea şi dorinţa. A nu fi ca mama sa pentru o fată, sau ca tatăl său pentru un băiat, a nu deveni asemănător cu ei ca aparenţă, conferă copilului statutul de subiect şi îl asigură că va deveni bărbatul sau femeia pe care naşterea sa îl prefigura. Este important să i se explice asta bine (aici din nou ar fi rolul şcolii); pentru că până la asta, copiii trăiesc cu speranţa iluzorie de a deveni o copie conformă a modelului lor şi această speranţă, au atribuit-o chipului lor de copil sau comportamentelor lor, permanent validate de plăcerea sau neplăcerea pe care o făceau părinţilor lor. Acum li se poate releva sensul uneori contradictoriu pe care îl are a onora părinţii şi a-i iubi sau a fi iubit de ei, când a iubi nu înseamnă „a le face plăcerea" celor dragi. Fără integrarea interdicţiei incestului, a face plăcere este ambiguu şi poate fi pervers.

Căderea dinţilor în visele adulţilor este o formă curentă de figurare a angoasei de castrare. Căderea dinţilor, aceşti dinţi mediatori ai pulsiunilor orale active şi sadice, a marcat în schema corporală acceptarea oedipiană, mutaţia narcisismului primar în narcisism secundar. Regularea economiei libidinale inconştiente pe care înainte de Oedip am putea-o descrie ca o homeostazie între Se, Eul, şi Eul Ideal, păstrată de un pre-Supraeu. Această economie este modificată pentru că Eul nu mai are un Eu Ideal: un Ideal al Eului, care nu mai este reprezentat de o persoană existentă, i-a luat locul ca scop de atins ce susţinea motivaţiile conştiente şi inconştiente ale dorinţei. Dacă persoana sa continuă să trăiască, să crească, nu mai este un pre- Supraeu care era întotdeauna legat de entitatea tutelară care avea grijă să controleze actele copilului, şi de care depindea. Acum, este un Supraeu articulat pe fantasmele pe care şi le-a creat el însuşi în momentul dorinţei imposibile pentru obiectul incestuos, fantasme de castrare sau de moarte pentru băiat („banii sau viaţa!"), fantasme cu bărbaţi ce-i agresează corpul sau violare eviscerantă a sexului pentru fată, viol în care o femeie poate fi executantul complice al bărbatului. Acest Supraeu, moştenitor inconştient atât al pre-Supraeului cât şi al fantasmelor provocate de interdicţia incestului, ca efect dinamizant ce-l împinge pe copil să iasă din cercul strâmt familial pentru a cuceri în realitatea socială obiecte licite, sau mai degrabă neinterzise dorinţei sale de iubire şi senzuale cu conotaţie genitală. Trebuie verbalizat copiilor faptul că această dorinţă nu numai că nu este interzisă, dar că este legitimă şi valabilă, dacă nu este aplicată urmăririi obiectelor incestuoase.

Pentru copiii care au primit această castrare, anii perioadei de latenţă vor fi utilizaţi pentru a face astfel de cuceriri care să-i valorizeze în faţa băieţilor şi fetelor de vârsta lor. Adolescenţa, cu puseul fiziologic al pubertăţii, relansează dorinţa în manifestările sale la nivel de genitori şi de afecte

de iubire pentru obiectele dezirabile. Asta confirmă, întărind, narcisismul secundar care incită tânărul bărbat sau fată să se valorizeze în societate: atât pentru a-şi întări propria imagine cât şi pentru a cuceri dreptul unei întâlniri corp-la-corp cu obiectul iubirii, triumfând asupra rivalilor sau rivalelor. Această fantasmă de a reuşi în orice eventuală relaţie amoroasă şi sexuală non-incestuoasă susţine narcisismul secundar al subiectului începând din faza de latenţă, şi în continuare după pubertate.

Deci bariera bine pusă de tată şi de mamă dorinţei incestuoase a fiului sau fiicei lor, *este cea care eliberează energiile libidinale ale copilului pentru viaţa sa în afara familiei*. Această interdicţie, căreia şi ei se declară supuşi la fel ca şi copilul, dintr-o dată, înnobilează copilul şi îl plasează la nivel de cetăţean. Îi permite liberul joc al pulsiunilor sale în societate, începând cu momentul din care se exprimă în cadrul regulilor. Începând din acest moment, jocurile cu reguli sunt foarte importante; ca şi acceptarea faptului că jocul poate fi mult mai amuzant dacă nu se trişează, chiar dacă uneori e foarte obositor să nu câştigi, când se întâmplă ca soarta, sau abilitatea, să-l facă pe celălalt să câştige. Asta se va manifesta şi în alt mod. Plăcerea se îndreaptă spre efort, muncă, învăţarea a tot ceea ce permite înţelegerea lumii, pe ceilalţi, legile naturii, ale schimburilor între oameni, şi tot ceea ce valorizează copilul în categoria lui de vârstă, devenită mult mai importantă decât Tata, Mama, fraţii şi surorile. Este important aici ca Tata-Mama să suporte că au pierdut mult în importanţă pentru copilul lor. Dacă vor să îl înveţe pe copil respectul care li se datorează, o pot face doar oferindu-i exemplu şi respectându-l ca persoană. Copilul lor, în orice caz, nu le „datorează” nimic. Ci faţă de copiii lui - devenit părinte, tată sau mamă - va face ceea ce părinţii lui au făcut pentru el (sau ea).

Dacă, dimpotrivă, părinţii revendică, în perioada de latenţă, şi mai mult la adolescenţă, o datorie de iubire şi

recunoştinţă, este în dauna copilului lor; şi, prin efectele pe termen lung ale acestei culpabilităţi, în dauna nepoţilor lor. Unii părinţi îşi pervertesc copiii vorbind permanent despre sacrificiile făcute: aceste „sacrificii” sunt de fapt inerente responsabilităţii lor de părinţi şi nu antrenează deci niciun fel de datorie din partea copiilor faţă de ei.

Perioada de latenţă implică la început o latenţă fiziologică. Volumul părţilor genitale, importante proporţional la nou-născut, cum este capul în raport cu corpul, rămâne acelaşi, pentru un corp de fată sau de băiat de opt, nouă ani. Puseul pubertar, acompaniat de dezvoltarea rapidă a organelor genitale şi a caracterelor sexuale secundare, face să revină în imaginar reprezentările dorinţei cunoscute în momentul iminentei castrări oedipiene: ca şi cum adolescentul şi adolescenta ar trebui să retrăiască în câteva zile sau săptămâni etapele semnificative ale evoluţiei lor din copilărie până la Oedip.

Aptitudinile constructive şi culturale, dobândite în cursul perioadei de latenţă, pentru plăcerea narcisică şi de asemenea, uneori, pentru a triumfa asupra unui sau unei rivale, se reorganizează şi se orientează spre ceea ce numim o vocaţie. Este dorinţa cu scop mai îndepărtat de aşi consacra forţele şi a se înarma pentru a juca un rol în societate. „A ieşi” este cuvântul magic al adolescenţilor.

Ei doresc să îşi asume propriile nevoi şi să trăiască separat de căminul parental, nu numai pentru a fi liberi şi disponibili să-şi frecventeze prietenii de acelaşi sex şi diferit fără a fi supravegheaţi, dar şi pentru a lua parte la viaţa civică şi socială. Valoarea muncii continuă să fie apreciată în funcţie de plăcerea procurată, indiferent de efortul consacrat; dar banii procuraţi de sarcinile şi eforturile, chiar neplăcute, pentru nevoia imediată de eliberare de tutela parentală, încep să conteze şi ei; este munca „alimentară”, cum se spune. Din acest motiv dificultăţile economice actuale din ţara noastră, cu un şomaj ridicat, sunt dramatice pentru tineri, şi mulţi regresează la un narcisism pregenital.

Imposibilitatea licită de a scăpa de părinţi câştigând bani prin munca sa, subminează sensul vieţii inerent pulsiunilor genitale şi contrazice pulsiunile anale de a face care ar valoriza adolescentul în categoria sa de vârstă dacă şi-ar găsi de lucru. Asta explică în mare măsură mica delincvenţă juvenilă ce pare să se generalizeze şi traduce dificultatea în care se află tineretul nostru. Cum să obţină banii pentru a trăi sub un acoperiş propriu, şi pentru a putea aduce obiectul dorinţei sale, să trăiască în doi, în cuplu, dacă nu au posibilitatea să muncească? Cum să dobândească plăcerea, necesară pentru conservarea narcisismului, dacă numai plăcerile pasive - de aşteptare răbdătoare - sunt autorizate, când nu au de lucru? Dorinţa pasivă nu onorează băiatul care doreşte să cucerească o fată, şi pare să privilegieze doar aspectul atractiv al fetei.

Dorinţele pasive articulate pulsiunilor pregenitale, spre exemplu erotismul olfactiv, se asociază cu eterul sau, mai oneroasă, cocaina; erotismul oral, înseamnă a bea, drogul; erotismul anal, imaginaţia fals creatoare vidă, şi mulţi dintre tineri pică în aceste regresii pasive.

Există, din fericire, posibilitatea de a utiliza pulsiuni active, socializate: muzica, dansul, descoperirea şi dragostea pentru natură, sporturile; dar şi acestea costă bani, de unde marea dificultate actuală, chiar şi pentru tinerii care au trecut prin furcile caudine ale diferitelor castrări, şi care au fost umanizaţi prin educaţie, dar care se devin în cursul adolescenţei lipsiţi de interese culturale, şcolare, şi tineri adulţi, într-o dificultate socială care nu le permite să îşi asume nici propria subzistenţă nici dezvoltarea sexuală, căreia împreunarea, chiar trecătoare, i-ar da sens. Ori, regresiile la pulsiunile anale active, împreună cu angoasa lipsei de speranţă, conduc la violenţă.

3. Patologia imaginii corporale şi clinica analitică

PRIMELE RISCURI DE ALTERARE A IMAGINII CORPULUI

Putem porni de la ceea ce constituie aici un fel de lege generală. O fiinţă umană poate, fără a avea anomalii

neuromusculare sau neurovegetative, să se găsească în imposibilitatea de a-şi structura prima sa imagine corporală, şi chiar de a-şi menţine narcisismul fundamental. Este suficient să fi suferit rupturi deformante ale relaţiei precoce cu mama, fie în cursul vieţii fetale simbiotice, fie în cursul vieţii de sugar, această perioadă în care echilibrul diadei mamă-copil este esenţial pentru devenirea sa umană.

In cursul sarcinii

Am putea fi surprinşi că sunt posibile astfel de rupturi în cursul unei sarcini altminteri sănătoasă fiziologic şi supravegheate de medic. Este însă ceea ce regăsim în sfera premizelor arhaice a structurilor copiilor sau adulţilor paranoici. Aceasta se poate produce, spre exemplu, la un copil în cursul gestaţiei căruia mama a pierdut o persoană dragă, dacă acest şoc a făcut-o să uite, timp de câteva zile, de sarcină: acestei uitări, a cărei amintire doar ea o are, este foarte posibil să-i regăsim ulterior urma în reacţiile paranoide ale copilului. Această observaţie nu a fost posibilă decât în cursul psihanalizelor. Nu putem însă să o generalizăm. Trebuie înţeles că ceea ce atinge relaţia simbolică vitală despre care vorbesc aici, nu este o ostilitate conştientă a mamei faţă de fetus, ţinând fie de ceea ce nu-şi doreşte, fie că el o parazitează. Nu înseamnă nici clasicele vărsături incoercibile; căci aceste atitudini de corp în dificultate sau de conştiinţă afectivă în dificultate pe parcursul sarcinii, aceste manifestări şi afecte, oricât de negative ar părea, nu sunt în mai mică măsură dovada că legătura simbolică libidinală mamă-fetus nu numai că nu este uitată de conştientul mamei, dar se menţine în inconştientul ei şi o mobilizează până în afectivitatea conştientă a sentimentelor destinate copilului1.

Menţinerea acestei legături prin dorinţă inconştientă între fetus şi genitoarea lui, şi invers, permite copilului să-şi trăiască sănătos viaţa fetală. Nu este deloc la fel dacă, aşa cum menţionam, mama uită că este însărcinată. De fapt

această uitare este imposibilă oricărei femei gestante, şi asta chiar şi în timpul somnului. Pentru orice femeie, o astfel de uitare ar părea contra naturii. În realitate, este vorba despre un traumatism psihic puternic al gestantei, care a zguduit-o până în privinţa sensului vieţii sale; poate chiar, pentru a avea efect asupra fetusului, după cum observăm în unele cazuri, a făcut-o să-şi uite propria existenţă, şi chiar a soţului sau a iubitului. Există astfel de traumatisme psihice în cursul gestaţiei - uneori complet uitate de către mamele care au adus pe

'N.A.: Să nu uităm că, negative sau pozitive, afectele, în sens libidinal, sunt vii, şi deci operaţionale, dinamice.

lume copii psihotici de la naştere - pe care le regăsim în cursul travaliului psihanalitic. Aceste cazuri sunt cu siguranţă rare; sau cel puţin, este rar ca fetusul să nu moară printr-un avort sau o naştere prematură, cu toate complicaţiile sale.

La naştere

Un fenomen similar se produce la copiii a căror mamă suferă o hemoragie în cursul travaliului. Este pericolul care-i aşteaptă pe copiii care nu se nasc prin cezariană în caz de placenta *proevia1* şi care îi supravieţuiesc. Ei se află ca într-o ruptură a legăturii simbolice cu mama, ca şi ea în relaţia simbolică cu ei, în cursul orelor în care aceasta este în pericol de moarte, copilul însuşi fiind în reanimare. Ruptura legăturii cu mama este suferită retroactiv. Dacă dificultăţile lor psihosociale îi aduc într-o cură psihanalitică, descoperim că aceşti copii trăiesc ca şi cum ar fi murit la naştere. Coeziunea subiect - imagine a corpului - schemă corporală n-a putut să se constituie, pentru că, pentru ei, a se îndrepta spre viaţă însemna riscul de a muri. De asemenea, ceva s-a rupt în legătura simbolică a mamei cu nou-născutul ei, pentru că în momentul naşterii bucuria a făcut loc angoasei unei morţi iminente. La acest „blanc relaţional” al genitoarei faţă de copilul ei, mergând uneori până la ignorarea sexului copilului înainte de a intra în

comă, se adaugă adesea, din partea iubitului femeii, a genitorului copilului, fantasme ucigaşe la adresa noului-născut care a cauzat pericolul de moarte pentru mama sa.

Dacă mama sfârşeşte prin a muri consecutiv acestei naşteri dramatice după un anumit timp de intimitate cu sugarul, aceasta poate

'N.A.: Placenta este implantată la nivelul istmului şi a colului uterin, regiune care trebuie să se dilateze în cursul naşterii.

avea efectul de a interzice copilului să se structureze într-un narcisism primordial coeziv. Aceste două şocuri succesive pentru copil - naşterea cu risc vital, apoi moartea mamei - provoacă ruptura primei legături umanizante, care nu va reuşi, pentru mult timp, să fie deplasată, şi să se reconstituie cu alte persoane din familie; în special dacă una dintre ele preia locul mamei decedate. De fapt, foarte adesea în astfel de cazuri, doliul familial îl face pe copil să poarte culpabilitatea de a-şi fi ucis mama. Desigur, nimeni nu-i spune asta. Dar modul de a-l privi şi a-l îngriji, cuvintele triste care înconjoară leagănul lui, creează un climat depresiv, resimţit de către noul-născut care este întotdeauna de o sensibilitate extremă la toate afectele care îl privesc. Este ca un ucigaş şi incestuos în acelaşi timp: violator inconştient, deci, a două tabuuri ale umanităţii, pe care orice copil trebuie să le construiască după înţărcare şi după castrarea anală (care este, să reamintim, deambularea autonomă).

Pentru sugarul a cărui mamă moare precoce din cauza unui accident, când îl alăpta şi se ocupa de el, ceea ce se petrece este că mama ia cu ea, ca şi cum era din totdeauna ataşat de ea, acest sân care, în concepţia pe care o poate avea un copil, a plecat odată cu ea. Şi ia cu ea în acelaşi timp cu acest sân, neştiut de nimeni, dacă pleacă fără a putea ea însăşi să verbalizeze copilului că îl încredinţează altei persoane, gura relaţională şi lingvistică a copilului, o parte din nasul său, din buzele sale, din bronhiile sale, din

limba sa, din auzul său, din mirosul său, care sunt solidare imaginar cu sânul dispărut împreună cu mama: vocea ei, mirosul ei, tactilitatea ei vitală. Moartea precoce a unei mame care se ocupa complet de copilul ei suprimă locul relaţiei în corpul copilului, care făcea medierea pentru copil la limbaj şi la existenţa umană pe care acest adult unic i-o procura. El continuă să existe ca mamifer, dar a pierdut ceea ce, uman, în mod unic, îl anima: mama sa. Ceea ce mănâncă în el, este „Se”;

dar suptul nu mai înseamnă regăsirea plăcerii cunoscute şi recunoscute, el-ea, ea-el. Narcisismul sugarului, fată sau băiat, este profund rănit, fisurat am putea spune, şi foarte fragilizat în viitor. Sunt două niveluri la care este rănit:

1. Rana în relaţia subiectului cu propriul corp, pentru că imaginea corporală este amputată într-o zonă erogenă plecată cu mama, şi care era olfacţia, deglutiţia copilului. Această imagine a corpului îi poate fi redată dacă îi putem readuce, dacă putem spune aşa, material sau subtil mirosul mamei rămas în hainele sale. Ceea ce revine la viaţă atunci, este corpul său. Imaginea sa de bază, a corpului propriu; este imaginea funcţionării, posibilitatea suptului; în timp ce, fără mirosul mamei, nu mai ştia, spre exemplu, nici să sugă nici să înghită.

2. A doua rană, traumatismul cel mai profund, este pierderea relaţiei interpsihice care exista deja, uneori foarte puternică, între sugar şi mama sa. Aceasta rană nu poate fi reparată sau depăşită decât prin cuvinte autentice, spuse de cineva pe care copilul îl ştie ca fiind în acord cu mama şi cu tatăl lui, şi care îi vorbeşte despre încercarea prin care au trecut, el şi mama lui. Travaliul psihanalitic cu sugari separaţi precoce de mama lor, indiferent de motive, moarte, boală sau abandon, arată că, dincolo de hiatusul imaginii funcţionale erogene, există un hiatus al relaţiei de la subiect la subiect. Cuvântul singur poate, în mod simbolic, restabili coeziunea internă a copilului; dar nu putem, dacă dorim sa ajutăm copilul să depăşească

această încercare, să facem economie cu privire la durerea sa. Copiii, sugarii, noii-născuţi, înţeleg cuvintele, uimitor, nu ştim cum, atunci când le sunt spuse pentru a le comunica adevărul care-i priveşte; cuvintele care relatează despre faptele petrecute, fără judecată de valoare.

Când sugarul supravieţuieşte acestei iminente morţi simbolice pe care a riscat-o în zonele erogene şi până în fiinţa sa dornică de comunicare, consecinţa reziduală minimă a acestor evenimente traumatizante şi mutilante este retardul şi defectele de vorbire, acroşajele de palat făcând imposibilă parţial sau complet pronunţarea fonemelor. Sunt ţipete constituind expulzii continue de sunete; sau, dimpotrivă, absenţa totală a sonorizării, prin moartea simbolică a laringelui ca zonă a plăcerii active pentru modulările de comunicare[45].

PERIOADA ORALA

ÎNAINTEA ACHIZIŢIEI MERSULUI ŞI VORBIRII ÎNŢĂRCAREA, DIFICULTĂŢILE SALE

Ceea ce se poate desprinde, ca învăţătură cu valoare generală, din studierea traumatismelor precoce, este că întotdeauna se produc efecte negative ca urmare a unei înţărcări nereuşite. *Nu s-a produs înţărcarea*, adică separarea de acest corp-la-corp până atunci constant la fiecare masă: separare resimţită ca dureroasă de-o parte şi de alta, şi semnificată, urmată de revenirea mamei care mângâie, vorbeşte despre înţărcare, dar nu mai dă să sugă.

---

45 N.A.: Această moarte simbolică parţială, fără îndoială clasabilă ca simptom isteric precoce, nu trebuie confundată cu pulsiunile de moarte ale individului, pentru că sugarul nu este încă individuat, iar subiectul - prezent de la naştere - nu putea să-şi fi investit propriul corp cu dorinţa sa unificată. Corpul său este parte constituantă a unei diade mamă-copil. Ceea ce se aseamănă, în acest caz particular, cu pulsiunile de moarte ale subiectului doritor ce este, pierzând uzajul laringelui, sugarul salvează individuarea viitoare a copilului. Este ca şi cum ar fi plecat cu mama sa acest loc al comunicării sonore cu ea. Să fie aceasta o deplasare de la placentă asupra laringelui, ca separare de placentă la naştere, prima etapă a individuării?

Dacă nu s-a produs acest „travaliu” care este înţărcarea, atunci s-a produs o separare bruscă şi, în plus, fără explicaţie. De asemenea, apar întotdeauna dificultăţi relaţionale cu mama, dar acestea sunt negociate cu ea în jurul achiziţionării mersului şi al autonomiei, care ajută copilul să-şi dezvolte narcisismul individual. Traumatisme se pot produce şi în cursul acestei perioade (zisă de castrare anală). Când, spre exemplu, mama procedează la educare sfincteriană severă, fără a permite medierea deplasării plăcerii excretorii spre plăcerea manipulării tuturor obiectelor nepericuloase aflate la îndemâna copilului. Castrările, naşterea şi tăierea ombilicului, înţărcarea şi hrănirea altfel decât prin corp la corp cu mama, autonomia şi satisfacerea nevoilor în mod autonom când copilul dobândeşte posibilităţile motorii, toate acestea trebuiesc mediate - cuvinte, mici incidente, complicităţi, bucurii şi dureri - pentru a se face lent şi nu abrupt: nici absolut fără conflict, nici absolut fără cuvinte. Aceste întâmplări *fără* (conflict, cuvinte) sunt cele care provoacă tulburări grave de non-structurare ale personalităţii copilului.

În cazul extrem al înţărcării prin abandon sau prin moartea mamei, ceea ce-i rămâne sugarului ca subiect doritor se manifestă printr-o regresie a comportamentului, datorită persistenţei fantasmelor anterioare traumatismului constituit de ceea ce aş numi o înţărcare sălbatică, în locul unei înţărcări umanizante. Originea arhaică a ceea ce a contribuit la constituirea imaginii prehensive a gurii şi limbii, în comunicarea atât a dorinţelor cât şi a trebuinţelor, poate reapărea întrun mod ce face să involueze posibilităţile schemei corporale legate până atunci de imaginea inconştientă a corpului în comunicare cu mama. Laringele şi cavitatea bucală pot pierde, cum am amintit, aptitudinile sonore pe care pruncul le dobândise anterior.

Se produce atunci intrarea într-un mutism psihogen fără atingerea auzului. Dar putem să asistăm şi la aparenta pierdere a recunoaşterii vocilor familiare din anturajul

copilului; acesta devine nu doar mut, dar şi ne-auzitor psihogen. El nu mai aude vocile umane, cuvintele, ci doar zgomotele vieţii. Anulează ceea ce i se spune, dar receptează referinţele utile pentru supravieţuirea sa, eliminând din atenţia sa oamenii care-l înconjoară. În ceea ce priveşte imaginea corporală cea mai arhaică, imaginea respiratorie, prin care se articulează ritmurile cardio-vasculare vegetative şi liniştea somnului, ea poate fi alterată prin suferinţa afectivă născută din destrămarea dureroasă a legăturii mamă-copil. Putem explica banala patologie a jenei respiratorii bronşitice sau a supraîncărcării cavităţii vizibile cu scurgerile de muci pe care atâţia copii au nevoie să le ţină sub nas, ca o tentaţie de întoarcere la imaginea prenatală în care această regiune, cavitatea bucală şi căile respiratorii, încă neerotizate, erau scăldate în lichidul amniotic ce securiza imaginea corporală fetală. În ce priveşte copiii zişi psihotici, muţi, instabili, închişi în incomunicabilitate sau în suferinţa psihică, aceştia au rareori o funcţionare organică alterată. Subiectul, care a fost la originea încarnării lor în momentul conceperii şi care a supravieţuit momentului naşterii, pare absent. Dar unde se află? În orice caz, nu-şi asumă, prin intermediul imaginii corpului, o schemă corporală care trăieşte independent, ca un specimen anonim al speciei. Când subiectul se desolidarizează de corpul său, asistăm tocmai - în ceea ce mă priveşte - la ceea ce eu numesc pulsiunile de moarte ale subiectului. Care nu trebuie confundate cu dorinţa de a omorî un alt corp sau pe cel propriu. Este doar un fel de retragere a dorinţei subiectului, care pare să se odihnească după travaliul de a trăi cu corpul său în realitate; ca şi cum sar reduce la un punct focal în care ritmurile de întreţinere vegetativă a corpului sunt bine menţinute, conservând perenitatea subiectului momentan în „vacanţă” în raport cu libidoul. Vedem asta, la unii dintre aceşti copii, când adulmecă totul şi care nu fac niciodată nimic cu obiectele mirosite, pe care, uneori le adună pentru a le lăsa apoi să

cadă. Ei miros corpurile, picioarele persoanelor care se apropie de ei. Am putea spune că sunt în căutarea obsesivă a unui miros: poate cel al căii genitale a mamei lor, mama arhaică; poate cel al naşterii lor, care i-ar face să se regăsească în calitate de subiect al dorinţei, al comunicării interpsihice. Uneori, verbalizându-le ipoteza pe care o elaborăm cu privire la sensul căutării lor, vedem - într-o privire intensă adresată în profunzime ochilor noştri - că ceva adevărat cu privire la suferinţa lor îi trezeşte pentru o clipă la o relaţie umană, care nu are însă urmare.

Astfel de *disocieri bruşte şi durabile ale imaginii corpului de subiect*, *imposibil de reparat*, *se întâlnesc frecvent ca urmare a spitalizărilor precoce şi a schimbărilor succesive a persoanelor care îngrijesc copilul înaintea vârstei la care stă în şezut şi a deambulării voluntare*, adică înainte de patru luni, şi apoi între patru şi nouă, zece luni. Copilul regresează la o stare în care trebuinţele vitale sunt satisfăcute de un anturaj cu care nu mai are schimburi subtile, prin limbaj, nici mimice nici motorii. Devine autist. Pulsiunile dorinţei rămân fără ieşire, se simbolizează teratologic în halucinaţii ale unor maxilare periculoase undeva în spaţiu. Să fie aceasta propria lui gură pe care şi-a pierdut-o, şi, sub forma vocalizelor terifiante, halucinate, să fie propriile ţipete pornite în spaţiu, care rămân în afara timpului, în manieră halucinatorie? Totul făcând tabloul unei simptomatologii fobice majore la copilul mut şi psihotic. Fantasma sau amintirea corpului său purtat în braţele mamei dispărute se manifestă ca o cerere, o tentativă de comunicare gură la sân, nelegate la o imagine inconştiente coezive, cerere nerecognoscibilă *a priori* de către observator. Pentru acest subiect, inconştient legat probabil încă la un pre-Eu mutilat de mama lui, „Tu” pare să fie redus la ceva din imaginea erogenă şi funcţională a apucării cu maxilarele, cum este fără îndoială legănarea sa permanentă, lipsită de plăcere şi de sunete. El se apucă uneori de propriile braţe, antebraţe sau mâini, care au

rămas fetişuri ale sânului matern în propriul corp, singurele amintiri garantând o relaţie de alăptare asociată sânului şi braţelor materne ce semnificau dragostea. În clinica copiilor psihotici se confruntă cu astfel de copii auto-devoratori, de fiecare dată când aceştia simt (dar unde?) mai mult decât de obicei muşcătura suferinţei lor, imposibilitatea unei comunicări pierdute, şi o terifiantă singurătate psihică de infirm în orice formă de limbaj.

Orice fobie corespunde unor imagini parţiale arhaice care utilizează pulsiuni ale subiectului actual pe care nu şi le recunoaşte ca fiind ale sale, şi care sunt proiectate în lumea înconjurătoare. Această simptomatologie fobică precocisimă şi defensivă invadează din aproape în aproape tot libidoul copilului. Chiar dacă ajunge să utilizeze, să traducă, să fixeze angoasa şi imageria fobică, care dacă ar putea fi împărtăşită şi înţeleasă de adult, ar putea linişti copilul, angoasa nu permite, când starea fobică este atât de precoce, exprimarea acestor pulsiuni şi împărtăşirea umanizantă cu un altul din lumea exterioară. Autismul se agravează atunci pe zi ce trece, urmărind jugularea fobiilor, interzicând dorinţei urmărirea oricărui obiect, fără a reuşi asta, pentru că trăirea este însoţită permanent, la fiinţa umană, de o funcţie simbolică, iar aceasta, prin imageria disparată a obiectelor parţiale lipsite de intenţie, devine din ce în ce mai terifiantă[46]. Fobia devine persecutorie şi copilul cade în stări psihotice grave. Autismul traumatic pe care îl descriem poate să apară fără a-l putea raporta clar la un incident petrecut în realitate. Poate fi o separare precoce şi bruscă de mamă. Se datorează întotdeauna, fără îndoială, unui traumatism simbolic, adăugat unei dificultăţi petrecute în realitate sau care o acompaniază. Aceste dificultăţi, întotdeauna asociate unei castrări, au rămas non-simboligene, şi din această cauză suferă sugarul. Dificultatea sugarului este dealtfel adesea concomitentă cu

46 N.A.: Dorinţa obligă subiectul să-şi deghizeze nevoile - ca şi cum ar fi dorinţa unei alte persoane invizibile.

dificultăţi trăite de mama care îl îngrijeşte, care, din acest motiv, este în mică măsură atentă la copilul său altfel decât pentru îngrijirile materiale urgente - hrană, schimburi -, dar fără cuvinte, mângâieri, sau discriminarea fină a ceea ce se întâmplă cu el şi care ar fi alertat-o altădată. Este vorba, de fapt, de absenţa unei structurări, provocând mutilări parţiale ale imaginii corpului? Travaliul psihanalistului, prin acceptarea transferului pulsiunilor de moarte asupra persoanei sale, în astfel de cazuri de debut de psihoză, este de a decodifica sensul uman etic pervertit în comparaţie cu primul sens uman etic reprezentat de dorinţa de a comunica. Avem de-a face, la copilul psihotic, cu o dorinţă prudent preventivă în raport cu orice relaţie în realitate. Ca şi cum subiectul, la acest copil, ar răspunde spunând: „Dacă eu exist nu, nu, nu, oricărei prezenţe” (pericolul eventual de a comunica şi deci al unei eventuale rupturi secundare dureroase), „nu sunt prezent, nu sunt vizat, deci nu mai risc nimic”. Desigur, spun asta pentru a înţelege mai bine aparentul non-transfer al copilului asupra terapeutului. Dar, din momentul în care terapeutul înţelege inteligenţa acută a unui copil psihotic şi modul său de rezistenţă în faţa suferinţei, i se poate vorbi despre asta, fără a-l culpabiliza pentru masca pe care şi-o pune: indiferenţă, mutism, acţiuni animalice. Este ajutat astfel să se regăsească în calitate de subiect uman şi subiect al dorinţei sale, este ajutat să accepte din nou umanitatea sa rănită în schema corporală şi să reconstruiască, graţie transferului, o imagine a corpului în raport cu schema corporală, ca şi cum ar ieşi dintr-o vrajă.

Copilul psihotic este locul unei veritabile tumori a simbolizării, să spunem al unei tumori imaginare construite de *o funcţie simbolică ce a funcţionat în gol şi fără nicio posibilitate de relaţionare cu alt om*. Pentru că omul vizat de pulsiunile copilului lipsea, iar dacă era prezent corpul acestuia, psihic era de neatins pentru copil, şi deci ca şi cum ar fi fost singur.

Sunt fenomene aproximativ asemănătoare cu cele pe care le întâlnim în ceea ce a fost numit, după Spitz, hospitalism. Acestea survin la copiii care suferă schimbări numeroase, ale persoanei care îi îngrijeşte sau ale instituţiilor în care se află, în primele zece luni de viaţă, dar în special în primele şase luni, care sunt decisive. Putem vorbi şi de hospitalism burghez, când bebeluşul este lăsat de părinţi în grija mai multor femei plătite succesive, adesea frustrate sexual de viaţă, care îl cresc ca pe un animal sau ca pe o plantă, fără cuvinte adresate persoanei sale în afara celor privind trebuinţele sale, fără respect pentru părinţii lui, uneori chiar cu ostilitate faţă de aceştia, pe care el o moşteneşte.

La toţi aceşti copii cronic sau succesiv traumatizaţi precoce, pulsiunile orale şi anale pasive se satisfac solitar, într-o manieră pe care suntem nevoiţi să o calificăm drept masturbatorie imaginar invizibil, deci sub o formă inobservabilă; ea poate fi olfactivă, optică (strabismul, spre exemplu), labială, glotică, linguală, rectală sau micţională, caracteristice pentru erotismul regiunilor parţiale în epoca acestor stadii precoce. Acest erotism îi face să elaboreze fantasme de corp-la-corp cu mama absentă pentru care propriul corp-lucru le serveşte pentru a o simţi prezentă în singurătatea leagănului. Banalul supt al degetului, pentru majoritatea copiilor, dar care devine un fel de pasiune inveterată la anumiţi copii, este cu siguranţă aici una din manifestările cele mai puţin grave, fiind compatibilă cu dezvoltarea ulterioară spre o nevroză obişnuită. Imaginaţia bebeluşului, care este susţinută de toate dorinţele normale pentru vârsta lui, nu are aici ca referinţă stabilă decât momentele aportului de hrană sau îndepărtării excrementelor, şi îngrijirile legate de toaletă şi manipularea corpului său ca obiect al adultului. Acest mod de creştere, când este lipsit de bucurie împărtăşită şi de cuvinte, ceea ce se întâmplă cu anumite mame, face din copil un obiect şi nu permite subiectului doritor, în special pre-Eului limbajului verbal pe care îl reprezintă virtual, să se construiască prin

schimburi de percepţii complice cu celălalt. Dacă acest copil se dezvoltă aşa, în singurătate, până la descoperirea prehensiunii manuale, activitatea masturbatorie necesară, asociată suptului policelui, se fixează la un obiect imposibil de numit pe care îl ţine la nas, îl suge, îl respiră, fiinţa sa lăsându-se absorbită complet de aceste senzaţii pe care, astfel, şi le procură[47].

Acest obiect imposibil de numit constituie un fetiş arhaic al relaţiei sale cu mama care alăpta ce a fost indispensabilă pentru securitatea sa, şi acest fetiş este metafora, pentru acest copil, pentru el-mama lui, ca promişi unul altuia pentru corp-la-corp, ca şi pentru supt etern. Absenţa ocazională a acestui fetiş, singurul simbol al subiectului în relaţie de continuitate cu mediul înconjurător cunoscut, securizant, raportat la entităţile tutelare din spaţiul maternant, aruncă copilul în cea mai teribilă angoasă. Cunoaştem această angoasă a copiilor care nu au la culcare micuţul lor obiect tranziţional; dar dacă mama este prezentă şi îi consolează, le permite să regreseze în prezenţa ei, cu cât se vorbeşte mai mult cu ei despre pierderea acestui obiect, cu atât mai repede vor ieşi din această regresie reactivă în raport cu pierderea. Ceea ce este grav, este când copiii nu au decât acest obiect rămas din trecutul lor, şi nimic altceva, nicio formă de relaţionare prin care să se refacă relaţia cu mama lor, nici jocuri, nici cântece nici cuvinte. Astfel de copii se află în mare primejdie, dacă îşi pierd fetişul vreo clipă. În scurt timp cad progresiv, fără ca cineva să-şi dea seama de asta, secundar acestui fapt. Atâta timp cât aveau acest fetiş, erau relativ în relaţie cu lumea. Odată fetişul dispărut, ei intră progresiv într-un autism care duce cu gândul la un fel de

---

47 N.A.: Winnicott a numit acest obiect „obiect tranziţional", a studiat funcţia lui securizantă în creşterea copiilor. Îl putem compara cu jokerii din cărţile de joc, ce pot fi folosiţi ca înlocuitori ai tuturor cărţilor care lipsesc, raportate în mod particular la atu (în cazul nostru mama, „Totul" pentru bebeluşul ei).

somnambulism. Pulsiunile arhaice orale nu pot fi înlocuite de pulsiuni anale şi pregenitale în raporturile cu persoana care îl îngrijeşte sau cu alte persoane. Subiectul pierde anumite componente ale imaginii corporale care legau dorinţa sa de corpul său, şi ajung să prezinte tulburări somatice (în special insomnii) şi tulburări digestive, însoţite de stări critice. Astfel de stări provoacă la părinţi fantasme de proastă îngrijire din partea celei în grija căreia se afla copilul şi s-a îmbolnăvit. Copilul este dus la spital, în observaţie, şi apare reacţia în lanţ a copiilor traumatizaţi prin pierderea obiectului care înlocuia mama; pierderea operează ca şi cum ar fi fost o separare de mama însăşi aşa cum am descris-o mai sus. Toate aceste tulburări precoce ale comunicării antrenează întotdeauna sechele, chiar dacă copilul a reuşit să depăşească situaţia. Rămân întotdeauna unele anomalii ale limbajului în sensul larg al termenului. Schema corporală, corespunzând vârstei sale, şi neintersectându-se cu mediatizările necesare elaborării unei imagini a corpului corespunzătoare, are drept consecinţă un retard psihomotor şi un retard în limbaj.

Ce sunt atunci mediatizările simbolice necesare? Le-am văzut: sunt percepţiile auditive, vizuale, tactile, informatoare, venite de la mama reacţionând la copilul său, fiind atentă la bucuria şi suferinţa bebeluşului său, şi vorbindu-i. În afara îngrijirii corporale indispensabile, a hranei şi schimburilor, adresate de mâinile mamei corpului copilului, a purtării corpului copilului de către corpul mamei, cuvintele acesteia, cântecele, legănările, mângâierile, dojenirile sale, întregul limbaj al inteligenţei inimii mamelor, atunci când nevroza nu a sterilizat, prin angoasa de a fi femeie, căile intuiţiei materne.

Fiecare bebeluş, născându-se, suscită în femeia pe care o face mamă sursa familiară, izvorâtă din relaţia cu propria mamă şi tată, din adâncurile copilăriei sale timpurii, ce alimentează relaţia sa de mamă cu fiul sau fiica, influenţată în plus de relaţia actuală de iubită a bărbatului care este

sau nu tatăl copilului ei. Acest bebeluş, fată sau băiat, suscită la această femeie, care se ocupă de el, cuvinte aparţinând sufletului său, care stârnesc zâmbetul şi inima copilului, şi care fac spiritul său să se deschidă spre ascultare: în acelaşi mod în care, părăsind matricea corpului acestei femei, a provocat apariţia laptelui, laptele lui, şi care îi place, pentru a-şi continua dezvoltarea. Această dialectică corp-sufletspirit a fetusului, apoi a sugarului cu mama sa, este înrădăcinată în fiziologie; dar la fiinţa umană, fiind în acelaşi timp simbolică, se elaborează o componentă psihică inter-relaţională care este metafora. Astfel că, pentru fiecare fiinţă umană, relaţia cu mama sa, sursa propriei existenţe, pare să-şi aibă rădăcinile în ceea ce, în lipsa altui termen numim „sacru”. Este o evidenţă resimţită deopotrivă etică şi estetică, pentru orice fiinţă umană la contactul cu natura şi frumuseţea sa. Acest sacru, îl învăluie prin lumina de pe chipul aplecat asupra sa în primele sale ore de viaţă, în primele zile ale experienţei sale.

Orice mamă este atât modelul medierii împăciuitoare a trebuinţelor, dar şi, datorită articulării dorinţelor cu trebuinţele, sursă a confuziei între trebuinţe şi dorinţe. În funcţie de care au fost particularităţile emoţionale ale mamei pe care copilul le-a remarcat, intuite în cursul primelor dureri şi bucurii uitate din viaţa sa, centrate în jurul ei, se elaborează o sensibilitate reactivă, sensibilitate ce s-a ombilicat în visul de a exista, iniţial indus de mamă, şi care, acest vis, zi după noapte, de a se regăsi şi de a se continua, devine realitate.

Auzim adesea spunându-se: „Femeia asta nu este o bună mamă”. Este o propoziţie absurdă. Nicio mamă nu poate fi declarată bună sau rea. Ea este mama, deci în ea s-a înrădăcinat temeinic, din moment ce nu este mort şi a supravieţuit aceste aşa zise mame rele. Că a suferit din acest motiv, este altceva; dar, încă o dată, nu există nici mamă bună nici mamă rea, ci există mame care susţin mai

mult sau mai puţin narcisismul în depăşirea castrărilor care sunt pentru fiecare experienţe necesare în construirea propriei identităţi.

În jurul acestor prime percepţii ale mamei noastre, aşa cum am simţit-o şi fiind pentru noi viaţa - chiar dacă ne aflam în suferinţă şi era greu - s-a ombilicat visul nostru de a exista. Acest vis, acest lung vis al copilăriei noastre timpurii, pe măsură ce noi creştem, este reluat de gândirea noastră agăţată de câteva sclipiri ale culorilor amintirilor, legate de privirea, ascultarea, cuvintele, evenimentele care, pentru noi, sunt asociate ideii de mamă. Acest simţ al „sacrului”, legat de ideea de mamă, este pentru fiecare dintre noi o instanţă atât masculină cât şi feminină. Pare surprinzător să spunem asta, din moment ce orice mamă este femeie. Cu toate acestea este suficient să ne gândim la toate construcţiile în care fiinţa umană onorează providenţa pentru a vedea că le încununează prin forme cu referinţă falică, domuri şi cupole făcând referire la sâni, turnuri şi fleşe făcând referire la penis. Sunt forme corporale, obiecte parţiale „sacre” ale corpurilor părinţilor noştri, percepuţi ca gigantici. Propriile noastre pulsiuni active şi pasive se proiectează în formele genitoare şi tutelare ale acestor adulţi magici, care ne trimit la sursa vie a fiinţei noastre, am putea spune la acel coit iniţial al conceperii noastre, care asociază permanenţa conştiinţei de sine fructului viu al unei hierogamii; uniune fecundă şi permanentă a pulsiunilor sexuale active şi pasive sublimate, începând cu cele mai arhaice şi până la cele mai recente. Pentru a mă exprima altfel, fiecare dintre noi, bebeluş, total dependent de adult, nu poate supravieţui decât potolindu-i-se setea şi foamea, şi protejat de pericolele lumii exterioare. Aceste două condiţii sunt asigurate de mamă, cu sânul său, de tată, cu vigilenţa sa devotată şi protectivă. În ce-l priveşte pe bebeluş, el caută sânul vital şi forţa protectoare. Bebeluşul este în postură libidinală pasivă în raport cu aceste două instanţe două

instanţe parentale pe care le resimte şi pe una şi pe cealaltă ca active faţă de el. În timp ce este fatalmente pasiv în corpul său, el simte în suflet o dragoste arzătoare activă pentru această instanţă parentală cu dublu aspect protector în ochii săi. Aceşti stăpâni atotputernici ai spaţiului, aceste două corpuri falice mişcându-se ca doi aştrii animaţi, îi percepe ca fiind dotaţi cu prelungiri mângâietoare şi palpabile ce domnesc parcă magic într-un spaţiu în care el se simte complet neputincios, abandonat bunăvoinţei lor şi puterii lor discreţionare. Prin chipul luminat de vocile care îi vorbesc, prin strălucirea din ochii lor, siguranţa îşi face loc în spiritul lui fragil, care fără prezenţa lor iubitoare şi securizantă ar fi pierdut în indiferenţa elementelor naturale ce îi constituie corpul, un corp care, fără ei, ar fi lipsit de repere ale spaţiului şi timpului. Nu este de mirare că, deveniţi adulţi, în continuare neputincioşi în faţa creaţiei, oamenii construiesc casele de rugăciuni cu forme estetice falice masculine şi feminine.

Mama este şi prima informatoare credibilă cu privire la pericole, şi mesager al iubirii care, dăruită de ea, nu poate fi luată înapoi. Dar ea poate fi şi cea care aduce moartea. Nu bărbatul este reprezentantul morţii în inconştient. Ci femeia este, pentru că de la ea provin satisfacţiile ce fac subiectul să îşi uite corpul şi pe copil propria făptură. Când este flămând, îl alină, când este înspăimântat, îl linişteşte, simte că a devenit ea, dar tocmai la ea trebuie să renunţe - atât fata cât şi băiatul. Ea nu ia înapoi ceea ce i-a dat, dar el, copilul, trebuie să se îndepărteze de solicitudinea ei începând de la un anumit punct în dezvoltarea lui, şi să refuze să îi ofere plăcerea pe care ea i-o cere de la un anumit moment, care este, cel mai târziu, cel al Oedipului. De aceea eu cred că mama poate fi atât simbolul vieţii cât şi al morţii.

Poate acesta este motivul pentru care copiilor psihotici le este teamă de mama lor, când o regăsesc, pentru că cea pe care o regăsesc, nu este cea pe care o caută, mama

arhaică, şi nici percepţia pe care o aşteaptă pentru a se regăsi. Între momentul în care s-au separat şi cel în care se regăsesc, ea nu mai este aceeaşi. Am văzut cum separarea precoce şi de lungă durată a unor copii de mama lor, între cinci şi nouă luni poate să-i facă pe anumiţi copii să intre în autism. Ei se tem să se lege din nou de ea ca şi cum, pentru ei, ea ar întruchipa moartea. Menţinerea unui subiect în căutarea unei plăceri arhaice pierdute o face pe făptura umană inadaptată pentru vârsta sa, fără limbaj pentru altcineva, fără complicitatea din priviri, fără regăsirea jocurilor motorii dinaintea traumatismului. Uneori, se mişcă fără încetare fără vreun scop, instabil, cum se spune. Uneori, dimpotrivă, el este complet imobil, încremenit, stuporos. Nu acceptă să fie distras de la obiceiurile stereotipe decât de tensiunea trebuinţelor sale de a defeca, sau de a mânca, indiferent ce. Jocul cu propriile excremente pare singura distracţie care ar avea un anumit sens pentru el. De fapt, el supravieţuieşte ca un copil neînţărcat de o mamă fantomatică, moartea, care îl ameninţă şi pe care, pentru a o conjura, o mimează, ca şi cum ar deveni, uitând de sine, altul, cum e mama sa, care, atunci când era mic, îl alina. Există, la fiecare, unul din aceste niveluri mai mult sau mai puţin arhaice, şi mai mult sau mai puţin stagnante, relicvă a modului de a relaţiona cu lumea şi cu mama dinaintea nivelului narcisic Eu-Tu şi a limbajului verbal, şi apoi cel de Eu- Eu-subiect[48],[49].

Anumite retarduri în vorbire sunt de fapt retarduri de limbaj, datorate unei infirmări a dorinţei de comunicare care nu este, din nefericire, recunoscută decât începând cu vârsta mersului. Mi se va spune: începând cu ce vârstă se poate vorbi despre retard în vorbire? Ei bine, de la începutul vieţii orice copil este în stare de cuvinte, nu poate el să

48 N.T.: În text: „Moi-Je" (Fr.)

49 N.A.: Nu este această conştiinţă, la fiecare dintre noi, pe care o calificăm drept nucleu psihotic ?

vorbească prin cuvinte, dar are capacitatea de a înţelege cuvintele, şi este permanent în căutarea comunicării cu celălalt, mai puţin atunci când doarme. Şi are nevoie, permanent, să fie înconjurat de comunicare, dovadă a participării sale în lume; şi chiar şi atunci când doarme, cuvintele nu îl stânjenesc. Non-structurarea sau destructurarea imaginii corporale orale şi anale apare clinic în manieră indubitabilă doar atunci când copilul a atins vârsta mobilităţii autonome; atunci anturajul social alertează părinţii care nu-şi dăduseră seama de nimic la un copil la care, cu toate acestea, obişnuinţa devenise aceea a unui animal domestic ce nu mai comunica nici chiar cu stăpânii săi. Ar fi fost uşor de remediat suferinţa lui, dacă mama, cei apropiaţi, pediatrul, pe care anumite mame îl alertează uneori degeaba - „Vă preocupaţi puţin prea mult de el”, „Asta o să se întâmple de la sine, când va merge la şcoală” - ar fi ştiut să înţeleagă şi să detecteze primele semne ale suferinţei. Absenţa zâmbetului, absenţa privirilor, a lalaţiilor, absenţa căutării mamei de către copil, de comunicare permanentă cu ea, de a o chema, tăcerea unui copil cuminte sau, dimpotrivă, ţipetele continue, stereotipe, iată semnele ce pot fi observate, de cine este atent, la un copil care nu este în comunicare intuitivă, elastică, şi în relaţie, cu adevărat, cu mama sa.

Un bebeluş pasiv, indiferent, despre care se spune că este cuminte, placid, dar care nu reacţionează la mama lui şi la cei din jurul său, lipsit de expresivitate, fără înclinaţie ludică, aparent în permanenţă satisfăcut, dormind când mama îl pune la culcare, mâncând tot ce i se dă - este cu toate acestea îngrijorător. Dar nu pentru mulţi dintre medici. În măsura în care ia în greutate, are scaune bune, şi îi dau dinţii... „Ce vreţi mai mult? spun ei mamei. Este foarte bine”. Şi în acest mod se pregătesc psihozele, cu zgomot scăzut, sau nevrozele precoce, la copii pe care i-am fi putut foarte bine ajuta dacă ar fi fost remarcată la timp suferinţa lor şi de pierderea comunicării, de defectul de

exprimare a acestei suferinţe. La vârsta de dezvoltare la care schema corporală ar fi trebuit să devină mediatorul, în raportul cu altcineva, pentru imaginea corporală, pulsiunile cu dominante active sunt supuse doar satisfacerii trebuinţelor naturale ale acestor copii. Aceste pulsiuni sunt cele care fac să se exprime toate dorinţele sale, deghizate în trebuinţe insaţiabile de a bea sau a mânca, neverbalizate. El bagă totul în gură, obiecte mici, pietricele, excremente, tot ce găseşte. Singurele manifestări ale acestei dereglări, dacă acestea există, sunt cele ale somnului şi ale tubului digestiv. „Mănâncă toate porcăriile!", se spune. Rareori apare diareea, mai adesea vărsături şi constipaţie. Face totul pentru a conserva în interior puţin din spaţiul său de securitate marcat în acest fel cu un minim efort[50]. Dar acest spaţiu dezumanizat, pe care îl înghite şi îl vomită uneori, nu vorbeşte, şi nu îl hrăneşte nici psihic nici afectiv. Crescând, copilul pre-psihotic îşi pune în act dorinţele în manieră compulsivă. Mergând uneori până la extremă: spre exemplu, în tentativele nebuneşti de a fugi de acasă, se rătăceşte, intră în apă aproape până să se înece; n-are niciun discernământ al primejdiei. Comite acte distructive şi jafuri, este periculos pentru el însuşi, pentru propria supravieţuire, şi pentru a altcuiva. Agresează plantele, florile, animalele mici, face, în orice caz, imposibilă acceptarea sa într-un grup mic de copii: tocmai ceea ce mama sa se aştepta să-l facă să iasă din dificultate. Şi întâlnim frecvent, din nefericire, un fel de constatare a „inadaptării" care, în spiritul părinţilor şi a multor medici, se încheie printr-un plasament, adică segregarea într-un mediu pentru „astfel de copii". În cel mai bun caz, o educaţie aşa-zis specializată încearcă, de fapt să adapteze acest Marţian la comportamentul Pământenilor contemporani şi aparent de vârsta lui, dar nu poate promova acest subiect. Ar trebui, pentru asta, lăsat în familia sa, în timpul necesar construirii unui suport în

50 N.A.: A se vedea cazurile clinice următoare, p. 240 şi p. 247.

familie de către un alt mediu de susţinere, şi ocupat acest timp cu un travaliu psihanalitic cu mama şi cu tatăl. În situaţia triunghiulară, psihanalistul, mama-tata sau alternativ unul sau celălalt, şi copilul, dacă acesta acceptă, se poate angaja o psihoterapie psihanalitică. Psihoterapia psihanalitică a unui copil psihotic singur, atunci când familia există, este inutilă. În cazul în care, într-o familie de grefaj, de plasament, dacă vrem, şi ajutat de o psihoterapie, copilul redobândeşte conştiinţa de sine, traumatismul separării de părinţi, fără un travaliu prin cuvinte între copil şi părinţii săi susţinuţi de un psihanalist, împiedică regăsirea subiectului de dinaintea traumatismului. Reprezintă o lacună iremediabilă. De aceea insist atât de mult ca lucrul cu un copil psihotic să nu înceapă doar cu el singur; este necesar mai întâi un travaliu cu părinţii, apoi cu părinţii şi copilul, înainte de a gândi orice altă soluţie educativă.

Nu este vorba încă de o educare, nici de o reeducare, ci de a regăsi o autenticitate, distinctă de viaţa imaginară a mamei cu privire la fetus, apoi la bebeluş, şi de viaţa imaginară a tatălui cu privire la copil, şi apoi de viaţa imaginară a copilului în raport cu părinţii lui, urmând evenimentele relatate de adulţi şi pe care le-au trăit toţi trei. Sunt în joc, pentru mamă, relicvele filiaţiei sale, după cum am arătat în toate cazurile de maternaj; la fel, pentru tată, de relicva filiaţiei sale cu mama sau cu tatăl său, în funcţie de faptul că este vorba de o fată sau un băiat psihotic. Travaliul psihanalitic cu un copil psihotic, constă în repunerea în funcţiune a unei comunicări între cele trei persoane - tata, mama, copilul - a scenei sale primitive. Transferul psihanalistului asupra copilului lor, ajută părinţii. Modul său de lucru, căutarea interlocutorului prizonier în închisoarea pe care copilul a construit-o modifică, uneori sub ochii lor, obiceiurile stereotipe ale copilului. Întrebaţi ce este cu copilul lor de către această persoană diferită, psihanalistul, care se interesează cu adevărat de viaţa şi

istoria sa, părinţii pot să constate atunci că o relaţie diferită se stabileşte între acest adult şi copil. Asta reabilitează în ei speranţa unei relaţii umane cu copilul. Această speranţă o pierduseră zi de zi, în faţa gravităţii unei stări pe care, până atunci, nimeni nu o înţelegea. Asta nu vrea să însemne că în ziua de azi psihanalistul înţelege mai multe. Dealtfel nu asta este important. Important este ca, el, copilul, să se regăsească. În cadrul acestui travaliu psihanalitic, părinţii pot să înţeleagă, pornind de la ceea ce simt ei înşişi, interferenţele, în suferinţa pe care o constituie copilul psihotic, a relaţiei lor cu el, şi suferinţa pe care o reprezintă pentru alţi membrii ai familiei, în special pentru fraţii şi surorile lui, dacă are, în timp ce, până atunci, nu îşi dăduseră seama de nimic. Şi, deja, acesta nu este unul din micile avantaje şi roade ale psihoterapiei copilului psihotic, chiar dacă nu se ajunge la a-i reda bucuria de a trăi ca cetăţean liber şi autonom, şi ca ceilalţi membrii ai familiei, fraţii şi surorile, să nu păstreze o amintire traumatică pentru restul vieţii privind suferinţele îndurate de ei datorită acestui copil.

Pentru copilul psihotic în sine, tratamentul psihanalitic poate începe să-şi arate roadele întâi în jurul relaţiilor precoce regăsite, ca cele ale unui sugar cu părinţii lui. Dificultatea provine din faptul că aceşti copii psihotici trebuie să treacă prin frica-panică de a trăi altfel, pentru a ieşi dintr-o angoasă generalizat colmatată. Ei trec, la începutul tratamentului psihanalitic, în special de îndată ce tratamentul începe să acţioneze, prin perioade agresive şi dezorganizări în comportament şi în habitusurile viscerale care, adesea, conduc la suspendarea tratamentului, pentru că aceste tulburări sunt luate drept contra-indicaţii de tratament psihologic, sau ca o maladie organică. Spital, investigaţii, etc., şi ciclul angoasat al adulţilor se reia. Din nou este izolat copilul, în loc să se continue tratamentul în ciuda perturbărilor ocazionale funcţionale sau somatice, pe care psihanalistul trebuie să caute să le înţeleagă împreună

cu copilul, ca un limbaj reactiv la angoasa lui de a se vindeca. Angoasă pe care o comunică părinţilor lui, mamei şi generaliştilor.

Aceste dereglări ale funcţionării somatice în raport cu obiceiurile atât de stereotipe, rigide, de bună sănătate ale copilului înainte de tratamentul psihanalitic sunt, dimpotrivă, în favoarea continuării tratamentului. Ele dovedesc faptul că subiectul, la acest copil psihotic, este în curs de a regăsi comunicarea; dar că, înainte de a putea să exprime asta prin afecte şi cuvinte, reprezentări, desene, modelaj, mimare, jocuri, începe să reacţioneze iniţial prin limbajul funcţional al corpului, acest pre-Eu inconştient. Ar fi de dorit, atunci, pe cât posibil câţi mai mulţi medici să fie informaţi despre psihanaliză, să fie psihanalişti pedo-psihiatri. Este nevoie de generalişti sau pediatri care să îşi asume tratamentul medical funcţional al acestor copii, încurajând în acelaşi timp părinţii şi copilul să continue psihanaliza în ciuda diferitelor dereglări prin care se exprimă suferinţa. Cel care îngrijeşte corpul copilului nu poate să se ocupe şi de psihoterapia lui; dar se poate ca unul să îl susţină pe celălalt, astfel încât copilul să poată continua acest travaliu, dificil desigur, dar care merită efortul: cu atât mai mult cu cât copiii psihotici sunt în general, în spatele măştii lor depersonalizate, fiinţe umane deosebit de inteligente, sensibili şi precoce.

În prezent, mulţi copii prezintă acest tip de problematică de inadaptare precoce, pentru care diagnosticul ezită între nevroză şi psihoză. Se poate spune că psihoza infantilă survine în familiile în care cei doi părinţi au avut de depăşit, fiecare în propria familie, un episod traumatic inconştient datorat relaţiei cu părinţii lor înainte de vârsta Oedipului. Acest episod, refulat de ei, se exprimă la copilul lor în manieră ireperabilă, în afara psihanalizei. În acelaşi timp, putem întâlni copii calificaţi drept psihotici după simptomele pe care le au, a căror stare nu relevă de fapt decât perturbările precocisime ale istoriei lor particulare,

fără a intra în rezonanţă cu traumatismele infantile ale părinţilor.

VIRSTA ORALA, ANALA ŞI PERIOADELE ULTERIOARE PÄNÄ LA CASTRAREA PRIMARĂ

Înainte de a continua cu exemplele clinice, şi pentru ca acestea să capete sensul deplin de ilustraţii ale ideilor mele, cu privire la articularea în fiecare moment a imaginii corpului cu schema corporală, este necesar să rezumăm în linii mari procesul de regresie sau de destructurare din aproape în aproape al imaginilor corpului, proces invers celui de structurare a lor. Să nu uităm că aceste procese privind imaginea corpului sunt întotdeauna, pentru a se dezvolta, dependente de o relaţie afectivă, în timp ce, schema corporală, se poate dezvolta chiar şi în condiţii de suferinţă afectivă.

Îmi cer scuze pentru ariditatea abstractă a anumitor tablouri clinice, dar este o grilă necesară pentru a înţelege ce înseamnă patologia umană. Să ne ferim însă de a concluziona pripit un determinism - care ar fi la limita cvasi-organicistă; pentru că în relaţia prin limbaj între subiectul copil şi anturajul său generalitatea procesului de articulare a imaginii corpului cu schema corporală se limpezeşte ca personalizare narcisică defensivă a subiectului. De asemenea, prin transfer, atât al pacientului cât şi al psihanalistului, reversibilitatea va fi sau nu posibilă în cursul evenimentelor unei psihoterapii. Iată deci ideile generale cu privire la înţelegerea clinică a patologiei din perspectiva imaginilor corpului.

Să reamintim, pentru a avea în minte[51], că imaginea corpului este trinitară: imagine de bază, imagine funcţională şi imaginea a zonei erogene, toate făcând subiectul reprezentărilor senzoriale fantasmate şi comunicabile între subiecţi. Copiii ne relevă existenţa, fie asociată acestei imagini trinitare, reprezentabilă în desen sau modelaj, fie disociată de ea, de o imagine dinamică

51 N.A.: A se vedea capitolul 1, p. 47

lipsită de reprezentare, cu excepţia schiţei unei spirale sau a unei trăsături punctate; imagine dinamică a cărei dorinţă, legându-se de aceasta absoarbe potenţialităţile de reprezentare. Această imagine dinamică, solidară cu subiectul în stare de veghe şi în somnul superficial, devine, se pare, punctiformă în somnul profund, lăsând pulsiunilor de moarte, susţinătoare ale schemei corporale în absenţa oricărei complicităţi a subiectului, satisfacţia lipsită de afectul vreunei absenţe oarecare, şi de reprezentare a împăcării vegetative a organelor.

Cazul lui Nicolas

Îmi amintesc de Nicolas, un copil zis psihotic, care avea aproape şase ani când l-am văzut eu. Avea trei zile în momentul evacuării din Paris. A rămas fără lapte şi fără posibilitatea de a fi schimbat mai bine de două zile, din fericire însă împreună cu mama sa. Amândoi fără apă şi hrană, singuri într-un vagon părăsit de toţi ceilalţi.

Nicolas era ultimul dintr-o familie cu cinci copii; cei patru fraţi mai mari, fete şi băieţi, se pierduseră pentru câteva săptămâni, separaţi de mama lor, fiind evacuaţi toţi patru, în cursul unui bombardament asupra trenului care îi ducea spre tatăl lor, deja evacuat în sudul Franţei odată cu administraţia. Mama şi noul-născut trebuiau să se îndrepte spre un spital, dar au fost duşi în alt oraş decât cel prevăzut. În plus, trenul, foarte curând, se oprise în plin câmp din pricina bombardamentului căii ferate care nu mai permitea înaintarea spre gara prevăzută. Nu mai erau nici oameni, nici vaci, nici apă prin fermele din apropiere. Toată lumea fusese evacuată şi toată canalizarea aruncată în aer. Femeia, despărţită de cei patru copii mai mari, şi îngrijorată pentru ei, a rămas deci singură cu sugarul la sânul rămas fără lapte, după o lactaţie aparent normală, dar pe care angoasa îl stopase. A trăit două zile îngrozitoare, asistând la moartea de inaniţie şi de sete a bebeluşului său, pe care nu-l putea schimba, ea însăşi fiind complet epuizată şi neputincioasă. În cele din urmă lucrurile s-au aranjat, ea şi

copilul ei fiind salvaţi, Nicolas a scăpat de moartea prin deshidratare, şi a crescut. Este ceea ce mama a putut să-mi povestească despre acest copil. Când l-am văzut, avea mai bine de cinci ani şi era psihotic; a putut fi scos din situaţia asta prin psihanaliză. Nu pot povesti aici desfăşurarea acestei cure, dar o menţionez pentru că în istoria acestui caz, zis de psihoză, nu existase nimic patologic în relaţiile mamei sau tatălui, în cursul copilăriei lor, în relaţiile cu părinţii lor. Războiul trecuse peste cele două familii fără sfâşieri sau dolii importante. Cei patru copii mai mari depăşiseră şocul evacuării, şi toţi erau bine. Rămaşi în zona liberă, la ţară, pe timpul războiului, copiii, în special Nicolas, n-au suferit carenţe. Doar că, rămăsese un copil ce părea sălbatic, indiferent, fără însă a se feri privirii. Ceea ce se făcea remarcat imediat la el - o spun ca indicaţie clinică - era o claie de păr dezordonat. Avea o voce aspră, era angoasat, se mişca fără direcţie, ca şi părul său, un du-te, vino, cu coatele îndoite, genunchii semi-îndoiţi, fără a vorbi, dar nu rău, niciodată rău intenţionat, ci imprevizibil. Nu se juca realmente. Se „ocupa” de una de alta, mutând obiectele. Trebuia vegheat permanent să nu se întâmple un incident sau un accident.

Era în 1946, aveam puţină experienţă. Singurul semn pe care îl aveam de la Nicolas că venirile lui la dispensarul unde mă vedea contau pentru el, era că, în dimineaţa respectivă, era în picioare la şase dimineaţa, se străduia să se îmbrace şi o aştepta pe mama lui lângă uşă. A fost unul dintre lucrurile cele mai ciudate, să văd evoluând mai întâi sistemul capilar al copilului. Printre atâtea anomalii şi bizarerii ale copilului, mama nu se gândise să îmi vorbească despre aceasta, care frapa de la prima vedere. Efectele tratamentului au început prin a face părul copilului suplu şi ordonat, spre surprinderea mamei care, în acel moment mi-a vorbit despre asta, şi despre faptul că acesta regăsea un ritm normal de somn, niciodată instalat înainte; apoi treptat, continenţa diurnă, apoi cea nocturnă, mersul cu

corpul vertical, plăcerea de a se juca, exprimarea sentimentelor tandre faţă de mama sa, şi în final cuvintele, iniţial sărace gramatical, dar adecvate pentru ceea ce se petrecea.

Orice infirmare a unei imagini funcţionale, indiferent de motivul şi natura acesteia, când subiectul este animat de o dorinţă, stimulează mai întâi intensitatea acestei dorinţe. În revanşă, dacă această infirmare nu cedează, provoacă apariţia unei imagini trecute a corpului, dintr-un trecut în care satisfacţia legată de alinarea tensiunilor a fost cunoscută şi asupra căreia narcisismul rămâne informat. Subiectul poate, un timp mai mult sau mai puţin îndelungat, să trăiască prin fantasma unei satisfacţii arhaice, până ce vitalitatea reală, prin schema corporală, îşi epuizează complet forţele.

Reprezentarea morţii reale, reprezentare a corpului devenit lucru inanimat, arhaic, ca un obiect fecal, sau un lucru, stimulează toate pulsiunile actuale să se focalizeze în căutarea regăsirii imaginii funcţionale şi a imaginii erogene în căutarea unui obiect; întotdeauna articulat, acesta, unui obiect primar pierdut în realitatea senzorială, dar nu în imaginar[52]. În caz de non-satisfacere, în caz de non-

52 N.A.: Acest fapt este bine ilustrat de finalul curei lui Nicolas: după câteva luni cu şedinţe săptămânale, vindecarea stării psihotice a acestuia s-a anunţat în mai multe şedinţe în care părea să-şi mimeze moartea. Se arunca pe jos, cu mai mult sau mai puţină violenţă, şi rămânea acolo câteva clipe, apoi lua jocul de la capăt. Îmi amintesc, probabil la ultima sau una din ultimele şedinţe (îmi notam), cele mai elaborate fantasme: îmi arăta pe propriul lui corp, înainte de a cădea, abdomenul, în jurul ombilicului, ca şi cum ar fi fost acolo o masă care îl ocupa. Eu: „Ce-i acolo ?" El: „piatră". Apoi, ca şi cum această greutate îl dezechilibra, pica în faţă cât era de lung. Rămânea aşa o clipă, apoi se ridica în patru labe, mergea puţin, apoi se ridica din nou în picioare şi reîncepea. „Faci un desen ?" În mare grabă, Nicolas desenează: „casă, fereastră, un omuleţ" (se arată pe el), cu o enormă pată neagră pe corp. Trasează o linie balistică: corpul cade jos, pe fereastră. Ajuns acolo nu mai există cap, trunchi, braţe, ci un dreptunghi vag cu trei prelungiri, „labe" (ai fi zis că este un câine fără cap şi coadă), pe

adecvare a nici unui obiect la dorinţă, în cazul absenţei persoanei ca obiect total, în lipsa unui obiect parţial asociat acesteia, imaginea dinamică, după ce a încercat o supra-activare rămasă inutilă, în locul aceleiaşi zone erogene, se deplasează asupra unei zone erogene corespunzătoare unei imagini corporale erogene sau funcţionale anterioare. În cazul în care această zonă regresivă a pierdut ea însăşi orice relaţie cu obiectul său arhaic, sau dacă este vorba despre o imagine funcţională, ce nu aduce nicio plăcere, imaginea dinamică pune în tensiune imaginea de bază care, prin definiţie, este lipsită de zonă erogenă. Subiectul se pierde, dacă nu are un obiect pentru dorinţa sa, şi în absenţa unei reprezentări în corpul său a unei tensiuni pentru acest obiect. Suferinţa sa apare atunci ca fiind somatică, nici conştiinţa nici emoţia nu şi-o asumă. Acestea sunt perturbările somnului, fie somnul profund subit, fie criza de epilepsie, fie absenţele.

---

pământ, înconjurat de grafisme mai mult sau mai puţin închise, „bucăţi". Aceste bucăţi, „ce sunt ?" Îmi arată chipul lui, mâinile, sfărâmate în „bucăţi" în jurul „corpului defenestrat". „Cine este ?" Nicolas se arată pe sine şi spune: „Căzut, mort, fără apă, s-a terminat, io nu mai sunt" (în limba franceză.: „Tombé, vieux, mort, l'eau pas là, voilà fini, ma l'a pu"). Ceea ce s-ar mai fi putut scrie: „vis eux mord lo pas là, va las, fi, ni, moi y a plus". Era acesta traumatismul iniţial ? Această scenă nu era „pentru mine", dar îi eram martor. Un fel de mimă zgomotoasă, realizată cu o pasiune susţinută, un fel de joc al Misterului din Evul Mediu. Desenul, realizat totuşi la sugestia mea, nu-mi era arătat, el ilustra mimodrama acestui somnambul. Eu, tânără psihanalistă, eram acolo, acceptam, nu înţelegeam nimic. Nici bună ziua, nici la revedere. Intra, nerăbdător, încordat, şi pleca din ce în ce mai fericit să o regăsească pe mama lui. „Se" vindeca. Nicolas mergea drept pe picioare, spatele încordat, capul liber deasupra trunchiului, în loc să se năpustească precum un mistreţ ca la începutul curei. Îşi găsise repede somnul, apetitul, ca om, apoi continenţa diurnă sfincteriană, apoi urinară nocturnă. Vorbea mai bine, prin cuvinte legate gramatical. Nicolas începuse să îşi îmbrăţişeze tandru mama şi tatăl, să acţioneze în manieră coerentă. Şi în interiorul lui se ordonau subiectul, verbul, complementul.

Atunci când imaginea de bază se disociază de imaginile funcţionale şi erogene, fapt care se poate produce fără o anumită panică prealabilă, avem schema pe care Freud a descoperit-o în nevroze, în privinţa narcisismului secundar, şi pe care a explicat-o în *Inhibiţie*, *Simptom*, *Angoasă*. În situaţiile descrise de el, arată cum simptomele stadiului genital vin din partea pulsiunilor pregenitale care nu se pot exprima decât prin intermediul imaginilor corporale pregenitale. Spre exemplu, în loc de a avea un coit, subiectul, bărbat, este apucat de diaree; în loc de a avea orgasm, femeia are crampe uterine sau greţuri. Simptomul devine oral sau anal, fie prin strângere, ca un sfincter care se contractă, vaginism, fie prin vărsături, rejecţie a unui obiect parţial falic, oral, hrana. Sunt imagini ale corpului orale sau anale puse în joc, ce deviază dorinţa şi refuzând chiar plăcerea acestor pulsiuni regresive spre care s-a deplasat libidoul care refuză imaginea corporală genitală. Totul se petrece în raport cu zona genitală a partenerilor, dar cu imagini fobice orale şi anale. Să remarcăm însă că, toate acestea, uşor interpretabile în termeni de imagine inconştientă a corpului, nu sunt valabile decât pentru indivizi care, în principiu cel puţin, au atins posibilitatea unei asumpţii genitale a imaginii relaţionale a corpului lor, adică stadiul oglinzii, despre care am vorbit anterior[53].

Dar, când este vorba despre un copil înaintea castrării primare, adică înaintea inteligenţei de trei ani, adică înaintea cunoaşterii propriului sex, şi mai mult, când este vorba despre un copil care încă nu merge, înaintea maturizării neurologice a schemei corporale, dacă nu are măcar la dispoziţie salvatorul supt al degetului, frustrările tensiunilor necalmate nu au pentru el, ca loc al angoasei, decât pe cel care-i serveşte ca legătură cu mama, predominant cu simptome de dereglare pe care le-am putea numi vegetative: ale tubului digestiv sau ale cavităţii bucale, encompreza, enureza, sau rinofaringita, otita.

53 N.A.: Vezi p. 150.

Atunci când zonele erogene, faţa, gura, anusul, fesele, legate de pulsiunile orale şi anale, nu mai sunt integrate plăcerii, nici în relaţie de limbaj cu mama (chiar şi atunci când ea nu este lângă el), nici cu imaginile funcţionale (imaginea funcţională orală fiind peristaltismul neperturbat de la gură la anus), nici imaginea de bază corespunzătoare (abdomenul, stomacul, intestinele liniştite), se produce regresia subiectului până la imaginile cardiorespiratorii şi peristaltice perturbate. Poate să apară chemarea la o întoarcere imposibilă la mama fetală în cazul nerecunoaşteri olfactive de sine a copilului, sau chemarea în van a mamei tactile şi vocale, fapt care provoacă anumite crize de astmă, spasmul hohotului de plâns, laringitele şuierătoare. Se întâmplă ca aceste angoase, şi în special evenimentele care le declanşează, să treacă neobservate de către mamă sau, dimpotrivă, să o îngrozească. Ea nu poate atunci reface, securiza, alina, adică să redea copilului său, pentru că nu este alertată sau pentru că este prea angoasată, ritmurile vitale ale vieţii cel puţin fetale, apoi orale, aeriene, din primele zile, purtându-l în braţe, legănându-l, vorbindu-i despre ceea ce se întâmplă şi liniştindu-l. Acest copil suferă şi nu mai are securitatea relaţiei sale de subiect cu obiectul total care este mama sa printr-un obiect parţial specific al acesteia, cum ar fi vocea sau mirosul mamei. Atunci imaginea corpului acestui copil, la care expresiile corpului său bolnav nu sunt verbalizate, sunt lipsite de semnificare, în suferinţa sa de a nu fi suscitat cuvintele şi gesturile de compasiune din partea mamei. Imaginea devine mută pentru el, şi îl reduce la o schemă corporală luptând cu pulsiunile de moarte. Asta este ceea ce se întâmplă prin izolarea copiilor la spital în boxe, lipsiţi de prezenţa frecventă mamei pentru a-i hrăni şi schimba, cu hospitalismul care poate urma dacă această situaţie se prelungeşte: hospitalism la care am făcut deja referire şi pe care îl vom vedea imediat în cazul lui Sebastian. Apar atunci, cel puţin la cei care reuşesc să evite disocierea între

subiect şi imaginea corpului, grave tulburări de caracter, necesitând timp îndelungat pentru a le face să dispară şi niciodată fără regresii.

Dincolo de aceste angoase, întărite de tăcerea mamei sau a persoanei care se ocupă de copil dacă aceasta nu vorbeşte copilului despre evenimentele traumatice pe care le-a trăit sau le trăieşte, traumatismele psihice precoce care sunt legate alterează durabil sau definitiv dezvoltarea imaginii corpului, în special dacă simptomele reactive secundare antrenează, prin nerecunoaşterea sensului de limbaj somatic pe care îl ia suferinţa psihică, prelungirea şederii la spital, desăvârşind ruptura diadei mamă-copil care, prin intermediul simptomelor regresive, încerca să se reconstruiască fantasmatic la acesta din urmă. Aceasta este originea celor mai multe dintre cazurile de copii traumatizaţi precoce în privinţa imaginii lor corporale, care sunt psihoticii; în particular cei care sunt traumatizaţi în imaginea de bază din stadiul fetal sau oral, şi mai puţin grav în imaginea de bază din stadiul anal (imaginea de bază a stadiului anal fiind coeziunea capului, trunchiului, membrelor).

Acest tablou de ansamblu este de o importanţă capitală pentru înţelegerea a ceea ce se joacă în pediatrie, la creşă sau la spital. Vom reţine în special faptul că imaginea de bază este întotdeauna asociată, în originea subiectului, imaginii fetale dinaintea primei castrări, ombilicale, consecutivă naşterii, şi care trimite deci la scena primitivă, la scena conceperii copilului, şi la problema dorinţei originare a acestei fiinţe umane pentru părinţii săi ca şi a lor, nu numai pentru conceperea în momentul dorinţei lor reciproce de iubiţi, dar şi pentru supravieţuirea sa, ca şi pentru acceptarea sexului pe care îl are.

Cazul lui Sebastian: *o intrare în autism la cinci luni*.

Pentru a face mai perceptibile efectele precoce ale dificultăţilor psihotizante ale imaginii corpului, vom intercala aici exemplul unui bebeluş de cinci luni, Sebastian,

ai cărui părinţi au fost nevoiţi să se mute de trei ori într-o săptămână. Părinţii, un cuplu tânăr al cărui unic copil era atunci, aştepta o locuinţă definitivă ce nu era încă gata. Copilul fusese hrănit la sân până la patru luni, şi în acest interval, între patru şi cinci luni, mama îl înţărcase. Acest fapt se petrecuse bine, mama spera să-şi reia lucrul pentru a plăti instalarea în noua locuinţă, şi căutase o femeie care să o înlocuiască, să vină la ea acasă şi să se ocupe de copil. Pentru că trebuise să schimbe locuinţa de două ori în câteva zile şi pentru că locuinţa ce le fusese împrumutată nu era decât temporară, în aşteptarea celei definitive, trebuise să schimbe şi persoana care îngrijea copilul, locuinţele aflându-se în cartiere îndepărtate unele de altele. În câteva zile deci, copilul fusese deja în două locuinţe diferite, şi cu două îngrijitoare diferite. Pentru a proteja pe copil de o a treia mutare cotidiană, mama s-a hotărât să caute o femeie care să poată să se ocupe de copil acasă la aceasta până ce vor avea o locuinţă a lor. Nici mama, nici copilul, nici tatăl, nu cunoşteau noua îngrijitoare, înaintea zilei în care copilul a fost dus la ea, într-o dimineaţă, în timp ce mama, pentru că venise timpul, reîncepea serviciul la care se angajase. Seara, atunci când mama a venit să-şi vadă copilul înainte de a se duce la ea acasă, îngrijitoarea i-a spus: „Copilul dumneavoastră este la spital, a făcut o diaree verde la ora unsprezece. Am mai avut un copil care a murit astfel, aşa că l-am dus imediat la spital”. Fireşte, la spital copilul a fost primit de urgenţă; totuşi, când mama a ajuns acolo, i s-a spus: „Nu am văzut diareea, dar lăsaţi-l pentru observaţie”.

Acestea au fost mărturisirile mamei cu privire la începutul separării mamă-copil. Este un caz pe care eu l-am cunoscut când Sebastian, schizofren mut, avea deja şapte sau opt ani. Nu se aşeza niciodată, ca şi cum asta l-ar fi făcut să sufere. Stătea în picioare sau culcat. Am descoperit atunci, ajutând-o pe mamă să vorbească, ceea ce ea numea constipaţia lui, şi pe care o punea în legătură cu spusele

medicului de la primul spital, în momentul în care Sebastian fusese externat. Ea pronunţase adesea acest cuvânt constipaţie, dar, spunea ea, fără a fi luat în seamă de diverşii medici consultaţi în privinţa lui Sebastian. „Puneţi-i supozitoare”, spunea unul. Cutare medicament, spunea un altul. De fapt, copilul era terorizat că trebuia să defecheze. La fiecare cincisprezece zile, urlând de durere, expulza un scaun imens care, spunea mama, nici măcar nu-l uşura. Medicul la care am sfătuit-o pe mamă să-l ducă pe copil a diagnosticat o fisură anală pe care a tratat-o, apoi, evaluând pericolul spitalizării acestui copil, a procedat, în cabinetul său, sub anestezie generală, în prezenţa mamei, la extirparea unui fecalom mare cât un cap de bebeluş. A trebuit să-şi anuleze toate consultaţiile în ziua aceea, atât era de insuportabil mirosul de putrefacţie în încăperile cabinetului. Copilul purta această putrefacţie fecală, acest corp străin fecal, de ani de zile, de mai bine de patru ani. Doar din timp în timp, făcea o imensă „treaba mare” urlând de durere. Mama spunea medicilor: „Este constipat, asta e tot”. Sebastian refuza orice aliment susceptibil să îl constipe, cum era ciocolata pe care mama şi bunica - oare de ce? - o credeau bună pentru el. era dealtfel un motiv de conflict între cele două femei, această ciocolată pe care Sebastian o refuza. Din momentul în care peristaltismul său a fost restabilit, întâi prin intervenţia medicală, apoi prin tratamentul întreprins cu mine care îi verbalizam tot ce se petrecuse, în prezenţa mamei sale, Sebastian a putut să se aşeze şi să se bucure să mănânce orice. Dar toate acestea, din nefericire, nu însemnau că se vindecase de psihoza sa. Trăia însă, deja, într-o manieră mai agreabilă, era mai puţin angoasat.

Să revedem geneza acestei psihoze. Deci la cinci luni fusese dus, fără a i se explica, lui, care era foarte prezent, la o dădacă pe care nu o cunoştea, şi Sebastian se dereglase în imaginea sa digestivă peristaltică, fără îndoială în mod secundar, datorită faptului că se văzuse rejectat şi

lăsat succesiv la trei femei într-o săptămână. A treia femeie avusese în grijă un bebeluş ce murise de toxicoză, care debutase printr-o diaree. Ea se îngrozise în prima zi din pricina unui scaun diareic făcut de Sebastian la ora unsprezece dimineaţa. L-a dus la spital unde l-a lăsat într-o rezervă pentru observaţie. Seara, îngrozită de către dădacă, mama s-a dus să-l vadă, dar nu i s-a permis să intre la el să-l vadă şi să-i vorbească. Acolo, Sebastian, în câteva zile, a intrat într-o regresie profundă, agravată secundar de o bronho-pneumonie contractată în spital. Iar pediatrul îi spusese mamei: „N-am văzut diaree, ar fi mai degrabă constipat, este bine, dar, ca măsură de precauţie, îl mai ţinem câteva zile”. Asta îi convenea cu atât mai mult mamei cu cât încă nu primise apartamentul promis. La cinci luni, desigur, pentru ea era foarte dificil să fie separată de pruncul său; dar avea serviciu şi i se spusese că era la fel de bine pentru el acolo ca şi în grija unei dădace necunoscute. Şi apoi, ea nu îşi dădea seama de nimic. Vorbind despre această perioadă şi-a amintit de suferinţa copilaşului aflat în rezervă. În spatele geamurilor, devenise de nerecunoscut în câteva zile. Făcuse apoi această bronho-pneumonie. De unde provenea ea? Imaginii sale respiratorii îi lipsea mirosul şi prezenţa mamei. O căuta, când o zărea dincolo de geamurile rezervei; la început, urla; dar după trei, patru zile, devenise indiferent. Imaginea sa respiratorie pulmonară era privată de mirosul mamei, pustiind zona erogenă olfactivă. Ochii, urechile sale, ne mai auzind-o pe mamă, pulsiunile de moarte se mobilizaseră la nivelul imaginii funcţionale respiratorii, abandonată de subiectul doritor. Există întotdeauna microbi ambianţi care n-au nevoie de mai mult, ca şi creaturi vii ce sunt, pentru a se precipita să se înmulţească rapid într-un corp a cărui funcţionare circulatorie nu este prea grozavă. Schema corporală este deficitar ventilată atunci când copilul suferă, în imaginea corpului orală olfactivă, pentru că nu regăseşte mirosul mamei iubite. În ceea ce priveşte imaginea

peristaltică, despre ea fiind vorba în constipaţie, imaginea funcţională a tubului digestiv reglează traiectul conţinutului alimentar în funcţie de schema corporală a tubului digestiv: această imagine funcţională încremenise, cum spusese şi medicul. „În loc de diareic, copilul dumneavoastră pare constipat, dar va trece. Puneţi-i supozitoare, şi apoi luaţi-l acasă, nu-i face bine aici”: este ceea ce i s-a spus imediat ce bronho-pneumonia se vindecase. Dar nu, nu-l putea lua acasă, apartamentul nu era terminat. Şi aşa, acest copil de cinci luni, superb când venise, a trebuit să rămână şase săptămâni la spital. Dintr-un copil care râsese de timpuriu, cunoscându-i bine pe mama, tata, bunicii, devenise un copil trist, apatic, pierdut, nu mai privea nimic şi nu se mai juca cu nimic. Atunci când mama, care începuse să se instaleze în propriul apartament, a venit să-l caute, crezând că totul va trece din momentul în care îl va lua acasă, starea lui Sebastian nu s-a ameliorat ş a devenit la scurt timp după aceea, progresiv, autist. Cum să se regăsească, într-un nou apartament, cel pe care părinţii îl aşteptaseră, de data aceasta, cu un pătuţ de copil, în ochii lor foarte bun, dar care nu mai era leagănul lui (obiectul său parţial, asociat cu el-mama lui, cunoscut cinci luni în urmă)? Mama, care renunţase momentan la munca sa, mai mult pentru a aranja apartamentul decât pentru a se ocupa de el, nu îi cerea nimic, şi nici el nu îi cerea nimic. Ea era foarte ocupată şi, după cum spunea, el era foarte cuminte.

Dacă dorim să generalizăm pornind de la un astfel de exemplu dramatic, dar, din nefericire, frecvent, să spunem că, fără cuvinte adresate copilului, cuvinte prin care se poate simţi recunoscut ca subiect, funcţia simbolică riscă să fie perturbată, şi să fie urmată apariţia unor tulburări fiziologice, datorită efectelor de-creative mortifere operând din aproape în aproape în dezorganizarea şi pierderea imaginilor corpului, mergând de la imaginea actuală până la cele mai timpurii, care sunt „încarnate” prin intersectarea lor cu schema corporală.

Din nefericire, orice tulburare fiziologică pare adulţilor ca aparţinând exclusiv corpului, singurul care este bolnav: ceea ce angoasează, şi nu degeaba, părinţii şi medicul. Dialectica imaginii corpului trinitare se răsfrânge asupra narcisismului copilului, iar acesta, în calitatea de subiect pe care o exprimă limbajul preverbal, suferind pentru că nu este înţeles şi recunoscut în afectivitatea sa, în dragostea sa pentru mama lui, regresează. Dorinţa de comunicare subtilă de la subiect la subiect este astfel refulată de partea copilului, şi devine imposibilă ulterior datorită unei tulburări funcţionale care nu este decodificată ca fiind o formă de limbaj. De partea adultului, apare angoasa faţă de tulburarea somatică a copilului, deci a acestui corp-obiect, singurul recunoscut ca reprezentant al copilului. În acest mod, angoasa şi corpul să par a fi tot ceea ce este recunoscut, din copil, de către anturaj. Subiectul, nu mai este recunoscut în ceea ce încearcă să spună. Se vorbeşte despre simptomele copilului, dar, din nefericire, nu se mai vorbeşte persoanei sale.

În noul apartament, mama îşi aminteşte, de fapt, că nu-i mai vorbea lui Sebastian. Îi vorbise mult în primele patru luni când îl alăpta, ca şi în perioada de înţărcare, în luna în care fuseseră împreună, când se angoasa că va trebui să-şi reia lucrul. Şi apoi atâtea lucruri o ocupaseră, apoi el s-a îmbolnăvit, îl vedea în spatele geamurilor rezervei. El devenise inert, indiferent, ea nu îi mai vorbea, nici lui nici despre el. Vorbea altora despre Sebastian ca „micuţul”, dar nu mai era „Sebastian”. Îl privea cu ochi trişti şi angoasaţi. După zilele catastrofale ale schimbării succesive a locuinţelor, a îngrijitoarelor, şi în final izolarea în rezervă, observaţia-plasament în spital, considerată temporar comodă de către medic pentru părinţii în dificultate, fusese cu adevărat mortiferă pentru relaţia copilului cu ei, şi deci pentru Sebastian cu el însuşi şi cu lumea. Şi asta neştiut de nimeni. Ori, Sebastian avea cinci luni, vârsta cea mai sensibilă, imediat, imediat după înţărcare, pentru

declanşarea autismului, când se produce o separare a copilului de mamă, şi nu numai a copilului de mamă, ci aici şi între copil şi spaţiul său de securitate cunoscut alături de mamă şi de tată. Această schimbare în obişnuinţele de viaţă ale copilului, care, până atunci, era grefat pe o singură persoană, tocmai în momentul în care înţărcarea s-a petrecut bine - ceea ce, în privinţa trecerii de la sân la alimentaţia variată şi la biberon, avusese loc - necesita foarte multă grijă şi mediere. Toate modificările de spaţiu, de obiceiuri de viaţă, trebuie să fie explicate, vorbite copilului. Le înţelege. Suferă, dar nu înnebuneşte. Este important să spunem asta, pentru că acum ştim: poate că printre cei ce vor citi această observaţie, vor fi pediatri care vor reţine acest fapt şi vor şti să prevină astfel de tulburări, avertizând copilul asupra lucrurilor ce se vor schimba pentru el, explicându-i motivele acţiunilor părinţilor lui, obligaţi să-l încredinţeze altora temporar.

Simptomul ca echivalent de limbaj destinat părinţilor

Simptomul devenit mijloc de exprimare printr-o disfuncţionalitate anxiogenă destinată părinţilor, este şi ceea ce se întâmplă în ceea ce se numeşte mericism, prin care copilul vomită, fără a fi digerat, laptele înghiţit. În toate cazurile pe care le-am putut vedea, relaţia mamă-copil era perturbată prin faptul că mama devine neatentă la el imediat ce i-a dat biberonul, dacă nu chiar în timp ce i-l dă, pe când copilul, precoce, inteligent, doreşte un schimb prin conversaţie, faţă în faţă. Ar dori, după ce a mâncat, o relaţie interpersonală, complice, afectivă şi animată. Este vorba în general despre fete, mai rar despre băieţi. Atunci când este vorba despre băieţi, vărsăturile precoce ale sugarului, vărsături în jet caracteristice, se datorează, se ştie, unei malformaţii lejere pilorice, al cărui tratament este foarte uşor. Dar atunci nu este vorba despre mericism, adică de vărsături în absenţa oricărei cauze organice. Cu mericism, întâlnim cel mai adesea o fată, inteligentă precoce, a cărei mamă pare mai puţin dezgheţată, să

spunem aşa, decât copilul ei, şi în general deprimată după naştere. Ea nu vorbeşte copilului său, nu-şi face probleme decât cu privire la ore şi cantităţi, la greutate şi la orarul de somn; nu este atentă la manifestările acestei micuţe făpturi umane, şi nu stabileşte relaţii ludice, de complicitatea cu copilul. De fiecare dată când copilul o cheamă, ea interpretează că este pentru a mânca sau a fi schimbat. Dar când îl schimbă, copilul nu îi vede chipul, la fel ca şi atunci când îi oferă biberonul. Astfel încât sugarul ajunge să înţeleagă că singura relaţie interpsihică trece prin a mânca. Atunci, el varsă ceea ce a mâncat sau băut, fiind vorba despre biberon, pentru ca ea să i le dea înapoi; pentru că astfel, cel puţin, acest schimb durează mai mult şi ea rămâne prezentă, graţie acestui subterfugiu. La început este vorba despre o manevră greşită, care instalează în manieră cronică. În locul sonorităţilor provenind de la imaginea funcţională pulmonară, aerul trecând prin laringe, sugarul se înşeală privind laringele care funcţionează, pentru o schemă corporală sănătoasă, în ambele sensuri, şi faringele învecinat, care nu trebuie să funcţioneze decât într-un sens; şi asta cu atât mai mult cu cât mama lui nu cântă şi nu vorbeşte la dorinţa lui. El se serveşte atunci de obiectul parţial al trebuinţei, laptele ajuns în stomac, pentru a-l scoate, acest lapte, prin faringe, atunci când de fapt, ar dori să prelungească sunetele dulci şi mângâietoare, prezenţa securizantă a mamei sale. În acel moment şi-ar fi dorit să fie ţinut în braţele ei; şi a vărsa laptele ei era o tentativă stângace de a-i semnala asta.

În loc să îi aducă alintările şi cuvintele mamei, această regurgitare permanentă o angoasează pe mamă şi, mai departe, medicul. Ea nu mai îndrăzneşte să-şi mai ia în braţe sau să-şi mişte copilul. I se recomandă observaţia în spital. Sunt separaţi, ceea ce nu face decât să agraveze şi să provoace manifestarea în lanţ a unei relaţii perturbate cu mama, care se culpabilizează. Există o supra-valorizare a gurii care vomită devenind alarmantă, a funcţionării bucale

de îndată ce nu mai e nimic de înghiţit şi vomitat. Este expresia unui subiect revendicând în van chipul definitiv pierdut al mamei care l-a întâmpinat la naşterea sa. Gura care vomită devine strigătoare, continuând în acelaşi timp să vomite. Pentru această gură, deschizătură enormă răspicată, căscată, zgomotoasă (la trei ani) şi care nu vorbeşte, toate obiectele parţiale sunt bune, caca, pământ, tot ceea ce, fără a putea fi numit, este asociat unei mame care nu îl numeşte altfel decât „micuţul”. Tot ce se poate înghiţi şi vomita este făcut să înlocuiască, atât cât poate, relaţia mamă-copil care nu îi mai oferă nimic nou. Mama este repetitivă şi stereotipă în narcisismul său de martir extenuat. „Micuţa” înghite orice, duce la gură orice. Mama se lamentează şi „apoi plânge”. Mericismul de acest gen poate trena uneori doi sau trei ani, în care copilul mănâncă şi dă înapoi tot, dar cu toate acestea ia în greutate şi creşte; în realitate este vorba de nevroze grave, experimentale, s-ar putea spune, provocate de faptul că n-a fost recunoscută o cerere a subiectului faţă de mama-subiect, o cerere de cuvinte, de comunicare psihică şi afectivitate. Această cerere se exprimă atunci prin singurul limbaj la îndemâna copilului, adică vomitarea laptelui nedigerat, imediat ce biberonul fusese terminat, pentru a face să continue relaţia perfuzantă de la mamă la copil; poate că asta este o deplasare de la perfuzia cordonului ombilical.

De fiecare dată când apare mericismul între un sugar şi mama lui, ca şi atunci când survine anorexia sugarului, tratamentul ar trebui să constea în discuţii ale mamei nu cu un psiholog, ci cu un psihanalist, bebeluşul fiind prezent şi recunoscut ca interlocutor în aceeaşi măsură ca şi mama, în braţele mamei. În locul acestuia, medicul, neliniştit de angoasa mamei, se lasă antrenat în cercul infernal al tratamentelor organice, observaţiilor, calmantelor, şi în denegarea subiectului (copilul şi dorinţa sa), care-l face să nu se mai ocupe decât de corpul obiect. Corpul devine

singurul lucru despre care se vorbeşte, dacă nu s-a ştiut să se vorbească persoanei bebeluşului, adresându-i-se prin intermediul prenumelui său, atunci când era cazul, şi dacă nu s-a ştiut că un nounăscut, băiat sau fată, este deja un subiect, unii mai precoce decât alţii în a manifesta asta, dar toţi receptivi la cuvintele autentice adresate lor cu privire la istoria lor şi căutarea lor de a se face înţeleşi. Şi pentru asta de asemenea este necesară o ascultare suficient de fină a copiilor şi bebeluşilor după cum arată exemplul următor.

Ce poate însemna a pune suferinţa în cuvinte Cazul lui Pierre

Pierre este un băiat de trei ani care mi-a fost adus după un întreg periplu la neurologi, pentru că se plângea de dureri de cap din luna următoare intrării sale la grădiniţă. În cursul primei întrevederi, am văzut venind un copil abrutizat, cu un chip vultuos, ochii înlăcrimaţi, pe jumătate ascunşi de pleoapele superioare, şi care repeta pe un ton monoton: „Mă doare capul, mă doare capul, mă doare capul”. Am fost surprinsă, la început, că un copil de trei ani spune: „mă doare capul” fără să pună mâna la cap. De obicei, un copil de trei ani spune, punând mâna: „Capul *meu* doare”. Nu spune „mă doare”.

În faţa acestui mod de a vorbi care mă face să mă întreb, la rândul meu pun o întrebare: „Te doare capul unde?” Pierre îmi arată regiunea inghinală, aproape între picioare sau pubisul, probabil penisul. „Aici”, spune el. Eu: „Te doare acolo, la capul cui?” El: „La cap la Mama”. Toate acestea în faţa celor doi părinţi complet stupefiaţi. Am întrebat-o atunci pe mamă: „Vă doare capul uneori, Doamnă?” - Ah, da, am migrene premenstruale. De fiecare dată când sunt la ciclu, de când eram tânără, aşa se întâmplă, sunt obligată să rămân acasă două zile şi, cum sunt secretară într-o casă în care eram deja angajată, de şapte ani, înainte de a se naşte Pierre, mă cunosc, şi pot să lipsesc de la lucru două zile, şi să recuperez apoi. - Când au început durerile de cap ale fiului dumneavoastră? - Mergea de puţin timp la

grădiniţă, foarte încântat dealtfel, şi apoi, într-o dimineaţă, l-a dus tatăl lui la grădiniţă, eu nu mă simţeam bine, şi fiul meu s-a întors acasă, condus de o femeie de serviciu împreună cu un bilet de la educatoare: „Fiul dumneavoastră este bolnav, se plânge că-l doare capul". Din fericire eram acasă. Rămăsesem, tocmai, din cauza ciclului şi a durerii de cap".

Datorită durerii de cap, mama nu mergea la serviciu. Pentru că acum el mergea la grădiniţă, ştia asta, mama îşi reluase lucrul, pe care îl întrerupsese la naşterea sa. Serviciu pentru Mama, grădiniţa pentru el, erau lucruri de mult convenite între ei, şi Pierre era un copil foarte inteligent. Dar în ziua aceea înţelesese. De trei ani, o cunoştea foarte bine pe mama lui. Era ziua în care îi venea ciclul, mirosea. Ea nu mergea la lucru. Atunci, el, de ce să se ducă la grădiniţă? Vroia să rămână cu ea, din moment ce era acasă. El spunea cuvintele, fonemele, mai curând, pentru el, cu efect magic, cele care o făceau pe mama să rămână acasă. El de ce nu? „Mă doare capul". Şi iată! Găsise aceste foneme, această înşiruire de cuvinte, ca expresie a unei dureri a capului lui, fusese dus la spital, ţinut sub observaţie şi, din investigaţie în investigaţie, după toate investigaţiile posibile, cum nu se găsise absolut nimic organic, fusese trimis la un psihanalist. Capul, unde? Acolo, unde e sexul. Capul cui? Capul Mamei. Ce cap, acolo? Desigur, capul, sau (la tétête), întreruptă, fără îndoială, când era sânge acolo, pe care acest copil inteligent nu putuse să nu-l observe când mama se culca, şi el alături de ea, în cele două zile de menstruaţie.

Această mică istorioară, ne arată că *este important să ascultăm copilul*, *dar cu condiţia să înţelegem ceea ce cuvintele vor să însemne la vârsta pe care el o are*. Şi asta depinde de imaginea corpului, care constituie un limbaj, şi un limbaj care nu devine un limbaj în numele copilului decât după dobândirea autonomiei complete, şi în special după castrarea oedipiană. Din acest moment, la copilul care a

depăşit cu bine această încercare, cuvintele „sale” asumă ceea ce simte „el”. Nu poate întotdeauna să spună, dar îşi asumă ceea ce simte el, şi nu simple vorbe, cuvinte de trecere sau cuvinte cu efect magic asupra altcuiva.

Coeziunea celor trei componente ale imaginii corpului, legate între ele prin imaginea dinamică, este sinonimă cu securitatea. Disocierea lor, dimpotrivă, poate permite pulsiunilor de moarte să devină preponderente asupra pulsiunilor de viaţă. Şi acest fapt constituie cota de alarmă pentru integritatea narcisică a Eului sau pre-Eului1.

Există riscul unei organicităţi patologice atunci când disocierea face să nu mai existe raportare la istoria subiectului; atunci pulsiunile de

'N.A.: Să reamintim. Pre-Eul desemnează conştiinţa subiectului în schema sa corporală şi în imaginea corpului înainte de castrarea primară (imaginea corpului care nu este încă sexuată conştient, dar este deja erogenă, datorită erectilităţii locale; schema corporală este percepută ca erogenă în relaţie cu obiectele dorinţei: penis erectil pentru băieţel, vagin şi clitoris erectil la fetiţă).

moarte prevalează, ceea ce menţine la minimum viaţa, să spunem aşa, vegetativă a corpului. Atunci când un copil este foarte bine îngrijit în ceea ce priveşte corpul său, trebuinţele sale, dar fără a-l pune în raport cu dorinţele sale particulare, cu plăcerile sale, cu acţiunile, cu sexul său, în relaţie cu tatăl şi cu mama sa, cu viitorul său, cu istoria sa începând de la naştere, pentru el este ca şi cum n-ar avea valoare decât ca organicitate. Dacă doar corpul şi trebuinţele sale sunt ceea face să ne ocupăm de el, este indus să facă la fel, să joace rolul care i se dă, să nu mai fie decât un obiect. Spre exemplu, este cuprins de trebuinţe imperioase, sau îi lipseşte ceva concret, sau este suficient ca cineva să se ocupe de el, să i se dea sau să i se facă orice. Ceea ce spune este stereotip, veşnic bomboane, veşnic o jucărie, veşnic să facă pipi sau caca. În unele cazuri particulare de relaţie mamă-copil, este durerea de

urechi, de burtă, sau orice altă patomimie, necesară pentru a se ocupa de el. Atunci doar schema corporală susţine copilul într-un fel de narcisism de schimburi metabolice. Dacă survine o durere reală, ea îi poate reda, în izolarea sa afectivă, iluzia că există în calitate de subiect, să-l facă atent la această percepţie diferită pe care doar el o poate percepe. Narcisismul său primordial se disociază de starea de bine senzitiv pentru a se lega de o stare patogenă, această durere care devine companie, în absenţa unei persoane care să fie aproape de el. *Suferinţa fiziologică poate deveni astfel semnificantul specific al statutului relaţional imaginar al subiectului cu orice altceva*[54], *în absenţa cuiva*. Imaginaţia face ca o parte din propriul corp să fie ca un altul, şi să se ocupe unul de altul, el de durerea sa, şi durerea sa de el, consacrându-l acestei părţi din corpul său[55]. În acest fel trebuie să înţelegem fundamentul simbolic al ipocondriei, care este o nevroză la limita psihozei narcisice, complet diferită de isterie: istericul nu are alt scop decât să manipuleze altă persoană, în timp ce ipocondriacul se manipulează pe el însuşi. Atunci când are bani şi vede mulţi medici, îi face neputincioşi să îl ajute, dar nici măcar nu-i face plăcere. Ei sunt doar martorii conversaţiei sale interminabile cu răul din propriul corp, care este imposibil de vindecat, şi din motive temeinice. Este ca în cazul anumitor nevroze şi al anumitor bolnavi psihosomatici, pentru care vindecarea nu trebuie să se realizeze complet: trebuie doar alinaţi; vindecarea ar fi pentru ei simbol al pierderii narcisice, al ameninţării morţii. Sunt mult prea singuri. Astfel de vechi suferinţe cronice,

54 N.A.: Orice altceva ? Adică voce ? Mirosuri ? Imagini tactile antropomorfizate care justifică, fără a putea spune asta, fobiile precoce ale bebeluşilor ?... Ca şi Dumnezeu şi demonii. La adultul „rezonabil", reperăm existenţa acestei perioade nerezolvate a narcisismului primordial susţinut de o durere cronică psihosomatică: „Ficatul meu îşi face din nou mendrele". Ficatul este „orice altceva" decât sine.

55 N.A.: Vezi cazul lui Tony, p.379.

prea puţin grave ca diagnostic medical, şi care nu pun viaţa bolnavului în primejdie, le stânjeneşte existenţa şi relaţiile în mod considerabil, dar le sunt necesare. Este o formă de dragoste pentru ei înşişi, în care sunt în acelaşi timp mama şi copilul (nu asta este şi tema cântecului: „Plăcerea iubirii nu ţine decât o clipă, suferinţa iubirii ţine toată viaţa”?). Este o iubire care ocupă.

A spune că *imaginea corpului este încarnarea simbolică a subiectului* înseamnă că în aceasta nu se înscriu decât emoţiile simbolizate, adică acelea care au un sens prin limbaj, de comunicare interumană, în orice caz cele care au căpătat acest sens pentru subiect. Simbolizarea despre care este vorba aici este de fapt o pre-simbolizare. Simbolizarea propriuzisă nu intervine decât odată cu castrarea oedipiană şi accederea la ordinea simbolică a Legii, aceeaşi pentru toţi, fără prerogative deosebite pentru unii în raport cu ceilalţi. De fapt, numai după castrarea oedipiană subiectul poate spune „Eu” în numele său, „Eu” fiul sau fiica lui X..., numele care semnifică filiaţia sa şi justifică interdicţia incestului. El se ştie individuat, născut din părinţii lui, dar diferit de tatăl şi de mama din care a ieşit, şi legat prin ei de două familii de origine. El accede la responsabilitatea de sine în societate, sub prenumele care i-a fost dat de părinţi şi patronimul primit de la ei, dar care reglează şi parentalitatea lor conform legilor ţării ai cărei cetăţeni sunt. *În ce priveşte forcluderea numelui tatălui1*, concept lacanian, cred că aceasta se instalează foarte timpuriu la copil, cu mult înaintea castrării oedipiene, la începutul castrării primare, dar n-am studiat în mod special elaborarea acestei absenţe patogene, pentru economia psihică, a pre-simbolizării. Forcluderea numelui tatălui produce o enclavă psihotică, dar chiar această enclavă este garantul conservării narcisismului subiectului şi în special al unei etici orale, garant la rândul său al conservării şi coeziunii primelor imagini ale corpului, respiratorii şi digestive.

Patologia imaginii corpului care a ratat doar înţărcarea

Înţărcarea este ratată dacă nu a condus copilul la o relaţie de comunicare cu mama lui mai bogată decât când era la sân; nu numai cu mama prezentă, dar şi cu mama imaginară, când ea lipseşte; o mamă cu care este constant în conversaţie prin lalaţie în timpul jocurilor, prin încercarea de a pune în foneme toate observaţiile şi senzaţiile tactile, ca şi cum ar fi mama cu care era în conversaţie permanent.

Să spunem din nou că, efectele înţărcării prost simbolizate pot fi marcate la copil sub forma terorilor de devorare pe care o regăsim dealtfel mai mult sau mai puţin sub formă de vestigiu la mulţi dintre ei. În întuneric, îşi imaginează lupi, crocodili, care i-ar putea devora. Ca şi cum zonele orale care nu au fost suficient simbolizate ar putea să se plimbe prin spaţiu şi să îi ia, pe ei, ca obiect al dorinţei proprii. Această patologie a înţărcării se dezvoltă datorită greşelilor materne în cursul înţărcării, datorită absenţei cuvintelor auzite de copil din partea mamei pentru a explica motivul înţărcării. De asemenea poate, datorită suferinţei pe care o îndură mama privându-se de plăcerea de a-şi alăpta bebeluşul. O altă situaţie de înţărcare ce nu permite simbolizarea pulsiunilor interzise, sub forma canibalismului faţă de mamă după înţărcare, se prezintă atunci când se produce o trecere bruscă a copilului de la sân într-un alt spaţiu care îl separă, pe timpul mai multor alăptări şi schimbări de scutece, de mama sa, aceasta fiind înlocuită de o altă persoană care să-l îngrijească. Atunci când, spre exemplu, mama retrage copilul de la sân, în aceeaşi zi în care îl încredinţează unei creşe sau unei dădace, bebeluşul său nu poate păstra integrală imaginea corpului achiziţionată. Ea este amputată, cel puţin în parte, în imaginea zonei erogene şi chiar de o parte din imaginea funcţională a cavităţii bucale (olfacţia, audiţia, imaginea linguo-palatală) care a plecat cu mama. Pentru ca zona erogenă bucală să rămână vivace dincolo de doliul obiectului parţial, sânul, este indispensabil ca bebeluşul să

păstreze o relaţie senzorială cu mama, ca mama sa obiect total să rămână prezentă, să revină în ritm cât mai frecvent şi ca sânul de care a fost înţărcat să-i rămână în amintire. Pentru aceasta, mama trebuie să se ocupe de copilul care nu mai este la sân cel puţin la fel de mult ca şi până atunci. Copilul trebuie să continue să-şi construiască imaginea corpului, a zonei orale, în loc să suptului şi al atingerii sânului, descoperind toate celelalte forme de tactilitate, gusturi şi mirosuri ale funcţionării alimentare, în climatul cunoscut al relaţiei sale cu mama, alternativ prezentă-absentă şi revenind, vorbindu-i şi alintându-l, incitându-l spre toate percepţiile alimentare noi pe fondul continuumului cunoscut al mirosului, al vocii, al privirii şi al ritmurilor, reprezentate de manipulările ei obişnuite.

Trecerea la o altă persoană, o altă voce, în acelaşi timp cu pierderea sânului şi a îngrijirilor de toaletă din partea mamei, cu atât mai mult dacă asta se întâmplă într-un alt spaţiu decât cel în care copilul trăise împreună cu mama luni de zile, poate fi suficientă pentru a provoca un traumatism, o ruptură în imaginea corpului, amorsând debutul unei psihoze la un copil sensibil şi inteligent1. În urma ratării înţărcării, se poate totuşi găsi pe termen lung o soluţie de continuitate la nivelul imaginii corpului privind relaţia între gură (limbă, palat) şi faringe; prin intermediul căreia, laringele să devină moştenitor, prin contiguitate la nivelul schemei corporale, al deprivării faringelui, care înghiţea laptele matern, în acelaşi timp cu respirarea mirosului său. Laringele poate, în absenţa imaginii plăcerii, să dezinvestească plăcerea sonorizării fonemelor; copilul ţipă în continuare, dar nu mai „flecăreşte”, singur în pătuţul lui sau în braţele mamei. Aceasta provoacă, în continuare, tulburări cum ar fi bâlbâiala, retardul în limbaj sau inaptitudinea de a învăţa vorbirea, datorită suspendării imaginilor acestei regiuni în egală măsură funcţională şi erogenă, suspendare trecută neobservată în cursul celor câteva săptămâni ce au urmat înţărcării ratate, adică

bruscă şi nemediatizată prin cuvinte de dragoste venind în locul relaţiei corp-lacorp, şi în special, să spunem din nou, atunci când înţărcarea se produce concomitent cu absenţa mamei, şi cu pierderea spaţiului cunoscut. Profit pentru a oferi o indicaţie asupra *balbismului*: care, cred eu, provine din brusca destructurare a unui tabu aparţinând vârstei orale, după o înţărcare aparent fără probleme, în care sublimarea constă în apetitul pentru toate celelalte alimente în afara celui provenind de la sânul matern, şi elaborarea unei noi etici inconştiente construite pe tabuul

'N.A.: Cf. cazului lui Sebastian, p.247.

canibalismului. Acest tabu se află în raport cu pulsiunile falice; simptomul bâlbâielii exprimă confuzia copilului, infirmat de o imagine sau o experienţă reală în mândria sa falică, şi care se loveşte în el de imposibilitatea de a regresa la imaginea activă de devorare orală nu numai a sânului, dar şi a obiectului total, substrat fizic viu al subiectului mamă.

Pentru a mă face mai bine înţeleasă, voi cita cazul acestui tânăr pe care l-am urmărit când avea optsprezece ani. Să-l numim *Joël*. Balbismul său apăruse când avea trei ani. El se afla atunci într-o ceainărie împreună cu mama şi mătuşa sa, sora tatălui lui. Cele două femei se întâlneau în acest loc la fiecare opt zile, împreună cu el. în ziua aceea, cele două, conform obiceiului, discutau, batjocoritor, despre defectele tatălui copilului, soţul şi respectiv fratele lor. Deodată, Joël a dispărut sub masă, alunecând de pe scaunul lui, fără ca cineva să înţeleagă de ce. Lau ridicat, l-au pus la masă, certându-l bineînţeles. Părea să aibă un aer confuz. Toate acestea au fost evocate mai târziu de către mamă când, în analiză, Joël şi-a amintit de această scenă de la ceainărie, i-a vorbit mamei despre asta şi a primit de la ea confirmarea exactităţii amintirii sale. Ori, ceea ce fusese ocazia primei bâlbâieli, bâlbâială care nu mai încetase niciodată după aceea, se asociase cu prăjitura cu ciocolată pe care Joël o mânca în timp ce, cele două femei, se prăpădeau de râs

batjocorindu-l pe tatăl lui. Amintire-ecran care a apărut ca reprezentând simultan abandonarea tatălui şi bâlbâiala fiului. Putem spune că Joël a supradeterminat falusul în calitate de controlor stenic motor al imaginii corpului vertical, într-o astfel de măsură încât nu a mai putut păstra postura în şezut, şi a pierdut controlul fonaţiei, sublimare a falismului oral compatibil cu un viitor de băiat. Mai trebuie spus şi că ciocolata este prin analogia culorii o imagine a excrementului anal. S-a produs o infirmare a posibilităţilor de transfer falic uretral şi anal asupra vorbirii care fusese achiziţionată, şi asupra scandării coloanei de aer. Joël prezenta o bâlbâială particulară: în loc să emită sunetele, vorbea atât inspirând cât şi expirând. Asta caracteriza bâlbâiala sa. Inspira coloana de aer în momentul în care vroia să pronunţe fonemele, şi îşi umfla în asemenea măsură toracele cu aer încât nu-şi mai putea continua respiraţia. Aerul pe care îl inspirase bâlbâindu-se astfel ieşea, străin parcă scandării cuvintelor pe care încerca să le lege într-o expiraţie atât ventilatoare cât şi sonoră. Niciun fel de reeducare, din copilărie, nu l-a putut ajuta, şi Dumnezeu ştie câte încercase (nu se bâlbâia când citea cu voce foarte joasă, nici recitând pe dinafară poezii). Cura psihanalitică, refăcând istoria libidinală, l-a eliberat total de tulburările de fonaţie, după ce i-a eliberat imaginea corpului dinainte de vârsta de trei ani.

În afară de diversele tulburări de limbaj, importanţa epocii orale şi a castrării asociate acesteia, cu noua etică a tabuului canibalismului (refularea muşcăturii), face ca în rateurile care au marcat-o să-şi aibă originea nevrozele fobice, după cum am expus pe larg mai sus. Un paliativ curent pentru această nevroză fobică este găsit de mulţi copii în obiectul tranziţional, veritabil fetiş tactil şi odorant, asociat suptului degetelor. Acest fetiş este destinat să suporte atât pulsiunile pasive cât şi pe cele active a căror satisfacere este întreruptă prin pierderea datorată absenţei mamei fără o mediere suficientă prin cuvinte din partea

acesteia. Această pierdere, pentru mulţi, aduce atingere interesului vocal, auditiv sau afectiv pentru limbajul verbal, insuficient investit prin înlocuirea relaţiei corp-la-corp, înlocuire ce se joacă în relaţia cu mama, apoi cu tatăl. După înţărcare, tatăl, în special la băieţi, este referinţa ca obiect total ce susţine imaginea inconştientă a corpului în dezvoltarea sa, şi, atât la fete cât şi la băieţi, narcisismul este susţinut atât prin relaţia cu tatăl cât şi cu mama; uneori, imaginea servind drept Ideal al Eului este o suprapunere, ca o entitate bicefală, mama-tată sau tata-mamă[56].

Obiectul tranziţional, odată investit, nu poate părăsi copilul fără ca acesta să intre într-o angoasă de panică. El traduce dorinţa pe care o are copilul de a conserva o senzaţie liminară tactilă a sânului în gura sa. Din nefericire este un sân lipsit de cuvinte şi de limbaj semnificant. Dacă pierde acest obiect, este ca şi cum ar pierde definitiv nu numai gura şi limba sa, dar şi o parte mai mult sau mai puţin importantă din entitatea Eului Ideal, care pentru el este asociată oricărei completudini a imaginii corpului. Ar pierde astfel, de asemenea, certitudinea coezivă de a fi, asociată imaginii de bază a imaginii inconştiente a corpului (în momentul înţărcării, la cinci sau şapte luni, este abdomenul, toracele, aparatul respirator şi cardio-vascular), certitudinea de a fi într-o viaţă vegetativă sigură.

Patologia imaginilor corpului rămase sănătoase după înţărcare, în epoca anală şi a deambulării autonome a copilului.

Patologia castrării anale.

Perioada de învăţare a mersului şi a autonomiei corporale în spaţiu poate fi la originea distrugerii unei imagini a corpului până atunci sănătoase, adică dificultatea de structurare intervine pe fondul unei bune relaţii între copil şi sânul mamei, copilul evoluând, în orice caz, fără dificultăţi până la optsprezece luni. Prin „imagine a corpului

56 N.A.: Cf. „Cuvinte şi fantasme", în „Au jeu du désir", op. cit.

sănătoasă” înţeleg o imagine a corpului ce permite comunicarea interumană, manipularea ludică şi utilitară a obiectelor, asociată unei anumite intenţionalităţi, generatoare de complicitate în raport cu tot ce se întâmplă, relaţia fecundă între copil şi persoanele din familie, creativitate şi fecunditate productive în raport cu stadiul de evoluţie al copilului. O imagine a corpului ce permite în ansamblu copilului să se dezvolte „fiinddevenind în geniul sexului său”, cu un narcisism bine instituit, în comunitatea sa umană.

Evenimentul destructurării respective survine la un copil căruia experienţele şi descoperirile proprii vârstei mersului nu îi sunt marcate prin cuvinte încurajatoare, uneori prudente, dar explicându-i bine, atunci când este dornic de noi performanţe, manipulările necesare pentru descoperirea fără incidente majore a universului formelor. Înainte de a merge, copilul, datorită atenţiei sale vizuale şi auditive, participa deja prin identificare fantasmatică la ceea ce privea, la toate activităţile adulţilor şi celor mai mari pe care îi vedea deplasându-se. Făcea, dacă putem spune aşa, experienţe prin intermediul unor persoane. Era o anticipare a viitorului său apropiat. Odată cu mersul, are loc pentru el, prin intermediul dificultăţilor şi eşecurilor, uneori al incidentelor şi al durerii fizice, o reducere a imaginii corpului - pe care a fantasmat-o conform imaginii atotputernice a persoanelor mari - la dimensiunile realizabile pentru persoana lui micuţă ce abia s-a ridicat în picioare şi a început să meargă. Este vorba de reducerea, acestei imagini, la realitatea experienţelor posibile pentru schema sa corporală de copil încă stângaci în ce priveşte bazinul său, membrele inferioare, datorită încheierii tardive a dezvoltării măduvei spinării la fiinţa umană (douăzeci şi opt, treizeci de luni), întârziere care este responsabilă de absenţa coordonării motorii îndelungate şi a incontinenţei excremenţiale infantile.

Experienţa realităţii

Copilul descoperă, uneori prin intermediul unor experienţe uneori penibile, limitele spaţiului de securitate ce îl înconjoară, spaţiu definit prin faptul că se poate deplasa fără prea mari riscuri, şi determinanţii unei temporalităţi, a cărei durată, nu mai este scandată doar prin apariţiile şi dispariţiile mamei. Este el însuşi cel care, prin puterea sa de a se deplasa şi de a deplasa obiectele, poate modifica aspectul spaţiului mobilat ce-l înconjoară, şi care caută prezenţa mamei sau să se sustragă acesteia. Trebuie înţeles că achiziţia acestei noi posibilităţi, care se finalizează de obicei prin autonomie, este o perioadă dificilă pentru copil ca şi pentru mamă, mai ales dacă ele sunt anxioase, şi pentru o mulţime de taţi care sunt uneori mai anxioşi decât mamele. Începând cu mersul, spontan, în picioare, între douăsprezece şi cincisprezece luni, până la treizeci de luni, modul de creştere şi cuvintele spuse sau nu copilului cu privire la activităţile lui, complimentele sau reproşurile, făcute de mamă, privind iniţiativele care îl fac să acţioneze fără ajutorul ei, atenţia oferită sau nu în acceptarea participării lui uneori încă stângace în activităţile la care el vrea să o ajute, încurajările sau atenţionările anxioase pe care le primeşte de la instanţa tutelară, libertatea controlată doar din priviri cu un ajutor din ce în ce mai puţin necesar sau, dimpotrivă, limitarea libertăţii sale fizice prin închiderea lui într-un ţarc sau un spaţiu redus, lipsit de surprize - toate acestea influenţează pentru toată viaţa o fiinţă umană. Optsprezece luni, perioada de vârstă pe care o putem numi „atinge tot”, este foarte dificilă pentru mame. Următoarele patru sau şase luni sunt cele mai importante pentru educaţie dacă sunt folosite pentru îmbogăţirea limbajului asociat experienţelor motorii libere într-o relaţie de încredere cu adultul. Verbalizarea a ceea ce-l interesează pe copil, ceea ce priveşte, încearcă să apuce, atinge, manipulează, creează în el bogăţia vocabularului, nu doar pentru acum, ci şi pentru următoarele opt până la zece luni. Copilul „purtat” de acest

limbaj informator, iniţiatic, pe care mama i-l oferă pentru a cunoaşte lumea care îl înconjoară, poate renunţa la ajutorul purtării în braţe. A devenit prea greu şi poate renunţa progresiv la asistenţa fizică din partea mamei pentru nevoile sale. Ajuns la douăzeci şi două de luni, dacă, începând cu mersului (douăsprezece, paisprezece luni), a putut să încerce să facă tot ca adulţii, copilul este absolut capabil să mănânce singur, curat, să ia cu abilitate ceea ce-i trebuie, să se servească de tacâmuri la masă, să mănânce din farfurie, toate acesta la fel ca şi adulţii, dacă „doreşte" să mănânce împreună cu ei. El este mândru, dacă i se oferă libertate zi de zi, să-şi facă singur nevoile în locurile obişnuite pentru toţi, să se şteargă singur, dacă, evident, a fost învăţat să o facă asistându-l în perioada de timp necesară, apoi treptat să se spele, să se îmbrace, să se dezbrace singur. Să se culce singur, când îi este somn, şi să îi lase pe ceilalţi să doarmă, când el nu doarme. Să se joace cu tot ceea ce găseşte, să asculte cântece şi poveşti, să întrebe mereu, sigur că i se va răspunde şi devenind astfel rapid încrezător în sine şi în autonomia lui.

Autonomia copilului

Această autonomie a copilului în raport cu instanţele tutelare într-un spaţiu de securitate, înseamnă cucerirea sentimentului de libertate, sentiment inseparabil de acela de a fi o fiinţă umană. Ea depinde în mod esenţial, pentru fiecare copil, de toleranţa faţă de el a narcisismului posesiv matern sau a persoanei însărcinate cu supravegherea sa. De asemenea, depinde de introiectarea acestei toleranţe de către copil. Este cert că un copil veşnic limitat în mişcare acasă, care este purtat în braţe sau în cărucior când e scos afară, care nu poate să încerce să exploreze în ritmul propriu spaţiul care îl înconjoară când a atins deja de mai multe luni dezvoltarea musculară care i-ar permite asta, se află în mare pericol: pentru că nu face decât experienţe vizuale, imaginare, prin intermedieri, identificându-se cu altcineva, fără nicio experienţă reală a propriului corp, cea

a unui obiect parţial a spaţiului când este separat de mama lui care, înainte, îl mişca, ducându-l în braţe sau cu maşina. Este evident că un copil crescut prizonier în acest fel, de îndată ce va scăpa, fie afară, fie din ţarc în casă, riscă să se accidenteze: el nu are nicio experienţă nici a propriului corp, nici a spaţiului, ceea ce face ca mama, deja intolerantă faţă de libertatea lui, să devină din ce în ce mai anxioasă, şi să îl pună la loc în ţarc „ca să fie liniştită"; astfel se instalează cercul vicios. Copilul este îndreptat spre o lipsă totală a experienţei schemei corporale, dezvoltând în acelaşi timp fantasma atotputernică a unei imagini a corpului pur narcisică orală, lipsită de experienţa motorie, care îl va face din ce în ce mai puţin abil, mai neexperimentat; va fi într-un pericol din ce în ce mai mare în ziua în care nu va mai fi limitat din exterior, ceea ce pentru mamă era securizant, dar care, pentru copil, reprezenta o temniţă patogenă. În această temniţă, pulsiunile sale anale lipsite de posibilitatea de a se manifesta, reprimate fără cuvinte, deci nici măcar simbolizate, se mobilizează şi sunt utilizate, în registrul oral imaginar (bidimensional), în fantasmarea unei atotputernicii asociate unei scheme corporale necunoscute, non-infirme, dar experimentate ca fiind aproximativ întotdeauna lipsită de raporturi cu imaginea funcţională a corpului pe care copilul a construit-o nu prin experienţă, ci identificându-se cu alţii, privindu-i cum se mişcă şi utilizează spaţiul. În imaginaţie, el împumută imaginea sa corporală imobilizată imaginilor de mişcare ale altora, pe care îi observă şi îi ţine minte. El nu devine Eu-Sine[57], ci este Tu, Eu-Tu. Dealtfel, mulţi dintre aceşti copii vorbesc despre dorinţele lor la persoana a doua: „Tu vreau asta, Tu vreau aia", ca şi cum ar vorbi despre ei fiind celălalt. Sunt copii foarte inhibaţi din punct de vedere motor. După o înţărcare ce s-a petrecut cu bine, întrucât copilul avea o relaţie bună cu mama şi tolera ceea ce ea îi impunea, castrarea anală este cea care a fost

57 N.T.: În text: „Moi-Je" (fr.), „Je" desemnând Eul ca subiect de sine.

ratată. Cordonul ombilical imaginar, am putea spune, ce continuă să lege încă mama de copilul ei, limitează sau eliberează copilul în funcţie de mamă, care îl suportă mai lung sau mai scurt. Ei bine, există unele mame care nu tolerează nicio libertate copilului lor, şi altele care ştiu să înlăture toate posibilităţile de accidente grave din jurul copilului lor şi, în această arie de libertate, să îl lase să îşi asume iniţiative şi să facă experienţe. Limbajul comportamental, emoţional şi verbal al instanţei tutelare, raportat la experienţele ludice şi utilitare pe care copilului îi place să le facă, îi permite acestuia să memoreze tot ceea ce mama i-a explicat, cu privire la obiectele aflate la îndemâna lui şi la tehnologia adecvată pentru a reuşi în manipularea lor: pentru ca asta să se întâmple fără incidente sau eşecuri. Asta contribuie la dobândirea autonomiei. Pentru copil, în acest fel se construieşte un pre-Eu limitata de un pre- Supraeu prudent, care susţine şi încurajează dorinţa. Acest pre-Supraeu este vocea interiorizată a mamei sau a tatălui, acel „Tu” la care se raportează copilul în curs de a deveni Eu. Această voce, dacă nu tolerează iniţiativele sale, inhibă relaţia imaginii corpului cu schema corporală. Dacă, dimpotrivă, ea tolerează iniţiativele sale şi verbalizează diferitele aspecte ale reuşitei, sau cauzele unui eşec, subiectul îşi asumă riscul dorinţei punându-şi în practică schema corporală în raport cu incitaţiile din lumea exterioară ce motivează dorinţa sa. Această voce introiectată, memorată în interiorul lui, în faţa unor noi iniţiative de acţiune, parcă i-ar spune: „Dă-i drumul, poţi să faci asta, Mama (sau Tata) ti-ar permite dacă ar fi aici”. Sau, dimpotrivă: „Nu, n-ai voie, este periculos, Mama (sau Tata) aşa ţi-ar fi spus, ţi-a spus asta”. Asta explică dealtfel de ce ceea ce poate reprezenta o transgresiune pentru un anumit copil nu este la fel şi pentru un altul. Fiecare copil îşi dezvoltă autonomia în funcţie de cuvinte - de fonemele, de sonoritatea lor, de timbrul vocii încordate sau amuzate, neliniştite sau vesele,

cu care mama a acompaniat primele sale iniţiative. Mama era acolo, a văzut, a spus da, sau nu a spus nimic, deci pot să merg mai departe data viitoare. Mama m-a văzut, era supărată, deci nu trebuie să mai fac asta. Această voce dinlăuntru, interiorizată, îl face pe copil să se simtă securizat sau insecurizat, în funcţie dacă a fost controlat cu sau fără angoasă, iubit sau rejectat pentru experienţele motorii cotidiene, conform cuvintelor de interdicţie ale mamei şi a modului lor, ţipete, ameninţare cu bătaia, sau că-i spune tatălui, poliţaiului, omului negru, etc., şi dacă acestea s-au aflat sau nu în raport cu realitatea unui pericol la care copilul se expunea. De fapt, dacă într-o zi, din întâmplare, sau dintr-un impuls violent, copilul transgresează aceste cuvinte de interdicţie şi zidurile artificiale create în jurul lui fără a se lovi de niciuna din profeţiile de rău făcute, atunci îşi pierde întregul Supraeu şi deci orice criteriu de siguranţă, orice prudenţă. Pentru că Mama s-a înşelat sau l-a înşelat, nu mai există nicio Mamă în sens de instanţă tutelară de referinţă. Şi nu mai există niciun motiv de preocupare pentru siguranţă. Atunci i se întâmplă un incident, sau unei persoane din afara familiei, sau, mai rău, un accident, ce va aduce fie restricţia verbală, sau barajul din partea legii, al naturii lucrurilor, pentru acest copil care nu mai este controlat şi care, fără să ştie, din dorinţa sănătoasă de a trăi, se află în pericol, pentru că nu mai are încredere în părinţii lui. Vedem că, de la copilul inhibat, la copilul prudent şi până la cel necontrolat, care constituie un pericol pentru el însuşi şi pentru alţii, nuanţele de comportament traduc o imagine a corpului provenind din modul de creştere şi de educare la care este supus de către părinţi.

Simbolizarea realităţii

Simbolizarea realităţii, în raporturile copilului cu mama sa, se face în funcţie de două mari dimensiuni - spaţiul şi timpul. *Spaţiu de securitate* este cel oferit libertăţii sale şi pe care mama l-a investit prin cuvinte. Aceste cuvinte

memorate îl însoţesc permisive şi auxiliare în toate ocupaţiile pe care le poate găsi în acest spaţiu în absenţa sa. Dimpotrivă, prin reducerea spaţiului de securitate datorită cuvintelor privind atingerea, acţiunea, motricitatea, şi a limitării spaţiului să liber de viaţă, copilul simte că dorinţele şi iniţiativele sale sunt angoasante pentru mamă. *Durata separării de mamă* sau de orice persoană tutelară este de asemenea o referinţă pentru securitatea sa. Această durată poate fi compatibilă sau nu cu ritmul necesar pentru regăsirea euforică după momentele de eclipsare: asta depinde de copii, dar şi de frustrările resimţite de mamă prin separare şi pe care ei le percep. În cele mai fericite cazuri, această separare este semnul libertăţii copilului faţă de mama sa: nu este un abandon, din moment ce ea l-a prevenit şi el se află în siguranţă cu persoane cunoscute. Se regăsesc cu bucurie dacă, cel puţin, mama nu lipseşte pentru prea mult timp, şi dacă absenţa ei nu-l conduce pe copil la o angoasă care să inhibe dorinţa lui de libertate. Autonomia nu se poate dobândi decât în siguranţa legată de atenţia iubitoare a instanţei tutelare. Toate cunoştinţele copilului, unele dobândite prin dorinţa de a transgresa lucruri necunoscute anterior, altele dobândite în climatul de încredere oferit de instanţa tutelară, toate cunoştinţele experimentate jucându-se, îi aduc senzaţii noi, agreabile, sau dezagreabile. Şi această percepţie este cea care organizează *imaginea corpului în interacţiune cu timpul şi cu spaţiul schemei corporale*, ca pe o urzeală sau un şir al unei ţesături. Ţesătura acestor relaţii între dorinţa lui şi lumea care îl înconjură, pe care ajunge să o stăpânească sau nu, este cea care structurează ceea ce am numit *narcisism primar*. Toate acestea se petrec în perioada în care se încheie dezvoltarea neurologică a măduvei spinării. Ea aduce capacitatea senzorio-motorie, pe care copilul o experimentează cu plăcere, a senzaţiilor fine ale tălpilor picioarelor, a perineului şi a întregii regiuni uro-ano-genitale, deci referinţele senzoriale ale continenţei

sfincteriene asumate pentru propria plăcere. Este epoca la care copilul se joacă de-a retenţia şi expulzia voluntară a excrementelor, chiar dacă era deja relativ curat, cum spun mamele, adică putea fi continent cu ajutorul atenţiei mamei la funcţiile sale excretorii, şi trăieşte plăcerea securizantă, pentru un bebeluş neexperimentat şi imatur neurologic, de a fi dependent de ea.

Educaţia în stadiul anal

Continenţa sfincteriană apare spontan la orice copil, tocmai datorită faptului că este un mamifer superior. Toate mamiferele sunt continente de la natură odată cu încheierea maturizării lor neurologice. Această continenţă nu are deci, în sine, nicio valoare culturală. Dar dobândeşte o valoare culturală în mod secundar atunci când copilul descoperă că această continenţă, atunci când se joacă controlând-o, serveşte plăcerii sale, şi de asemenea că îi permite să-i dea satisfacţie sau să o manipuleze pe mamă, care reacţionează intens la ceea ce ea numeşte accidente în chiloţi şi care nu mai sunt, începând de la trei zeci de luni, accidente, ci dovada plăcerii brute a copilului obţinute din partea pulsiunilor anale. Prin identificarea cu adulţii şi prin plăcerea de a deveni „ca ei”, copilul, devenit neurologic capabil să-şi controleze sfincterele, doreşte să meargă, ca ceilalţi membri ai familiei, la toaleta destinată defecării pentru toţi, mici şi mari. Remarcase asta dintotdeauna; şi dacă i s-a răspuns cu privire la ceea ce făceau adulţii în locul acela unde stăteau singuri, şi el, într-o bună zi, după ce va trece de trei zeci de luni, va dori să se poarte ca un adult. Astfel, în două zile, continenţa sfincteriană este dobândită şi nu pentru a place altcuiva decât lui-însuşi.

Mamele care interzic libertatea sfincteriană copilului numai pentru a nu se murdări, şi înainte de a avea posibilitatea anatomică, senzorială, senzorio-motorie de a-şi controla neurologic sfincterele şi de a trăi plăcerea asociată acestui control, se poartă ca şi cum i-ar interzice

individuarea în raport cu ele, să cunoască liniştea corpului, să se intereseze de ceea ce întreabă şi să aibă mijloacele fizice de a le stăpâni, pentru plăcerea lor.

A lăsa copilul să facă progresele în propriul său ritm este unul din secretele creşterii copiilor, dacă se doreşte prevenirea unor tulburări viitoare ale relaţiei cu sine (adică a tulburărilor narcisice), şi a relaţiei cu alţii. O mamă care, prin cuvintele sale, constrânge trebuinţele copilului, le împiedică să fie satisfăcute în ritmul lor propriu, care îl împiedică pe copilul ei să urineze sau să defecheze, îl constrânge în acelaşi timp să se inhibe, chiar dacă nu asta era ceea ce urmărea. Ea era interesată de pipi şi caca, dar asta atinge în manieră globală abilitatea, fizică şi manuală, uneori chiar şi capacitatea verbală, abilitatea de a se exprima. În perioada în care „atinge tot”, copilul are nevoie, pentru toate obiectele pe care vrea să le atingă, să fie învăţat tehnica necesară pentru a o face, prin cuvintele mamei, sau ale altei persoane familiare, arătându-i că are mâini, aşa cum au şi adulţii, sigur, mai micuţe, dar care pot fi mai dibace dacă sunt mai puţin puternice. Dacă se serveşte de mâinile sale cu inteligenţă, poate obţine aceleaşi rezultate ca şi adulţii. Dacă face orice, indiferent cum, nu va reuşi. Această învăţare de a atinge, prin cuvinte însoţind interesul de a manipula al copilului, reprezintă o educaţie mult mai importantă decât cea a disciplinei sfincteriene; este o educaţie în simbolizarea pulsiunilor uretrale şi anale prin deplasarea obiectului parţial asupra tuturor lucrurilor. Dar pentru multe dintre mame, doar controlul sfincterian şi să mănânce bine copilul face parte din educaţie. Ele încearcă să dezintereseze copilul, cât se poate de brutal, de caca şi de pipi (obiect parţial anal), fără a susţine transpunerea interesului sfincterian asupra mâinilor, care altădată erau mâini-gură, iar acum au devenit mâini-anus, şi care, prin apucarea şi manipularea diferitelor obiecte, printre care se număra apa şi nisipul, găsesc o plăcere ce se întrepătrunde cu aceea a

inteligenţei. Ideile cu care copilul însoţeşte tot ceea ce face cu mâinile sunt în primul rând reprezentări imaginare, apoi simbolizare graţie cuvintelor celor din jur pe care copilului îi place să le repete, asociate activităţilor sale ludice. Plăcerea lui de „a face”, „a desface”, şi „a reface”, de „a arunca”, de a aduna, toată această plăcere fizică şi manipulatoare îşi are originea în pulsiunile anale deplasate, începând cu plăcerea peristaltismului în raport cu obiectul parţial solid şi lichid reprezentat de excremente, asupra tuturor obiectelor de manipulare, aflate permanent la dispoziţia copilului.

Nu se poate suprima interesul pentru plăcerea uro-anală unde se joacă - cu prilejul trebuinţelor repetitive, asociate plăcerii îngrijirilor şi toaletei efectuate de mamă - dorinţa de comunicare a subiectului, fără ca obiectul parţial iniţial (excrementele) să fie înlocuite, şi asta într-o măsură chiar mai mare, de altele.

Interdicţia unei dorinţe, sau a unei plăceri legate de satisfacerea (indiferent care ar fi) unei dorinţe, fără ca libidoul să aibă o altă ieşire pentru a-şi atenua tensiunile, pune în pericol vitalitatea, inteligenţa şi sensibilitatea fiinţei umane.

Continenţa sfincteriană

Atunci când copilul a dobândit o foarte bună abilitate manuală faţă de apă, de pământ, de toate obiecte, suport al fantasmelor sale, derivate din dorinţa ce-şi are originea în pulsiunile anale, jocuri de agilitate motrice a corpului, acrobaţii, şi îşi face singur de lucru sau în compania altor copii, continenţa sfincteriană survine absolut normal, cel mai devreme spre douăzeci şi cinci sau douăzeci şi şapte de luni. La fete asta se întâmplă puţin mai repede decât la băieţi, între nouăsprezece şi douăzeci de luni cel mai devreme, din alte motive, care sunt independenţa aparatului excretor în raport cu aparatul genital. (Continenţa sfincteriană poate fi solicitată unei fetiţe puţin mai devreme decât unui băieţel). Toate aceste achiziţii fac

parte din plăcerea de a trăi a unui copil care iubeşte instanţa tutelară şi este capabil să-şi anticipeze progresele pentru a face plăcere mamei şi tatălui. Dar această anticipare nu trebuie să fie excesivă. Dacă se petrece prea devreme, prima dificultate afectivă în societate riscă să-l facă pe copil să piardă o continenţă sfincteriană din supunere şi dependenţă faţă de adult, şi nu din plăcerea pe care el însuşi, independent de adult, o găsea.

Sentimentul de demnitate umană este foarte precoce. Orice acţiune sau orice cuvinte din partea adultului care nu respectă acest sentiment infirmă dorinţa de autonomie a copilului ca şi cum acesta ar fi vinovat pentru plăcerea acestuia de a creşte, de a-şi controla singur nevoile, de a descoperi plăcerea de a se stăpâni el însuşi în funcţionarea corpului său în spaţiu, care îi permite zi de zi dezvoltarea neurologică, încheiată spre treizeci de luni, a schemei sale corporale.

Continenţa sfincteriană, autonomia în satisfacerea trebuinţelor excretorii, face parte din exerciţiul demnităţii umane. Nici mai mult nici mai puţin decât autonomia în activitate şi odihnă, sau a mânca singur şi din plăcere cu tehnica observată la cei mai mari şi la adulţii model.

Aceste modalităţi de autonomie gestuală, care integrează copilul în grupul membrilor familiei ca o fiinţă umană printre altele şi respectată de ei, trebuie, pentru a le câştiga, să nu fie tratat ca un animal domestic supus unor comenzi verbale imperative; trebuie ca plăcerea autonomiei, descoperită zi de zi (cu riscul uneori al neplăcerii, eşecului, când nu există încă o bună coordonare), să nu fie luată copilului pentru plăcerea pe care o procură, prin dependenţa sa, adultului: dependenţă din care el trebuie să se desprindă; sau din nou, nu trebuie ca plăcerea autonomiei să fie culpabilizată de un adult care are nevoie, pentru propriul narcisism, de dependenţa copilului, de putere asupra acestuia, şi care devine anxios în faţa acestei libertăţi de a trăi pe care copilul vrea să şi-o asume.

Toate conflictele care înconjură, în creştere şi prima educaţie, achiziţia autonomiei şi disciplina sfincteriană, provin din aceste contradicţii între dorinţa copilului şi mama care îl îngrijeşte şi îl educă; atingeri inconştient sau conştient aduse de către mame sentimentului de demnitate umană al băiatului sau fetei lor.

Cheia acestui fapt este confuzia indusă copilului lor, sau pe care nu o risipesc dacă este creată de copilul însuşi, între situaţia sa de copil sau de neputinţă neurologică în stăpânirea sfincteriană şi ruşinea pe care o putea sau ar trebui să o aibă. Ruşinea spontană a copilului, ce dovedeşte neputinţa lui, sau ruşinea impusă şi cultivată, din nefericire! ca mijloc educativ de către mamă, care se întinde prin contiguitate la toate senzaţiile naturale de plăcere pe care le procură o regiune care este şi regiune genitală, a cărei valoare etică, erotică şi estetică ar trebui păstrată, dar sustrasă controlului parental care este intuitiv resimţit de copil ca incestuos.

Pentru a reveni la narcisismul ataşat imaginii corpului în calitatea sa funcţională, sentimentul de demnitate umană este foarte strâns articulat cu acesta. Cum sunt dealtfel articulate toate cuceririle în stăpânirea de sine şi a spaţiului, devenite progresiv posibile pentru copilul care are această dorinţă, cu mult înainte ca încheierea dezvoltării sale neurologice (douăzeci şi opt, treizeci de luni) să-l facă apt fiziologic.

Orice copil este mândru să-şi facă necesităţile aşa cum şi le fac adulţii, adică în acelaşi loc, în acelaşi mod, singur, fără ajutorul mamei. Controlul sfincterian prematur necesită ajutorul mamei sau al altcuiva. Când acesta vine la timp, copilul se descurcă rapid singur, şi asta este umanizant pentru el.

Un reper pentru a şti dacă nu este prea devreme pentru a începe să se solicite copilului controlul sfincterian voluntar, este abilitatea lui pe care o arată, şi plăcerea pe care i-o face, să urce şi să coboare singur o scăriţă menajeră sau pe

scări, ca şi plăcerea pe care o manifestă să stea pe vine mai mult timp pentru a se juca. Este dovada că sistemul neurologic al măduvei spinării este suficient dezvoltat pentru a permite atât raporturi de coordonare cât şi senzorio-motorii în vederea propriei plăceri.

A pune copilul pe oliţă timpuriu riscă să inducă retarduri psihomotorii importante, sau chiar să pună bazele unei nevroze obsesionale. În general, este important ca performanţele cerute copilului de către părinţi să fie agreabil realizabile pentru ei. Este important de asemenea ca tata şi mama să nu pună decât interdicţii progresiv modificabile în funcţie de creşterea lor şi de coordonarea lor neuro-musculară.

Este important să primească încurajări copiii atunci când îşi asumă mici riscuri, felicitări atunci când au reuşit sau au încercat ceva, şi un mic incident i-a făcut să eşueze. Eşecurile sunt formatoare, dacă sunt acceptate şi se reflectează asupra lor. În faţa unei dificultăţi întâlnite în absenţa părinţilor, copilul trebuie să-şi poată spune: „Ah da, Mama sau Tata mi-a spus că s-ar putea să fie puţin dificil”; atunci, în faţa unui eşec vexant, se poate consola aşa cum ar fi făcut-o mama lui, dacă ar fi fost acolo, privind nereuşita lui actuală, având încredere în viitor. El ştie că se dezvoltă în fiecare zi. Este un moment extraordinar în descoperirea lumii de către copil, şi în dezvoltarea motricităţii sale, în special atunci când constată că, datorită acestei dezvoltări, toată lumea este fericită.

Erorile de judecată, eşecurile în acţiuni nu trebuie să antreneze sentimente de culpabilitate sau de abandon. Sentimentele depresive cum ar fi, dimpotrivă, dispreţul faţă de realitate şi aruncarea responsabilităţii asupra altora împiedică inteligenţa lucrurilor şi investirea schemei corporale; şi unul şi celălalt sunt rodul unei prime educaţii anxioase şi culpabilizante a copilului înainte de douăzeci de luni ce precede castrarea primară (la doi ani şi jumătate, trei ani).

Castrarea anală şi sublimările sale

Un copil foarte mic înţelege foarte bine că i se face o interdicţie momentan, dar că, în curând, i se va spune: „Acum poţi, ai crescut, nu puteai înainte, dar acum poţi”. Sau dimpotrivă, când este vorba de o înţelegere socială de bună vecinătate, spre exemplu: „Nu este permis altora, nu îţi este permis nici ţie, nu mi-ar fi permis nici mie dacă aş juca acelaşi joc ca şi tine”; interdicţia decurge aici din regulile unei vieţi sociale, nu este relativ la persoana copilului, la nepriceperea copilului, ci este relativ la un anumit loc şi la reglementările valabile pentru toţi, sau cel puţin pentru cei de vârsta lui, reglementări ce sunt aplicate în acel loc de către o instanţă superioară părinţilor şi care nu îi vizează personal. Atunci când ceva este interzis unui copil care are încredere în părinţii lui, el acceptă să se abţină pentru că ştie că este destinată evitării unui risc prea mare. Este posibil să nu fie agreabil, dar nu este vexant, datorită faptului că nu este resimţită ca o măsură inutilă. Când ceva este interzis pentru toţi şi în manieră durabilă, copilul ştie că este pentru motive de interes general ce depăşesc interesul particular al fiecăruia, inclusiv cel al părinţilor. Este importantă combaterea instinctului gregar, atât de uşor exploatabil la fiinţa umană, mamifer tribal, şi educarea simţului civic şi social, acceptarea regulilor fără a interzice criticarea lor.

Trecând de stadiul anal, copilul va trebui, în orice caz, să accepte interdicţia de a lua, fără a cere, apoi fără a pune la loc după utilizare, ceea ce aparţine altuia, sau chiar ceea ce aparţine grupului familial. Dacă demnitatea sa umană este respectată în cuvinte şi în acte, el va integra perfect interdicţia oricărui comportament făcut în detrimentul altuia, interdicţia de a dăuna cu bună ştiinţă sieşi sau altuia. *Această interdicţie de a fura, de a lua cu forţa, a agresiunii asupra altor persoane sau a obiectelor aparţinând altcuiva trebuie să-i fie semnificată prin cuvinte*. Copilul înţelege şi admite perfect aceste restricţii puse pulsiunilor sale când

vede adulţii supunându-se ei înşişi acestor reglementări, mai ales dacă aceştia nu utilizează forţa fizică faţă de el, tratându-l, pe el, ca pe un animal sau o posesie de care dispun.

Corpul său propriu era, până acum, fatalmente „obiectul” părinţilor lui. Ce se întâmplă cu copiii atunci când se simt realmente rău? Este suficient ca mama să pună puţin termometrul, să pună mâna pe locul dureros, ca ei să nu mai simtă nimic; şi cu toate acestea rana, sau arsura respectivă, va avea nevoie de câteva zile pentru a se vindeca. De-acum înainte, *interdicţia de a atenta la propriul corp sau de a risca să-l pună în pericol*, *trebuie să-i fie verbalizată*: este învigorant pentru copil, înseamnă a avea încredere în el ca subiect, ca persoană. Unii copii, de bine de rău, se consideră un obiect al mamei sau tatălui lor, al persoanei tutelare. Este important să fie *încurajaţi spre responsabilitatea faţă de ei înşişi*. *Este un moment foarte important*, *trecerea de la creştere la educaţie*. Corpul copilului nu este, în realitate, un obiect particular aparţinând mamei, tatălui, sau altei persoane tutelare: este un obiect libidinal, prin ceea ce înseamnă el ca plăcere orală (imaginară şi senzorială), anală (motorie); plăcere narcisică în limitele castrării - interdicţiile raportate la oralitate şi analitate - care constituie umanizarea copilului. *Dar pentru asta*, *trebuie ca mama*, *şi ea* (*ca şi tatăl*), *să fi acceptat să fie castrată anal de copilul ei*. Ce înseamnă asta? Că ea nu are nevoie permanent de copilul său pentru plăcerea sa orală şi anală, adică nu are nevoie să se bucure de prezenţa lui, să acţioneze în funcţie de el, nu are permanent nevoie să îl supravegheze, să-l sărute, să-l mângâie, să-l îngrijească, să-l îmbrace, să-l dezbrace, să-l spele, să-l culce, când îi place ei.... Dimpotrivă, copilul este încurajat să îşi asume el însuşi toate lucrurile pe care le poate face, zi de zi, să descopere, că le poate face singur şi că doreşte să le facă singur. Este necesar, desigur, ca ea să fie interesată de el, să nu fie indiferentă la progresele lui.

Dacă, după ce i-a spus: „Poţi face asta singur”, nu se mai ocupă de el, copilul se simte abandonat şi nu mai ştie să facă nimic. El ştie să facă ceva în mod autonom sub privirile mamei şi cuvintele pe care i le adresează, pentru a-i oferi libertatea ca o relaţie de la ea spre el; şi, atunci, el este cel care se auto-îngrijeşte, cu autorizaţia ei, şi în mod necesar, la început, cu ajutorul ei verbal. Are nevoie ca ea să se alăture prin cuvinte la bucuriile lui, la reuşitele sale, când vine să i le împărtăşească; şi ea trebuie să îl compătimească şi să-l consoleze, prin cuvinte cel puţin, şi uneori prin gesturi materne, mângâieri reconfortante, atunci când a avut loc o experienţă ce s-a arătat penibilă pentru el, dar şi bogată în învăţăminte. Ea poate, consolându-l, să verbalizeze faptele, fără a judeca, fără să-l certe pentru că a suferit un eşec. Şi fără să dea întotdeauna vina pe altcineva, atunci când el susţine că altcineva este responsabil de eşecul său. Se datorează acesta relaţiei dintre el şi altcineva? Este de înţeles, dacă se poate. Toate acestea înseamnă pentru copil că este considerat o fiinţă în permanentă devenire, proiectat în viitor, în imaginaţia tatălui şi mamei sale, devenind fată mare, băiat mare, şi curând femeie sau bărbat; că este recunoscut de către adulţii tutelari ca un subiect animat de dorinţă, a cărui libertate şi fantasme sunt respectate. *Copilul spune aproape tot ce face*. Nu pentru a fi auzit de adult: nu poate face altfel. Spune ceea ce face pentru că astfel îşi umanizează actele; dar, dacă ceea ce spune, este folosit împotriva lui, sau chiar pentru a spiona ce face, ce gândeşte, se distruge libertatea care era pe cale să se construiască. El simte, când este crescut aşa cum am sugerat, ca un reprezentant viu al dorinţei autentic genitale a adulţilor. El se simte fiul sau fiica lor în privirea lor, când se întâlnesc cu el ca subiect, şi asta pregăteşte identificarea cu adultul cu acelaşi sex. Ceea ce va fi curând posibil pentru el, când se va încheia, graţie dezvoltării sale neurologice (către treizeci de luni), această asumare a

fiinţei sale motorii şi umanizate. Până atunci, mama şi tatăl său sunt văzuţi ca un Eu Ideal bicefal, tutelar (poate este ceea ce şcoala Melaniei Klein numeşte părintele combinat).

Efectele patogene asupra copilului ale erotizării orale şi anale de către părinţi.

Efectul său retroactiv asupra înţărcării cu efect mutilator

O mamă pentru care corpul copilului său este un obiect libidinal, oral, anal, asupra căruia exercită puteri discreţionare pentru propria plăcere, pe care îl sărută şi cu care se joacă precum cu o păpuşă, pe care o mănâncă din priviri, prin mângâieri, pe care nu îl lasă să se joace decât cu ceea ce îi place ei, o astfel de mamă arată că a rămas ea însăşi pasivă în dezvoltarea interdicţiei anale şi în special genitale, iar copilul ei joacă rolul unui animal de companie. Este păpuşa ei, sau mai curând bombonica ei, cum îi place să îl alinte sărutându-l cu poftă. Copilul nu poate atunci continua să se dezvolte fără a deveni fobic sau obsesional, şi pentru simptome în raport cu aceste două *nevroze* infantile, ce stânjenesc adaptarea sa în afara familiei, este adus la psihanalist (fiind încă norocos dacă este adus).

Obsesia este o modalitate de a stopa dezvoltarea libidinală în raport cu o etică anală în care interdicţia vizează toate obiectele parţiale ale plăcerii. Copilul începe să se poarte, faţă de obiectele care îl înconjoară, ca şi cum toate ar fi caca interzis de Mama; interzis cu atât mai mult cu cât, dacă ea îl numeşte bombonica ei, el singur este caca valoros. Este investit deci cu o putere erogenă asupra mamei lui, putere care îl inhibă din ce în ce mai mult, întrucât este patogen pentru un copil să fie obiectul erotic al mamei lui, şi mai ales un obiect erotic arhaic ce nu are ca imagine de dezvoltare atitudinea genitală a unei femei faţă de soţul ei şi invers. Pulsiunile de viaţă ale acestui copil însufleţesc o dinamică de-a pururi blocată pe şanţul discului: „a lua”, a mânca, sau bomboană, „nu pune mâna” pipi, caca; şi, pentru relaţia afectivă, „pupic”, dacă copilul este măi-măi, adică „drăguţ”, şi na-na dacă este

„mizerabil” (caca pentru ea), adică dacă s-a murdărit. Ceea ce complică mai mult această atitudine de „nu atinge” ceea ce, pentru mamă, pare murdar, este că aceste cuvinte sunt spuse şi la adresa penisului copilului care, în anumite cazuri este atât de obsesional încât nu poate face pipi singur. În cazul băieţelului, mama este cea care trebuie să-i scoată penisul din chiloţei pentru a face pipi. Sau trebuie să facă pipi aşezat ca şi cum ar fi fetiţă. În cazul fetiţei, ea nu se poate şterge singură, pentru că nu e voie să pună mâna, o dezgustă (ca şi pe băiat). Sunt atitudini fobic-obsesionale dezvoltate de o mamă necastrată, care frustrează în loc să ofere castrarea simboligenă. O mamă (sau o educatoare) ce educă un copil în acest fel este angoasată de propria genitalitate refulată, este prinsă în regresie într-o fixaţie fetişistă faţă de copilul ei, sub pretextul unei iubiri materne; exprimă un erotism pedofilic. Se străduieşte să întârzie utilizarea de către copil a propriei inteligenţe, de teamă ca acesta să nu devină interesat de funcţiile sale fiziologice şi de sexul său. Îi culpabilizează copilului curiozitatea (pulsiunea epistemologică), fondatoare a spiritului uman. Când pune întrebări cu privire la sex sau la excremente, ea nu răspunde, sau îi spune: „Taci, e urât, nu e frumos să pui astfel de întrebări, nu se vorbeşte despre asta”. Pentru el, de fiecare dată când are o iniţiativă, acest pre-Supraeu acţionează ca şi cum, la fiecare intenţie de mişcare, cineva i-ar spune: „Atenţie, crocodil, nu face, jos labele!” Datorită supravalorizării pulsiunilor orale (a mânca, nevoia de a fărâmiţa), totul poate fi tăiat, făcut bucăţi, inclusiv el, totul se simte în pericol; pre-Eul uman frustrat interzice individuarea, se alienează în rolul unui animal domestic dresat după dorinţa stăpânului său, adultul tutelar, şi este pervertit; dorinţele subiectului se proiectează atunci asupra pre-Supraeului despre care spuneam, imaginând o zonă erogenă, orală, avidă, devoratoare, care frustrează plăcerea, şi mutilatoare, secantă pentru degetele care s-ar fi plimbat asupra unui lucru pe care mama a spus să nu îl

atingă. La origine, niciun copil nu are o imagine a corpului fragmentată. Are o funcţionare orală care fărâmiţează obiectele lumii exterioare - în acest fel înghite - şi o funcţionare anală care fragmentează elementele lumii interioare pentru a le exterioriza - în acest fel face caca. Experienţa repetitivă a trebuinţelor sale de aport şi eliminare este însoţită de fărâmiţarea obiectului parţial (oral şi anal), dar această experienţă a corpului nu este trăită ca o relaţie de subiecţi. Pentru a exista o relaţie de subiecţi, trebuie să existe cuvinte cu privire la alte activităţi decât schimbul de obiecte parţiale ale corpului, şi de relaţia corp-la-corp. Pentru copil, mama sa nu este încă decât un obiect total, am mai spus, un obiect pe care uneori şi-l reprezintă ca bicefal, tatamama, mama-tata, cu care copilul se identifică fără să ştie încă faptul că el are un singur sex, asemenea doar unuia dintre aceşti doi adulţi. Deci el nu este fragmentat. Mama este cea care, în anumite modalităţi de educare, induce inflaţia imaginară a fragmentării dentare sau anale a obiectului parţial, pentru că face din copilul obiectul său parţial. Ea nu ia în considerare decât trebuinţele copilului său şi îl lasă să joace rolul unui corp care funcţionează, dar nu să se asume ca subiect al propriilor iniţiative; şi, în afara trebuinţelor sale, implicite şi reale, şi a îngrijirilor corpului, nu îi vorbeşte. În acest fel un subiect poate fi avid să îi ofere satisfacţii mamei sale, valorizându-se, chiar cu preţul fragmentării sale. Dacă are valoare, este pentru că este un mic fragment, fie de mâncare, fie de caca, şi mama devine imaginar pentru copil o gură care sfărâmă de care copilul are permanent nevoie să fie sărutat (mimând că mănâncă) sau privit (mâncat din priviri), ascultat sau purtat. El este titirezul ei, ea este pisicuţa ei, jucăria ei, o mutriţă, în astfel de cazuri copilul, băiat sau fată, nu este niciodată numit cu prenumele său; copilulobiect poartă o mulţime de porecle care, pentru mamă, exprimă tandreţea faţă de un obiect căruia îi refuză, în realitate, calitatea de subiect uman. Copilul este supus

unei dorinţe care realmente îl perverteşte şi care face, din acest băieţel sau din această fetiţă, un obiect de posesie erotică al mamei sale.

Dacă cei doi părinţi se comportă în acest mod, timpul copilului, în calitate de fiinţă vie, este practic interzis să se petreacă în spaţiul lor. Este nevoit să trăiască într-un timp care s-a oprit. Trebuie să se comporte ca o larvă, o statuie, un falus ambulant, fără cap sau picioare: pentru că Tata şi Mama sunt realmente pentru copil (conform gândirii sale magice, care nu are experienţa realităţii senzoriale şi spaţiale, dar cu un imaginar conservat din epoca orală) guri secante şi ochi la pândă. Un copil poate fi astfel „distrus” în sensul că acesta se lasă acaparat de chemarea dorinţei mamei sau tatălui său (mai rar, trebuie să spun, este vorba despre tată, pentru că el este de obicei mai puţin acasă). Este ceea ce se întâmplă atunci când un cuplu se lasă prins în capcana fascinaţiei absorbante sau rejectante pe care o poate exercita sa un copil, fie el frumos sau năpăstuit de natură. Fiecare caută să-şi suplinească neîmplinirile protejând copilul, expunându-l, amuzându-se, răsfăţându-l, satisfăcându-l peste măsură, pentru a nu risca, ca el, să-şi caute în altă parte răspuns la privarea inerentă a dorinţei. Fără el, cuplul s-ar destrăma. Este pentru fiecare dintre ei iluzia unui falus. Ori, la copil, fie că recunoaştem sau nu, subiectul este întotdeauna prezent, nu ştim unde, încă de la concepţie; şi din moment ce există subiect, există dorinţa de articulare vitală cu Se-ul, cu ansamblul pulsiunilor ce decurg din capitalul genetic, reprezentat de corpul prezent: este însuşi fundamentul posibilităţii tratamentului psihanalitic; putem chiar să spunem că este obiectul credinţei prealabile, conştiente sau nu, pentru orice psihoterapeut, fără de care nu ar putea exercita această meserie. Subiectul este prezent, nu ştim unde, dar din moment ce există corpul, există un subiect. Dacă este în imposibilitatea de a se exprima în propriul corp, asta suscită travaliul psihoterapeutic. Înseamnă parcurgerea

istoriei acestei suferinţe vii, pentru a ajuta subiectul să regăsească drumul parcurs pentru a ne comunica dorinţa sa autentică, prin intermediul schemei corporale, printr-o imagine a corpului care nu a mai evoluat dar care a rămas narcisic resuscitabilă.

Ori, această dorinţă nu poate uneori nici să se manifeste şi nici chiar să fie imaginată de către copil. Copilul poate ajunge să fie, ca persoană, în totalitate, ca un ursuleţ de pluş, ca o păpuşă, obiect parţial al unui adult tutelar. Şi totuşi există undeva un subiect care are o dorinţă proprie, voalat, dar care aşteaptă printre pulsiunile pasive momentul când va fi descoperită de cineva; sau este un subiect care, disimulat de o indiferenţă prudentă, din cauza unei stări fobice invazive, este animat de pulsiunile active, şi doreşte să comunice prin intermediul lor cu cineva care acceptă să fie total pasiv, şi disponibil, în prezenţa lui. Acest fapt, această disponibilitate a întâlnirii cu pulsiunile cele mai arhaice ale unei fiinţe umane, este propriu transferului *a priori* asupra psihanalistului. În special a psihanalistului pentru copii. Există, uneori, dovezi liminare ale dorinţei subiectului, foneme pe care îndrăzneşte să le emită, care nu sunt încă ţipete, nici zâmbete, deci nu aparţin unui cod cunoscut, nici măcar nu sunt foneme apropiate auditiv de cele aparţinând limbii materne, dar care sunt poate, asemenea sunetelor care imită zgomotele naturii, semne care, pentru el, au un sens, pentru a fi elaborate şi puse în interacţiune, datorită funcţiei simbolice, cu senzaţiile vieţii sale viscerale, în momentele de solitudine. Astfel, zgomotele maşinii, ale sirenelor, zgomotele făcute de muncitori, ciocăniturile care se aud, şi care, pentru el, întrucât aceste percepţii ale lumii exterioare se intersectează cu percepţiile propriului corp sub tensiunea trebuinţelor sau a fantasmelor dorinţelor, devin semnificanţi imposibil de descifrat. Aceşti semnificanţi sonori, gestuali, deveniţi simptome compulsive, se ştie deja că au un sens uman pe care noi nu îl desluşim şi nu i-l putem spune, dar

este indispensabil. Aceşti semnificanţi valabili doar pentru el, cred că nici chiar el nu ştie de ce i-a ales, şi apoi, cu riscul de a repeta, îi oferă ca semnificanţi. Nu mai devin în mod magic constrângeri, necesare pentru a reţine copilul în realitate prin articularea efemeră a unei percepţii venite din lumea exterioară cu ceea ce îi rămâne ataşat, adică: fragmente de fantasme. Funcţia simbolică, ce nu mai leagă aceşti subiecţi de lumea celor ce vorbesc, îi leagă însă de universul cosmic, de natură, de obiectele ce îi înconjoară. Aceşti copii sunt foarte izolaţi, se spune despre ei că sunt bizari, cu retard în limbaj; în realitate, ei sunt pre-psihotici, stare care se agravează dacă sunt lăsaţi în izolarea lor. Sunt ratări ale educaţiei între douăsprezece şi treizeci de luni, în faza anală, motorie şi etică. În cursul acestei perioade, de fapt, în manieră constantă, membrii familiei se confruntă cu cele mai mari dificultăţi educative. La început, copilul este inhibat în dorinţele lui, sau este lăsat să şi-le satisfacă dezordonat, în funcţie de părinţi, care sunt exigenţi sau neatenţi; deci comportamentul lor faţă de copil este decisiv, dar, în mod secundar, el este cel care nu mai este în contact cu ei şi, singuri, nu mai sunt capabili să îl ajute. După câteva experienţe nereuşite, după câteva eşecuri întâmpinate în încercarea de a proceda „ca cei mari” din jurul lui, acelaşi copil se poate împăca cu sine graţie cuvintelor care îi sunt spuse cu generozitate de către părinţii care au înţeles, cu ajutorul cuiva (un psihanalist) cu care au discutat, ce l-a condus pe copilul lor la izolare. De asemenea, uneori, părinţii, chiar ajutaţi, nu mai sunt de ajuns. Contactul este definitiv rupt şi este într-adevăr necesară o cură personală a copilului, care este de lungă durată şi nu este posibilă decât dacă copilul este angoasat, ceea ce nu este întotdeauna cazul. „Marţianul”, cum spun părinţii, este mulţumit uneori cu viaţa lui imaginară.

Structura unui copil zis psihotic

Cele trei imagini ale corpului: de bază, funcţională şi erogenă, care, articulându-se în fiecare clipă între ele,

constituie coeziunea unei fiinţe umane ce îşi păstrează narcisismul, pot fi „carambolate”; în loc ca ele să conserve valori etice umane similare celor pe care copilul trebuia să le achiziţioneze după înţărcare, şi cele care trebuie să fie descoperite în cursul castrării anale, copilul le poate ignora sau inversa. El se supune eticii fantasmelor arhaice absolut inadecvate nu numai pentru schema sa corporală actuală[58], dar care sunt disforice şi în raport cu imaginea corpului ce corespunde marii majorităţi a copiilor de vârsta lui. Spre exemplu, are un strabism dublu, sau încearcă să atingă, pentru a apuca, cu dosul mâinii, sau doar cu gura, sau, când doreşte să meargă, în loc să deschidă fanta care permite avansarea unui picior în faţa celuilalt, picioarele sale se încrucişează, şi deci nu mai poate merge. Am dat astfel de exemple în alte scrieri ale mele, şi oricine le-a întâlnit în clinica infantilă. Copilul ar dori să crească, părinţii săi de asemenea, exprimă asta, dar, la fiecare manifestare a pulsiunilor sale libidinale, zi de zi reînnoite, cuvintele lor urmăresc să le interzică, să le frâneze, sau, mai rău, să devalorizeze dorinţa. Gesturile sau cuvintele lor vin să bareze iniţiativele lui, fie chiar aceea, la minimum, de a duce mâinile la gură, sau la sex, ceea ce este deja ceva pentru un copil care până atunci nu făcea nimic.

De aici rezultă că subiectul-copil este făcut să integreze, să se structureze, printr-o imagine narcisică ce nu-l mai promovează în dobândirea potenţialităţilor schemei sale corporale (care i-ar permite achiziţionarea unei autonomii motorii) pentru că această achiziţie ar risca să-l pună în divergenţă cu instanţa tutelară. Ceea ce este important de înţeles, este că schimbarea în atitudinea educativă (dacă, spre exemplu, părinţii neliniştiţi de retardul psihomotor al copilului lor fac un travaliu psihanalitic) nu împiedică copilul să rămână la starea sa de retard. A se descoperi eliberat de mişcările sale a devenit periculos, chiar dacă în prezent i se permite, pentru că fiinţa umană care este bebeluşul, şi mai

58 N.A.: Vezi cazul lui Pierre, p.255.

ales copilul de vârstă mică, introiectează imaginea adulţilor care s-au ocupat de el, în special dacă este precoce şi inteligent, ca şi cum aceşti adulţi ar fi prezentificarea de sine însuşi, ca viitor vorbitor, stăpân pe sine, vietate vegetativă şi vietate animată. Structură inconştientă intuitivă. Înainte de castrarea primară, procesul de integrare a celuilalt ca un sine-însuşi ştiutor este preluat de la toţi cei care sunt mai mari şi mai puternici, de ambele sexe. După castrarea primară, această integrare se face în profitul imaginilor altora, fraţi mai mari şi adulţi, de acelaşi sex cu copilul, dacă castrarea primară s-a petrecut bine; şi cu cei de sex opus dacă, dimpotrivă, castrarea l-a denarcisizat în privinţa propriului sex, în loc să-l narcisizeze. Sau copilul trăieşte ca şi cum n-ar vrea să ştie nimic despre sexul său, şi poate atunci doar să regreseze la funcţionarea uretral-anală (encopreza), ca expresie asociată perineului. Am văzut care sunt problemele în momentul castrării primare. Urmate uneori, în timp, de experienţe primejdioase pentru copil şi pentru ceilalţi; pentru că dorinţa, înainte de a se lăsa complet refulată, inversată sau neutralizată în raport cu viitorul genital - care este efectiv în chestiune referitor la problemele vieţii şi principiul său de „a creşte şi a se înmulţi" (în măsura în care este posibil) - această dorinţă se acumulează până când trebuie contrariată. Pulsiunile de viaţă, agresive, active şi pasive, se întăresc. Apar acte inconştiente, iraţionale, imprevizibile, impulsive: pentru a scăpa de statutul mortifer de obiect, copilul, reprimat în acţiunile sale, prea pasiv iniţial, apoi instabil, devine un copil catastrofă, „viitor delincvent", cum se spune, care muşcă, este violent, prădător, demolator[59], teroarea parcurilor publice şi a magazinelor. Reacţia părinţilor, atât coercitivă cât şi anxioasă, permanent în alertă, îi confirmă zi de zi că este ca un obiect, ca un lucru aparţinând părinţilor săi, şi că trebuie să fie astfel din ce în ce mai mult; în lipsa iubirii şi a mângâierilor, pe care

59 N.A.: Vezi incendiator.

comportamentul lui le face imposibil de oferit, şi de asemenea pentru că orice blândeţe şi tandreţe exasperează sadismul său inconştient, pare să se străduiască să provoace adulţii, să reacţioneze pentru ca ceva să se întâmple, pentru a nu se regăsi într-un deşert relaţional, expus doar propriilor pulsiuni active sau pasive. Instanţele tutelare, educatorii, mama, tata, pot fi consideraţi inconştient mutilatori, frustranţi, de către acest copil, secundar torţionari de copii. În anumite cazuri, aceşti părinţi, şi alţii la început mai toleranţi, nu pot repara consecinţele unei castrări neefectuate la timp şi cu dragoste. Pre-Eul copilului nu mai poate fi domesticit de o fiinţă umană care l-ar iubi şi pe care ar iubi-o, o fiinţă umană educatoare în mod sănătos, care ar permite utilizarea şi simbolizarea licită a pulsiunilor interzise.

Astfel de copii, crescuşi în acest mod, interzişi oricărei dorinţe, şi introiectând interdicţia de a dori, suferă adesea accidente psihosomatice şi devin bolnavi, victime ale altor creaturi, microbii, gata să se ocupe de corpul celui care nu şi-l mai asumă, sau de anumite organe ale corpului, insuficient vitalizate. Dacă rezistă corpul, devin copii caracteriali periculoşi. Nopţile lor sunt pline de coşmaruri sau de insomnii, pentru că, chiar şi în imaginar, interdicţiile izbucnesc într-o fabulaţie în care se satisfac prin transgresiune dorinţele pe care părinţii introiectaţi le împiedică sau le descalifică. În somnul superficial, copilul se află în război permanent fără milă cu dorinţa sa şi cu contradicţiile etice ale imaginii corpului, rămase sau redevenite necastrate.

Nu voi încerca să figurez aici catalogul tuturor cazurilor în care o astfel de experienţă profund distorsionantă a narcisismului uman se produce în perioada de dezvoltare neuro-musculară finală a măduvei spinării, adică între douăzeci şi patru şi patruzeci de luni, între doi şi patru ani. Trebuie să precizez că în ratările inconştiente de educaţie, în cursul confruntărilor între libidoul copilului şi cel al

adulţilor educatori, cu cea mai mare bunăvoinţă conştientă de-o parte şi de alta, îşi au originea aceste grave perturbări viitoare, sexuale şi psihosociale, fixaţii perverse sau procese psihotizante. În multe procese de educare, există momente de ratare a educaţiei. Ele se ventilează, din fericire, pentru majoritatea, prin tulburări de sănătate (psihosomatice), ce produc diversiuni, şi permit, graţie perioadei de regresie, reiniţierea. Dar când corpul nu-şi plăteşte datoria legii castrării simboligene, ratările se înscriu în obişnuinţa psihosocială, şi acestea se regăsesc, la cei care au mai târziu curajul de a face o psihanaliză, devenite foarte dificile la adolescent şi adultul sănătos fizic, dar suferind de o dezadaptare ce nu-i permite nici iubirea nici creaţia.

Caracterialul. *Pre-psihoza*.

Narcisismul imaginii corpului copilului este desolidarizat de schema corpului corespunzătoare vârstei sale fiziologice, în special atunci când dorinţa libdinală orală de a apuca, de a şti, de a înţelege, şi dorinţa anală de a face, de a acţiona, de a experimenta, trezeşte la instanţa tutelară o reacţie atât de erotizată sau de refulată (în inconştient este practic acelaşi lucru) încât mama este cuprinsă de o angoasă irepresibilă, asociată unei reacţii expresive mai mult sau mai puţin controlate: „Atenţie!” în care copilul percepe întotdeauna ceea ce nu este spus. Dacă ea reacţionează la angoasă printr-o culpabilitate a Supraeului - care aparţine epocii copilăriei sale - această culpabilitate se exprimă prin priviri dispreţuitoare, atitudini ostile sau cuvinte de reproş şi de pierdere a dragostei pe care le crede educative. Copilul nu are nici măcar posibilitatea de recurs la această fantasmă de plăcere arhaică: spre a fi consolat de ea pentru dificultatea sa, de a se împăca cu sine identificându-se prin introiecţie cu mama primitoare pentru bebeluşul încă neputincios şi pe care ea ştia să-l liniştească. Pentru că ea nu îl mai *iubeşte*, şi el o crede, şi are dreptate în ochii lui (pentru că el nu poate să nu se judece prin ochii ei), pur şi

simplu ea îl *doreşte* şi, dacă ea nu îl mai *doreşte*, este pentru că ea are *nevoie* de el. Ea îi dă în continuare să mănânce, dar îi dă ca unui câine. Nu are scăpare. Atunci el este supus introiecţiei emoţiilor insolite, fără reprezentare, sau uneori având, ca singură reprezentare asociată subiectului, prenumele lui, pronunţat agresiv, uneori împreună cu porecla, cu numele de familie al tatălui (sau al mamei, dacă este celibatară), cu care mama lui îl asociază atunci când nu este mulţumită de el, în calitate de copil aparţinându-i numai ei: „Eşti într-adevăr (fiul) Cutare, sau (fiica) Cutare". Prenumele său, pronunţat sever, şi porecla Cutare ce îi este adăugată, sunt pentru copilul care se aude astfel admonestat, rejectat, semn al celei mai depresive trăiri. Atunci îşi fac loc în inconştient efectele pulsiunilor de moarte, ce investesc una sau alta dintre zonele funcţionale sau erogene ale corpului său în totalitate sau parţial, şi asta este ceea ce provoacă, spre exemplu, anorexia, vărsăturile, encopreza, enureza, insomniile. Auzim mame sau taţi care se cred vizaţi, ca şi cum ar fi vorba despre replici opoziţioniste din partea copilului[60]. Cu cât el manifestă mai multe astfel de simptome, cu atât mai mult vor ei să-l dreseze, şi se află într-o situaţie dramatică libidinal pervertită, între oameni care nu mai pot decât să se distrugă. Copilul pierde chiar şi sensibilitatea senzaţiilor sfincteriene distincte, a senzaţiilor de tranzit, este total abandonat pulsiunilor de moarte, pentru că este alarmat în imaginea sa de bază, cea mai fundamentală, care este asociată mamei, despre care am spus deja că ea este în acelaşi timp şi viaţă şi moarte. Dacă mama nu mai are nicio caracteristică de viaţă pentru spirit şi pentru suflet, atunci, pentru corp, care nu poate trăi fără spirit şi suflet, ea

60 N.A.: Cine nu-şi aminteşte de astfel de cuvinte la orice mamă: „El (sau ea) mi-a făcut diaree, el (sau ea) mi-a făcut pojar", în timp ca taţii spun cel mai adesea: „El (sau ea) mă face să, sau mă provoacă. N-o să mă las dus de fiul tău sau fiica ta. Mi se suie ea în cap?". Mamele suportă, taţii se simt provocaţi.

devine moartea ce vine, sau chiar speranţa de moarte; şi mama-moarte va fi referinţa anti-existenţială şi existenţială în acelaşi timp. Fără a mai socoti că semnificantul „moarte” în franceză, moarte, a muri, mort, a distruge, se înscrie în imaginea corpului: copii ajunşi la limita vieţuirii şi care sunt subiecţi extrem de inteligenţi, nu mai pot înghiţi, nu mai pot merge: anorexia lor, care este o lipsă generalizată a dorinţei de a iubi, a dorinţei de a dori, de a face schimburi, este foarte particulară şi psihotică. În acelaşi timp, foarte rar gâtul lor mai ştie să bea. Atunci când vrem să-i ajutăm să bea, totul curge pe lângă, şi-au pierdut reperele relaţiei cu zona (erogenă şi funcţională) orală a deglutiţiei. Viaţa, înseamnă moarte.... Şi totuşi, în absenţa unui martor uman, copilul poate încă să mănânce în singurătate, să mănânce uneori chiar şi pământ, pentru că acest mod de funcţionare scheleto-musculară este asociat de el modului în care animalele domestice mici, care scapă interdicţiilor, care au fost introiectate în corpul lui. Comportamentele bizare ale copiilor în mare dificultate, zişi pre-psihotici nu sunt capricii. În schimb, mulţi copii au capricii trecătoare de acest gen, care însă nu se instalează. Toţi copiii psihotici intră astfel într-o stare cronică ce poate să fi fost traversată câteva ore, câteva zile, câteva minte de către un copil care a ieşit şi care, prin intermediul atitudinilor bizare ale corpului, spunea ceva ce nu se putea exprima altfel. Dar copilul psihotic, el, nu mai poate ieşi. Este prins în capcana pulsiunilor care, la cei care se dezvoltă normal, nu s-au manifestat decât o dată, fie că acestea sunt pulsiuni insolite provocate de o fantasmă sau un eveniment real, sau pulsiuni agresive împotriva instanţei tutelare. La copilul care devine psihotic, rareori lucrurile se opresc aici. În general, pulsiunile de moarte ale subiectului dorinţei sunt localizate în zonele erogene, şi singurul mod de a lupta împotriva relaţiei sale cu părinţii din prezent, este de a se refugia în amintirea părinţilor de ieri, a unui el-însuşi arhaic. S-ar putea spune că ne aflăm aici în faţa unui alt proces de

autism, de o defazare în raport cu restul şirului vieţii relaţionale actuale, cu imaginea sa existenţială; de unde întoarcerea la anumite componente ale imaginii corpului copilului care nu poate rămâne constant focalizată asupra schemei corporale actuale, şi să facă înţelese manifestările dorinţei sale de subiect.

Imaginea corpului, limbaj pasiv şi activ al pulsiunilor sale încarnate, face ca subiectul să îşi păstreze convingerea narcisizantă a unei scheme corporale anterioare celei din prezent, în care pulsiunile sale se exprimau altfel, spre exemplu cea pe care o avea la cincisprezece, la zece, la nouă, sau la şapte luni. Pulsiunile de moarte stăpânesc peste restul schemei corporale actuale, care este ca şi interzisă conştiinţei; imaginea anterioară respiratorie, circulatorie, tranzitul digestiv, pot doar ele singure să continue să existe ca fiind neinterzise. Copilul se simte parcă posedat de duşmani aflaţi în corpul său, pe care nu ştie să-i stăpânească. Ar dori să exprime ce se petrece în el, dar se loveşte de absenţa cuvintelor pentru a se exprima, absenţa chiar şi a mimicii; pentru că dorinţele se reflectă pentru el într-o non-manifestare umanizată de viaţă la adultul tutelar. Astfel încât în schimb viaţa adultului este un corolar al inexprimabilului vieţii lui. Şi, cum imaginea corpului este în fiecare clipă triplă, subiectul pune în disjuncţie una din aceste componente ale acestei triple imagini, fie cea erogenă, fie cea funcţională, sau, mult mai grav pentru sănătate şi pentru angoasă, pe cea de bază. O suferinţă neurovegetativă subită, sau o angoasă crescândă inexplicabilă, îl fac să-şi provoace singur un accident; dacă imaginea de bază este atinsă, rămâne definitiv bolnav. Imaginea disjunctă se disociază în prezent de subiect: care, pentru a nu rămâne mutilat, ceea ce se întâmplă când imaginea de bază este atinsă, şi pentru a-şi regăsi narcisismul, regresează la o imagine a corpului anterioară, la o etică arhaică a narcisismului, o etică pasivă sau agresivă. Aceasta din urmă se manifestă prin crize clastice,

ce scapă conştiinţei, şi sunt dealtfel mai puţin grave pentru viitorul dezvoltării copilului decât stările stuporoase aproape catatonice[61] datorate regresiei la o etică pasivă.

În unele cazuri, copilul care a cunoscut înainte o vitalitate satisfăcătoare păstrează, în ciuda coşmarurilor, un somn bun, şi, pentru că din epoca orală datează o vitalitate fantasmatică ce se menţine şi reapare în vise, gardieni ai somnului şi ai fantasmelor inconştiente, se pot vedea pulsiuni de viaţă cărora le este interzis să-şi facă loc în schema corporală actuală încercând să-şi regăsească focalizarea, în absenţa unei scheme corporale actuale sau chiar anterioare pe care nu o mai pot regăsi, şi să se proiecteze, împrumutând pentru asta, schema corporală a unui alt corp[62]. Acest corp poate şi să nu fie cel al unei fiinţe umane: astfel copilul fantasmează şi fabulează scene de satisfacţie, de plăcere şi pericol. Poate părea halucinant, unui martor la astfel de jocuri. Nu este astfel încă, dar fabulează fiinţe bizare, puternice, ameninţătoare, în special spre lăsarea serii: obiectele din realitate pierzându-şi atunci contururile clare, iar viaţa exterioară o parte din ritmurile şi zgomotele umane, copilul simţindu-se subjugat de o viaţă imaginară al cărei creator nu mai este. Unii par a fi „desprinşi” de realitate, fantasmele lor pot fi luate, şi sunt uneori, drept halucinaţii; dar de fapt, de fiecare dată când mi-au fost trimişi copii într-o astfel de stare, sau când mi s-a telefonat cu ocazia unor astfel de crize dramatice pseudo-halucinatorii la unii dintre ei, s-a dovedit că, dacă cineva le vorbeşte cu gingăşie, calm, dându-le să bea un aliment care le plăcea când erau foarte mici, cum ar fi o cană de lapte cu cacao, sau un iaurt, şi li se vorbeşte chiar despre imaginile care li se impun şi de care se simt invadaţi, pot fi

61 N.A.: Vezi cazul celor două păpuşi-floare, în Au jeu du désir, op. cit., cazul lui Pierre (copil psihotic) şi al lui Leon, infra.p.255 şi p.301.

62 N.A.: Acest proces persistă la artişti şi la scriitorii de romane, şi le serveşte ca „materie primă" în munca lor, operă de sublimare.

scoşi din această capcană. Se destind, pentru că sunt înţeleşi fără producă frică, li se poate explica că nu este niciun crocodil, şarpe, robot, leu, lup, extraterestru, sau marţian: ei sunt cei care îşi imaginează, şi persoana care se află lângă ei, îi poate linişti pe deplin pe aceşti romancieri de umor negru, de sciencefiction, sau pe acest Douanier Rousseau în faşă, picat în mijlocul junglei. Nu este nimic rău, nimic dăunător sau neliniştitor ca ceilalţi să vorbească, să reprezinte sau să mimeze, ceea ce-şi imaginează. Dacă un copil cade în această stare întâlneşte persoane pe care asta îi angoasează în asemenea măsură încât îl duc să fie consultat, se separă de el pentru a fi pus sub observaţie, sau pentru a fi internat imediat întrun spital de psihiatrie, şi el nu se mai regăseşte. La fel şi dacă este ironizat. Corpul său, solidar cu schema corporală agresată de imaginea corporală arhaică, este supusă unui proces de fragmentare, părţile fragmentate devenind obiectul instanţelor imaginare care sunt singurii însoţitori presupuşi. Atunci, aşa numitele instanţe imaginare au efecte reale. Pot să survină boli de organ (există întotdeauna germeni infecţioşi gata să investească corpul uman, atunci când o parte din imaginea funcţională face ca schema corporală să fie atinsă de inhibiţii reacţionale). De asemenea, se pot organiza procese halucinatorii senzoriale, viscerale, datorită dificultăţii reprezentate de solitudinea în care copilul este lăsat, din cauza angoasei anturajului său.

Să reţinem că atunci când se produce o experienţă în care mama nu răspunde unei manifestări a dorinţei copilului nu se ajunge la mortificarea imaginii de bază, ci provoacă doar disjuncţia, faţă de aceasta, a imaginii erogene sau a imaginii funcţionale, şi apare o fantasmă, fantasma leului, a omului negru, a lupului cel rău, a vrăjitoarei, a diavolului care, în ochii copilului, sunt aliaţi ai instanţei tutelare. Dacă mama nu numai că lasă aceste fantasme credibile, cu care copilul este contaminat de către alţi copii, dar în plus, ea le utilizează ca mijloc de presiune, pentru a face frică sau

pentru a-şi spori puterea asupra copilului, atunci, atunci putem spune că educaţia pregăteşte la acest bărbat sau la această femeie o fragilitate mentală şi, într-o perioadă ulterioară, dificultăţi şi sentimente de neputinţă, existând riscul derapajului libidoului în afara realităţii prin bufee delirante sau halucinaţii.

În tratamentul adolescenţilor, al tinerilor adulţi ce vor fi, este foarte important pentru ei să regăsească amintirea primelor manifestări, datorate rezistenţei subiectului, în epoca libidoului oral, de a accepta o castrare primară oferită într-o manieră resimţită ca sadică, sau al unei castrări oedipiene nereuşite, stângace, devalorizante pentru dorinţa genitală; pentru că vorbind din nou despre această perioadă, perioada halucinatorie a adolescentului sau a adultului îşi va dobândi sensul, şi va lăsa loc dorinţei pentru a fi simţită şi spusă în transfer. Ceea ce era tradus într-o fabulaţie pseudo-halucinatorie se reprezintă ca un mijloc de expresie la dorinţa individului de astăzi, care caută, de-a lungul fisurilor imaginii sale corporale şi în transferul asupra analistului, să regăsească vechi sau arhaice. Pulsiunile genitale ale adolescentului sau adultului se exprimă în parte într-o sintaxă fantasmatică şi conform unei etici falic anale sau falic orale, pasiv anală sau pasiv orală. Asta conduce la bufee halucinatorii. Procesele sunt aceleaşi în raportul dintre conştient şi inconştient la persoanele care trăiesc, aşa zis, normal şi cei care sunt teribil de nefericiţi şi trăiesc în manieră nevrotică sau psihotică. Diferenţa provine din faptul că, pentru cei care pot să cadă în stări psihotice şi să fie prinşi în această capcană, este vorba despre situaţii de economie libidinală neomogenă; şi, pentru cazurile de nevroză, de enclave care, în mod cronic, intră în joc pentru a inhiba anumite tipuri de pulsiuni, şi fac să apară imagini ale corpului arhaice, asociate relaţiilor intersubiective anterioare[63], şi care se reactualizează în procesul de elaborare în cură

63 N.A.: Cf. Cazului Dominique, „Este preistorie".

graţie transferului. Din acest motiv este foarte important ca analiza să pună capăt unor astfel de situaţii, pe care copilul le construieşte în cursul dezvoltării, într-o psihanaliză de adult.

Când fantasma nu poate fi dusă până la capăt în lumina unei imaginaţii clare, exprimate în jocuri sau verbal, în cursul somnului, ia forma viselor, coşmarurilor, sau, dimpotrivă, vise de satisfacţie, satisfacţia de a ucide, spre exemplu, de a ucide persoanele tutelare prin obiecte periculoase antropomorfizate sau animale nefaste. Toate acestea sunt favorizate prin supra-investirea imaginii funcţionale vegetative pe care o implică somnul. Această imagine funcţională pe care am numit-o vegetativă priveşte ceea ce este viaţă a organelor şi ceea ce este trăit în corp, în opoziţie cu viaţa animală ce corespunde activităţii scheletomusculare, activităţii corpului animat în schema corporală în ceea ce este controlabil prin voinţă, fie exterioară, fie cea a subiectului. Prevalenţa posibilă a imaginii vegetative, cu originea în epoca orală înainte de înţărcare, se produce în vis; în somnambulism, imaginea funcţională animală aparţinând epocii anale înaintea interdicţiei de a dăuna (sau înaintea cunoaşterii acestei interdicţii), este cea care este angajată.

Încă o dată, graţie universalităţii acestor procese psihanaliza este posibilă, pentru că se produce o regresie a pulsiunilor în fabulaţiile verbalizate sau mimate, în jocuri, în asociaţiile libere, în cadrul transferului în şedinţa de psihoterapie, şi în gândurile în raport cu psihanalistul. Exprimarea copilului, care îşi utilizează libidoul în relaţia transferenţială, permite un travaliu de întoarcere a refulatului, fără ca regresia să fie pusă în act în corp sau în realitatea socială. Terapeutul, prin prezenţa sa şi pentru că acceptă fantasmele, fără a le valoriza, dar căutându-le originea în trăirea istorică, de la cea mai recentă până la cele din trecutul copilăriei pacientului, unind cuvintele şi imaginile evocate de acesta cu afecte ce sunt retrăite în

transfer. Afectele epocii trecute, când aceasta a fost traumatică şi anxiogenă, se exprimă, aici şi acum, prin elemente ideative, emoţionale şi relaţionale, reactualizate faţă de psihanalist. Inconştient rememorate, adesea deformate, ele aduc în şedinţă, timpul şi spaţiul din trecut, emoţii şi expresii datând din această epocă a relaţiei copilului cu alţii. Rodul unei castrări neefectuate poate fi oferit tardiv, în discriminarea pe care o face pacientul, în analiză, în ascultarea cuvintelor sale, între imaginar şi realitate. Evenimentele care au însoţit castrarea nefăcută sunt retrăite în raport cu psihanalistul, care poate permite, ascultând, să fie doar verbalizate, fără vreo altă judecată în afara inadecvării lor cu realitatea relaţiei presupuse a psihanalistului cu el sau cu ea (pacientul sau pacienta sa).

Pentru a oferi o ilustraţie la tot ce am spus, vă voi prezenta un caz. Cititorul va înţelege mult mai bine ceea ce am vrut să spun de-a lungul acestor pagini în care, recunosc, expunerea travaliului cu imaginile corpului poate să pară foarte complicat.

Cazul lui Leon.

Leon a fost adus la dispensar de către mama lui la recomandarea şcolii şi a medicului care, după un număr de examinări, nu găsea niciun motiv neurologic habitusului său bizar. Leon prezenta un mers foarte particular, părea să nu se poată susţine, fiind un băiat mare de opt ani, moale, puţin greoi, cu ţesuturi sub-cutanate încă puţin infiltrate, ca cele ale unui copil mai mic.

L-am văzut intrând în sala de consultaţie şi, de la uşă, mergând de-a lungul zidului pentru a se sprijini de el, apoi, venind să se aşeze, a întins mâna, s-a sprijinit de masă şi s-a prăbuşit pe scaun. Apoi s-a prăbuşit deasupra mesei, braţele, coatele şi toracele sprijinite pe ea, ca şi cum nu ar fi putut, aşezat, să-şi susţină trunchiul vertical în şezut. Întotdeauna merge aşa, agăţându-se de toate mobilele şi de ziduri, pe stradă de un adult sau de un coleg de şcoală, oarecum ca un copil mic ce începe să meargă în picioare şi

nu poate încă parcurge spaţiul fără sprijin auxiliar. Şcoala a sfătuit-o pe mamă să îl aducă la centrul unde dau consultaţii, pentru că nu poate urma cursurile, nu se poate juca cu ceilalţi copii. Pe de altă parte, nu are nicio tulburare de caracter. În grupa sa de vârstă, nu are niciun duşman, este chiar ajutat să se deplaseze, nu deranjează. Acasă, este iubit. Este un copil aproape complet pasiv.

Testele, ale căror rezultate mi-au fost comunicate, îi acordau un coeficient de inteligenţă de 63. are o figură lipsită de mimică, ochi rotunzi, puţin mobili, lipsiţi de expresivitate, gura permanent întredeschisă. Nu trăieşte decât aşezat, prăbuşit. Mama spune că are aceeaşi voce de când era mic, fredonează toate cântecele dar fără a le rosti cuvintele, cântecele pe care le aude la radio. Vorbeşte într-un *tempo* foarte curios, scandând cuvintele şi separând silabele într-un ritm foarte lent, pe un ton monocord. Răspunzând întrebărilor mele cu privire la acest mod de a vorbi (căruia mama nu îi remarcase bizareria), a confirmat că este modul în care a vorbit întotdeauna, din copilăria timpurie. Sora lui, care are cu doi ani şi jumătate mai puţin decât el, vorbeşte foarte bine; de când era mică, a fost foarte dezgheţată, şi cei doi copii se înţelegeau foarte bine, deşi erau atât de diferiţi.

Soţul (pe care nu l-am putut cunoaşte) vorbeşte, spune ea, franceza cu un accent foarte puternic: este polonez de origine. Ea vorbeşte într-un ritm normal, cu o voce modulată, agreabilă. Mă surprinde că Leon poate fredona cântece cu laringele lui, dar nu şi să pronunţe fonemele. Am spus că Leon mi se pare muzician. Mama a răspuns că, de fapt, a fost remarcat de un profesor care, auzindu-l cântând şi ştiind despre eşecurile sale şcolare, i-a propus să-l înveţe pianul. Şi se ocupă de asta de câteva luni. O scrisoare de la acest profesor, ataşată dosarului, relatează că băiatul se dovedeşte foarte dotat şi că, în ciuda stilului obişnuit al motricităţii sale corporale, când se află la pian, cu condiţia să fie aşezat, sprijinit de un spătar, mâinile şi degetele sale

sunt foarte vioaie. Leon are calităţi de virtuoz, conform acestui profesor, şi de aceea se interesează de el. el le-a recomandat părinţilor să vină în consultaţie. Fatigabilitatea lui Leon îl obliga pe profesorul lui să îi susţină braţele de sub coate sau umerii de la subţiori. Efortul muscular al umerilor este la fel de dificil pentru băiat ca şi eforul de a merge. Dimpotrivă, se serveşte foarte bine de pedalele pianului, dotate cu o prelungire şi aduse la nivelul picioarelor lui. Profesorul lui Leon, când acesta cântă la pian, îl ţine deci de subţiori, şi degetele copilului sunt atunci de o agilitate remarcabilă.

Acest profesor de pian a fost cel care a alertat părinţii, sfătuindu-i săl ducă la un specialist în motricitate. La spitalul pentru copii unde a fost ţinut câteva zile sub observaţie şi serios examinat, concluzia diagnostică, a fost că nu are nimic neurologic. Medicul le-a vorbit părinţilor de un element suplimentar, de o apatie generală şi de o debilitate mintală şi şcolară a copilului lor. Am aflat mai târziu că acest medic a făcut aluzie la cuvântul „psihoterapie” fără ca mama sau tatăl să-i acorde atenţie. La recomandarea specialistului, şcoala, după confirmarea debilităţii la testele pentru inteligenţă, a sfătuit mama să-l plaseze pe Leon în internat medico-pedagogic. Mama s-a simţit foarte necăjită, pentru că băiatul era foarte ataşat de părinţi şi de sora mai mică, îi place mult pianul, lua aproape în fiecare zi lecţii, profesorul locuind în acelaşi imobil cu ei, şi se gândea că toate acestea îi vor lipsi în internat. De aceea a venit la Centrul indicat de profesorul de pian şi a acceptat cu uşurinţă principiul unei psihoterapii, recurs pe care acest Centru, recent deschis la Paris, îl face posibil. Copilul a acceptat, şi el, să vină regulat să mă vadă, dacă asta îl ajută să evite să meargă în internat şi îi permite să rămână cu familia, şi chiar eventual la şcoala sa.

Leon era sub urmărirea Centrului de consultaţie de cinci sau şase luni când a venit să mă vadă. Fusese, de la început, unui reeducator al psihomotricităţii, cu care tocmai

terminase douăzeci de şedinţe. Reeducatoarea era descurajată; căci în loc să progreseze, copilul părea mai absent decât înainte, atât ei cât şi mamei şi anturajului. Buna voinţă a lui Leon nu era de pus la îndoială, şi nici a mamei lui. N-au lipsit la nicio şedinţă, în ciuda serviciului mamei şi a dificultăţilor de circulaţie (suntem la Paris, în plin război). Atunci directorul Centrului s-a gândit că am putea încerca o psihoterapie psihanalitică, din moment ce reeducarea eşuase.

Avem deci imaginea unui copil cu un ritm încetinit al vorbirii, al motricităţii, al ideaţiei şi care, cu toate acestea, cântă bine, cu un ritm digital şi laringeal normal. Ce înseamnă atunci, această slăbiciune neuromusculară, această nevoie de susţinere fizică, de a se sprijini cu spatele de zid sau de spătarul scaunului? Ce înseamnă această lipsă de tonus, de origine non-organică? Ce înseamnă această imposibilitate de a citi şi de a scrie la un copil de opt ani care dă dovadă, pe de altă parte, de o asemenea dexteritate manuală, dar exclusiv pe claviatura pianului? De unde incapacitatea sa de calcul, la el, care a reuşit să integreze solfegiul şi deci ştie să cânte muzică citind (?) transcrierea grafică a sunetelor şi ritmurilor?

O scrisoare de la profesorul de pian căruia i-am cerut, prin intermediul mamei şi al copilului, să-mi spună părerea lui actuală despre acesta din urmă (prima sa scrisoare datând de mai bine de zece luni, din perioada la spital pentru motricitate) mă informează că Leon poate urmări perfect notele cu privirea, dar nu poate numi notele pe care le citeşte. Dovada că citeşte notele şi a asimilat solfegiul, este că această lectură se transmite imediat degetelor lui. El, care este atât de lent, descifrează foarte uşor o bucată muzicală pe care nu o cunoaşte, şi o interpretează în *tempo*. Scrisoarea confirmă că Leon este excepţional dotat pentru un copil de opt ani şi că ar putea fi numit chiar virtuoz, dacă nu ar fi infirm. Profesorul a adăugat că, locuind în imobil de mult timp, îi cunoaşte bine pe părinţi, al

căror atelier este la parter, sunt oameni corecţi şi cinstiţi, şi că este interesat de copil. Leon îi vorbise despre mine, şi spunea că are încredere în mine.

Este vorba deci despre un caz complex. Cred că, atunci când şcoala îl declară incapabil să citească, nu este adevărat, pentru că, deşi nu putea pronunţa notele, le citea foarte repede. Trebuie să fi fost acelaşi lucru şi cu literele, pe care ochii săi ştiau foarte bine să le citească, fără a putea pronunţa fonemele pe parcursul lecturii.

Leon are un caracter blând; şi asta este, în ochii mamei, încă o contra-indicaţie pentru a-l duce la o şcoală specializată unde, ea ştie şi aşa este, sunt mulţi copii caracteropaţi. La şcoală, şi în viaţa curentă, copii nu se bat niciodată cu el. Îl ajută uneori, după spusele învăţătoarei şi ale surorii lui; dar într-un internat, cu atâţia copii dificili?...

Din întrebările pe care i le-am pus mamei cu privire la începuturile motricităţii lui Leon, am aflat că, foarte timpuriu, se ridica în leagănul său, că foarte timpuriu, îi vroia să-şi sugă degetul, dar ea l-a împiedicat, prinzându-i cu ace de siguranţă manşetele de hăinuţe; şi că de îndată ce a stat în şezut, l-a aşezat într-un scaun de copil înalt. Rămânea cuminte acolo ore în şir şi chiar o jumătate de zi, la înălţimea mesei de lucru a părinţilor care făceau croitorie într-un atelier de confecţii de tip familial. Îi privea cum lucrau zâmbind. Mai târziu, l-a aşezat pe oliţa de noapte, în acelaşi timp şi fotoliu micuţ, fotoliu în care era prins cu o centură lată. Şi sora cea mică i-a luat locul pe scaunul înalt. Când trebuia să-şi facă nevoile, copilul era dezlegat din centură, se trăgea o planşetă, fiind un fotoliu cu fundul perforat, foarte comod pentru el care a mers atât de târziu. „Nu se îndepărta de noi niciodată, nu ne-a deranjat niciodată”. Astfel, Leon a trăit aşezat, legat, fără să facă nimic cu mâinile, privindu-i cum munceau pe tata, mama şi colegii lor, timp de trei ani. Dar ajungând la trei ani şi jumătate şi începând să meargă la grădiniţă cu orar redus, au vrut să pună fetiţa pe un fotoliu cu fund perforat,

asemănător cu cel al fratelui său, ea a refuzat arcuindu-se spre spate şi plângând atât de tare încât mama ei a trebuit să renunţe la acest sistem de legare, şi să o lase pe un covor pe jos, fetiţa refuzând şi să mai stea pe scaunul înalt. Abia atunci l-a eliberat şi pe bietul Leon de pe scaunul său obişnuit. Leon nu mersese niciodată în patru labe. Când l-a eliberat din scaun, pe care era legat acasă, a rămas aşezat, sprijinit de un zid. Uneori, pentru a merge spre sora lui, se târa în şezut şi, când se ridica, se sprijinea de mobilă. A început să meargă cu adevărat, aşa cum l-am văzut făcând, în acelaşi timp cu sora lui, adică atunci când ea avea paisprezece luni iar el mai mult de trei ani şi jumătate. Mama se gândea, confirmând şi spusele colegilor de atelier, că frecventarea altor copii la şcoală îi va fi bună, şi a încercat acest lucru de Paşti în 1939, când Leon avea cinci ani. Evenimentele războiului a u întrerupt această experienţă. Toată lumea a evacuat Parisul şi mama s-a refugiat în Bretagne la bunica maternă.

În cursul şedinţelor de psihomotricitate, Leon desena de fiecare dată, permanent acelaşi lucru, cu creionul negru: o casă pătrată cu un acoperiş aproximativ trapezoidal, ferestre fără încrucişări, goale, coşul casei fără fum şi o uşă. Între casă şi latura superioară foii, este un fel de „n" foarte întins, care este „cerul”. Partea de jos a casei coincide cu latura inferioară a foii de hârtie, deci nu este reprezentată de nicio trăsătură grafică, ce ar delimita aşezarea sa pe pământ. Toate aceste desene stereotipe se găseau în dosarul ce cuprindea observarea lui Leon, care mi-a fost trimis. Mama mi-a spus că nu a făcut niciodată alte desene acasă. Sora lui desenează, Leon nu. Nu a folosit niciodată vreo culoare, deşi la Centru se aflau de fiecare dată creioane colorate la dispoziţia sa.

Am început tratamentul. Primele şedinţe au fost foarte sărace în cuvinte şi acţiuni. Mă întâlneam cu mama înainte de sta cu băitul, dar în prezenţa lui, apoi cu copilul. La fiecare şedinţă, îmi aducea acelaşi desen, făcut în timp ce

aştepta să intre sau refăcut cât vorbeam cu mama lui. Îmi răspundea la întrebările puse cu privire la acest desen prin foarte puţine cuvinte, lente, sacadate, cum spuneam mai-nainte, fără nicio expresie mimică (acoperişul-cerul-uşa). Nu puteam, după atitudinea lui, să-mi dau seama dacă era interesat de psihoterapia lui: cu toate acestea, mama spunea că, îi amintea întotdeauna ziua de consultaţie. Scrisoarea profesorului de pian, după câteva şedinţe, mi-a confirmat interesul său pentru psihoterapie şi transferul asupra mea. Am aflat de la mamă, în cursul acestor şedinţe, că ea era bretonă, că tatăl, de origine poloneză, naturalizat francez, era evreu. Dealtfel, ea nu ştiuse, când se căsătorise, ce însemna „evreu”, şi nu înţelesese nimic din ceea ce soţul ei îi spusese, întrucât el nu avea nicio religie. Toate acestea se întâmplaseră în 19341935, pe atunci ea având nouăsprezece ani. Îl cunoscuse plimbându-se într-o duminică, cu prietena sa din oraş, aflată ca şi ea la Paris. Aceasta se pricepea la toate, era aşezată, corpolentă. Soţul ei era cu cincisprezece ani mai în vârstă decât ea, era primul bărbat pe care îl cunoscuse, fiind timidă. S-au căsătorit la biserică, conform tradiţiei ei, la Paris; mama ei venise din Bretagne. Ea însăşi nu era practicantă, dar se considera credincioasă, devotată Mariei. Mama şi prietenele ei din copilărie n-ar fi putut înţelege ca ea să nu se mărite la biserică. Soţul ei nu avea religie, dar era mulţumit să îi facă pe plac. Copiii au fost botezaţi împreună, când Leon avea cinci ani, într-o vară, în Bretagne, prima oară când se întorsese acasă după ce părăsise provincia (era vara Evacuării). Tatăl lui Leon îşi dăduse, prin scrisoare, acordul pentru acest botez, dar, de atunci, nu mai discutaseră despre asta. Din religia sa catolică bretonă, mai ştie câteva cântece religioase în latină şi bretonă care îi plăcea să le cânte în atelier, şi cărora Leon le cunoştea bine melodiile, dar nu le pronunţa cuvintele. Cuplul se înţelegea foarte bine. Lucrau amândoi în acest micuţ atelier familial de confecţii care-l primise pe soţul său emigrat din Polonia cu

şapte, opt ani înainte. Ea era singura care trăia dintr-o familie cu cinci copii, din care mai mulţi muriseră la vârstă foarte mică, iar alţii ceva mai târziu, dar ea nu avea decât amintiri foarte vagi despre asta. Nu trecuse examenul de studii, nu fusese capabilă, spunea ea. Urmase un curs de croitorie la maicile din Bretagne. Părinţii săi erau săraci, motiv pentru care venise la Paris, la început fiind plasată ca bonă; apoi, când l-a cunoscut pe soţul ei, fusese angajată la atelierul la care lucra el. O prietenă din Bretagne o găzduise pentru un timp, apoi s-a căsătorit, a trăit împreună cu soţul ei, şi apoi a venit Leon. Erau o familie foarte unită, mama nu trebuise niciodată să certe sever sau să pedepsească copiii săi, iar tatăl era foarte blând cu ei. Tatăl avea mâini foarte pricepute. El fusese cel care amenajase casa lor din suburbie, cu o mică grădină de zarzavaturi, în care îşi cultivau legume; dar în ciuda interesului pentru Leon, şi al lui Leon faţă de tată, copilul era prea slab şi obosit pentru a-l ajuta pe tatăl său la grădină. Se aşeza şi îl privea.

Mama s-a îngrijorat pentru viitorul şcolar al lui Leon, fiind incapabilă să îl ajute, pentru că ea însăşi nu făcuse studii şi citea foarte încet, spunea ea (eu gândeam, în sinea mea, că vorbirea sacadată a lui Leon imita probabil modul de a citi al mamei sale). În ce-l privea pe tată, cum el nu făcuse studii în limba franceză, nu putea, nici el, să-şi ajute fiul, fiind singurul emigrant din familie, restul rămânând în Polonia. Mama văzuse fotografia uneia dintre surori, care scrisese foarte frumos fratelui său cu ocazia căsătoriei. Sora lui Leon, de aproape şase ani, era deja în şcoala primară, şi învăţa foarte bine. Spre deosebire de Leon, ea nu ştia să cânte, dar era foarte vioaie şi dibace, şi îi ajuta deja pe mama ei în casă şi pe tatăl său la grădină. Am mai aflat şi că, în 1939, când se declarase războiul, tatăl, naturalizat francez, fusese mobilizat; şcolile din Paris se închiseseră toate pentru clasele primare, şi mama plecase în Bretagne la părinţii săi. Acolo, Leon trebuise să meargă la şcoală,

pentru că mergea deja la grădiniţă la Paris, unde şcoala era uşă în uşă cu atelierul părinţilor.

În Bretagne, a frecventat în manieră foarte neregulată şcoala, trebuia pentru că avea şase ani; dar şcoala nu era foarte aproape, iar, cu modul său de a merge, asta îl obosea, chiar însoţit de mama sa. Nu exista cantină. Copiii trebuiau să meargă acasă la prânz şi să revină la şcoală după-amiaza. Mama se gândea că acest prim an şcolar pierdut i-a creat un handicap lui Leon în continuare. După înfrângerea din 1940, tatăl, a cărui unitate se retrăsese, a fost demobilizat în Sud, şi a revenit la Paris unde i s-a alăturat şi mama şi şi-au reluat amândoi lucrul, în ciuda dispariţiei patronului şi a unora dintre ceilalţi lucrători (majoritatea evrei care părăsiseră Parisul şi nu se mai întorseseră, precum tatăl lui

Leon). Se aflau Germanii acolo, iar tatăl lui Leon, care ar fi trebuit să poarte steaua galbenă, a refuzat. Atunci i-a explicat din nou soţiei lui că era cetăţean francez, că fusese mobilizat, şi din acest motiv credea că nu trebuie să se teamă de nimic, dar că era evreu, şi ea nu înţelesese nimic legat de asta. A înţeles doar că Germanii era împotriva evreilor, pentru că de obicei aceştia sunt bogaţi - de ce s-ar fi luat de soţul ei care nu era? Asta nu a împiedicat faptul că soţul ei a trebuit să se ascundă. El a trebuit să rămână să lucreze acasă, iar ea să meargă la atelier, în acelaşi local pentru confecţii unde se regrupaseră câţiva colegi francezi, care nu erau evrei, şi care erau foarte drăguţi cu ea. Era o muncă foarte diferită de ceea ce făceau înainte de război: retuşuri, nimic nou, din lipsă de materiale. Soţului care se ascundea, îi ducea haine pe care apoi le aducea la atelier când erau terminate de lucrat. Mi-a spus de asemenea, având totală încredere în mine, că soţul ei îşi făcuse o groapă în grădină şi dormea acolo, acoperit de crengi, pentru că germanii veniseră deja să aresteze evreii în împrejurimi şi veneau întotdeauna noaptea sau dimineaţa foarte devreme.

În cursul zilei, soţul lucrează acasă, ea pleacă dimineaţa, împreună cu copiii care merg la şcoală lângă atelier, şi revin la patru şi jumătate, şi acolo, în imobilul în care se află atelierul, locuieşte profesorul de pian care l-a auzit cântând pe Leon şi care, acum aproape în fiecare zi, îi dă lecţii, pentru care nu cere să fie plătit, ci atelierul lucrează pentru el şi, uneori, ea îi mai dă făină sau unt de contrabandă, aduse din suburbii de unul sau altul dintre lucrători. Mama mi-a mai povestit că are o „manie”: duminica dimineaţa, pentru că în restul zilelor nu are timp, îi cheamă pe copii în patul ei. Şi, în timp ce tatăl pregăteşte micul dejun, ea se pune în patru labe, cu capul scos de sub aşternuturi, cu cei doi copii sub ea, şi se joacă, schelălăind, de-a mama căţea cu căţelandrii ei. Jocul acesta a fost început în Bretagne: mama ei, văduvă, trăia singură împreună cu o căţea care făcuse pui. Şi ea, se amuzându-se împreună cu copiii, a început acest joc care este momentul de bucurie al săptămânii pentru întreaga familie. Tatăl râdea să îi vadă amuzându-se în acest fel, şi ea nu vedea niciun rău în jocul acesta. Vorbea despre soţul ei aşa cum vorbeşte o fetiţă mică despre o persoană mare de sex neutru. Spunea că era o persoană foarte sălbatică atunci când l-a cunoscut pe soţul ei, timidă cu băieţii şi puţin vorbăreaţă cu fetele, cunoscând doar o prietenă din satul ei natal, plasată ca şi ea; şi aşa a fost până să se mărite, când soţul ei a devenit totul pentru ea. Se înţelege foarte bine cu colegii de la atelier, fiind pentru ea ca o a doua familie.

În privinţa raporturilor sexuale, îi sunt indiferente, ceea ce-i place este să fie mângâiată, să se lipească de soţul ei care este atât de drăguţ cu ea. Sarcinile ei se petrecuseră bine, îşi alăptase complet copiii, aproape un an, cum era obiceiul în Bretagne, şi, întotdeauna, îi purta cu ea peste tot, până când deveneau prea grei pentru a mai fi purtaţi în braţe; apoi în cărucior.

La primele două şedinţe, Leon mi se părea buimac şi mut, sau aproape, în faţa desenului său. Când l-am întrebat

despre acest desen, sau despre ceea ce mama lui îmi spusese în faţa lui şi care îl priveau, nu mi-a răspuns. Şi abia la a patra şedinţă am înţeles ce se petrecea. Aş fi putut să înţeleg de la a treia, dar a fost abia la a patra şi chiar mai clar în cea de-a cincia: de fapt Leon a răspuns opt zile mai târziu, sosind la şedinţă, la întrebările pe care i le pusesem cu opt zile înainte. Când am înţeles asta şi i-am spus, felicitându-l că nu răspunde fără să se gândească bine, căci este semn de inteligenţă, ochii săi rotunzi, puţin globulari şi fără expresie până atunci, au început să strălucească şi să exprime bucuria. I-am cerut atunci să facă un modelaj. părea să nu fi auzit. (Era a patra şedinţă). Când a venit la a cincia şedinţă, ca de obicei cu acelaşi desen şi acelaşi comportament - agăţându-se de ziduri şi prăbuşindu-se pe masă - a luat imediat pasta de modelat şi a rupt câteva bucăţi: patru batoane de aceeaşi mărime, pe care le-a aşezat pe masă unul lângă altul; după care s-a oprit. L-am felicitat şi i-am spus că, desigur, are în suflet ceva ce încearcă să-mi spună prin acest modelaj: poate faptul că sunt patru acasă, patru persoane asemănătoare, din aceeaşi familie; dar poate că are altă idee. Săptămâna următoare a venit din nou lent şi sprijinindu-se de zid, cu acelaşi desen. Într-o tăcere deplină, reia modelajul şi ideea celor patru batoane de aceeaşi mărime, pe care le reface exact ca la şedinţa precedentă; apoi, după ce le priveşte, continuă făcând încă două batoane de aceeaşi mărime, dar mai mici, el fiind în continuare susţinut de masă, cu antebraţele total sprijinite şi mâinile doar parţial. Apoi a încercat să asambleze cele şase bucăţi cilindrice, aceste şase obiecte parţiale, fără ca eu să înţeleg ce încearcă să facă. Aceeaşi declaraţie din partea mea: cu siguranţă, încearcă să facă ceva, să spună ceva prin ceea ce fac; eu nu îl înţeleg, dar doresc să înţeleg şi, poate, se va vedea mai bine data viitoare. Săptămâna următoare se prezintă în acelaşi mod în privinţa ritmului motor, dar de data asta abia atingând zidul până la micul spaţiu pentru a ajunge la

masă, spaţiu pe care l-a străbătut realmente, fără a se pune mâna pe masă înainte de a se aşeza, pentru a se sprijini, cum făcuse de fiecare dată până atunci. Desenul este diferit, este un vapor, la fel de geometric şi de gol ca şi casa, iar „n"-ul larg ce reprezenta cerul atunci când Leon desenase casa era acum sub vapor (fără îndoială reprezentând apa); Leon n-a spus un cuvânt şi s-a apucat imediat de modelaj. cu ajutorul aceloraşi elemente ca şi înainte, modelând foarte rapid batoanele cilindrice, şi adăugând o placă foarte iscusit făcută, a realizat un scaun, şi o placă pentru spătar, şi mi-a spus: „Este un scaun”, scandând silabele. Am întrebat dacă scaunul este mulţumit de soarta lui de scaun, dacă l-a făcut pentru cineva. Nu mi-a dat niciun răspuns, nici la prima nici la a doua întrebare. Săptămâna următoare, a venit cu un desen al aceluiaşi vapor ca şi data precedentă, dar de această dată, pagina nu era suficientă pentru a conţine vaporul. Cele două capete, ca şi partea superioară a triunghiului pânzelor vaporului sunt în afara cadrului paginii. Carcasa vaporului ajungea la limita inferioară a paginii, ca şi casele din primele desene. A regăsit câteva elemente din scaunul pe care îl făcuse în cutia de modelaj, le-a luat, şi a refăcut încet obiectul, cu grijă. „Este scaunul”, a zis el; apoi, după o tăcere în care privea alternativ obiectul şi pe mine, mi-a zis: „Este mulţumit că este scaun”. (Era răspunsul la întrebarea mea din şedinţa precedentă). I-am spus: „Aşteaptă pe cineva? - Da. - Atunci, probabil că cineva va veni şi se va aşeza pe el?” Atunci a început să facă un omuleţ. O masă ovală, foarte netedă; i se adaugă o sferă reprezentând capul, şi încă doi cilindri curbaţi ca picioare. Apoi o „pălărie”, placă triunghiulară ascuţită în partea de sus, ca triunghiul pânzelor de la vapor, este lipită de bula capului. Şi, pe faţa anterioară a acesteia, a lipit două bule micuţe, în chip de ochi, şi în spaţiul dintre ele, face împingând cu creionul o gaură, pentru nas-gură. Fără urechi, păr, gât, şi nici braţe. Pune omuleţul întins pe pământ, în faţa

scaunului. „Ce este asta?” Niciun răspuns. „Este un omuleţ?... Tu? - Da. - Vrei să te aşezi pe scaun?”. Nu-mi răspunde. „Scaunul vrea ca tu să te aşezi pe el?”. Fără să spună nimic, aşează omuleţul pe scaun şi, îndoindu-i picioarele, le face să atingă solul în faţa picioarelor scaunului; apoi apasă tare dosul omuleţului pe spătarul scaunului. „Este mulţumit omuleţul? - Da”. Amândoi, în tăcere contemplăm îndelung obiectul pe care l-a făcut. Eu: „Ce se gândeşte omuleţul?”. Niciun răspuns. „Este prieten cu scaunul?”. Niciun răspuns. „Scaunul este mulţumit? - Oh, da”, spune Leon repede cu un accent de convingere. Şi adaugă: „Este mai mulţumit decât omuleţul”. Îl privesc întrebător. „Ei bine, da, când el va pleca, îi va păstra şezutul, omuleţului, şi el nu va mai avea şezut”. A schiţat un muc surâs sarcastic. L-am întrebat: „Dar îşi va păstra capul, spatele, picioarele?”. Niciun răspuns, dar o mimică ce-mi pare aceea a unui copil aflat pe oliţă, care împinge pentru a defeca, umflându-şi pântecele. Şedinţa s-a încheiat fără cuvinte.

Săptămâna următoare, mama a cerut să-mi vorbească singură; întruna din zilele săptămânii, veniseră, dimineaţa foarte devreme, să-l aresteze pe soţul ei; din fericire, era ascuns în groapa din grădină, şi nu lau găsit. Nu-l căutaseră. Le-au pus întrebări, ei şi copiilor pe care i-au trezit şi i-au sculat din paturi. Ea spusese ceea ce se înţeleseseră să spună: că soţul ei plecase în zona neocupată, şi că nu avea veşti de la el. I-au interogat pe copii, dar ei nu au răspuns, abia se treziseră. L-au dezbrăcat pe Leon, nu ştia pentru ce. Şi i-au spus că avea dreptul să divorţeze. I-au întrebat pe copii unde era tatăl lor. Ei au răspuns că nu ştiau. De atunci, Leon este tulburat. A făcut în pat, a vomitat după plecarea poliţiei, şi a avut diaree toată ziua. Am întrebat-o: „Nu începuse diareea asta înainte de venirea poliţiei?” (Îmi aminteam mimica sa de defecare şi perplexitatea mea privind ceea ce ar fi putut semnifica). „Ba da, mi-a răspuns ea, aveţi dreptate. A doua

zi după ultima şedinţă, a început diareea”. Şi tocmai, ceea ce a surprins-o, nu în timpul zilei, ci în pat. În schimb, nu a vomitat decât după plecarea nemţilor, şi tot de atunci, de trei zile, făcea pipi în pat. Mi-a precizat atunci că nu mai făcuse pe el foarte timpuriu, pentru că ea fusese foarte atentă la asta, şi schimbase copiii imediat ce se udau pentru a evita răceala ucigătoare pentru burtica bebeluşilor (fraţii şi surorile morţi când erau foarte mici).

Am întrebat-o dacă ştia de ce soldaţii germani îl dezbrăcaseră pe fiul ei. „Nu”. I-am explicat atunci că o făcuseră pentru a vedea dacă Leon este circumcis. Nu cunoştea nici termenul nici ce însemna el. Nu remarcase că soţul ei era circumcis? Nu, dar nu ştia nici cum este „asta” la bărbaţi (se referea la penis). Îşi amintea că, atunci când au avut primul raport sexual, soţul ei i-a spus că putea să se uite, dar că trebuia să ştie că el este evreu. Ea i-a răspuns că nu ştia ce înseamnă, dar că asta nu schimba nimic, pentru că îl iubea. Şi, până la purtarea obligatorie a stelei galbene, pe care ar fi trebuit să o accepte pentru că era evreu, nu a ştiut nimic mai mult şi ignora în continuare ritualul circumciziei. „Aha, deci pentru asta l-au dezbrăcat! Ca să vadă! Căci m-au întrebat dacă copiii erau evrei şi am răspuns că soţul meu era francez, că eu eram franţuzoaică, şi copiii de asemenea”. De fapt, soţul ei, ca mulţi alţi evrei, se crezuse un cetăţean protejat de Franţa, din moment ce fusese naturalizat şi fusese chiar mobilizat sub drapelul ei. A adăugat că, în faţa primejdiei de a fi arestat, tatăl plecase efectiv ca să încerce să treacă în zona liberă şi că, dacă găsea acolo o locuinţă, îl va urma şi ea acolo împreună cu copiii.

Mama a plecat. A venit Leon, cu un aer foarte obosit. A mers direct de la uşă la scaun, fără a se mai sprijini deloc de zid, nu s-a mai prăvălit pe scaun nici pe masă. A rămas aşezat normal pe scaun, şi m-a privit. Nici desen, nici modelaj. I-am vorbit despre ceea ce-mi spusese mama lui. Leon mi-a spus că tatăl lui plecase „de-adevăratele” şi că

vor merge să-l reîntâlnească împreună cu Mama şi cu sora lui când va găsi o casă acolo unde nu este război. I-am vorbit despre modelajul lui de data trecută, şi de spătarul scaunului care vroia să păstreze şezutul băiatului. Mi-a povestit atunci că mama deja îmi spusese, când îi vorbisem, în primele şedinţe - şi adesea singură, Leon o lăsa câtva timp cu mine, din pricina lentorii sale şi a desenului în curs de elaborare. „Când eram mic, şi sora mea la fel, Mama vroia să rămânem pe oliţă şi ne lega”. Lui îi plăcuse asta? Nu ştia dacă îi plăcuse, dar surorii lui nu-i plăcuse. Ea a ţipat atât de mult încât mama nu i-a mai făcut şi ei asta: sora mai mică nu a mai fost legată; atunci, mama nu a mai făcut asta nici cu el. Îşi mai aminteşte al ce vârstă s-a întâmplat asta? Trebuie să fi avut patru sau cinci ani, în Bretagne, după ceea ce mi-a spus el sau, cel puţin, din ceea ce am înţeles eu din ce mi-a spus el. Am înţeles mai ales că bunica nu vroia ca fetiţa să plângă, şi de aceea mama nu a mai făcut asta cu ea. Şi atunci, a procedat la fel şi cu el, care totuşi nu plângea. Era cu siguranţă vara în care a început ritualul cu căţeaua cu pui. I-am vorbit despre faptul că făcea din nou pipi în pat. „Mama spune că este din cauză că au venit soldaţii să-l caute pe Tata şi că mi-au făcut frică. - Este adevărat asta? Ţi-e frică?”. Nu ştia. „Ce vroiau soldaţii? - Vroiau să vadă pe unde fac pipi” a răspuns el cu o mimică puţin stânjenită. I-am explicat atunci ce este circumcizia, care dovedeşte că bărbatul sau băiatul este evreu, sau nu. Dacă este evreu, este circumcis, este la fel ca şi botezul, dar asta se vede. Se îndepărtează băieţeilor pieliţa pe care o au la capătul pe unde fac pipi - pentru care i-am spus numele real de penis, ca şi pentru pieliţa care era prepuţul - şi această pieliţă foloseşte la acoperirea capului penisului - pe care l-am numit gland. I-am spus că, în acea zi, în familia tatălui său, a tatălui tatălui său, etc., se pune numele băiatului. Este o sărbătoare cum este botezul în familia mamei sale, în Bretagne. Când el a fost botezat la biserică, împreună cu sora lui, tatăl nu fusese acolo pentru

că era soldat; dar scrisese că era de acord ca el şi sora lui să fie botezaţi creştini. În acea zi, nu se tăiase nimic la penisul său, s-a pus doar apă pe creştetele lor, şi li s-a spus prenumele. Am profitat, pentru că vorbeam despre penis şi prepuţ, şi am vorbit despre erecţia penisului, şi l-am văzut atunci pe Leon ascultându-mă cu multă atenţie. Am remarcat în această şedinţă că, vorbind despre plecarea tatălui şi despre dezbrăcarea de către nemţi, ritmul său verbal devenise aproape normal, cu, unele momente, de tăcere ca de siderare, cu un aer indiferent: puţin ca un bâlbâit care se opreşte înainte de a găsi cuvântul care să îi permită să îşi reia fraza. Am tăcut şi eu, după ce am vorbit despre penis şi circumcizie, apoi am spus: „Ştii care este diferenţa între fete şi băieţi?” El mi-a răspuns: „Mămicile au bebeluşi, fetiţele nu au, şi nici tăticii. - Dar tu ai? - Eu, da. Am puţine ţâţici, am mai multe decât sora mea, dar nu ca mama mea. - Şi nu ai observat că sora ta nu poate face pipi ca tine? Că ea nu are pe unde face pipi ca tine?” Mi-a răspuns: „Nu, au păr care le ascund, doar că taţii au păr pe burtă[64] ca şi pe faţă, şi nu au părul blond ca fetele”.

Culoarea părului? Sora lui era blondă ca şi mama lui, el şaten ca tatăl lui care era brunet (şi avusese, spunea el, părul de aceeaşi culoare ca şi el când fusese mic). Va deveni brunet când va creşte. I-am spus în cuvinte exacte realitatea diferenţei între sexe, absenţa penisului la fete şi femei, l-am întrebat ce ştie despre toate astea, şi îmi spune. Mi-a răspuns că îi pare bine că asta nu va creşte la sora lui, dar la mama lui... credea că ea are. Nu îi spusese ea asta. O întrebase? „Nu, nu am întrebat-o. Dar vacile, ele au patru, cu lapte pentru viţei. Dar nu este la fel, la capre cred că sunt două. La câini, este ca la mame. Dar ele nu au păr acolo”. Îmi arată locul unde este buricul său, pe mijlocul burţii. „Ele au mulţi pui, şi este bine, să îi hrănească cu mai multe ţâţe pe burtă, dar îi îneacă după aceea”.

64 N.A.: Abdomenul este confundat cu toracele, ca şi la corpul nediferenţiat al omuleţului modelat.

Citez din textul exact, pe care l-am scris pe măsură ce el vorbea, într-un ritm normal. Asistam la o dezlegare a cuvintelor, ca desprinderea excrementelor, am putea spune, privind fantasme ale imaginilor corpului disparate şi confuze. Toate acestea pornind de la un scaun, o mobilă, şi de la un şezut obiectalizat. Modelajele acopereau idei vagi şi angoasante de viol, castrare, confundând sexul, părul, sânii, buricul şi judecăţile morale. Foarte bine că sora lui nu avea pe unde face pipi ca el şi nici sâni, foarte bine că el este ca mama lui, incredibil însă că mama lui nu are penis, dar sfârcurile le are cu adevărat, totuşi.

Cura se apropia de final. Eram conştientă de asta, sau cel puţin speram asta pentru această familie pentru că trebuiau curând să plece în zona liberă, dacă tatăl reuşea să treacă linia de demarcaţie, cum îi doream. În cursul şedinţelor următoare, mama a venit deliberat singură înaintea lui Leon, pentru a-mi vorbi despre întrebările pe care îl sfătuisem pe fiul ei să i le pună. Ca urmare a discuţiei noastre, în fapt, îi spusesem lui Leon să vorbească cu mama lui despre tot ce vorbisem împreună. Ea fusese foarte stânjenită. Nu ştia cum să vorbească despre lucrurile astea. Am făcut atunci şedinţa în trei, mama, Leon şi eu, ei doi vorbindu-şi, şi ea cerându-mi din priviri să o ajut să răspundă. Genitudine, aceea a lui Leon, erecţie, concepţie, sarcină, naştere, aceea a lui Leon, alăptare, a sa, naşterea surorii mai mici, conformaţia sexuală a fetelor şi a femeilor adulte, viitorul social al fiecăruia dintre ei, el şi sora lui, interdicţia incestului la oameni: totul a fost spus prin asocierea cuvintelor şi ideilor. În momentul în care incestul era în discuţie, mama a intervenit pentru a vorbi despre căţeaua de la bunica din Bretagne. Leon i-a spus, tăindu-i vorba: „Da, ea a avut pui cu fiul ei căţel”. Asta mi-a permis să-i explic că ceea ce se poate întâmpla la animale nu se poate şi la oameni. Leon mi-a spus atunci că profesorul lui de pian nu este căsătorit, că este căsătorit cu muzica, că i-a spus lui asta, şi că este mai bine. Mama a zâmbit amuzată.

I-am spus că este cu toate acestea un bărbat, şi că există muzicieni, pianişti, care se căsătoresc cu femei, fiind în acelaşi timp devotaţi muzicii, şi care au copii, dar nu cu muzica, ci cu femei. Leon a spus: „Dar dacă sunt însuraţi, trebuie să divorţeze. Nemţii aşa au spus. Dar asta costă scump”. Mama l-a privit, surprinsă[65]. I-am spus că, atunci când te iubeşti aşa cum se iubesc mama şi tatăl lui, nu divorţezi; că nemţii au pronunţat acest cuvânt pentru că ei cred că oamenii care sunt evrei cum este tatăl lui, nu sunt buni; şi am adăugat că ei spun asta pentru că sunt proşti. Mama lui, nu va divorţa, şi foarte curând, se vor reuni cu tatăl lui, care a plecat în zona liberă. Am schiţat rapid o hartă a Franţei, pentru a-i explica ce înseamnă zona ocupată, zona liberă, linia de demarcaţie, toate aceste cuvinte ce se utilizau frecvent în jur la epoca respectivă.

La sfârşitul şedinţei, mama m-a întrebat dacă o poate aduce şi pe fiica ei, care dorea şi ea să ştie lucrurile acestea ca şi fratele ei, pentru că ea, mama, nu ştia ce să răspundă, având în vedere că ea însăşi nu fusese niciodată nimic învăţată. Nu ştia cum se pot spune astea. Leon a fost de acord ca sora lui să vină. Şedinţa următoare, care era de fapt ultima, a fost împreună cu cei doi copii şi cu mama. Fetiţa ştia despre absenţa penisului la fete şi despre maternitate. Dar nu ştia despre penetrarea necesară fecundării. A asociat imediat cu căţeaua bunicii şi împerecherea câinilor pe stradă, despre care vorbise cu prietenele ei. „Se urcă deasupra, se lipesc, nu este frumos”. Am vorbit despre interdicţia incestului la oameni, ceea ce a făcut-o visătoare. Apoi am văzut-o schimbând ocheade cu mama ei. Aceasta a spus: „Uite că te-ai păcălit, tu care spui tot timpul că o să te măriţi cu Tata!”. I-am răspuns: „Toate fetiţele spun asta când sunt mici, pentru a se amuza, dar, crescând, învaţă adevărul. Mama ta nu s-a măritat cu

65 N.A.: Căsătoria ei, în Bretagne, dacă ar fi mers împreună cu soţul ei şi cu martorul, un prieten de la atelier, ar fi costat prea scump; de aceea se căsătoriseră la Paris, plătindu-i drumul mamei ei.

bunicul tău, adică tatăl ei; tatăl tău nu s-a însurat nici cu mama nici cu sora lui”. (Vorbisem de sora tatălui, despre fotografia ei). Ea a râs şi a spus: „Bine, fără asta nu aşi fi avut Mamă. - Exact, i-am răspuns, copiii tăi, cei pe care îi vei avea cu un soţ, care acum este un băiat pe care nu îl cunoşti, o vor avea bunică pe mama ta, iar tatăl tău va fi bunicul lor. Şi dacă fratele tău se însoară, ei bine, tu vei fi mătuşa copiilor lui, iar el va fi unchiul copiilor tăi”. Leon a luat cuvântul atunci, şi a spus: „Eu n-o să mă însor niciodată...Sau poate... Dacă o să mă însor, o s-o fac cu profesorul meu de pian. Dacă nu, o să fiu.”. N-a mai continuat pentru că sora mai mică a început să râdă: „Asta nu se poate, un domn care se însoară cu un alt domn. Un domn se însoară întotdeauna cu o doamnă. - Da, a zis Leon, atunci am să fac ca şi el, o să mă însor cu muzica”. I-am răspuns: „Da, poate”. Iar sora, furioasă: „Haide, nu-i drept, muzica, nu este o doamnă, pentru că eu vreau să fiu mătuşă, şi atunci trebuie să te însori, fără asta, eu nu pot deveni mătuşă, muzica nu poate face copii!” Cei doi copii se tachinau pe această temă, mama a zâmbit, amuzată, ne-am spus adio şi familia a plecat.

Am primit o scrisoare de la mamă care ne spunea că are prea mult de lucru, că era prea ocupată pentru a-l mai aduce pe Leon; îşi pregăteau bagajele. Urma să plece în zona liberă unde soţul ei găsise de lucru şi o locuinţă pentru ei. Leon era foarte bine. Colegii de la atelier îl găseau foarte schimbat, şi scrisoarea continua spunându-mi asta în detaliu. La şcoală începea să citească bine, să scrie şi să socotească, şi avea note bune în fiecare seară. Se distra sărind într-un picior, şi începea chiar să se joace cu mingea şi să alerge. Scrisoarea continua: mama se speriase foarte tare într-o zi când se întorsese acasă şi copiii nu erau acolo; îi găsise ascunşi în groapa din grădină, ca să-i joace o farsă. Continua spunându-mi nerăbdarea ei de a-şi regăsi soţul şi încheia mulţumindu-mi: ar trebui spus mamelor că este de necrezut că doctorii nu au găsit mai devreme ce avea el că

nu era ca ceilalţi; a adăugat că nu se mai jucau de-a căţeaua cu puii (cum îi recomandasem), asta o priva puţin, dar înţelesese ce i-am spus, şi că era pentru binele copiilor. Soţul ei şi copiii erau totul pentru ea, şi ea vroia să facă totul pentru ca ei să fie bine şi fericiţi.

Am descris cazul lui Leon în întregime, şi cu detalii, pentru a face înţeles modul în care psihanaliza copiilor permite observarea funcţiei inconştiente, organizatoare, a simbolismului corpului acţionează de la vârsta orală şi anală a libidoului, înaintea oricărei reflectivităţi conştiente, şi cum narcisismul acestui bărbat sau femei în devenire investeşte viitorul său sexual, care depinde deci de modul în care copilul este îngrijit şi educat, cu mult înainte de a cunoaşte particularităţile diferenţelor între sexe. Vedem foarte limpede aici consecinţele care au urmat, pentru dorinţă, la constituirea imaginii corpului şi efectele asupra atitudinii schemei corporale a lui Leon, consecinţe ale educării cu dragoste a unui copil legat de scaun. Această imagine a corpului, a unui subiect a cărui dorinţă era interzisă motricităţii, s-a jucat la nivelul schemei corporale însăşi, inhibând potenţialităţile neurologice sănătoase, rămase totuşi intacte. Motricitatea, agilitatea părţilor distale, mâini, degete, laringe, ochi, picioare, era posibilă, dar nu şi coeziunea imaginilor între ele, şi deci a tonusului articulat al schemei corporale. În plus, văzându-l pe Leon mai întâi cum îi lipseşte şezutul şi spătarul în reprezentarea unui scaun, ilustrând absenţa reprezentării propriului spate şi şezut din schema sa corporală, înţelegem că acest copil care n-a avut niciodată o jucărie la îndemână şi care, legat de scaunul său, doar i-a privit trăind pe adulţi, a dezvoltat o aparentă debilitate mintală, ideativă, verbală şi corporală;

dar a păstrat şi chiar a dezvoltat, asemenea adulţilor, o potenţială agilitate a degetelor, văzând lucrând, cosând, toate acele mâini pricepute din atelierul de confecţii, şi introiectând ceea ce vedea. Am văzut în acest caz cum aceeaşi educaţie a fost trăită şi integrată cu mari pagube

de către băiat dar nu şi de către fată, cu treisprezece luni mai mică decât el. nici ea nu îşi putea încă rezolva Oedipul, dar cel puţin, ea îl începuse. Prin a-l „începe”, vreau să spun: să fantasmeze mariajul incestuos cu tatăl său. În timp ce Leon nici măcar nu îşi începuse Oedipul, datorită unei identificări canine, de căţelandru, ca şi sora lui, a unei mame căţea, fără îndoială incestuoasă imaginar în privinţa părintelui iubit, soţul ei, tatăl copiilor săi, dar care nu era dorit sexual în calitate de bărbat.

Şi apoi, ceea ce nu am spus, la toate acestea se adăuga trunchierea patronimului patern. Mama mi-a spus asta, nu mai ştiu la care şedinţă. Era scris chiar şi în dosar. „Cutare”, zis „Cutare”. I se spunea, de fapt, „Karpo” în loc de Karpocztski, sau chiar mai complicat. Mama nu putea pronunţa exact numele legal al soţului său. Leon auzise acest nume, diferit de cel pe care îl cunoştea, doar din modul în care era numit la şcoală, încă din prima zi la şcoala din Bretagne, dar pe care nu-l ştiuse când mergea la grădiniţă la Paris, unde copiii erau strigaţi după prenume. La atelier, în viaţa curentă, părinţii şi el însuşi, prietenii lui, la şcoală, pronunţau doar primele două silabe ale patronimului patern, numele întreg fiind considerat prea complicat pentru gurile franceze. Este probabil ca această mutilare a patronimului patern şi revelaţia pe care o avusese la şcoală îşi adăugaseră impactul simbolic mutilator la confuzia imaginară relativă, la Leon, a diferenţei sexuale, în raport cu care nu primise o castrare umanizantă. Asta trebuie să fi supradeterminat un simbolism de infirmare ce a condus la identificarea unui subiect uman cu un semi-individ feminin sau asexuat, mamifer, culoarea părului fiind singura caracteristică a corpului său, ce se asemăna cu cel al tatălui său. Jocul de-a căţeaua cu pui, care exista de mult timp, cel puţin de trei ani, în fiecare duminică, se continuase după faimoasă vară a botezului, moment pe care sora îl trăia împreună cu el şi cu mama sa, în absenţa tatălui. În acel an fuseseră separaţi

de tatăl lor, mobilizat timp de mai mult de un an, până la sfârşitul lui 1940. Jocul cu mama permanentizase identificarea canină de la epoca respectivă, când căţeaua bunicii făcuse pui despre care spunea că sunt ai fiului său. Ceea ce îi dăduse, în relaţia familială a lui Leon cu mama sa, pe-atunci singură cu ei, fără prezenţa unui bărbat, autorizarea imaginară a incestului, dar fără a vorbi despre asta. Deplasase această fantasmă asupra scaunului, lent construit din elemente de formă falică asamblate, şi care, luând în posesie omuleţul modelat (care, prudent, ezitase să se aşeze pe el), avea o plăcere sadică de a-l deposeda de spatele şi bazinul său. Prin asociaţii referitoare la Tata care nu trebuia să afle asta (ştiţi cântecul de marş pe care îl cântă toţi copii de la grădiniţă: „Am pierdut nota do la clarinet, vai, dacă Tata, ar şti asta?") despre care am înţeles că avea o legătură cu Oedipul, dar care nu a fost explicată nici de el nici de mine. Vedem cum, în psihanaliza copiilor, ceea ce este exprimat prin modelaj, desen, cele câteva cuvinte şi asociaţii pe care copilul i le adaugă, dau valoare de vis la ceea ce este spus în şedinţă; şi în care poate fi decodificat, ca în cazul unui vis, travaliul inconştientului care, la întâlnirea unui psihanalist (terapeutul), îşi expune problematica, în timp ce terapeutul, punându-şi şi el inconştientul în serviciul curei, asociază liber. Numai prin agilitatea degetelor şi vocalizările laringiene într-un *tempo* rapid de cântec fără cuvinte, narcisismul de băiat al lui Leon, subiect al dorinţei, ce nu fusese încă interzisă înainte de înţărcarea lui, la un an, în manifestările pulsiunilor sale active, fuseseră interzise în integritatea sa de viitor bărbat. Sexualitatea orală a lui Leon, mergând spre genitalitatea viitoare, fusese barată, aproape în întregime, în momentul înţărcării, în acelaşi timp cu apariţia libidoului anal, datorită restricţiei impuse mâinilor şi braţelor lui, apoi întregului său corp. Se blocase în toate articulările labiale, dentale, coloana falică de aer laringo-traheală. Sexualitatea sa anală nu investise pulsiunile falice active în corpul său, în schema

corporală scheleto-musculară. Această prevalenţă a pulsiunilor pasive inhibase tonicitatea articulaţiilor scapulo-umerale, sacro-iliace, coapse şi genunchi, dând această absenţă de structură verticală care la prima vedere s-ar fi spus că era un fel de miopatie organică. Limbajul său bizar îi permitea să nu se identifice nici vorbirii cu accent a tatălui său nici modului de a vorbi al femeilor, mama şi sora sa: astfel rezista inconştient identificării feminine. Dar totul trebuia blocat: atât în articularea activă a inteligenţei sale, în articularea verbală, linguală şi bucală, şi în joncţiunea ce trebuia făcută între percepţiile optice şi vorbirea sa, pentru a pronunţa fonemele compuse de litere sau notele pe care le putea citi. Nu putea nici scrie nici citi, după spusele învăţătoarei sale; dar probabil, cu răbdare i s-ar fi putut permite să înveţe literele, să le citească cu ochii, fără să pronunţe fonemele, cum remarcase profesorul său de pian că făcea cu notele muzicale a căror reprezentare grafică, decodificată de ochii săi, treceau direct prin intermediul degetelor la execuţia la pian. Pe scurt, narcisismul său fundamental rămăsese marcat de o etică orală pasivă sau aproape, dar Leon, păstra o dorinţă masculină în relaţia sa cu lumea, cu lucrurile, şi în spaţiu. Relaţia sa în schimburile interpersonale era aproape în întregime o relaţia obiectalizată, pe care desenul stereotip al casei îl ilustra. Efectul reeducării nu putea decât să îl facă mai obsesional într-o inhibiţie crescândă. Schema sa corporală era invalidată de o imagine a corpului în care, pentru a fi valoros pentru mama lui, trebuia să accepte să fie obiectul său parţial erotic, oral sau anal, adică fragmentat, fragmente menţinute împreună de scaunul exterior prădător în mod oral. Era obligat, pentru a menţine fragmentele în coeziune, pentru a menţine întreagă această schemă corporală, să găsească permanent un sprijin, lucru sau persoană, un tutore fizic, exterior corpului său gata să se desfacă precum un puzzle.

Prin intermediul acestui caz clinic, înţelegem cum şezutul, care, la început, pentru embrion, este o regiune caudală, devine succesiv o regiune ce emite urina *in utero*, apoi o regiune uro-excremenţială şi genitală, apoi o regiune a unui tonus specific al verticalităţii pentru schema corporală a centurii pelviene, cu cele două prelungiri ale sale care sunt membrele inferioare, la început nefuncţionale. Apoi, în această regiune a bazinului, urmează focalizarea uro-genitală, imagine a trebuinţelor, şi a treia focalizare, cea a sexului la băiat, sub forma celui de-al treilea membru, penian, care nu are la început decât senzaţiile substanţiale funcţionale - urinare la băiat. Cu toate acestea penisul este erectil în cursul micţiunii urinare a băieţilor până în jur de douăzeci şi opt sau treizeci de luni. Atunci, în câteva zile, datorită dezvoltării organului numit *veru-montanum*, penisul în comunicare cu vezica rămâne flasc, şi intră în erecţie când comunică cu veziculele seminale, în acest moment al dezvoltării lor fiind nefuncţionale. La băiat, atât trebuinţa cât şi dorinţa genitală, la începutul vieţii, până la douăzeci şi opt sau treizeci de luni, sunt deci însoţite de o imagine peniană erectilă. La fată, semnalul vizibil al senzaţiilor sexuale, penisul, acest al treilea membru inferior al băieţilor, este absent. Dar funcţia urinară este prezentă. Clitorisul şi vulva sunt organe erectile, unul falic, celălalt orbicular la intrarea în vagin. Ele sunt invizibil sensibile la întâlnirea fetei cu alte persoane care suscită în ea o atracţie afectivă sau fizică. Funcţia urinară excremenţială poate fi confundată cu funcţia anală. Dealtfel, în limbaj, mamele vorbesc adesea de fund „mic” sau „mare”: „treaba mică” sau „mare”. În afara olfacţiei, care diferenţiază foarte bine emisia urinară de cea a scaunului, copiii nu sunt abilitaţi să facă diferenţa între defecare, micţiune şi sexualitate. Şezutul se poate obsesionaliza, devenind ca un obiect static, dacă postura aşezat este prea mult timp impusă bebeluşilor, care trebuie, pentru ca schema corporală să devină dinamică şi motorie, să experimenteze progresiv în

spaţiu agilitatea devenită posibilă graţie dezvoltării lor neuro-musculare. Trebuie făcuţi să se mişte, să împingă, să tragă, obiecte, mobilă, să apuce, să schimbe locul obiectelor prehensibile, să le arunce, să le ia din nou, să se simtă stăpâni ai acestor obiecte parţiale în spaţiul exterior corpului lor. Acest control asupra obiectelor exterioare, asociate adulţilor, este o deplasare a controlului asupra obiectelor parţiale digestive din interior, alimente, urină, excremente. Când dezvoltarea măduvei spinării le permite, copiii de ambele sexe trebuie să se aşeze, să se caţere, să-şi deplaseze corpul în şezut, apoi în patru labe; şi, când coada de cal, dezvoltându-se, oferă reperele senzorio-motorii, graţie maturizării terminaţiilor nervoase fine ale picioarelor şi perineului, apare plăcerea mişcării în patru labe, apoi pe cele două picioare, împingând un scaun sau sprijinindu-se de un suport fix înainte de a-l părăsi pentru a merge, apoi pentru a fugi, a sări, şi a face acrobaţii pentru simpla plăcere.

La Leon, copil pasiv, ţesuturile infiltrate, reprezentarea de mamifer, a câinilor în patru labe, nu permitea verticalitatea. Această reprezentare era raportată la urcarea în pat, la căldura mamei cuibărită în pat cu sora mai mică, toate acestea concomitent cu o imagine incestuoasă şi fecundă a puiului de câine cu mama sa. Această maternitate a căţelei, care a făcut pui, alăptarea lor, pe care el a observat-o, cum putuse să o vadă şi pe mama lui alăptând-o pe sora lui, aceste imagini scopice conştiente înregistrate în memoria sa, nu erau deci complet străine de raportarea la oameni; dar simbolizarea umană îi era carambolată în toate stadiile. Stadiul oral şi cel anal al bazinului făceau din el un obiect parţial ce aduna (aport alimentar) sau scădea (eliminarea excrementelor), asociate ambele operaţiilor de adunare şi de scădere ale calculului simbolic. Ceea ce ar fi permis lectura şi calculul era invalidat prin fragmentarea imaginii corpului şi a efectului său asupra schemei corporale. Stadiul uro-genital era confundat cu imaginile de bază ventrală şi

caudală statice (presupusul păr din jurul ombilicului la bărbaţi, numit burtă). Ceilalţi aveau bazin, mămicile şi tăticii, dar el nu.

Asamblarea centură scapulară - centură pelviană prin coloana vertebrală ce le reuneşte face articularea coezivă şi tonusul imaginabil al schemei corporale. Ori, la acest copil, nu existau decât fragmente împiedicând coeziunea ce se dobândeşte prin experienţele mişcării şi a liberului joc al unui corp ce construieşte, prin eşecuri şi reuşite, posibilitatea de a exprima acest corp şi de a-şi face o reprezentare a schemei corporale; care este o abstractizare pre-conştientă şi conştientă a puterilor actuale ale corpului animat, în calitate de Eu, temporo-spaţial printre alţii, Tu. Stadiul oral, pentru Leon, era legat de mamelele presupuse peniene şi de pântecele lactifer al căţelei („Dar după aceea, căţeii, sunt înecaţi"). Subiectul uman fiind dealtfel confundat de mama însăşi cu un animal falic, căţeaua, având un căţelandru, tată al propriilor pui; mama se juca identificându-se cu câinii şi copiii imitau fantasma mamei.

În privinţa tatălui, acesta era redus, pentru Leon, la semnificaţia fragmentată a primelor silabe ale numelui său de familie şi la vorbirea sa cu un accent deosebit care justifica vag, legat de dezbrăcarea băiatului de către nemţi şi de faptul că trebuia divorţat de un evreu conform Legii, ceea ce spusese mamei lui poliţistul care venise să îl aresteze pe tatăl lui. Bărbatul care, prin ceea ce spusese, declanşase o reacţie sfincteriană necontrolată, îl făcuse probabil pe Leon-căţelul să se înece noaptea în pipi. Nu îi provocase frică, nu, dar spusese că împerecherea temporară a mamei-femelă cu tatăl său - mai mult evreu decât bărbat, dar mascul cu mama-femelă - trebuia să se termine. Tatăl lui, care prepara micul dejun de duminică, putea trece drept cel care creştea copiii-câini incestuoşi. Trebuie spus că Leon nu îşi cunoscuse bunicul matern, bunica bretonă fiind văduvă de mult timp. Imagoul masculin nu era, în ciuda naşterii surorii, cuplat genital, fără îndoială

pentru că mama era frigidă. Pentru Leon, imagoul masculin patern părea deţinut de profesorul de pian, singurul care permitea investirea motricităţii dinamice a degetelor, pe clapele pianului, acei dinţi imenşi ai unui pian-obiect sonor, prin care se manifesta virtuozitatea lui Leon şi velocitatea ochilor săi de a descifra partitura muzicală: hârtia pe care notele şi ritmurile sunt imprimate pe două benzi de linii paralele, ce se puteau asocia probabil celor cinci degete ale mâinii în schema corporală, degete care pe care le investea, poate fragmentat, dar eficiente pentru plăcerea şi talentul excepţional de a cânta la pian. Acest profesor drag îl recunoscuse ca muzician, care se ocupase de el, şi care îi stima părinţii. El permisese, în sfârşit, subiectului să se exprime, atenuând infirmitatea sa prin ajutorul oferit de corpul său corpului copilului ai cărui umeri şi braţe nu erau capabile, singure, să susţină greutatea antebraţelor, a încheieturilor şi mâinilor. Restabilirea completă a acestui copil de opt ani s-a făcut prin transferul asupra mea, asociată cu relaţia în trei (eu, el şi mama sa), apoi, cu scrisoarea de la profesorul lui de pian într-o altă situaţie în trei (eu, el şi profesorul lui). În fine, cu mine, el, sora şi mama lui, aceasta fiind o situaţie în patru când am discutat despre tată şi primejdia, pentru el, de a circula, motiv pentru care nu putuse să mă cunoască; dar se interesa foarte mult de copiii lui şi în special de fiul lui, de venirile şi plecările pentru tratamentul lui, pe care mama lui le făcea în timpul serviciului, pentru a-l putea însoţi.

Restabilirea lui Leon ne spune mai mult decât teoriile asupra schemei corporale infirme a unui organism integru neurologic, şi asupra modului în care imaginea inconştientă a corpului poate sta la originea acestei dereglări simbolice a funcţionării unui corp, pe care dorinţa de băiat cu dominantă ce devine falică în stadiul genital nu o poate investi fără pericol pentru etica elaborată în cursul relaţiilor inter-subiective din copilăria timpurie.

Am văzut că, pentru Leon, imaginea corpului:

1. nu avea o referinţă umană clară;

2. era fragmentată ca în stadiul oral şi anal pasiv: nu primise nici castrarea orală (deşi, fusese înţărcat) nici castrarea anală, urmate de simbolizarea pulsiunilor de atunci interzise în expresia corp la corp;

3. această imagine a corpului era ambiguă genital, ca să nu spunem că lipsea. Este sigur că travaliul psihanalitic a făcut în acest sens mai mult decât orice plasament într-un centru de sănătate mentală şi savanta reeducare specializată.

Ceea ce a fost psihanalitic (diferit de o psihoterapie de reeducare psihomotorie) în istoria pe care am relatat-o, este că Leon însuşi a fost cel care a spus cuvintele şi a semnificat prin limbaj ceea ce permitea, prin transfer, ca subiectul să regăsească în el dorinţa. Psihanalistul nu ştia nimic despre plăcerea pasivă masochistă, simultan fascinantă şi redutabilă, pe care o avea Leon şi care îl susţinuse să trăiască. Cum era expresia sadică a zâmbetului său şi reacţia rapidă de a vorbi despre plăcerea prădătoare avută de un lucru în detrimentul unei fiinţe vii, care a adus schimbarea în cura sa.

Aşa este întotdeauna, indiferent ce caz ni se adresează, şi chiar dacă nu întrezărim nimic privind aspectele generale ale unei imagini a corpului la un anumit moment al evoluţiei copilului. Spiritul modului meu de a lucra este de a clarifica procesele inconştiente al unui anumit copil, în relaţia sa cu o astfel de mamă şi un astfel de tată, şi să încerc să-i fac pe psihanalişti, prin exemple clinice, să-i asculte la fel pe alţii. În orice caz, trăirea fiecăruia, dincolo de procesele comune, nu o cunoaştem deloc. El, acest copil, acest altul, este cel care o poate şti. Graţie acestui lucru, ceea ce câştigă este, poate, o sensibilizare în a asculta, în sensul larg al termenului.

Indiferent de cunoaşterea acumulată din experienţa cu alţii, nimic nu înlocuieşte observaţia cu toate simţurile noastre, a ceea ce vine din partea unei anumite fiinţe

umane. Noi ştim, şi un caz cum este cel al lui Leon, prezentând un aspect de abrutizare, de debilitate, chiar de psihoză, o dovedeşte, că, dincolo de acest aspect, subiectul doritor este întotdeauna acolo. El caută să comunice cu subiectul prezent, acolo, în noi psihanaliştii, care suntem o altă fiinţă doritoare a speciei umane. Cum să îl întâlneşti? Cum se vor întâlni aceste două părţi ale cochiliei, care sunt cei doi interlocutori? Cum pot ajunge să facă asta, în mod simbolic, adultul psihanalist şi copilul pacient, fiecare de partea lui, ca să se întâlnească?

Psihanalistul nu este instruit decât prin propria experienţă de analizat, de fost analist, de istoria sa şi de propriile dificultăţi relaţionale în cursul istoriei sale, pe care a putut să le regăsească şi să le retrăiască împreună cu analistul său. De aceea, experienţa la care asistăm, când am devenit psihanalişti, în curele de copii este atât de preţioasă pentru a ne putea ocupa de alţi copii în curs de dezvoltare. Limbajul prin care se exprimă dorinţa unui copil în curs de dezvoltare, şi limbajul unui copil mai mare ce suferă de o tulburare, care îşi recuperează ordinea prin exprimarea dificultăţilor relaţionale din trecut pe care le retrăieşte cu analistul său în cadrul curei, este ceea ce ne serveşte drept mijloc de lucru şi care a permis folosirea psihanalizei în cura psihoticilor şi a copiilor.

Nu ştiu ce ar fi putut deveni Leon într-un serviciu de sănătate mintală, loc de şcolarizare şi socializare în care personalul educativ este extrem de devotat şi adesea informat cu privire la psihanaliză, adică tolerant cu privire la modul de exprimare al copiilor foarte puţin conform cu ceea ce şcoala obişnuită aşteaptă de la ei. Am văzut deja eşecul, şi chiar agravarea stării lui Leon, după douăzeci de şedinţe de psihomotricitate. Cred că acest caz ne dovedeşte în ce măsură o investigaţie psihanalitică este necesară înaintea oricărei reeducări, şi nu după eşecul său, pentru orice copil care prezintă un coeficient de inteligenţă scăzut (Leon avea, la teste, un QI de 63, ori el fusese un bebeluş

precoce), o debilitate psihică cel puţin aparentă, un comportament infirm (fără a se putea decela leziuni organice), un limbaj verbal şi motor aberant. O investigaţie psihanalitică, care să-i asculte pe părinţi, atâta timp cât este nevoie, este necesară, înainte de a decide dacă un copil pe care părinţii l-au adus la psihanalist, are nevoie de ajutor, suferă, dacă are nevoie sau nu de o educaţie specializată, alături sau nu de o cură psihanalitică, şi mai ales dacă i-ar fi profitabilă o separare de părinţii lui, pentru care trebuie pregătit, chiar şi în cazurile în care părinţii, ei, ar profita de pe urma separării, şi dacă nu ei, atunci ceilalţi copii ai lor. Întreaga familie, atât bunicii cât şi părinţii, fac parte din istoria unui copil care nu se simte bine. Asta nu înseamnă că trebuie să se simtă vinovaţi. Mama lui Leon nu era cu nimic vinovată de tot ceea ce se petrecuse dar care, totuşi, i se datora, dar se datora şi complicităţii, sensibilităţii particulare a lui Leon. Sora lui mai mică, nu suportase coerciţia motorie a mamei sale, care credea că face bine, când a vrut să i-o impună. Responsabilitatea debutului unei tulburări de dezvoltare nu revine doar părinţilor.

Uneori, complicitatea dorinţei între copii şi părinţii lor poate impieta viitorul copilului, şi chiar viitorul relaţional al părinţilor cu copilul lor. Este tocmai ceea ce psihanaliza permite să se studieze. Leon fusese păcălit, „pervertit” este cuvântul corect, de iubirea pentru mama lui, fără îndoială, pentru că era băiat; sora lui însă nu se lăsase păcălită. Dar Leon avea o sensibilitate excepţională, o inteligenţă intuitivă şi reflexivă, potenţialităţi libidinale precoce, bogate în pulsiuni pasive, şi Dumnezeu ştie cât le-a exploatat, aceste pulsiuni pasive. Nu vom termina de căutat şi de găsit motive pentru această cădere a lui Leon în cursa unui statism angoasat de fragmentare. Important era: cum să fie ajutat să găsească o ieşire din acest blocaj la care era supusă comunicarea sa? Este o descoperire la care

formaţiunea psihanalizat-psihanalist, şi studiul analitic al relaţiei de transfer, poate conduce.

Pornind de aici, încă o dată, ce ar fi devenit Leon într-o instituţie medico-pedagogică? Dificil de prevăzut. Dar aceea ar fi părut o separare artificială, şi intolerabilă atât pentru el, cât şi pentru ai lui. Leon ar fi trebuit să suporte într-o astfel de instituţie, toţi copiii aberanţi ce sunt primiţi acolo, şi toţi sau aproape toţi suscită interesul, afecţiunea adulţilor devotaţi copilăriei marginale; pentru fiecare din aceşti copii, care fiecare în felul său este o corabie în derivă, prost condus, există un adult care încearcă să îl ajute să poată naviga. Dar ce motivaţie ar fi putut avea Leon pentru a ieşi din închiderea în sine în care se afla? Ce sar fi întâmplat cu educaţia lui muzicală? Agresat de copii caracteropaţi, fineţea sensibilităţii lui Leon şi lentoarea reacţiilor sale l-ar fi făcut să se închidă şi mai mult, poate chiar să se bucure în mod masochist de aceste agresiuni.

Spiritul educativ ce conduce lucrul în instituţiile medico-pedagogice se realizează prin metode care vizează utilizarea de către aceşti copii a ceea ce le rămâne din posibilităţile lor care nu s-au dezvoltat, sau care nu au fost încă refulate. Un mediu social afectiv pseudo-familial, para-familial, tolerant, exersează asupra lor o îndrumare instruită într-un climat ce se doreşte securizant. Anumiţi copii, neglijaţi în familie de către nişte părinţi lipsiţi de disponibilitate faţă de ei, găsesc o atenţie educativă faţă de care sun gata imediat să aibă încredere. Prietenia personalizată a educatorilor specializaţi, autoritatea calmă a altora, redau, copiilor care nu mai credeau în asta, încrederea în adulţi, susţinători şi modele pentru creşterea lor fizică şi dezvoltarea lor psihosocială. Ortofonia, psihomotricitatea, chiar psihoterapia suportivă sau de alt fel, permit acestor copii aflaţi în eşec şcolar şi inaptitudine pentru schimburile afective, o nouă învăţare de a fi în lume.

Copilul inadaptat se presupune că este carenţat de iubirea maternă şi paternă care l-au lipsit de educaţia pe care ar fi

trebuit să o primească. Ideea reeducării în astfel de locuri de viaţă şi îngrijire este de a „repara” efectele unui prejudiciu suferit anterior. Într-o astfel de instituţie, se acţionează ca şi cum, cu mama, cu doica, cu acei primi „alţii” pentru copil, care îl aveau în grijă, legătura relaţională nu a avut o calitate suficientă pentru buna dezvoltare comportamentală şi a limbajului copilului. Aceasta este ipoteza de lucru, şi de ce nu? Educaţia în astfel de instituţii vizează crearea unei noi legături relaţionale a copilului cu adulţii, adică cu el însuşi care îi foloseşte ca suport şi modele pentru dezvoltarea lui. Echipa de educatori elaborează pentru fiecare copil un proiect pedagogic ce încearcă să-l conducă spre bine educatorul sau educatoarea însărcinată în mod special cu el. Acest interes specializat are rol de auxiliar al forţelor de dezvoltare rămase sănătoase la copil, forţe pe care relaţia afectivă de substitut de parental asumată de acest adult urmăreşte să le utilizeze cât mai bine, pentru a suscita efortul de adaptare a copilului în grupul din care face parte.

Dar dorinţa acestui copil, dorinţa lui, aşa cum, de când s-a născut, a elaborat-o în armonie sau în contrapunct cu dorinţele celor care se ocupau de el, este uitată. Nu se poate ţine cont de ea. Trecutul trebuie abandonat şi, aici, copilul este privit ca pornind de la zero. Nu se ţine cont de dorinţa şi de structura lui anterioară; dealtfel, nu se află în condiţiile în care să se ţină cont şi să se descifreze rolul patogen al dorinţei copilului şi motivaţiile sale, sau al acceptării inconştiente a eşecului şi marginalităţii sale, ca dealtfel nici a supunerii de a fi obiectul solicitudinii medicale şi pedagogice.

Dorinţa de a comunica poate fi, altfel decât înainte, efectiv suscitată la un copil, ca răspuns la ataşamentul unui educator faţă de persoana lui. Acest stil de motivaţie antrenează erotizarea relaţiilor copilului cu acest adult, care poate atunci să mobilizeze noi pulsiuni libidinale pe fondu transferului relaţiilor anterioare. Pentru a limita erotizarea,

educatorii se străduiesc să ia un rol parental, desigur, şi inevitabil artificial, dar jucându-şi ei înşişi propriul transfer materno-patern asupra copilului. Sunt păcăliţi astfel, mai mult sau mai puţin, ambii, atât copilul cât şi adultul. În orice caz, acest rol al transferului nu poate decât să fie manipulat în beneficiul achiziţiilor copilului, care îl valorizează pe educatorul său preferat. Dar relaţia, nu poate fi demistificată. Transferul nu poate fi analizat, pentru că nu se poate ca simultan să analizezi şi să te bucuri de situaţia relaţională. O relaţie este pusă în act în realitate, şi nu doar gestual sau verbal. *Este imposibil să se facă simultan psihanaliză în sensul de cură* - analiza transferului şi a rezistenţelor - *şi educaţie sau reeducare*, fie în familie, fie în instituţie; într-un loc în care trăiesc şi se întâlnesc psihanalişti şi analizaţi, nu se poate face psihanaliză. În ceea ce constituie transferul care ar putea fi analizat se amestecă mult prea multe relaţii reale cu beneficiu libidinal reciproc, vreau să spun: atât pentru adulţi cât şi pentru copii.

Travaliul psihanalitic, oricare ar fi vârsta celui analizat, nu poate fi angajat decât la dorinţa manifestă şi perseverentă a pacientului care suferă şi doreşte să lucreze pentru a ieşi dintr-un mod de trai insuportabil pentru el. Ori, simptomele, la copii, sunt modalităţi ale subiectului de a utiliza angoasa şi de a o face mai uşor de suportat. Asta face ca puţini copii să dorească analiza şi, cum nu pot prevedea viitorul lor barat de aceste simptome, nu sunt angoasaţi aşa cum sunt adulţii, care întrevăd un viitor foarte dificil pentru ei. Copilul poate fi făcut să dorească o cură prin cuvintele părinţilor lui sau ale educatorilor lui, care au ei înşişi încredere în această metodă şi îl fac să spere un mod de a fi mai bun, când, în ciuda simptomelor, rămâne angoasat, şi mai ales atunci când îi susţin curajul în cursul unui tratament care este în anumite momente foarte penibil dacă este eficient, penibil nu numai pentru el, dar şi pentru anturajul său.

Pentru Leon, ceea ce a făcut posibilă o vizită la Centru, a fost ameninţarea ce plana asupra lui şi a mamei sale: separarea. Internatul medico-pedagogic era singura propunere de şcolarizare posibilă pentru Leon, conform spuselor învăţătoarei şi directorului, care îl cunoşteau bine. Recursul la o eventuală psihoterapie fusese evocat de către medicul care examinase starea neurologică şi cronaxia[66] lui Leon, cu doi ani înainte, şi care nu decelase anomalii organice. „O psihoterapie l-ar putea ajuta, spusese acesta mamei în concluzie. Debilitatea motorie a fiului dumneavoastră este ca şi debilitatea mintală şi şcolară, nu este de natură organică”. Dar mama nu era atunci pregătită nici să înţeleagă şi nici să accepte.

A fost un mare noroc pentru Leon că a venit vremea înscrierii sale la şcoală, şi că mama şi copilul au fost confruntaţi cu angoasa unei apropiate şi inevitabile separări. Fusese nevoie de asta pentru a motiva recursul la o consultaţie medico-pedagogică privind starea patologică de pasivitate de tip infirmitate psihosocială. Am putea spune că Leon prezenta o isterie precocisimă, asociată unei stări libidinale potenţial perverse, fără a înceta să fie inocent, de care nu era conştient, şi nici părinţii lui.

Leon, venit la Centru la recomandarea profesorului de pian, fusese la început încredinţat unei psihomotriciene care a încercat să îl deblocheze. A fost un eşec total. Chiar mai mare. Ea însăşi, medicul care-l examinase la venire şi îl orientase spre psihomotricitate, anturajul lui, toţi cei care îl cunoşteau, îl găseau mai abrutizat şi mai încet decât la venirea sa la Centru şi la reeducare. Ceea ce făcuse să se scrie următoarele cuvinte în observaţia lui Leon care mi-au fost trimise: „Evoluţie către o stare schizoidă”.

Bunăvoinţa conştientă a lui Leon nu era de pus la îndoială, şi nici a mamei sale, perseverentă, în ciuda faptului că lucra, a dificultăţii deplasării lui Leon, şi a rarităţii transportului urban. Poate că era vorba de inadecvarea

66 N.A.: Viteza de excitabilitate neuro-musculară fiziologică.

metodelor de lucru. Reeducarea, cu proiectul său pedagogic, nu lua în calcul interdicţia din partea Supraeului a dorinţei inconştiente a subiectului. Imaginea sa corporală îi interzicea cu siguranţă mobilizarea corpului, ameninţându-l cu fragmentarea.

Se putea încerca travaliul psihanalitic, care nu caută să facă să cedeze rezistenţele, ci încearcă să le dea ocazia să se exprime în alte modalităţi prin limbaj decât cele prin corpul însuşi, în obişnuinţele şi funcţionarea sa. Dorinţa mea era de a reda acestui copil libertatea de subiect, mascată de aspectul de manechin prost articulat, greoi.

Cu un *a priori* datorat formaţiei mele psihanalitice, contam pe existenţa unui narcisism fundamental, conform pentru subiectul uman cu geniul sexului său, adică în acord cu schema sa corporală prin care subiectul, în realitate, se prezintă şi intră în relaţie cu alţii şi cu lumea. Corpul lui Leon nu avea nicio leziune, nicio disfuncţiune organică. Înfăţişarea, aspectul său, se datorau deci imaginii corpului pe care şi-o construise, imposibilităţilor de tonus şi de motricitate imaginare şi inconştiente. Leon nu suferea în niciun chip, cu excepţia „oboselii la efort muscular". Dacă subiectul dorinţei rămăsese impermeabil sau chiar rezistase inconştient travaliului de reeducare, şi relaţiei pozitive cu cineva de la care sperase conştient o ameliorare a stării sale, care să-i permită să rămână în familia şi la şcoala sa, era pentru că acest travaliu, al psihomotricienei, nu se adresa subiectului istoriei dorinţei sale; se adresa doar corpului lui Leon, corp care era rezultanta patologică a istoriei sale relaţionale. Originea infirmităţii sale era fără îndoială psihogenă, dar infirmitatea era fizică, încarnată, dacă pot spune aşa. Corpul său era realmente infirm, chiar dacă acest fapt era inexplicabil organic. M-am gândit că, din moment ce Leon spera atât de mult de la Centru, încercarea unei psihoterapii psihanalitice ar putea eşua.

Mi-am propus deci să ascult ceea ce avea de spus diada mamă-fiu, mai întâi de partea mamei (şi de partea tatălui

dacă era posibil), apoi de partea fiului; fără a-mi propune să modific nimic din efectele actuale ale fuziunii lor libidinale patogene, sau în orice caz patogenă pentru Leon.

Psihanalistul trebuia să aibă încredere în aceşti doi subiecţi, mama şi copilul, rătăciţi într-o magmă fuzională ce le neutraliza sexualitatea, fiecăruia, sau în orice caz pe cea a lui Leon, ambii conservând plăcerea unei sexualităţi arhaice, incestuoase, reciprocă şi inconştientă. Trebuia ascultat atent tot ce încerca să exprime în şedinţă, în mod tacit, acest Leon aparent pe jumătate adormit. Postura lui, desenele sale repetitive, modelajul său sărac, stereotip, trebuiau să fie, aşa cum erau, acceptate, în acelaşi timp ştiind în mod pertinent că, aşa cum erau, exprimau un mesaj ce trebuia descifrat; dar care? Doar Leon putea să ştie ceea ce lentoarea sa, neîndemânarea, şi mâinile lui spuneau. Trebuia ca prin lucrările sale, reprezentând lucruri prin grafisme şi modelaje rudimentare, Leon să poată de viaţa imaginară şi să regăsească sensul dorinţelor sale, împrumutând cuvinte, ale sale, acestor bucăţele - în special - de plastilină, să le atribuie intenţii, sentimente, plăceri. Ceea ce doar cuvintele lui puteau să exprime, trebuia legat de către psihanalist de ceea ce mama lui spusese cu privire la istoria sa, şi de amintirile pe care le păstrase el însuşi cu privire la aceasta. Acest travaliu de descifrare prin obiectul de transfer interpus a permis analiza transferului matern asupra scaunului, prădătoare a coeziunii motorii, care îl fragmenta. Efect al fantasmelor de satisfacţie pasivă ale unui obiect oral iubit, la dispoziţia unui subiect canibal care era mai mult sau mai puţin presupus în orice interlocutor interesat de el. Acest mod de a gândi satisfacţia orală este, pentru copilul care creşte, confruntat cu fantasmele de mutilare peniană, şi, mai târziu, cu castrarea genitală. Aceste fantasme angoasante vin, în istoria sa, în sprijinul interdicţiei incestului, a cărei acceptare susţine efectul simboligen şi dinamic cunoscut sub denumirea de „rezolvare a Oedipului”. Leon avea opt ani. Dar unde se afla

el în această evoluţie? Nu aveam cum să ştiu. Dorinţa mea era să încerc să-l înţeleg pe Leon prin intermediul relaţiei sale de transfer cu mine. Respectarea rezistenţelor, a-l face să vorbească, mai degrabă decât să mimeze, permiterea întoarcerii pulsiunilor refulate, era de asemenea dorinţa mea. Travaliul de psihanalist, în ceea ce mă priveşte, era susţinut de pulsiunile mele epistemologice care mă făceau să sper că Leon, dacă subiectul din el ajungea să prevaleze asupra Eului, ar fi putut să-şi recapete inteligenţa ideativă şi psihomotorie conţinută în capitalul său genetic de fiinţă umană, de fiu al unui bărbat şi nu numai al unei femei şi subjugat de aceasta. Poate că va regăsi etica narcisică a unei fiinţe umane, ieşit sănătos din corpul celei care i-a dat naştere, etică de validare a schemei corporale, privind corpul propriu, de băiat (sau de fată, în alt caz) fiind-devenind bărbat (sau femeie), şi pe care fiecare stadiu de dezvoltare îl repune în chestiune. Punere în chestiune care se face prin raportare la falus şi la pulsiunile active şi pasive ale dorinţei, pe care experienţa angoasei de castrare a fiecărui stadiu le face să se organizeze pentru supravieţuirea narcisismului[67]. Am văzut, în expunerea şedinţelor, cum *simbolizarea imaginii corpului se poate face prin intermediul obiectelor parţiale*. Prin desene sau modelaje, copilul exprimă ceea ce simte în transfer pentru psihanalist, în acest caz angoasele şi satisfacţiile fragmentării în calitate de subiect complet alienat ca obiect al dorinţei pentru altul. Limbajul verbal atribuit acestor reprezentări permite focalizarea imaginară a dorinţei asupra acestor obiecte de transfer inventate şi executate de către copil: subiectul din el ia aceste obiecte parţiale ca obiecte reprezentându-l pe el însuşi, obiecte dotate cu intenţii, acţionând ca şi persoanele care au constituit modelele pentru el în copilărie, şi pe care le transferă din nou

67 N.A.: Definiţia pe care o propun pentru narcisism este, reamintesc, următoarea: un continuum, începând din cursul vieţii fetale până în momentul prezent, al subiectului fiind- devenind în geniul sexului său.

asupra analistului. *Sarcina mea de psihanalist era să îl chestionez acolo unde mă simţeam chestionată* de comportamentul lui, şi unde, în special de către el, mă simţeam, treptat, chestionată în relaţia pe care el o avea cu mine.

Ceea ce reiese clar din cazul lui Leon, şi explică de ce orice altă metodă în afara psihanalizei era sortită eşecului, este că transferul, oricât de pozitiv ar fi fost din partea lui, pentru cineva care ar fi vrut să îl ajute, nu putea face din el, în relaţie cu persoana care îl ajuta, decât un obiect de consum canibalic. În relaţia sa de transfer, toată lumea era precum scaunul faţă de omuleţul modelat, mutilant al încercării de coeziune unificatoare a corpului său şi, prin această ameninţare de mutilare, se exprima interdicţia eticii falice.

Asta simţise el în atitudinea pedagogică a psihomotricienei, ca şi din partea persoanei mele în cursul primelor şedinţe, în ciuda faptului că doar îl ascultam şi îl acceptam ca persoană. Din acest motiv nu putea răspunde la întrebările mele: întrebări care îl interesau, din moment ce suscitau opt zile de cugetare! Mă interesam de ceea simţea şi gândea, mai mult decât de ceea ce făcea şi îmi arăta. Orice persoană care dorea să îl ajute, să îl sprijine, să îl îndrume, Leon o resimţea ca pe acest scaun, fotoliu-oliţă din copilăria lui, care făcuse din el un voyeur, în parte paralizat, neiniţiat în nimic care ar putea face plăcere mâinilor sale, tocmai în timpul în care vedea toate celelalte persoane, pe părinţii lui şi colegii lor de atelier, având mâinile atât de animate, şi tot lucrând, cu plăcere. Înţelegem că ar fi fost mai rău, pentru Leon, dacă nu ar fi suferit această infirmare a dorinţei sale pentru plăcerea motorie, pentru că aceasta ar fi semnat apartenenţa lui la sexul feminin (el accepta ciudăţeniile mamei sale, spre deosebire de sora lui şi, prin asta, îşi păstra virilitatea potenţială). Sora lui, fetiţă, refuzase coerciţia fotoliului, şi se răzvrătise într-atât faţă de a fi legată de scaun încât mama

ei o scutise de asta. Apărarea acestui prim şi ultim bastion al apartenenţei sale umane, păstrarea unui libidou masculin, a unui narcisism de băiat la începuturile destinului său sexual a întrupării sale, care, în spatele ecranului caricatural de mare infirm motor, îşi salvase inteligenţa şi sensibilitatea de bărbat în devenire ce era Leon. Dincolo de paiaţa prost articulată şi lipsită de putere, exista un subiect ai cărui ochi alergau cu velocitate peste semne şi le transmiteau sensul degetelor, care alergau la rândul lor cu velocitate pe pian; un suflet iubitor, un fiu şi un frate solidar cu o familie, cu un grup, o fiinţă a sublimării dorinţei, pe scurt, un copil precoce, o fiinţă rară: aşa era Leon. Da, dar...prins în capcana unei nevroze isterice precocisime şi perversiunea sexuală a unui obiect parţial falic de mamă infantilă inocent incestuoasă.

Leon, este o istorie printre multe altele. Există astfel un număr mare de copii care prezintă anomalii precoce de adaptare când ajung la vârsta la care, obligatoriu, părinţii trebuie să îi încredinţeze societăţii pentru a fi instruiţi, formaţi psihosocial, adică şcoala obligatorie. Toţi cei care - indiferent care ar fi fost motivele dinamogene, ţinând de condiţiile lor de dezvoltare în cursul vieţii lor fetale, apoi post-natale, apoi a creşterii lor - nu corespund exigenţelor de ordin fizic, mintal, caracterial, impuse de reglementările instituţionale, sunt îndepărtaţi de la frecventarea şcolii pentru toţi. Pentru ei, sunt instituţiile destinate să-i ajute şi să-i reeduce pe cei care au dificultăţi în a trăi, dificultăţi de socializare, de vorbire, de mişcare, ca şi cum nu ar putea fi respectaţi aşa cum sunt, atât de către ceilalţi copii cât şi de adulţii învăţători. De fapt, ei sunt fiinţe ale limbajului, ca toţi ceilalţi, dar rătăciţi într-un mod de receptivitate şi de expresivitate care îi fac dificil de înţeles. Suferinţele care se află la originea acestei inadaptări a copiilor de a trăi împreună cu alţii de vârsta lor nu sunt toate evitabile; pentru că mulţi dintre aceşti copii, în spatele măştii lor de retard pseudo-organic, de debilitate, de psihoză, sunt copii

precoce care nu au fost recunoscuţi ca atare în primele lor săptămâni de viaţă, şi care s-au descurajat definitiv să mai caute să comunice cu un anturaj care nu îi înţelegea şi care nu răspundea problemelor pe care, adesea, corpul lor le punea, întrucât nu puteau încă vorbi.

Psihanaliza nu a adus doar ciuma, cum spunea Freud, ea a inaugurat şi un studiu, un mijloc de studiu al evoluţiei fiinţei umane, atât de mult timp imatură şi dependentă de părinţii săi înainte de înflorirea genitalităţii sale. Ea permite, în special, clarificarea momentelor de fragilitate inevitabilă a structurii psihice în care se organizează, în copilăria timpurie, contradicţii insolubile între trebuinţele fizice şi dorinţele afective relaţionale: neînţelegeri şi contradicţii care îşi pun amprenta în economia libidinală viitoare a subiecţilor, şi mai ales a celor care sunt mai precoce inteligenţi şi sensibili. Poate, şi asta este dorinţa mea, dacă vom fi mai mulţi psihanalişti interesaţi de prevenirea tulburărilor psihosociale printr-o creştere mai adecvată a fiecărui copil, vom putea elabora reguli de comportament pentru adulţi, comportamente care să fie respectate de toţi adulţii care trăiesc în contact cu copiii, fie că asta se întâmplă în grădiniţe, în spitale, în şcoli, astfel încât cei mai dotaţi să nu devină, cum le este sortit în prezent, clienţii instituţiilor pentru arieraţi şi psihotici. Este într-adevăr păcat, mai ales dacă este evitabil.

De la naştere, angoasa dorinţei şi cea a morţii se împletesc cu axa care, pentru fiecare dintre noi, uneşte imaginarul cu sexul, articulând atracţia noastră pentru o fiinţă cu teama de a-i displace. Narcisismul fiecăruia este obligat inconştient să împlinească cu ceea ce este destinul omului, la masculin ca şi la feminin. Singură, o fiinţă umană nu supravieţuieşte. Armonia cu mama care îl îngrijeşte, adultul, femeia sau bărbatul care este răspunzător de el, este, pentru bebeluş, co-existenţial cu supravieţuirea lui. Dar, individuându-ne în raport cu această primă dependenţă prin limbaj vitală, avem nevoie unii de alţii

pentru a suporta acest destin dramatic de doritor capabil imaginar şi de individ în realitate foarte neputincios. Ceilalţi ne aduc, prin dificultăţile lor diferite sau asemănătoare cu ale noastre, posibilitatea de a ne recunoaşte ca fiinţe umane, cu toţii în dificultate, şi posibilitatea de a ne vorbi unii altora. Psihanaliza a adus dovada că, copilul, oricât de mic ar fi, înţelege sensul cuvintelor care privesc fiinţa lui pe lume. De asemenea, dovada că, cuvântul poate elibera fiinţa umană dacă reuşeşte, prin ea însăşi, să exprime suferinţa ascultată cu atenţie şi fără a o judeca. Am învăţat astfel că, copilul, înainte de a-şi putea verbaliza stările afective, îşi exprimă bucuria prin sănătate şi starea de bine; iar dificultăţile relaţionale prin tulburările funcţionale ale stării de sănătate. Ori, medicina pentru copii este permanent confruntată cu tulburări funcţionale la sugari şi, în majoritatea cazurilor, ele sunt de origine psihogenă; dacă am putea oferi cuvântul mamei, pentru a putea spune ceea ce s-a întâmplat, şi a spune prin cuvinte ceea ce şi el ar vrea să spună şi traduce prin corpul lui, am vedea cum majoritatea acestor simptome reactive dispar fără să fie nevoie să se interzică, prin mijloace medicamentoase şi chimice, corpului, manifestările funcţionale ale tulburării. Copiii pot fi ajutaţi să trăiască, cu tot ceea ce are inevitabil, destinul lor dificil, făcându-i să se exprime şi descifrând sensul enunţurilor lor, fără a-i împiedica şi opri prematur din semnificarea în felul lor a dorinţelor. Mă gândesc la urletele semnificative ale copiilor care suferă din pricina climatului angoasant care-i înconjoară, spre exemplu, şi care se doreşte să fie făcuţi să tacă; la copiii care nu pot dormi, la copiii care vomită, şi care au nevoie să fie înţeles sensul suferinţei pe care o manifestă în acest fel. Toate acestea, constituie obiectul de lucru al psihanliştilor pentru copii în consultaţiile din spital. În general, se închide gura acestor copii, prin intimidare sau prin medicamente inhibitoare, sunt opriţi prematur din semnificarea, în felul lor, a dorinţei. Aceste piedici puse activităţii de reglare provin din faptul că

adulţii (părinţi sau responsabili) suportă foarte rău expresia suferinţei copiilor. Şi apoi, din motive care îi privesc, uneori sunt angoasaţi ei înşişi şi contaminează secundar copilul cu angoasa lor copilul care, exprimându-şi suferinţa, încerca să se debaraseze de propriile angoase. Orice ar fi, copiii, bântuiţi fiind de dorinţe anxiogene pentru părinţii lor pe care îi iubesc, simt că aceste dorinţe trebuie falsificate, în aşa măsură încât le vor travesti, contraria, perverti, şi asta foarte precoce, pentru a fi pe placul părinţilor lor. Părinţii nu sunt educatori de meserie. Ei se folosesc de iniţiatori şi de modelele primare. Celor dinafară care nu sunt, cum sunt ei, implicaţi narcisic în relaţia imaginară cu copilul, adulţilor dintr-o societate, şi în special celor care se dedică educaţiei şi îngrijirii oamenilor, le revine această imensă sarcină de prevenţie şi de tratament precoce a eşecurilor în sănătatea psiho-afectivă şi comportamentală a copiilor. Ei trebuie să ştie că a vindeca de acum complet tulburările funcţionale ale *corpului* copiilor înseamnă agravarea *refulării* sentimentelor şi afectelor lor, atâta timp cât *cuvântul* nu vine în sprijinul lor pentru a enunţa ceea ce corpul lor încerca să exprime1.

'N.A.: Ar trebui ca în serviciile de pediatrie, mama şi tatăl să fie lăsaţi, sau chiar obligaţi, să intre însoţiţi în rezerva în care copilul este izolat, să-l atingă, să-l ia în braţe, să-l schimbe şi să-l hrănească, să vorbească despre el cu personalul medical şi lui despre acesta, care îi înlocuieşte pe părinţi atunci când ei lipsesc, şi despre medicii care îl tratează temporar în acest loc, pentru a-l reda părinţilor vindecat.

Pentru bebeluşi şi pentru copiii foarte mici care sunt bolnavi, prezenţa repetitivă de mai multe ori pe zi a contactului senzorial cu mama şi cu tatăl este indispensabilă pentru conservarea măcar a imaginilor de bază ale corpului, ca şi pentru imaginile funcţionale. Această conservare este garantul unei regăsiri rapide a

sănătăţii psihosociale depline, fără sechele psihice, afective sau psihosomatice, după întoarcerea acasă şi vindecare.

Există două pretexte sub care sunt interzise sau descurajate vizitele părinţilor: 1) pentru a evita plânsul copilului la plecarea lor; 2) pentru a evita angoasa provocată de aparatul medical. Ori, reacţia emoţională a copilului este garantul coeziunii sale de subiect-pre-Eu în corpul său suferind. În ce priveşte angoasa părinţilor, ea este în aceeaşi măsură şi a copilului, dar

PATOLOGIA IMAGINII CORPULUI ÎN PERIOADA DE LATENŢĂ (DUPĂ UN OEDIP REZOLVAT LA TIMP)

Am văzut că odată cu Oedipul se inaugurează la copil narcisismul secundar, adică o atitudine emoţională (activă şi pasivă) faţă de sine însuşi în calitate de prezenţă în lume prin acest corp, cu sexul pe care îl are, căruia îi sunt definitiv interzise realizările procreative cu membrii familiei. Am spus că, spre opt ani cel mai târziu, pentru majoritatea copiilor, începe faza de latenţă: în acelaşi timp apare o diminuare a intensităţii organice a funcţionării glandelor genitale, apare o trecere în surdină a intensităţii emoţionale a relaţiilor copil-părinţi. Aceasta înseamnă că, nu trebuie uitat, de la naştere, orice copil este inconştient informat cu privire la sexul său, datorită dorinţei sale intuitive, elective, care-l atrage, spre reprezentanţii celuilalt sex. Această dorinţă, o resimte confuz prin senzaţii intime. Iar această dorinţă, deşi pe măsură ce creşte se focalizează din ce în ce mai mult asupra părinţilor, este globală. Ea joacă pentru observator un rol incontestabil în orice opţiune emoţională faţă de mamă şi tată, în calitate de reprezentanţi ai sexului atrăgător pentru subiect, şi nu doar în calitate de reprezentanţi ai siguranţei şi îngrijirii călduroase, securizante, vitale pentru persoana lui. Ajunşi la vârsta numită a raţiunii, copiii ştiu că dragostea mamei şi a tatălui lor nu cuvintele personalului permit simbolizarea ei, şi, mai târziu, înţelegerea cuvintelor copilului privind amintirile

raportate la această perioadă de spitalizare, care i-a pus la încercare pe el şi pe părinţii lui.

este de acelaşi ordin cu dragostea asociată dorinţei fizice pe care o intuiesc în relaţia dintre adulţi. Dorinţa lor, mai mult sau mai puţin fantasmată, de a ajunge la act genital cu mama sau tatăl lor nu se va realiza: copiii ştiu asta, dar au nevoie să li se spună, şi să le fie semnificat prin acţiuni şi non-acţiuni emoţionale sau pasionale faţă de ei de către adult. Din nefericire, atunci când părinţii nu au primit castrarea din partea propriilor părinţi, copiii sunt confruntaţi cu comportamente senzuale ambigue sub pretextul afecţiunii parentale.

Atunci când cei doi părinţi se iubesc, se stimează, şi îşi trăiesc dorinţele şi dragostea într-o manieră moderat conflictuală, adică cel mai adesea amicală, în contact cu societatea în care au prieteni de vârsta lor, faza de latenţă este mai uşor de trăit de către copii. Dar nu se întâmplă la fel atunci când părinţii nu se înţeleg sau nu au o viaţă socială pe care copiii să o poată observa. Corpul tatălui are întotdeauna, indiferent cum ar fi, o valoare emoţionantă, atât pentru fată cât şi pentru băiat; dar, în funcţie de persoana şi acţiunile tatălui, de felul său de a fi, nu este întotdeauna valoros, nu este întotdeauna uşor pentru ei, în faţa societăţii, să fie fiica sau fiul acestui bărbat, tatăl lor, sau al acestei femei, mama lor.

Spre exemplu, este dificil pentru copiii ai căror părinţi divorţează şi sunt oficial în conflict, conflict ce trebuie să se încheie prin păstrarea custodiei copilului de către unul sau altul, să se simtă în siguranţă pentru a utiliza în mod creativ libidoul lor în societate. Distanţa afectivă pe care este necesar să o ia faţă de cei doi părinţi devine imposibilă fie datorită conflictului lor, fie datorită custodiei decise în favoarea unuia sau altuia. Copiii confruntaţi cu un divorţ sunt adesea aduşi la psihanalist pentru tulburări clinice. Regăsim, ca simptom al suferinţei lor, alterări ale comunicării subiectului cu schema sa corporală, sau putem

întâlni tulburări datorate invalidării sublimării pulsiunilor orale şi anale care fuseseră iniţiate prin castrările din copilăria timpurie, înainte de Oedip. Dificultăţile generate de o castrare oedipiană nemenţinută de modelul parental coincid cu conflictele familiale, devitalizând libidoul angajat în sublimările anterioare[68]. Sublimările, care dau copilului valoare în familie şi în societate în concordanţă cu sexualitatea sa, s-au construit în epoca în care părintele care realiza castrarea era incontestabil credibil. Iar separarea părinţilor a modificat, la copilul în curs de structurare şi de creştere, valoarea de model şi credibilitatea sa de adult.

Şi apoi, mai există, în afară de pudoarea ce a apărut în epoca diferenţierii sexuale, şi mai mult odată cu castrarea oedipiană, o pudoare *simbolică*, care vizează faptul de a se arăta sau nu fericit atunci când este simţită nefericirea părinţilor, sau de a se vedea obligat să reuşească, cu scopul unic de a-l consola pe tată sau mamă pentru eşecul lor conjugal. Atunci copilul regresează, sau rămâne prins în capcana unei relaţii duale pre-oedipiene care se prelungeşte.

Cazul lui Marc

Îmi amintesc de acest copil, pe care îl vom numi Marc, ai cărui părinţi, fără a fi divorţaţi, trăiau o dramă conjugală datorată neînţelegerii reciproce de la moartea fiului lor mai mare, un copil deosebit de dotat, mort într-un accident cu trei ani în urmă. Marc, al doilea copil, care, în copilărie, promitea să fie la fel de dotat ca şi fratele mai mare şi nu prezentase nicio dificultate până atunci, de doi ani era trimis peste tot. La recomandarea psihologilor, părinţii - doi profesori - îl trimiseseră în final la pension, din cauza dificultăţilor caracteriale pe care le avea acasă, şi a comportamentului insuportabil de provocator pe care îl avea faţă de tatăl lui. Când l-am cunoscut, era pe cale de a

68 N.A.: Aceste opriri ale dezvoltării, întoarceri înapoi, a căror victimă se simte copilul, pentru el, nu sunt lipsite de legătură cu jocul de zaruri.

fi exmatriculat din liceu pentru falsificarea permanentă a carnetului de note şi din nou pentru comportament provocator faţă de profesori şi supraveghetori. Am privit împreună cu el carnetele falsificate pe care le aduseseră părinţii. Vorbind cu el, am descoperit, spre surprinderea mea, *sensul* falsificărilor făcute în carnete.

Am aflat de la el şi de la părinţi că, atunci când era extern, îşi pierdea întotdeauna carnetul de note şi nu îl dădea niciodată părinţilor la semnat; şi acest comportament, pe care instituţia şcolară îl tolerase câteva luni, condusese la exmatricularea lui. În prezent, Marc fiind în regim de internat, îi era greu să-şi mai piardă carnetul. Ce schimbase atunci? Calificativele din primele luni, care erau înscrise în acest carnet, fuseseră falsificate şi pusese, în locul notelor excelente din primele săptămâni de la sosirea sa la liceu, note proaste şi calificative slabe. Carnetul, mâzgălit şi falsificat, căzuse în mâinile directorului liceului din provincie în care fusese Marc plasat în urmă cu mai puţin de un trimestru. Acesta, văzând carnetul mâzgălit, şi primind permanent plângeri cu privire la conduita băiatului, hotărâse, pentru a-i da o pildă, să-l trimită acasă pe copil pentru opt zile.

Marc era un băiat de doisprezece ani, bine dezvoltat, foarte tensionat nervos. Vinovat? Nu: necăjit. Şi în defensivă. „Nu sunt nebun. Nu ştiu de ce m-au adus la dumneavoastră”. L-am întrebat dacă directorul se interesase de motivele pentru care falsifica notele. „Nu, n-a vorbit cu mine”. Dar de ce le falsifica? „Ei, o făceam pentru ca părinţii mei să nu ştie” (că era un elev bun). Şi de ce trebuia ca părinţii să nu ştie? Aici era foarte complicat. Reieşea din explicaţiile lui stânjenite, că, dacă părinţii ar fi ştiut că era un elev foarte bun, n-ar mai fi putut să fie aşa. În primul rând, nu era drept. Nu făcea eforturi, şi notele bune pur şi simplu îi picau aşa. Şi apoi nu era în situaţia asta pentru a-i consola pe părinţii lui după moartea fratelui său mai mare. El, da, fratele mai mare, era un elev strălucit.

Era întotdeauna primul. Iar el, Marc, chiar dacă avea note bune, nu ar fi niciodată un elev la fel de bun cum fusese fratele lui. Marc plângea. Şi apoi, dacă înveţi bine la ore, poţi să mori. Nişte prieteni ai părinţilor spuseseră asta: la doisprezece ani, începând de la vârsta de nouă ani, Marc clocea în minte această frază a prietenilor părinţilor lui, spusă după moartea fratelui, frază care îl măcina. Spuseseră despre fratele mai mare: „Era prea inteligent, prea perfect. Acest copil era dintre aceia care nu trebuie să trăiască”. Dădea prea multe satisfacţii, era prea bun. „Întotdeauna cei buni sunt cei care mor”. Cuvinte de acest gen, care se spun în momente de doliu, cuvinte de pretinsă consolare între adulţi privind persoana care a murit. Cunoaştem fraze ca: „Nefericitul, e mai bine că a murit”, „Cei mai buni se duc”, etc. Sunt expresii curente. Marc luase aceste cuvinte ca profetizând propria lui moarte dacă avea, la şcoală, o reuşită comparabilă cu cea a fratelui său. Pentru că el, care era de asemenea excepţional de inteligent, nu putea decât să reuşească, şi asta îl teroriza; în plus, ştia că, născându-se, îl decepţionase pe fratele lui care vroia o surioară, şi spunând asta, plângea şi mai tare.

Travaliul meu cu acest copil a fost în foarte mică măsură un travaliu psihanalitic. Dealtfel, venise în regiunea pariziană, la părinţii lui, în săptămâna în care fusese trimis acasă şi care preceda o vacanţă de cincisprezece zile, după care trebuia să se întoarcă la pension. Cu permisiunea lui, şi în prezenţa lui, la a doua sau a treia întrevedere pe care am avut-o împreună, am vorbit la telefon cu directorul liceului. Acesta a fost stupefia să afle de la mine că fusese falsificat carnetul pentru a înlocui notele bune cu unele proaste. Nu căutase deloc să afle motivele mâzgălim carnetului; în plus, nu mai văzuse niciodată aşa ceva! Ori, tocmai acest director l-a vindecat pe băiat; nu o cură analitică, ci una educativă şi umană. A vorbit cu Marc, şi au hotărât că atunci când se va întoarce la liceu, va merge întâi să-l vadă pe director. Ceea ce s-a petrecut în continuare, mi-a fost

comunicat de către director care mi-a telefonat de două ori în cursul ultimelor două trimestre. Stabilise o înţelegere cu Marc: va avea două carnete, unul în care se vor trece notele şi calificativele, aşa cum erau ele în realitate; acest carnet va fi păstrat de director. Şi părinţii lui Marc nu vor şti de el. şi va mai avea un carnet, ticluit între copil şi director, care era destinat părinţilor, cu note şi calificative mediocre, care, prin semnătura directorului să-i facă pe părinţi să creadă că băiatul era tolerat, că-şi făcea anul şcolar, şi nimic mai mult; astfel ei nu se vor mai îngrijora pentru el, dar mai ales nu vor avea prea mari satisfacţii din partea lui. Pentru Marc era intolerabil să le dea aceste satisfacţii, căci, aşa cum spunea: „Nu sunt pentru a le face lor pe plac". În contrapartidă la angajamentul directorului privind secretul carnetului, Marc se angaja să nu mai deranjeze orele provocându-i pe profesori.

Era un pact ingenios. Marc era uşurat de o culpabilitate magică faţă de fratele lui, care îi interzicea să reuşească la fel de bine la şcoală ca şi cel mort, ca şi de teama de a muri şi el dacă era, ca şi fratele lui, un copil model. Nu mai avea nevoie să îi provoace pe profesori aşa cum făcea cu părinţii lui; şi îşi dăduse cuvântul faţă de director. Dar mai ales, însăşi sursa comportamentului său fusese înlăturată. Care era sursa? Marc fusese înnebunit de faptul că simţea aşteptarea, din partea părinţilor deprimaţi, de a fi reconfortaţi de fiul lor, în loc să facă asta unul pentru celălalt, ca într-un cuplu armonios. Directorul înţelesese deplin că acest copil era supus unui mecanism auto-punitiv, şi hotărâse să-l ajute. Era o situaţie dificil de susţinut pentru un educator, şi era şi acesta un motiv pentru care îmi telefona. Ar fi vrut, pe la spatele elevului său, să telefoneze părinţilor lui şi să le spună secretul pe care îi venea greu să-l păstreze; dar îşi luase angajamentul faţă de Marc, şi i-am spus: „Trebuie să mergeţi până la capăt, altfel, totul va eşua". Şi s-a abţinut, fericit să ajute fiul unui profesor, aşa cum era şi el, să iasă dintr-un impas. La sfârşitul anului

şcolar, Marc obţinuse rezultate excelente, lăsându-i pe părinţi să creadă, din scrisorile lui (şi l-au crezut realmente) că, săptămână după săptămână, risca să fie trimis acasă, dar că târâşgrăpiş, lucrurile mergeau totuşi, etc.

Când Marc a revenit ca să mă vadă împreună cu tatăl lui, la sfatul directorului, a avut loc o şedinţă, cu noi trei, în care adevărul a fost scos la lumină între cei doi bărbaţi, în care şi-au vorbit şi s-au înţeles cu adevărat; dar Marc l-a făcut pe tatăl lui să-i promită că nu va spune nimic din toate acestea mamei lui: ea n-ar fi acceptat, după părerea lui, această minciună. Cred că făcea asta pentru a exista un secret, un pact, între cei trei bărbaţi, directorul, puţin mai în vârstă decât tatăl (care a servit aici, fără îndoială, ca bunic), tatăl şi Marc. Ştiu că tatăl, după aceea, a făcut o psihanaliză.

Iată o istorie care ne arată că după un Oedip petrecut cu bine, drama pierderii fratelui ar fi putut conduce un băiat ca Marc la consecinţele angoasei mortifere şi angoasei de castrare în cazul în care ar fi dat satisfacţie părinţilor săi[69], să-şi distrugă imaginea pe care o avea şi să se facă judecat greşit social. Oedipul acestui băiat se rezolvase cu mult înainte de moartea fratelui; dar accidentul fatal fragilizase echilibrul libidinal a ceea ce mai rămăsese din familie. Dacă s-ar fi angajat o psihanaliză (dacă băiatul ar fi fost motivat, ceea ce nu fusese cazul), am fi regăsit cu siguranţă rivalitatea între fraţi din copilăria timpurie, rivalitate complet refulată la cel mic, aflat întotdeauna în admiraţie faţă de cel mare; rivalitate dealtfel, fără îndoială, reciprocă la cei doi băieţi între care exista o diferenţă de doi ani, şi amândoi erau supradotaţi. Această rivalitate fusese cu certitudine retrăită diferit la vremea fantasmelor oedipiene, şi apoi în timpul rivalităţii pe care Marc o arătase faţă de tatăl său sub forma permanentelor provocări. Mama era învăţătoare, la fel ca şi tatăl, şi era deprimată de la moartea fiului mai mare. Toate acestea ar fi fost explicitate, odată cu

69 N.A.: Mă refer aici şi la Supraeul interiorizat pe care îl construise secundar.

trezirea a ceea ce fusese refulat, dar nu tocmai simbolizat în copilăria timpurie, culpabilitatea, lui Marc, de a nu fi fost fată. Dar în viaţă, aceste energii libidinale refulate, făceau alt joc. De ce? Deoarece, odată cu rezolvarea Oedipului, la copilul care intră în latenţă se produce introiecţia caracteristică a Eului Ideal şi a Supraeului pre-oedipian în Eul însuşi. Narcisismul Eului său, acest narcisism primar transformat în narcisism secundar, era în acelaşi timp exacerbat de introiecţia unui Eu Ideal ce se construise pe un frate prestigios şi un tată ce trebuia satisfăcut. Eul Ideal matern, al unei bune învăţătoare, de asemenea contase, şi această imagine persistentă a mamei reale devenită angoasantă, pentru că era deprimată, se suprapusese cu siguranţă Eului băiatului, accentuând un fel de feminizare a pulsiunilor pasive survenite după moartea fratelui. Mama nu era mai severă cu el, nu-i cerea mai mult, era prea deprimată. Dimpotrivă, ea se ruga să fie pace în casă, să fie menajată, ca tatăl să nu se înfurie, etc. Toate acestea au avut un efect depresiv asupra lui Marc, care reacţionase prin pulsiuni active agresive: această mamă, ar fi trebuit îndreptată, dar nu fiul ei trebuia să o facă, ci soţul ei. Ar fi trebuit să fie iertat de ea că a supravieţuit, el, cel de-al doilea copil, care nu o satisfăcuse pe mamă în aceeaşi măsură ca şi primul fiu, din moment ce şi ea ar fi preferat să fie o fetiţă al doilea copil. Ar fi trebuit deci ca Marc să se substituie fratelui său. Era imposibil, şi cât de riscant? Să se substituie tatălui, pentru a o consola pe mamă, era pervers pentru un copil care a acceptat interdicţia intimităţilor tandre şi de iubire senzuală cu mama sa: tocmai ceea ce este propriu copilului care a depăşit castrarea oedipiană şi a intrat în faza de latenţă.

Toate acestea ar fi fost explicitate într-o psihanaliză, dar toate acestea, toate forţele libidinale inconştiente, acţionau în mod inconştient în direcţia interdicţiei prestanţei şi reuşitei lui Marc în mediul său social, oricare ar fi fost acesta. Dacă nu ar fi fost găsită o soluţie pentru această

cursă auto-distructivă, de auto-însingurare, de rejecţie socială, acest copil ar fi căzut probabil într-o depresie asemănătoare celei a mamei sale, sau chiar mai rău. Ar fi fost pierdut. De fapt starea sa mintală îl neliniştise într-atât pe psihiatrul care îl văzuse în provincie încât îl sfătuise pe tatăl lui să îl conducă la un psihanalist, temându-se ca tulburările sale caracteriale să nu evolueze fie spre o stare mai gravă - nu spusese care - din punct de vedere mintal, fie spre un eşec şcolar urmat de delincvenţă juvenilă. Într-adevăr, era vorba, pentru subiectul post-oedipian care era Marc, traumatizat, de a-şi salva pielea.

Prin Marc, vedem fragilitatea unei structuri post-oedipiene care era reuşită şi sănătoasă la nouă ani; copilul, zguduit în acel moment, a declanşat la doisprezece ani o nevroză de angoasă şi o stare depresivă împotriva cărora a luptat cu disperare. Marc nu a ştiut, oedipian şi postoedipian cum era, să se distanţeze de părinţi pentru că devenise copilul unic, singura speranţă, după doliul dificil de făcut al unui fiu mai mare exemplar.

Despre fragilitatea post-oedipiană

Dacă teoria psihanalitică spune că după un complex oedipian bine rezolvat individul dispune de un libidou solid structurat pentru viitor - şi asta este adevărat - trebuie adăugat că această soliditate are încă nevoie de ajutorul anturajului, şi în special să nu apară în cascadă incidente traumatice emoţional. Psihanaliza clasică ne permite să surprindem această dinamică inconştientă aflată în joc în cursul fazei de latenţă, după o rezolvare oedipiană normală, adică atunci când interdicţia incestului a fost clar asimilată şi copilul este bine integrat în societatea clasei sale de vârstă.

Experienţa consultaţiilor ne arată că, copiii de cele două sexe sunt încă fragili şi pervertibili (fără ca asta să fie neapărat vizibil, datorită faptului că reuşitele sau eşecurile lor suscită efecte denarcisizante sau, dimpotrivă, narcisizante, asupra părinţilor lor. Şi, în particular, asupra

părintelui la care trebuie încă să se raporteze - în funcţie de sexul lor - pentru a ajunge la un statut de adult. Deşi au părut cât se poate de sănătoşi în viaţa familială şi socială până la vârsta opţiunilor genitale şi după Oedip, nu au avut loc incidente în realitate, iată că o dată cu nubilitatea, la anumiţi adolescenţi, sau chiar la unii tineri adulţi, apare o angoasă cu efecte de epuizare ce dezorganizează psihicul: efecte inhibitoare, destructive, psihosomatice. În cazul lui Marc, toate recomandările erau convergente pentru a „trimite acest bărbat tânăr deprimat şi pe cale de a deveni caracteropat la un liceu într-o regiune climaterică”, aerul curat trebuind să-i facă bine. De ce nu? Dar nu din lipsa aerului curat suferea el. Cel puţin dacă asta nu însemna lipsa unui climat armonios între părinţii lui.

Toţi aceşti tineri care, de fapt, erau pregătiţi pentru o sexualitate adolescentă şi adultă suferă, în momentul în care aceasta ar trebui să apară, de o veritabilă impotenţă ce se poate numi sexuală, care este ignorată, caracteristică fazei de latenţă, şi care nu-l va preocupa pe subiect decât după confirmarea adolescenţei. Această impotenţă potenţial genitală nu atinge numai subiectul, în ce priveşte dorinţa lui de a-i întâlni pe alţii şi de a se confirma luându-şi zborul din familie; ci, această impotenţă, atinge şi sublimările dorinţelor pregenitale deja castrate. Este ceea ce se observă la cei care suferă de dificultăţi de concentrare, de dificultăţi şcolare.

De asemenea pot să apară stări de angoasă mortiferă care provoacă depresii, *acting out-uri* de disperare, cu prilejul aşa-ziselor trădări amicale, spre exemplu. Nu este vorba neapărat de o amiciţie conştient sexuală, ci poate fi o amiciţie sentimentală intensă, la fel de bine putând fi homosexuală ca şi heterosexuală, dar vagă, aşa cum sunt la această vârstă.

Tot ca o trădare este resimţit şi ceea ce se petrece atunci când părinţii divorţează, când copilul, de un sex sau altul, este în faza de latenţă sau în perioada de pubertate. Faptul

că mulţi copii ai căror părinţi au divorţat recurg la psihoterapii de tot felul, este pentru că, cel mai adesea - oricât de puţin ar fi acestea psihoterapii autentice - este nevoie de o psihoterapie care să susţină castrările pregenitale, care tind să cedeze sub angoasa de separare a părinţilor, şi a alegerii între unul sau altul pe care copilul crede că trebuie să o facă, în timp ce-i aude vorbind pe partizanii unuia sau altuia dintre partenerii cuplului. Este extrem de dificil să continue să-i valorizeze pe amândoi. Atunci, o amiciţie foarte puternică, marcată de exclusivitate narcisică, serveşte ca refugiu. Şi dacă prietenul, sau prietena, de moment trădează, este o dramă.

Fragilitatea adolescenţei

Există de asemenea adolescenţi care au aerul de a fi depăşit Oedipul, dar care nu au înţeles deloc interdicţia incestului homosexual sau heterosexual, pentru că nu au avut mai înainte experienţa puterii lor de exprimare coerentă în calitate de băiat sau de fată şi poate nu s-au confruntat cu tentaţii erotice nici homosexuale nici heterosexuale pentru fraţii şi surorile lor, sau pentru mamă, înainte de şapte, opt ani. Această conştiinţă a erotismului poate surveni subit odată cu nubilitatea. Atunci, pre-adolescenţii se simt tulburaţi, fetele în apropierea tatălui lor, sau a unchiului, băieţii în apropierea mamei, a mătuşii, a surorii, pentru că nu ştiu cum să vorbească despre ceea ce simt. Pulsiunile sunt trăite fără cuvinte, fără imagini, corpul este emoţionat, şi ei nu ştiu ce să facă nici cu cine să vorbească. Şi asta poate suscita comportamente perverse, adesea compulsive, sau masturbatorii, pentru care se simt vinovaţi, şi prin care evită de fapt travaliul necesar pentru a le face să înceteze; adică să vorbească, să îl viziteze pe cel (sau pe cea) pe care îl iubesc în fantasmele lor şi în masturbaţiile lor în secret. Cum vor acţiona aceste pulsiuni, dacă nu invers decât la fiinţele umane şi în particular a celor care umplu imaginaţia unui adolescent? Ele vor suscita, la adolescentul solitar afectiv, achiziţia ilicită şi

compulsivă de lucruri, de maşini, în absenţa câştigării de prieteni, fete sau băieţi, în vederea unor activităţi de plăcere împărtăşită. Sau mai pot suscita pasiunea pentru animale, cărora le oferă şi de la care primesc mângâieri valorizante, pentru că nu ştiu să scrie cuvinte de dragoste şi să ofere şi să primească mângâieri din partea celor care le ocupă gândurile. Astfel de băieţi şi fete refulează adesea dorinţele lor active, pe care le resimt social vinovate, şi intră într-O retragere pasivă, neputincioasă, traducându-se uneori printr-o stare cronică de oboseală, care este de fapt o oboseală isterică, de care nu-şi dau seama. Nu pot face sport, îi obligă pe părinţi să umble cu ei pe la medici, de îndată ce apare o competiţie, un efort oarecare, o obligaţie din partea societăţii, care îi priveşte. Totul îi epuizează. Emotivitate tenebroasă, palpitaţii, tonus scăzut. Bolnavi? Climatul de însingurare afectivă în care se află este cel care îi deprimă.

De la eşecuri la reuşita dorinţelor lor, toate au efecte ambigue la aceşti copii. Se simt bizari, nu ştiu cum să vorbească, au impresia că sunt singurii care au astfel de senzaţii sexuale, bulversante, la vederea sau întâlnirea cu obiectul iubit, sau a obiectului dorit dar pe care nu-l iubesc. Ar dori să se comporte cum îi văd pe toţi ceilalţi comportându-se, şi asta le oferă toate aspectele unei patologii de origine anxiogenă. Procese compensatorii îi fac uneori să dorească să devină poate nu ucigaşi, dar delincvenţi, delincvenţi pasivi, exhibiţionişti, căutând să scandalizeze, temători, adăugându-se unui grup motor de marginali subjugaţi de un lider. Excitaţia pe care le-o aduce pregătirea unei lovituri le permite uneori să intre în contact cu alţii de aceeaşi vârstă, ceea ce n-ar fi îndrăznit dacă nu era vorba despre o alianţă împotriva celor care apără legea pentru a încerca să-i înşele[70]. Transgresarea regulilor, cum o făcea Marc atunci când provoca fără încetare profesorii şi

70 N.A.: Vezi cazul unchilor lui Tony când erau adolescenţi: cazul lui Tony, p.379.

supraveghetorii liceului, sau transgresarea regulilor societăţii civile, sunt foarte tentante pentru copiii inhibaţi, băieţi dar şi fete. La fete este cel mai adesea furtul din magazine, pentru a trăi satisfacţia temerii de a fi prinse. Am avut în analiză câteva femei şi fete tinere care numeau asta cleptomanie: ori, asta nu este cleptomanie, ci furt isteric, pentru a trăi senzaţiile apropiate de orgasm de a înşela şi transgresa supraveghetorii din marile magazine.

De asemenea, este plăcerea de a fi prins şi de a-şi susţine cauza: că este bolnav, că n-a făcut-o expres, mitomanizând orice poveste pentru a încerca să posede, este cazul să o spunem, gardienii magazinelor. Este un întreg joc de-a pisica şi şoarecele cu aceşti poliţişti în civil, ce populează momentele de detentă ale vieţii pustii şi angoasate ale acestor băieţi şi fete. Şi apoi, poate exista în anumite cazuri dorinţa de a face să fie greşit judecaţi părinţii prin intermediul copilului lor, sau de a le produce necazuri, pentru că nu s-au ocupat suficient de copiii lor. În astfel de cazuri, ne întoarcem tot la răstălmăcirile copilului în faţa suferinţei sale de a nu mai fi obiectul dorinţei şi iubirii exclusive a părinţilor săi.

La fel, poate apărea, la tinerii de ambele sexe, o homosexualitate, sau mai curând o homosexualitate comportamentală revendicată ca o homosexualitate înrădăcinată, cu aroganţă pasivă la băieţi, şi cinism activ la fete. Există, în acest comportament spectaculos de homosexualitate afişată, un fel de abandon al competiţiei. În acest caz, în planul sexualităţii; dar acest abandon al competiţiei se poate vedea pe toate planurile, şcolar, şi de asemenea profesional. A existat astfel epoca „bof!”, a grupurilor de tineri care nu erau decişi în sexualitatea lor, incapabili de a-şi asuma responsabilitatea iubirii lor şi independenţa pentru a-şi asuma o relaţie amoroasă. De fapt, aceste homosexualităţi sau chiar aceste heterosexualităţi spectaculoase sunt artificiale. Sunt acţiuni reacţionale. Sunt strigăte după ajutor ale unor copii

întârziaţi, care se ignoră pe sine şi pe ceilalţi. Se arată altfel decât ceea ce cred că societatea admiră şi valorizează, pentru ca societatea să-i ia în seamă, să-i remarce. Alcoolul, drogurile, la început, fac parte, pentru tinerii care le utilizează, din acest mod de însingurare, de abandon al competiţiei şi, am putea spune, dintr-un mod de suicid lent şi progresiv.

De altfel, toate astea, pot conduce la un suicid veritabil, echivalent al unei scene primitive, cea a propriei conceperi, în care adolescentul refuză să accepte că a participat la actul iniţial al vieţii sale. Aceşti tineri nu pot să admită că s-au născut din propria dorinţă, dorinţă reasumată zi de zi, şi datorită căreia au supravieţuit până în prezent. Auzim adesea: „N-am cerut eu să trăiesc”, spus pe un ton revendicativ şi persecutor; uneori este un: „Nimeni nu mă iubeşte”, care, în realitate, traduce un: „N-am pe nimeni pe cine să iubesc”, şi putem spune chiar mai mult: „Eu însumi, mă suport cu greu”. Această disperarea a singurătăţii sufleteşti, în loc de a o recunoaşte şi a vorbi clar despre ea, este returnată de către adolescent sub forma revendicărilor exagerate, se falicizează, îndrăznesc să spun, într-un „Mă iubesc învins”. Şi atunci, purtaţi de iubirea de sine, într-un *acting* impulsiv al dorinţei de altceva, de ceva nou, al dorinţei de a scăpa, se sinucid, cred, în speranţa unei ultime senzaţii eroticenirvanice. Din fericire, unii ratează (şi pornind de aici putem studia psihanalitic, împreună cu ei, procesele care i-au condus în acest punct). Subiectul a vegheat în cursul stării de comă, şi este mai lucid, după tentativa de suicid a Eului, decât înainte. Şi probabil este deculpabilizat de faptul că trăieşte, după ce a depăşit ocazia unei morţi iminente: din moment ce aceasta a fost refuzată, asta poate să însemne că trebuie făcut jocul vieţii.

Majoritatea copiilor pe care îi văd psihanaliştii după faza de latenţă sunt copii cărora le lipsesc mijloacele creative, pe care le-ar fi putut descoperi prin castrarea dorinţelor din stadiile arhaice ale dezvoltării lor. În cazurile clinice pe care

eu le-am putut studia, aceste castrări fuseseră ratate, nu conduseseră la simbolizarea pulsiunilor, care fuseseră pur şi simplu refulate, în ce privea obiectul lor, fără a fi utilizate în cucerirea altor obiecte licite aducând copiilor atât plăcerea cât şi socializarea legată de împărtăşirea acestei plăceri cu alţii. Uneori au fost copii care au suferit timpuriu o mutilare a imaginii corpului, la vârsta stadiului oglinzii, sau la cea a castrării primare. Aceştia sunt copiii zişi psihotici, inadaptaţi.

Dar cei care corespund într-adevăr tulburărilor nevrotice postoedipiene, sunt subiecţii pe care îi vedem cramponându-se de oglinda ochilor celor care îi privesc, adică reuşesc nu pentru ei înşişi, ci pentru a fi văzuţi, reuşind fără a proiecta această reuşită într-un viitor de adult. Aceşti tineri se cramponează de o imagine a chipului lor, a corpului, a aspectului lor, de aparenţa suprafeţei lor vizibile. Este o inflaţie de a se face văzuţi, pentru a ascunde suferinţa interioară. La cea mai mică îndoială asupra eventualului succes al unei acţiuni vizând realizarea dorinţei lor, se ridică un zid imaginar, ca un obstacol între ei şi lume. Este o angoasă de vid, de absurdul care conduce la nonsensul unui proiect, urmată de absenţa dinamismului care l-ar putea susţine şi asuma. Ei recurg la oglindă pentru a se regăsi, pentru a nu se pierde complet. Este mult mai puţin grav când recurg, solitari, în prezent, la tranzistoare, la muzică, pentru a-şi calma şi duce angoasa. Este de asemenea mai puţin grav atunci când această muzică solitară îi incită să se plimbe în manieră ritmată pe patine cu rotile sau să danseze: pentru că în asta există o plăcere a întregului corp, şi care oboseşte, şi care, de asemenea, le permite să se arate indiferenţi în timp ce circulă în mijlocul celorlalţi. Îşi simt cu bucurie dezinvoltura schemei lor corporale. Şi jogging-ul pe care îl vedem peste tot, gimnastica acrobatică şi rapidă în cursul căreia nici nu se poate gândi, care abrutizează, dar care susţin o falsă veselie epuizând corpul, sunt mai bune totuşi decât

pasivitatea şi drogurile: este o căutare a unei supravieţuiri fizice, printr-o dezinvoltură a corpului care, instantaneu, satisface tensiunile corpului, în absenţa satisfacerii tensiunilor sufletului.

Există de asemenea o fragilitate în faţa primei iubiri, prima dragoste sentimentală, sau prima iubire sentimentală asociată unor proiecte de viitor, datorită faptului că începe să se amestece şi dorinţa. Până acum, tinerii nu cunoscuseră decât amiciţiile. De data aceasta, este o dorinţă amoroasă, şi când ajung în cele din urmă să atingă obiectul iubirii, iată că această persoană îi respinge. În loc să considere experienţa ca pe un fapt datorat probabil inadecvării imaginaţiei lor, care a idealizat persoana iubită, care se descoperă a fi, în realitate, cu totul alta, cu totul altul este raţionamentul pe care tânărul bărbat sau femeie îl face. Imediat este vorba despre o însingurare insuportabilă. Apare imediat în ei rezonanţa - o rezonanţă ce se poate descifra în visele lor, când le povestesc - neglijării resimţite în copilărie, dar refulată atunci, neglijare al cărui obiect s-au simţit, din partea unui părinte iubit în mod conştient; dintr-o dată, apropierea inconştientă între cele două trăiri îi face să se simtă vinovaţi, ca şi cum ar fi fost incestuos în sine să fi iubit pe cineva care nu a răspuns speranţei lor. Vedem unii tineri care se sinucid şi nu ratează, iar alţii, care nu vorbesc despre depresia lor, cad în stări psihosomatice cu efecte organice grave. Trebuie neapărat ca o persoană care nu este rudă apropiată - nu este necesar întotdeauna ca acesta să fie psihanalist, dar este nevoie de cineva neutru şi cu experienţă, unele bunici se descurcă foarte bine - să audă disperarea din dragoste a acestui băiat sau fete, să-l asculte, să-l înţeleagă, fără să-l consoleze, să-l critice, sau să-l judece, dar susţinând discret narcisismul celui părăsit.

Se poate întâmpla ca obiectul iubit de către adolescent sau de tânăr, fata sau băiatul îndrăgostit, să fie pus pe un piedestal, total idealizat, astfel încât este de neconceput,

pentru el sau ea, să intre în comunicare cu această entitate sublimă; dintr-o dată, subiectul îşi pierde toate posibilităţile pentru orice lucru. Devine un fel de câine abătut care se străduieşte să-şi întâlnească iubirea şi îşi petrece viaţa aşteptând o privire ce nu vine niciodată, şi asta pentru că, celălalt, căruia el nu îndrăzneşte să-i spună că îl (o) iubeşte, nu se îndoieşte că este dorit(ă), şi pentru că el, sau ea, trăieşte în cu totul alte sfere decât acest îndrăgostit sau îndrăgostită cuprins(ă) de teamă. Este erotomania tinerilor, dintre care unii sunt grupaţi în fani ai vedetelor lor, ai eroilor sau eroinelor viselor lor. Pentru unii acest lucru nu este foarte periculos, le ocupă momentele de recreaţie şi le permite să se întâlnească cu alţi fani; dar alţii trăiesc o dezamăgire veritabilă că nu sunt remarcaţi, iubiţi, susţinuţi, în viaţă de cel sau cea de care sunt îndrăgostiţi.

Există deci două modalităţi, pentru un subiect care a atins narcisismul secundar caracteristic unui post-Oedip sănătos, să fie denarcisizat, şi într-o manieră ce are rapid efecte anti-creative şi mortifere severe. Fie este răspunsul negativ la dorinţa lui, şi atunci nu mai are de ce să continue să trăiască, se produce distrugerea tuturor imaginilor corpului, care îl face să piardă drepturile şi chiar mijloacele de a seduce. Sau, cel dorit reacţionează ca şi cum această dorinţă nici nu lar interesa, ceea ce, pentru cel îndrăgostit, poate fi înţeles ca şi cum dorinţa lui ar fi interzisă printr-o pseudo-magie: asta trezeşte în adolescent sau adolescentă chinurile epocii oedipiene, obsesia de a fi în plus, gelozia sfredelitoare faţă de cei sau cele pe care îi vede primiţi cu căldură iar ei nu; iar asta poate provoca, în locul unei însingurări ce conduce la suicid lent sau rapid, un act de răzbunare împotriva rivalului mai fericit. Este cazul, în special, al subiecţilor la care regăsim, atunci când ajungem să le cunoaştem istoria, faptul că nu au fost narcisizaţi când erau copii, în momentul castrărilor, care (în calitate de realităţi, faţă de vis, cărora fiecare copil trebuie să li se supună) care nu au fost percepute ca promovări, ci ca

încercări penibile într-un timp în care fraţii şi surorile lor păreau să fie obiectele preferate ale părinţilor.

Aceste castrări rău aplicate şi prost primite, făcute fără respect sau înţelegere pentru suferinţa unor copii care le primesc ca pe nişte lovituri, conduc la faptul că, după perioada de latenţă abia îndurată şi debutul unei adolescenţe suportabile, primele eşecuri amoroase în afara familiei, fie că este vorba despre o iubire clar heterosexuală sau homosexuală sau doar vag impregnată de sexualitate, tânărul este cuprins de culpabilitate. O culpabilitate absolut imaginară, care nu are nimic de-a face cu responsabilitatea actelor nefaste care l-au făcut să rateze fericirea sau cu vreo logică. Cunoaştem testul care descrie istoria unui băieţel, sau a unei fetiţe (în funcţie de sexul copilului care este testat), care a avut un diferend cu tatăl sau cu mama lui de care nu a ascultat, în timp ce un alt copil este în termeni foarte buni cu părinţii săi. În acest test, care este verbal, cei doi copii trebuie să o apuce pe acelaşi drum şi să treacă peste un pod care, printr-un accident, se prăbuşeşte. Unul dintre cei doi copii este ucis în accident. Care? Un copil în faza de latenţă, sau la începutul pubertăţii, a cărui rezolvare oedipiană nu a fost simboligenă, sau un copil mic, ar spune acelaşi lucru, şi anume că, cel care a fost ucis era cel neascultător. Dimpotrivă, un copil care a trecut cu bine faza de latenţă, un adolescent care are încredere în el însuşi şi care suportă să fie îndepărtat de cei pe care i-a ales să-i iubească, va răspunde imediat: „Dar cum se poate şti asta?” Cel care atribuie moartea accidentală copilului neascultător, face o proiecţie a gândirii magice asupra entităţilor lumii, privind omnipotenţa parentală, Supraeul. Copilul proiectează astfel ceea ce ar fi dorit să aibă şi crede că părinţii lui posedă: omnipotenţa. Aceasta este evident o castrare ratată, pentru că orice părinte trebuie perceput de către copilul lui ca cineva care nu este omnipotent, dar care se simte responsabil de copilul lui şi care suferă că este obligat să-l facă să sufere pentru a-l ajuta; care îl înţelege,

pentru că a trecut prin asta el însuşi, şi ştie să-i explice asta copilului. Copilul necastrat nu avea capacitatea să-l înţeleagă, când era mic sau chiar mai mare, prin discuţiile cu părinţii lui, ca urmare a incidentelor reale, istorisirilor descrise sau a faptelor diverse: toate lucrurile despre care părinţii, preocupaţi de educaţia şi dezvoltarea lui, le vorbeau cu copilul. Copilul nu a fost iniţiat, spre exemplu, în faptul că a nu asculta poate fi uneori necesar pentru a câştiga autonomia şi pentru a ieşi dintr-o situaţie blocată, cu condiţia ca cel neascultător să reflecteze bine la ceea ce face, să evalueze bine riscurile şi să ia singur decizia de a se confrunta cu acestea, inclusiv riscul de a nemulţumi şi a fi certat de către părinţi. Este adevărat că persoanele experimentate, cum par a fi adulţii, ştiu să prevadă primejdiile pe care copiii nu le pot prevedea. Din nefericire, mulţi părinţi prevăd şi primejdii care nu există, şi inhibă prin interdicţiile lor abuzive sau profeţiile absurde dorinţa pe care orice copil o are, de a deveni autonom, datoria şi dorinţa de a gândi el însuşi şi de a-şi asuma riscurile atunci când a luat o decizie.

Revin la acest *leitmotiv*: este rolul şcolii să susţină la copii spiritul critic cu privire la spusele adulţilor şi a reglementărilor deseori absurde la care sunt supuşi, şi pe care copilul se simte vinovat dacă le transgresează, când trebuie să facă asta.

Trezirea simţului critic în raport cu cei care deţin puterea este de asemenea foarte importantă; şi, dacă părinţii nu o pot face, şcoala va trebui să o facă. Cei care deţin puterea sunt, conform Legii, cei însărcinaţi, spre exemplu, să îi facă să o respecte. Dar cei care vor să utilizeze în mod manipulator puterea pe care o au şi care se identifică cu rolul lor, sunt conducători răi; putem ajuta copiii să îi tolereze un timp, dar trebuie susţinut şi exerciţiul simţului critic în faţa unor astfel de comportamente autoritare lipsite de sens, şi care nu sunt decât autoritate de dragul autorităţii, adică lipsite de sens uman, social utile.

Anorexia

În patologia imaginilor corpului după castrarea oedipiană, apoi în perioada de latenţă, la începutul vieţii responsabile în societate, adolescenţii prezintă foarte adesea, din punct de vedere clinic, probleme de anorexie, uneori lejere, dar care pot deveni foarte grave. Trebuie înţeles acest simptom în raport cu imaginea corpului. Şi asta începând nu cu momentul oedipului, ci cu mult înainte, între trei şi şase ani. Oedipul nu a făcut decât să remanieze ceea ce s-a întâmplat când aceste fetiţe erau mult mai mici, în momentul castrării primare, adică atunci când au dobândit cunoştinţele legate de apartenenţa lor sexuală şi mândria, gratificantă narcisic, de a deveni femei ca mama lor. Moment ce se dialectizează de asemenea în funcţie de numele tatălui, aşa cum mama reuşeşte să-l aducă în conştiinţă; pentru că în jurul unui bărbat, reprezentantul falic valoros, se organizează întreaga sexualitate la fată. Fetiţele care au acceptat, în momentul castrării primare, la trei ani, amânarea vieţii lor sexuale până la nubilitate, dar care au fost convinse de valoarea persoanei lor în calitate de fiică a acelui bărbat şi femei, astfel de fete fac rareori - eu n-am întâlnit niciodată - anorexie. Când ajung la pubertate, ştiu să păstreze falismul necesar pulsiunilor lor arhaice, adică a activităţii constructive, activităţii cu scop de joc, în serviciul vieţii sociale; ele reuşesc în viaţa şcolară şi socială. Cu pudoare, fără să le fie ruşine de ele însele, sunt bucuroase să se arate într-o lumină favorabilă şi să atragă privirile altuia când corpul lor se dezvoltă şi devin fete tinere. Şi rivalizează cu celelalte fete fără culpabilitate.

Trebuie ştiut şi că, printre aceste fete care ajung la nubilitate după un Oedip reuşit şi o fază de latenţă social reuşită, sunt unele care, în momentul adolescenţei, se deghizează, am putea spune, în falşi băieţi. Nu este întotdeauna semnul unei homosexualităţi în curs de a se construi. Uneori este semnul unei prea mari bogăţii feminine, alteori este rezistenţa de a vorbi despre dorinţele

pasive de seducţie, sau chiar o tactică din prudenţă: pentru că este foarte dificil pentru o fată care atrage privirile şi dorinţa băieţilor, şi rivalitatea altor fete, să continue să dobândească arme pentru viaţa socială. Poate fi tentată să diminueze competiţia şcolară. Ori, în prezent, ştim cât de important este pentru o femeie să fie capabilă să-şi câştige existenţa dacă vrea să fie autonomă în orice situaţie, mai ales când va avea în grijă copii, în cazul în care va fi necesar salariul său, sau în acela în care va îngriji singură copilul. Dominanţa pulsiunilor pasive la fete în perioada pubertăţii poate împiedica reuşita într-o meserie; şi fetele de tip „băiat ratat”[71] sunt uneori în mai mare măsură heterosexuale în dorinţă decât fetele aşa-zis foarte feminine, al căror farmec feminin este recunoscut şi lăudat de toţi şi care, uneori, nu sunt nici băiat nici fată, ci extrem de pasive, şi care aşteaptă să fie obiectul ales al unei persoane falice, indiferent care ar fi, care le va oferi tot ceea ce ele nu încearcă să-şi procure prin ele-însele - adică posibilităţile vieţii în societate - în calitate de parazite, legale sau ilegale. Când găsesc un bărbat care să se ocupe de ele, soţ legitim sau amant regulat, acesta este pentru ele o persoană răspunzătoare falică social de care profită ca un sugar de sânul matern şi de adultul tutelar de care este dependent. Atunci când devin femei şi din nefericire mame, nu sunt capabile să-şi crească copiii. Pot să fie bune gestante, să îngrijească bine copiii, dar aceştia sunt crescuţi în narcisismul propriei persoane sexuate. Nu pot oferi copiilor castrările şi să suscite în ei simbolizarea pulsiunilor interzise expresiei brute. Educaţia lor este pentru a mânca bine, de a face bine, de a arăta bine, dar nu pentru a deveni autonom în a dori un băiat sau o fată.

Anorexia mintală sau bulimia, sindroame mult mai frecvente la fete decât la băieţi în perioada adolescenţei sau a pubertăţii, sunt simptome ce îşi au rădăcinile libidinale în jurul unei castrări primare prost susţinute prin

71 N.T.: În text: „garçon manqué".

educaţie de către mamă. La băieţi, bulimia este uneori un sindrom în perioada oedipiană; iar, în faza de latenţă este mai degrabă anorexia; la adolescenţă, este din nou bulimia. La fete, în perioada pubertară, şi după aceea, survine anorexia. Asta deoarece la fată pulsiunile genitale îşi reiau o organizare economică puţin asemănătoare cu cea a pulsiunilor orale: adică, în momentul înţărcării, pulsiunile orale relative la dorinţa sânului (nu vorbesc despre nevoia de lapte, ci despre dorirea sânului ca obiect parţial al mamei) poate să fi fost refulate fără ca simbolizarea în relaţia de subiect la subiect, pentru plăcere, între bebeluşul fetiţă şi mama sa, să fi înlocuit şi să fi depăşit cu mult interesul tactil şi gustativ al sânului pentru gura sa. Interesul pentru relaţia cu mama şi dorinţa sexuală în sens larg sunt, la fetele care devin anorexice, total refulate, fără a fi mutate în relaţii interumane cu mama şi cu alte femei. La pubertate, interesul penian, interesul pentru falus, care este reprezentat la bărbat de penis, iar la femeie de sâni, face că puseul pubertar, creşterea sânilor, venirea menstruaţiei, semnifică pentru fată, conştient şi inconştient, posibila sa fecunditate. Ori, cuplul părinţilor săi trăieşte în continuare, cel mai adesea, într-un mod infantil, într-un climat fie agreabil fie dezagreabil; şi ideea inconştientă de graviditate nu este suportabilă pentru aceste fete. Teama lor conştientă este că se îngraşă.

Trăiesc un fel de magmă conflictuală, în care sexualitatea de adult se prăbuşeşte, marcată de un semn negativ, oroarea de a avea piept, sâni, oroarea de a fi grasă. Asta necesită analiză, şi este vorba despre perturbarea relaţiilor reale între mamă şi fiica sa, între fată şi hrană, între fată şi tatăl ei, între feminitatea sa imaginară şi absenţa experienţei cu băieţii, între fată şi oglinda ei. A se îngrăşa, cuvânt inconştient raportat la cel de graviditate, periculos pentru estetica unei fete tinere care vrea să seducă: asta o va împiedica, să spunem aşa, să placă. Dar în primul rând ei în oglindă, propriilor ochi, vrea să placă, îndepărtând

toate rotunjimile feminine ale corpului său, chiar şi pe cele mai discrete. Dorinţa faţă de tată se deghizează atunci fie într-o afecţiune complicată şi conflictuală, fie dimpotrivă fuga manifestă de a-l vedea şi refuzul de a răspunde când el îi vorbeşte. Problema sa îşi are rădăcinile într-un conflict de iubire şi dorinţă faţă de tată, în conflict cu feminitatea în rivalitate cu mama pentru care copilul rămâne un bebeluş-pisică: mama, desigur, îşi face griji pentru ea, dar nu a considerat-o niciodată o fată pe cale de a deveni femeie. Narcisismul fetei este prins într-o capcană. Trăieşte conflicte inconştiente autonome, datând din perioada de la trei la şase ani, care nu au decât foarte puţin în comun cu comportamentul actual al părinţilor faţă de ea, comportament în realitate secundar, legat de neliniştea lor justificată privind starea sa deteriorată de sănătate.

Graviditatea şi imaginea corpului

Vărsăturile datorate graviditâţii, la femeia însărcinată, provin şi ele dintr-un conflict datând de al o imagine a corpului din copilăria timpurie, atât a înţărcării cât şi a începutului oedipului.

În ceea ce priveşte apendicita, atât la băieţi cât şi la fete, reprezintă o tulburare psihosomatică în raport cu epoca la care îşi imaginau concepţia conform unei tehnologii digestive. Aceste fantasme sunt demult depăşite, dar a existat o epocă la care au fost operaţionale şi au lăsat posibilitatea unei infecţii, mai târziu, într-un anumit loc al schemei corporale, tocmai datorită faptului că imaginea corpului de gravidă a femeilor însărcinate era văzută ca plină de caca magic. Băieţii, sau chiar fetele, presupuneau dincolo de naştere un tip particular de potenţă anală a mamei. Copilul incestuos inconştient pe care orice copil înainte de Oedip doreşte să-l aibă, asemenea mamei sale, ca dovadă a dragostei şi dorinţei pentru tată (şi nu mă refer numai la fetiţe, ci şi la băieţi), acest copil incestuos, inconştient, trebuie realmente avortat, înainte de a putea lichida Oedipul. Apendicele devine astfel sediul unei

inflamaţii şi trebuie scos, pentru a salva subiectul dintr-o capcană arhaică care ar fi realizat, prin disfuncţia schemei corporale, fantasma unei dorinţe care altădată nu a putut fi spusă clar de către copil. Corpul lui deci, repetă ceva, care este semnificat, prin acest apendice: expresie care, în prezent, nu mai are realmente un sens pentru copilul care a atins şapte, opt, sau paisprezece, cincisprezece ani. Se poate ca cititorul să fie foarte surprins de ceea ce am scris, dar, dacă ar frecventa copii, ar vedea cât de surprinzător este numărul celor care fantasmează, care afirmă faţă de toată lumea, că vor avea un copil, şi care presupun şi arată că se află în corpul lor, în burtică. Nu se poate face nimic altceva, desigur, decât râde: „A, crezi serios!”. Au spus-o. Şi aceştia nu vor face apendicită mai târziu; cei care refulează această dorinţă şi nu o rostesc sunt cei al căror corp va trebui să o semnifice înainte de a părăsi copilăria. Iată diferenţa: cuvântul exprimă o dorinţă şi evită să fie corpul cel care o exprimă, dacă nu în prezent, atunci mai târziu. De aceea fantasmele copiilor, când le spun, nu trebuie să provoace nici ecouri, nici denegări, nici sentimente; sunt lăsaţi să le spună, este tot şi e suficient; aceste cuvinte sunt eliberatoare pentru ceea ce este pe cale de a fi sănătos refulat; după care, va fi simbolizat altfel decât în corp, în manieră culturală. Pulsiunile feminine ale băiatului sunt sublimate atunci altfel decât purtând rodul în pântece, şi pulsiunile emisive genitale ale fetei sunt sublimate altfel decât în dorinţa de a face ea însăşi un copil cu tatăl ei.

ISTERIE ŞI PSIHOSOMATICA

Dezvoltările aduse de-a lungul acestei lucrări noţiunii de imagine corporală, raportată la schema corporală şi în acelaşi timp distinctă de ea, mă conduc la precizarea modului în care se desfăşoară raportul între corpul real şi imaginea dinamogenă libidinală inconştientă pe care subiectul şi-o face, şi diferenţa în raport cu narcisismul dintre simptomele implicate în isterie şi cele implicate de tulburările psihosomatice.

Numim *isterie* comportamentele care au inconştient scopuri manipulatoare faţă de altul; în timp ce numim *tulburări psihosomatice* atingerile funcţionale ale corpului care nu se datorează unor cauze organice: nu este o infecţie, iar la început nu există nici măcar semne lezionale; nu sunt tulburări neurologice; şi cu toate acestea, individul este dereglat în sănătatea sa, suferă. Corpul sau este bolnav, dar originea acestei dereglări funcţionale fiziologice este o tulburare inconştienta psihologica.

În oricare din cazuri - isterie sau psihosomatică - bolnavul sau bolnava suferă realmente şi este stânjenit în activitatea sa psiho-socială. În tulburările zise isterice, se spune că subiectul este cel mai adesea femeie; mă îndoiesc[72].

Individul isteric se comportă bine în ansamblu, dar, prin tulburări „mimate” care apar neaşteptat, se complace inconştient în manipularea celuilalt, aş spune prin intermediul slăbiciunii. La femeia isterică, un libido frustrat se traduce prin scene spectaculoase care o paralizează, şi care-l fac vinovat pe partenerul ei care nu o satisface sexual; dar ea însăşi trăieşte ceva de ordinul orgasmului inconştient cu ocazia acestor scene: ea are o economie libidinală care ajunge, cu ocazia acestor crize, la o descărcare nervoasă inconştientă, urmată de o stare de bine, ca şi în cazul unui orgasm.

Istericul impietează viaţa interindividuală, relaţională, fie prin intermediul bunului mers al cuplului, fie al relaţiilor

72 N.A.: Cred că faptul că se vorbeşte de isterie în special la femei provine din aceea că isteria, la bărbat, este utilizată în mai mare măsură social decât la femeie, în comportamente falocrate, în comportamente de prestanţă, care sunt apreciate ca valori în societate, deci narcisizante pentru subiect şi operaţionale în acţiunea asupra altora. Ceea ce face să depistăm mai frecvent isteria la femeie, este că, atunci când eşuează în atingerea scopului şi suferinţa narcisică este accentuată, ea perseverează uneori în acelaşi simptom, inconştient ca origine, astfel că, isteria, pare fără legătură cu reuşita socială. Făcând ca să numim isterie la femeie ceea ce constituie modalităţi admirate ca accesorii ale reuşitei sociale la bărbat.

profesionale; în timp ce persoana cu tulburări psihosomatice nu impietează buna desfăşurare a relaţiilor afective pe care le are cu alţii: medicul devine pentru el obiect de manipulare, prin starea cronică de bolnav la limita suportabilului, dacă nu chiar îngrijorător.

O *paralizie isterică* stânjeneşte sau aduce suferinţă subiectului, inconştient de ceea ce el însuşi a provocat; scopul său inconştient era să manipuleze pe cineva care-l face să se simtă frustrat, dar în final devine prizonierul unui mesaj în corp, pe care îl crede atacat de un agent exterior, microbian de exemplu, sau din cauza unui accident datorat neîndemânării sale, şi care-l împiedică să se mişte. Se simte victima dintr-o cauza care-i este străină, în timp ce de fapt, fără să ştie, se autovictimizează, pentru un scop inconştient, de a acţiona asupra anturajului sau de a se împiedica să acţioneze el însuşi. În tulburarea psihosomatică, avem de-a face cu efectele unei lupte inconştiente (ce trebuie decodificată) între instanţele psihice, aflate în contradicţie în interiorul individului însuşi; în timp ce isteria este o luptă imaginară între un individ şi altul, asupra căruia doreşte sau se teme inconştient să obţină satisfacţie într-o realitate pe care nu o poate altfel stăpâni. Freud citează în acest sens cazul de paralizie isterică a braţului unei tinere fete al cărei frate îşi fracturase piciorul, motiv pentru care unul din camarazii lui venise să-l viziteze acasă. Fata s-a îndrăgostit în secret de tânărul vizitator. Dar fratele odată vindecat nu l-a mai făcut pe prietenul sau sa-l mai viziteze. Fără să ştie, ea, care dorea să-l revadă pe tânăr, dar neputând nici să-şi mărturisească şi nici să spună acest lucru, îşi paralizase braţul pentru a-l imita pe fratele ei. Braţul ei se afla ca într-un ghips imaginar, cu această logică magică inconştientă: „Dacă un membru este imobilizat, tânărul va veni din nou”. Sub hipnoză, Freud a făcut-o pe fată să vorbească despre semnificaţia braţului imobilizat ca şi cum ar fi fost rupt. În somnul hipnotic, subiectul dorinţei este lucid în ceea ce

priveşte Eul; tânăra adormită ştia deci că braţul imobilizat era un apel pentru vizita tânărului. Eul adaptat la limbajul ambiant nu avea acces la semnificantul dorinţei, datorită rezistenţelor mobilizate în el şi care împiedicau subiectul să depăşească interdicţiile care au însoţit educaţia sa. Adormită, fata putea să-şi spună speranţa unei vizite din partea tânărului. Această înţelegere de sine, fata nu ar fi putut-o avea trează, dacă Freud nu i-ar fi spus ceea ce ea mărturisise sub hipnoză. Dealtfel, remarcând daunele emoţionale narcisice ale unor astfel de revelaţii, Freud a realizat că este inutil, şi chiar nociv să procedezi la apropierea bruscă a inconştientului de conştient prin intermediul hipnozei şi comunicarea apoi subiectului: aceasta nu putea decât sa genereze traumatisme.

Freud a dovedit că era mult mai important lucrul cu rezistenţele subiectului conştient pentru a spune adevărul despre dorinţa sa inconştientă. Căci, odată ce ele au fost exprimate şi analizată perioada lor de organizare, rezistenţele nu mai au nevoie să se menţină. Mai precis, în cursul acestui travaliu între analizat şi analist, transferul relaţiei emoţionale cu persoanele din copilăria sa s-au stabilit asupra analistului şi, rezistenţele fiind epuizate, dorinţa poate fi spusă şi remisă în relaţia cu epoca la care a apărut pentru prima oară.

În locul revelaţiei sălbatice, adesea traumatică şi inutilizabilă, a dorinţelor refulate, *Freud a inaugurat cura tulburărilor psihosociale prin intermediul transferului* pe care pacientul îl face asupra celui care îl ascultă şi îl asistă, în cursul întâlnirilor regulate contractual în timp, întotdeauna în acela[i loc, contra cost. Relaţia între cei doi protagonişti devine ocazia unor experienţe fie retrăite fie noi, pentru pacient, care se află confruntat în acelaşi timp cu o distanţă în aprecierea, diferită pentru psihanalist şi el, imaginarului şi a realităţii materialului produs, şedinţă după şedinţă. De aici se produce, pentru pacient, o maturizare: care decurge din elucidarea fără culpabilitate a dorinţelor

despre care vorbeşte fără a le pune în act, şi prin limbajul de care dispune pentru a le exprima. Acest travaliu îl ajută să descopere valoarea relativă pe care o au între ele dorinţele sale, spunerea sau trecerea lor sub tăcere, în funcţie de etica pe care o critică în fiecare zi pe divan. Această etică este reajustată pe măsura dezvoltării nivelului de conştienţă ce se degajează de *a priorismele* arhaice, iar judecata lui - conştientă - rafinează în raport cu relaţia sa cu psihanalistul. Relaţie care se „dezintimizează”, se banalizează, se deziluzionează. Analistul, ghid al travaliului subiectiv al pacientului, nu intervine niciodată în realitatea care suscită la acesta acte ce trebuie îndeplinite, decizii ce trebuie luate conform dorinţei sau dorinţelor ce trebuie negociate social pentru a le asuma în maniera optimă realizării lor. Cura se încheie prin *quitus* reciproc între analizat şi analist, primul ne mai fiind motivat să continue explorarea unei istorii care nu-l mai interesează, celălalt, de preferinţă, dându-şi acordul.

Un caz de isterie la băiat: *Alex*

Am avut ocazia să cunosc un copil, un băiat de treisprezece ani, care îşi fracturase braţul drept de mai multe ori şi căruia nu i se putea mobiliza cotul după îndepărtarea ghipsului. Braţul lui rămânea blocat, deşi radiografia nu evidenţia obstacole pentru extensia sau flectarea antebraţului spre braţ. În cursul unei perioade de două săptămâni de reeducare care trena, băiatul şi-a fracturat din nou acelaşi braţ. Din nou ghips, apoi scoaterea din ghips. Din nou, imposibilitate de mobilizare a braţului drept. Apoi a treia fracturare a aceluiaşi braţ, deci al treilea ghips. Desigur, încă o dată, la scoaterea ghipsului, braţul rămânea imobil.

Pentru a confirma libertatea deplină de mişcare a cotului, radiografia neindicând nicio anomalie articulară (consultaţia se desfăşura în secţia de chirurgie a unui spital de pediatrie), s-a procedat la anestezierea generală a băiatului: sub anestezie, braţul său complet liber s-a

dovedit perfect mobilizabil pasiv. Recuperarea funcţională n-ar fi trebuit să ridice niciun fel de probleme. La trezirea din anestezie, s-ar fi putut rupe cotul băiatului încercând mobilizarea sa. Şi nici el însuşi nu reuşea să facă asta atunci când încerca. Deşi nu resimţea nicio durere a membrului superior infirm. Atunci şeful serviciului, ştiind că eu, externul consultaţiei, eram psihanalizată, m-a întrebat dacă m-aş putea ocupa de băiat şi să-l conving că nimic nu împiedica, în realitate, recuperarea mobilităţii braţului său.

Am acceptat şi eu, şi băiatul. Alex venea la fiecare două zile la consultaţie la chirurgie, dar într-o altă încăpere decât cea în care se acordau îngrijirile. Stăteam împreună o jumătate de oră la o masă. El desena, şi discutam. Nu-l îngrijisem eu pentru fractură, şi nici pentru vreo tentativa de reeducare. Mă aflam deci în situaţia clasică pentru a juca rolul terapeutului. După foarte puţine şedinţe, dorinţa inconştientă care îl obliga pe Alex la imobilizarea braţului a apărut clar. El trăia „în zona”, o regiune specific defavorizată, în apropierea spitalului. Avea o soră, cu patru ani mai mare, care l-ar fi sedus când el avea opt ani - deci cu cinci ani înainte - iar ea doisprezece, sau cel puţin aşa spunea el. Adevărat sau fals? Îşi iubea mult sora; avea încă un frate, cu patru ani mai mic decât el, şi îl iubea şi pe acesta. Mi-a vorbit despre dorinţa lui reală faţă de sora lui. Dorinţă reală, amintiri recunoscute cu o anumită jenă, pentru că se jucase de-a soţul ei, şi ea, soţia lui, în cursul unei scene de tandreţe pseudo-maternă, cu fratele mai mic. Dar asta nu era important, spunea el. Într-o altă şedinţă, mi-a spus că mai important, pentru el, fusese un vis care-l deranja, dar pe care nu-l putea spune. Desena scene agresive implicând cuţitul, maşinal, în timp ce vorbea, iar aceste desene se asociau imposibilităţii de a vorbi despre acest vis repetitiv. Asocia asupra acestui vis, de la o şedinţă la alta, şi urmând caracteristicile variate ale povestirii, le şi mima în timp ce le povestea.

Într-o zi, în timp ce mima o scenă, o varianta a visului în care „sora mai mare” apărea (aşa o numea el în vis, în timp ce în conversaţiile obişnuite îi spunea întotdeauna „sora mea”), a început să mişte braţul drept, spre marea lui uimire, ca şi cum, mâna lui, înarmată cu un pumnal imaginar, se îndrepta spre persoana mea, presupusă ca reprezentând locul surorii mai mari în vis. Am putut atunci discuta despre gesturile pe care le mima şi, în acelaşi timp, să le comparăm cu desenele făcute, maşinal, în timp ce vorbise. Aceasta putea însemna că braţul său drept, înarmat cu un cuţit, era susceptibil să dea o lovitură mortală surorii sale, sau poate mamei sale de când era mic, din moment ce vorbea despre sora mai mare, sau altei femei, cum aş fi fost eu, spre exemplu. Având braţul drept paralizat, evident, era împiedicat să facă vreo nenorocire. Această piedică venea din conştiinţa sa umanizată - conştiinţă inconştientă poate - din interdicţia incestului, din interdicţia crimei. Interdicţia de a ucide, cum am văzut, provine din castrarea anală, iar interdicţia incestului vine odată cu castrarea oedipiană. Ceea ce se traducea pentru el prin culpabilitatea unei transgresiuni incestuoase, pe care sora lui încercase să i-o impună, în acelaşi timp cu culpabilitatea eventualei ucideri a surorii lui, ucidere ce putea fi dealtfel deplasarea simbolică a dorinţei sale incestuoase arhaice, din moment ce, aşa cum am văzut, în imaginea corporală a băiatului, splendoarea erecţiei penisului şi dorinţa ce o însoţeşte pentru obiectul matern ales, fac copilul să viseze la masacrarea obiectului iubirii.

Era un răspuns adresat surorii lui care, în prezent, în realitate, avea şaptesprezece ani, iar el treisprezece, vroia ca el să împartă cu ea patul parental în care dormea de câteva luni de când mama se afla la spital. Ea îl presa să accepte. Spunea că vor pune între ei o pernă, dar el refuza. Acesta era conflictul actual. Alex prefera să se culce pe jos sau în altă cameră a casei, care avea două, unde dormea tatăl, când era acolo, şi fratele mai mic. Totuşi, el şi sora lui,

împărtăşiseră acelaşi pat în copilăria timpurie, şi chiar înainte de plecarea mamei la spital. Dar acum nu mai vroia. Ca reacţie faţă de sora lui, care îi propunea probabil un aparent corp la corp care i-ar face plăcere, ei, el vroia să răspundă printr-un corp la corp care ucide, şi faţă de asta se apăra inconştient.

Paralizia isterică era o auto-mutilare imaginară, indoloră, incomodă, dar mai puţin gravă decât fracturile veritabil auto-mutilante. Era doar un mim inconştient; cădea, întotdeauna pe acelaşi braţ care se fractura. Odată fractura vindecată, şi-l fractura din nou. Dar isteria, în somnul anestezic, dispăruse. De atunci devenise conştient că aceasta îl fixase în impotenţa totală a braţului ucigaş, devenit imobil. Alex avea aproape treisprezece ani, ajunsese deci la pubertate. Era în plină creştere, şi această pubertate trezise în el amintirea unei seducţii, după spusele lui mult anterioară. Seducţie în cursul căreia sora lui, spunea el, îl obligase să o masturbeze, după ce şi ea îi făcuse acelaşi lucru. Această amintire, dacă nu cumva era o fantasmă, povestită cu foarte puţin afect, era fără îndoială la originea unei fantasme inconştiente. Era probabil amintirea unei dorinţe fantasmate la vârsta fratelui mai mic, dorinţă heterosexuală încă prea puţin în rivalitate cu tatăl, dar dorinţă masculină, care se exprimase în dorinţa de penetrare a surorii sale sau a mamei înaintea perioadei oedipiene. Deplasase penetrarea peniană asupra penetrării cu cuţitul. Deşi braţul era paralizat, mâna sa putea desena reprezentările grafice. Se putea vedea o mână, înarmată cu un cuţit de măcelărie, dar niciodată nu se vedea pe acelaşi desen persoana eventual vizată de cuţit. În jurul acestor desene şi a visului pe care nu-l putea povesti s-a centrat întregul travaliu analitic.

Ce tata avea el, ce bunic? O emigrare dificilă adusese aceasta familie venita din Est în situa]ia precara cunoscuta din jurul Parisului. Ori, deşi braţul copilului nu avea nevoie de reeducare, kineto-terapeutul, care avea o relaţie bună

cu Alex, şi după ce psihoterapia a permis îndepărtarea motivaţiilor psihogene ale acestei ciudate infirmări a motricităţii, a dorit să reia lucrul cu el. Şi lui Alex îi plăcea foarte mult să vorbească cu acest kineto-terapeut bărbat. Practic i-a povestit ceea cemi spusese şi mie iar kineto-terapeutul a trebuit să joace rolul de foarte bun educator pentru acest băiat puber, al cărui tată, absent sau foarte ocupat, îşi neglija copiii. Mama, nu ştiu din ce motiv, se afla într-un spital de luni de zile. Sora de cincisprezece sau şaisprezece ani se ocupa de casă, în măsura în care, această baracă împărţită în două camere, se putea numi casă.

Putem spune că isteria este întotdeauna o cerere de ajutor adresată în mod vizibil altuia, în scopul de a obţine o satisfacţie libidinală mai mult sau mai puţin evident erotică, simultan dorită şi refulată. Această ambivalenţă a dorinţei provoacă subiectului o regresie inconştientă a pulsiunilor, deşi probabil ea a fost iniţial conştientă. Această regresie exprimă pulsiunile, asociindu-le unui mod arhaic de satisfacţie.

La Alex, pulsiunea de penetrare genitală se transformase în pulsiune a membrului penetrant pe care nu vroia să o realizeze. Acesta era simptomul isteric, deplasarea de la penis la braţ şi la cuţit.

Tulburarea psihosomatică provine mai curând dintr-o durere datorată unor suferinţe intime: suferinţe pricinuite de o relaţie decepţionată cu o anumită persoană, care se traduce printr-o rană imaginară, ce face trimitere la o imagine corporală arhaică şi la epoca relaţiei subiectului cu o alta persoană decât cea despre care este vorba în prezent. Tulburarea psihosomatică actuală este repetiţia, uneori amplificată, a unei disfuncţiuni din trecut, reală sau imaginară, a propriului corp al pacientului. Acest corp devine substitutul unui partener contemporan cu o dificultate asociata dificultăţilor din prezent, un partener despre care subiectul crede că l-ar fi înţeles, nu l-ar fi lăsat

singur în faţa suferinţei şi a rănii sale actuale. Deci nu este acelaşi narcisism care pare a fi atins în tulburarea psihosomatică şi în isterie. *În isterie, cred că narcisismul secundar este cel aflat în pericol*; *în tulburarea psihosomatică este cel primar*. În isterie, ceea ce am putea numi etica erotică se organizează în jurul genitalităţii; în tulburarea psihosomatică, ea se organizează în jurul dependenţei de a mânca şi a face, sau a autonomiei în raport cu persoana iubită în copilărie, a persoanei iubite în relaţia electivă care l-a acompaniat în cursul dificultăţilor castrării anale şi orale.

Ar fi implicat deci ceva mult mai arhaic în tulburările psihosomatice decât în cele isterice. Să citām un caz - cel al unei mame - care mi se pare tipic pentru tulburările psihosomatice. În cursul funeraliilor fiului său, decedat adult, în momentul îngropării sicriului, mama a simţit ca o lovitură de pumn în stomac. La examinarea făcută curând după aceea, sa dovedit că avea un cancer la stomac din cauza căruia a murit luna următoare, în ziua aniversării morţii fiului său. Este posibil să fi fost atinsă de acest cancer, fără să-şi fi dat seama, de mult timp: este ceea ce au spus medicii soţului său; dar ea a simţit durerea în acea zi, chiar în momentul în care era coborât în mormânt fiul ei. Ca şi cum moartea acestui prim copil, primul pe care îl alăptase, trezea în ea o înţărcare imposibilă. Probabil că rămăsese inconştient, fizic ataşată de acest copil, chiar dincolo de epoca înţărcării sale; în momentul morţii lui, desprinderea definitivă de corpul lui îi smulgea substanţa viscerală a propriului stomac. Să moară la exact „o lună”[73] după propriul copil! Moarte a acestui „Eu” care a transformat femeia în mamă la naşterea primului copil (şi femeile ştiu bine - există un prim copil pentru fiecare sex, ca şi pentru taţi): să devii mamă pentru prima oară, este o mutaţie,

73 N.T.: Autoarea face referire la echivalenţa fonetică a cuvintelor "mois" (lună) şi "Moi" (Eu) în limba franceză.

O mutaţie a Eului, o mutaţie a narcisismului femeii; dar nu a subiectului doritor: acest subiect este în afara interacţiunii timpului cu spaţiul, el nu cunoaşte nici naştere nici moarte, ci doar verbul a fi pentru a iubi.

Ca subiecţi, nu-i cunoaştem pe ceilalţi decât prin intermediul relaţiei Eului cu ei, şi al lor cu noi: aici este problema persoanei cu tulburări psihosomatice, legată de raportul simbolicului cu realitatea, a timpului intersectat cu spaţiul, pe care-l constituie corpul viu, prin intermediul articulării imaginii corporale cu schema corporală.

Subiectul nu are cuvinte pentru a rosti suferinţa care sfâşie continuumul unei relaţii vitale. Corpul este parcă mutilat, într-un loc specific al istoriei de iubire sfâşiate; şi el semnifică, jugulând mai mult sau mai puţin o parte, expresia imposibilă a suferinţei îndurate, anesteziată astfel parţial.

În aceeaşi ordine de idei, este binecunoscut faptul că un cardiac nu trebuie să aibă emoţii, pentru că emoţiile ating inima, aceea a imaginii corpului, a emoţiilor; această inimă se repercutează asupra schemei corporale, şi a funcţionării inimii ca organ visceral. „Sufletul inimii” şi „inima cărnii”, cum m-a învăţat să spun un băiat pe care-l îngrijeam, sunt distincte, diferenţiabile, dar uneori, în patologie, interferează una asupra celeilalte.

Este binecunoscut şi faptul că, atunci când sunt discuţii dramatice într-o familie, poate să apară un ulcer de stomac la un potenţial ulceros cronic. Analiza unui subiect ulceros confirmă deplin arhaicitatea acestei tulburări psihosomatice. Libidoul său a rămas marcat de iubirea mamei sale, confundată cu dorinţa sa pentru ea. Reprezentările onirice, în cursul analizei, se supun unei etici canibale, analizatul retrăind epoca la care mama sa îl alăpta la sân. Această etică a iubirii materne, această mâncare din săruturi, joacă, până în stomac, rolul său în relaţiile cu persoanele cu care împărţim masa şi ale căror

accese caracteriale se repercutează emoţional asupra celorlalţi.

Cazul lui Tony: *tată cu tulburări psihosomatice*, *copil hipocondriac* (*sau isteric*?)

Am cunoscut un bărbat, să-l numim tatăl lui Tony, care era ultimul copil al unei familii cu cinci băieţi. Avea un ulcer la stomac de ani de zile, şi suferise de gastrită de la vârsta de paisprezece ani. Era singurul dintre cei cinci fraţi care avea o viaţă socială şi genitală normală: era căsătorit, iar Tony era singurul lui copil. Cei patru fraţi ai săi erau delincvenţi care îşi petreceau timpul în închisori.

Tatăl lor, deci bunicul patern al lui Tony, copil al Asistenţei Publice ca şi mama lor (bunica lui Tony), murise într-un accident de muncă atunci când tatăl lui Tony era copil: de care nu-şi mai amintea. În ce o priveşte pe mamă, alcoolică (sau devenită alcoolică după ce a rămas văduvă?), murise de *delirium tremens* când tatăl lui Tony avea zece ani. El spunea că îi hrănise pe toţi la sân. Avea lacrimi în ochi când vorbea despre ea, atât de bună, dar care trăise într-o manieră dezorganizată şi fusese respinsă de societate datorită alcoolismului său. Cu atât mai mult cu cât la moartea ei, el, care avea zece ani, şi doi dintre fraţii săi, fuseseră luaţi în grijă de Asistenţa Publică. Această mamă, respinsă de toţi, indusese la toţi copiii săi când erau bebeluşi, şi care o iubeau toţi, un conflict intim al iubirii pierdute de ea, de la suflet la suflet, apoi de ruşine de ea, faţă de societate. Pe măsură ce creşteau, erau lipsiţi de mijloace materiale. Ceilalţi patru fraţi îşi construiseră structura libidinală conservând ca singur Eu Ideal mama iubită când erau mici! Nu fuseseră susţinuţi decât de această identificare, „travaliul” tatălui fiind „ucis” într-o epocă în care nu exista Asigurare socială, Alocaţii familiale, nici compensaţii pentru accidente de muncă pentru muncitorii accidentaţi mortal. Crescând doar cu ea, fără altă familie, deveniseră ca ea, indivizi inadaptaţi în raport cu legile, şi obiecte ale rejecţiei Societăţii. Toţi începuseră prin

delincvenţă juvenilă, de la paisprezece ani, şi de la aceeaşi vârstă tatăl lui Tony plătea prin gastrită un fel de delincvenţă a tubului său digestiv. Avea aceeaşi fixaţie la o mamă care îl alăptase bine şi rămăsese tandră şi iubitoare, blândă în amintirea lui. Fraţii lui începuseră prin a fura, apoi să bea, apoi ajunseseră în închisoare, apoi atacul armat. Doi dintre ei deveniseră ucigaşi în cursul recidivelor lor. El era un delincvent psihosomatic: stomacul era cel pe care îl sau care îl ataca, sau mai degrabă se auto-devora el însuşi, în absenţa sânului matern pe care îl supsese ultimul şi care, din acest motiv, îl hrănise mai mult decât pe ceilalţi, după spusele lui.

Vedem aici, distribuit în familie, distincţia despre care vorbeam, între tulburările isterice şi cele psihosomatice. Trei dintre fraţi, cei care aveau mai mult de patru ani la moartea tatălui lor, erau isterici, erau delincvenţi isterici activi, al patrulea, un isteric pasiv. Al cincilea, tatăl lui Tony, avea o tulburare psihosomatică.

Ocazia cu care l-am cunoscut pe acest bărbat şi istoria lui nu este, cum s-ar putea crede, o cură psihoterapeutică pentru ulcerul său. L-am cunoscut la o consultaţie la spital, cu ocazia cererii din partea serviciului în care mă aflam a unui examen psihologic la un băiat de zece ani, Tony. *De mai multe luni*, *Tony lipsea de la şcoală sub pretextul unor dureri acute la genunchi*. Observaţia la spital şi toate examenele şi analizele nu permiteau înţelegerea cauzei acestei suferinţe. Era un simulant? Care era nivelul său mintal? Se spunea că durerile îl împiedicau realmente să doarmă şi îi stânjeneau mersul. În cursul unui interval prelungit de observaţie la spital, Tony nu s-a arătat nici caracteropat nici retardat şcolar. Coeficientul său de inteligenţă era 105; pe scurt, era un caz încurcat. Nu, acest copil nu era nici delincvent, nici retardat, nici caracteropat, suferea. Era hipocondriac. *Genunchi*? *Eu*, *noi*. Ce înseamnă noi, tatăl meu şi cu mine? S-ar spune că era un joc de cuvinte sau de dureri. Şi tocmai asta reieşea din şedinţele

în care îl ascultam. Punea clar problema familiei sale paterne, prin intermediul unei cereri de ajutor care luase forma limbajului acestui simptom mediat de durerea de genunchi. La origine, se aflau cuvintele unui medic din cartierul lui, chemat într-o zi când suferea efectiv din cauza unui genunchi umflat şi fierbinte, pentru care medicul recomandase un repaus şi să nu mai meargă la şcoală o săptămână, şi diagnosticat ca „dureri de creştere”. Asta se petrecea cu câteva luni în urmă. Apoi Tony şi-a sărbătorit cei zece ani, vârstă la care tatăl lui îşi pierduse mama şi fusese încredinţat Asistenţei Publice. Este posibil ca la aniversarea de zece ani a fiului său, toate aceste amintiri vechi să fi revenit în mintea tatălui, dar nu spusese nimic. Căci nimic din copilăria acestui tată, sau despre familia lui, nu fusese vreodată spus, nici soţiei nici fiului său. Soţia lui, provenind şi ea de la Asistenţa Publică, fusese abandonată mult mai timpuriu decât el, şi îşi amintea bine de o doică din copilăria ei, din nefericire moartă la puţin timp după plecarea ei în întreţinerea Asistenţei Publice. Ştia doar că soţul ei avusese mamă până la zece ani, şi că atunci biata femeie.... Dar nu ştia despre delincvenţa vreunuia dintre cumnaţi, pe care nu îi văzuse vreodată, decât într-o manieră vagă, datorită „hârtiilor şi scrisorilor de la avocat” pe care le primise într-o zi soţul ei. El îi spusese atunci că trebuia să se ducă să vorbească cu un avocat despre prostiile făcute de fratele lui, cel mai apropiat de el. Ea fusese discretă şi tandră, îl iubea pe soţul ei, orfan ca şi ea, şi lovit de ghinion. Nimic din ceea ce privea originea şi familia lui Tony de ambele părţi, maternă şi paternă, nu era cunoscut de către copil. Şi această cură psihoterapeutică, psihanalitică, a unui nepot, a permis înţelegerea a ceea ce este destinul libidinal într-o ascendenţă, când narcisismul este rănit în cursul structurării sale.

Etica dorinţei se fixase, la tatăl lui Tony, în epoca orală, în problemele narcisice de validitate falică ale mamei sale; şi, pentru fraţii lui, în jurul problemelor secundare, legate de

dispreţul şi abandonul unui tată învins într-un accident de muncă.

Graţie tulburărilor hipocondriace ale băiatului am putut cunoaşte istoria acestei familii şi de asemenea, prin cuvinte şi întoarcerea spuselor cu privire la acest întreg ne-spus, am putut ajuta copilul să-şi regăsească sănătatea. Traumatismele sufleteşti care nu sunt puse în cuvinte pot fi deci exprimate prin corp, care se simte traumatizat, prin intermediul imaginii corpului, intersectată ca bază şi înlănţuire cu ţesătura narcisismului nostru. Era vorba, în cazul acestui genunchi dureros, de sufletul tatălui lui Tony şi al lui, suflet asociat cu cel al tatălui lui, pe scurt, nu despre genunchi, ci de Eu-Noi; aceste două inimi în sensul legăturii afective ce uneşte o fiinţă umană de părintele lui, de cel pe care îl iubeşte la începutul vieţii sale şi care îl face să se iubească pe sine, adică vreau să spun tatăl sau cel care îi ţine locul. Tocmai acest tată, responsabil de copilul lui, fată sau băiat, este cel care, pornind de la trei ani, îl desprinde din relaţia duală cu mama, pentru a face din el o fiinţă socială sexuată şi conform Legii. Din acest motiv tot ceea ce se spune sau rămâne nespus cu privire la un tată este atât de traumatizant, în sensul absenţei unor elemente structurale în viaţa inconştientă; şi tot din acest motiv acest traumatism este transmis generaţiei următoare, aceasta fiind una din descoperirile cele mai importante ale psihanalizei: moştenirea unei datorii inconştiente ce distruge dinamismul unuia dintre descendenţii din a doua sau a treia generaţie.

Tatăl lui Tony, la epoca înţărcării sale, necunoscându-şi tatăl, nu putea fi crescut decât în raport cu ceea ce societatea îi semnala în ceea ce o privea pe mama lui, pentru a-l face să se detaşeze de ea. Ori, această societate nu-i ajutase nici pe fraţii lui, ca substituţi de tată pentru el. Pentru un copil mic, fraţii mai mari reprezintă alte persoane mari aflate în contact cu mama lui, sunt într-o oarecare măsură substituţi paterni. Ei bine, aceşti fraţi mai mari erau

incapabili să servească drept puncte de referinţă în raport cu Legea, ei înşişi fiind traumatizaţi prin decapitarea familiei şi neajutorarea în care rămăsese mama cu cei cinci copii. Traumatismul cauzat de abandonarea copiilor de către unul sau altul dintre părinţi este diferit în funcţie de vârsta de dezvoltare, nu fizică, ci afectivă şi sexuală, a fiecăruia dintr-o familie. Dacă, în urma unui traumatism care i-a atins pe toţi copiii, ca şi pe mama (sau tatăl) care îngrijeşte singur(ă) copiii după dispariţia soţului, fiecare reuşeşte să vorbească despre ceea ce-l face să sufere cu cineva care ştie să-l înţeleagă, să-l înţeleagă pentru el însuşi, atunci, fiecare poate ajunge să îşi asume trăirea, şi să o depăşească. Şi chiar să iasă mai puternic din această experienţă, dacă a putut cu această ocazie să exprime tot ceea ce o fiinţă aflată într-o suferinţă cumplită are de spus despre un astfel de eveniment. Orice astfel de încercare este o experienţă a supravieţuirii corpului şi totul se petrece ca şi cum acesta ar avea ca metaforă psihismul; dar, pentru ca psihismul să rămână viu, trebuie să existe un schimb prin limbaj, expresiv, actual, cu cineva care acordă celui pe care îl ascultă valoarea de subiect al propriei istorii.

Orice încercare este o experienţă în realitate care poate fi asumată psihic, dacă corpul îi supravieţuieşte. Dar, pentru asta, este necesar un travaliu care se numeşte travaliu psihanalitic, şi acest travaliu nu poate fi făcut decât cu cineva care, prin felul de a asculta şi propria formare, oferă celui care vorbeşte o castrare simboligenă, adică îl ajută să se înţeleagă prin simbolizarea a ceea ce a pierdut şi care ajunge astfel să îi aparţină la propriu. Astfel, acestui tată curajos care a fost nevoit să abandoneze postul de cap de familie datorită unui accident de muncă mortal, fiecare dintre fiii lui ar fi putut, pentru a-l onora, ajutaţi de o altă persoană, să se descurce cu aceste dificultăţi, pentru că toţi erau copii inteligenţi; dar ar fi trebuit reabilitată şi persoana tatălui în raport cu care nu aveau altă experienţă decât aceea a abandonului în care se găsise mama, şi suferinţa

mamei a cărei singură soluţie fusese aceea de a bea pentru a lăsa mâncarea băieţilor, într-o epocă în care vinul se vindea bine in cârciumi.

SUFERINŢA, DATORII ŞI MOŞTENIRI

DE LA GENITORI LA COPII: SUFERINŢA IMAGINARULUI ÎN REALITATE: DATORIILE ŞI MOŞTENIRILE

Punerea în cuvinte a suferinţei unei trăiri, pentru a putea asculta aceste cuvinte, şi a acorda atenţie şi încredere subiectului care vorbeşte, diminuează angoasa. Şi fără angoasă, viaţa, supravieţuirea, permite celui care a depăşit apogeul acestei trăiri să găsească prin el însuşi rezolvarea. Asta înseamnă că pulsiunile a căror satisfacţie este interzisă provoacă supratensiuni libidinale şi deci angoasă, ca tot ceea ce este supratensiune la o fiinţă umană. O subtensiune libidinală generează retragerea şi somnul; supratensiunea, generează angoasă. Iar angoasa din supratensiune generează suferinţa, stare de rău ce este deja resimţită ca o culpabilitate de prim ordin; apoi, pentru că încleştează forţele vii ale individului, acesta se simte vinovat pentru că nu face faţă, nu are demnitatea asociată asumării dorinţei sale, care este înrădăcinată în fiinţa umană de la originea sa. De aceea angoasa trebuie să se exprime. Dacă nu se poate exprima prin cuvinte, angoasa se exprimă prin comportamentul sau funcţionarea corporală, comportamentul corpului în societate sau conduita caracterială, sau prin disfuncţiunile corpului vegetativ sau motor. Totul este limbaj la fiinţa umană. Corpul însuşi, prin sănătate, sau prin boală, este limbaj. Sănătatea este expresia stării de bine; boala este expresia suferinţei şi, uneori, a angoasei. A fi bolnav este semnul unei lupte împotriva unui inamic al acestui echilibru al schimburilor, pe care îl numim sănătate. Toata energia este atunci focalizată pentru a rezista durerii, sau a vindeca durerea pe care un agent exterior a provocat-o direct (accident, rană, boală) sau secundar ca reacţie de apărare. Am încercat, în aceste ultime pagini, să decodific evoluţia

imaginii corporale în raport cu narcisismul primar, apoi cu narcisismul secundar, după rezolvarea complexului Oedip. Am afirmat că ea este şi erogenă şi funcţională şi, de asemenea, la origine, ceea ce am descris ca imagine de bază, împotriva integrităţii căreia orice primejdie este resimţită ca mortală. Ea leagă corpul de limbajul cel mai vegetativ, cardio-respirator-digestiv. Integritatea acestei imagini corporale cardiorespiratorii şi digestive, oferă fiinţei umane siguranţă chiar şi în timpul somnului; în absenţa ei subiectul doritor nu mai poate anima carnea, şi conduce la mari perturbări psiho-organice.

Daca *imaginea de bază* este atinsă, se produce devitalizarea parţială sau totală, până la reacţie lezională. Daca *imaginea funcţională* este atinsă de un eveniment traumatic ce nu este spus, reacţia este funcţională, umorală, neuro-musculară. Efectele dereglante ale homeostazei şi tonusului, având punctul de origine în inconştient, alterează mai mult sau mai puţin Eul şi ordinea instanţelor psihice, şi, pornind de aici, comportamentul ca expresie lingvistică globală. Daca *imaginea erogenă* este în cauză, se produce infirmarea sau dimpotrivă surexcitarea dorinţei, într-o manieră ce depăşeşte capacitatea subiectului de a stăpâni trecerea expresiei sale în schema corporală. La copiii mai mari ai tatălui lui Tony, spre exemplu, suferinţa trăită la o vârstă apropiata de pubertate, când mama lor a decăzut complet din punct de vedere social, nu le-a permis să se mai structureze prin prisma unei etici de muncitor. Tatăl lor a fost dispreţuit în calitatea lui de muncitor, din moment ce-şi lăsase pielea iar societatea nu ţinuse în niciun fel cont de demnitatea lui de cap de familie, ajutând copiii lui să supravieţuiască, şi material, nu numai educativ. La moartea tatălui, pentru copiii mai mari, pe care tatăl îi educase prin exemplul muncii, al unei vieţi cinstite şi ordonate, castrarea pe care începuse să le-o dea a pierit (dacă pot spune aşa). Frâiele pulsionale împotriva distructivităţii şi crimei au scăpat, luând cu ele simbolizarea

sexualităţii orale şi anale, trambulină a libidoului utilizabil în şcolaritate şi muncă. În plus, mama, tandră şi iubită, fiind lăsată la discreţia lor, emoţiile incestuoase s-au trezit în aceşti copii. Toate acestea în inconştient; dar rezultatul era că munca nu mai avea valoare; în plus, iubirea filială pentru mamă era batjocorită, din moment ce copiii nu puteau încă munci, să câştige bani pentru a o ajuta şi nu puteau face nimic altceva decât să asiste la modul în care oamenii, în jurul lor, o blamau că suportă să nu mănânce cât trebuie prin băutură. Copiii mai mari, loviţi până în demnitatea lor umana, adică în imaginea de bază a narcisismului, prin părăsirea completă suferită din partea tatălui şi a mamei lor la vârsta socială oedipiană, n-au putut decât să devină delincvenţi gravi, mergând, pentru doi dintre ei, până la crimă sângeroasă, trecând prin escapade şi puşcării succesive, frecventând delincvenţi probabil mai rău ca ei, care nu păstraseră o imagine a mamei la fel de bună ca aceea păstrată de fiecare dintre ei.

Cel pentru care tatăl lui Tony fusese convocat de către avocat, era fratele care îl preceda imediat. El era abulic, isteric pasiv, nu-i plăceau fetele şi, după spusele avocatului, fusese exploatat de către o bandă, dar nu comisese, personal, nici furt nici crimă. Acest frate îl însoţise la pensionat pe tatălui lui Tony, la Asistenţa Publică, atunci când murise mama lor. Era cel pe care mama îl înţărcase în momentul în care rămăsese însărcinată cu tatăl lui Tony.

Acesta din urmă nu făcea nicio judecată peiorativă la adresa fraţilor lui. Era lovit de mâhnire şi vorbea cu resemnare despre fraţii lui, dar exprima o dragoste inalterabilă şi arzătoare pentru mama lui, o stimă idealizată pentru un tată despre care nu avea nicio amintire şi despre care nu auzise spunându-se nimic altceva decât despre destinul lui de copil al Asistenţei Publice şi accidentul de muncă.

Simptomele, că erau hipocondriace ca în cazul lui Tony, nepotul celui accidentat la locul de muncă, isterice ca în

cazul unchilor lui, sau psihosomatice ca în cazul tatălui lui Tony, pot fi înţelese ca limbaj al Eului inconştient în calitate de solidar cu corpul propriu, loc al schemei corporale. Aceste simptome care împovărează libertatea de a trăi sunt tot atâtea mijloace de a exprima suferinţa unei fiinţe umane atinsă în narcisismul său: care este arimat din castrare în castrare, simboligenă sau nu, în cursul primei dezvoltări, unei etici inconştiente, şi asigură continuitatea în coeziunea structurii psihice şi sexuale.

Această continuitate a structurilor psihice şi sexuale este tocmai ceea ce este înţeles sub denumirea de narcisism, legat de intersectarea imaginii corporale inconştiente cu schema corporală preconştientă şi conştientă. Este condiţia articulării subiectului, care nu este nici temporal nici spaţial, spre deosebire de ceea ce putem spune despre corpul său, care ţine de Eul prin care subiectul se obiectivează în motivaţiile sale de comportament; justificându-le în realitate prin fantasme sau raţionalizări verbale care se manifestă prin schimburile sale cu universul, dacă putem spune aşa, adică sănătatea, relaţiile sale cu animalele şi cu oamenii, habitusul său caracterial.

Celelalte corpuri sunt şi ele obiecte aparţinând realităţii intersectate de timp şi spaţiu. Fiecare corp este reprezentativ pentru un subiect doritor, dacă este uman; dar este perceput de ceilalţi sub forma sa de obiect oferit dorinţei lor, provocându-i să-l dorească într-o maniera filică sau fobică; vreau să spun să-l dorească pentru a intra cu el într-o relaţie de schimb de plăcere, sau pentru a refuza o relaţie de schimb cu el care ar fi neplăcere.

Subiectul dorinţei - nu doar în calitate de martor, ci şi de actor al propriei istorii, prin intermediul corpului - se întrupează în acest corp în momentul conceperii fiecăruia, şi conduce contractul său de fiinţă vie, din inspiraţie în inspiraţie, după ce, din expiraţie în expiraţie, a riscat, cu încredere, acest contract. Putem spune că din secundă în secundă narcisismul unui subiect conduce contractul

subiectului doritor cu corpul său. Aceasta înseamnă a trăi, pentru o fiinţă umană.

Acest contract care leagă subiectul de corpul lui este enigma misterioasă a fiecărei făpturi umane. Atunci când vorbeşte, fiecare vorbeşte despre el însuşi sub acoperirea cuvântului „Eu” distinct de „Tu” şi „Ei”, dar, în acelaşi timp, persoana care vorbeşte în calitate de „Eusubiect” poate dezavua Eul, sau poate să şi-l asume conştient (sau în alt mod). Şi din nou, în somn, acest subiect, este martorul celuilalt „Eu” imobil, sau am putea spune vegetativ; şi, în acelaşi timp, travaliul de reasumare a propriului corp se face de către subiectul pe care dorinţa, în stare de veghe, îl obosise: deci narcisismul de bază veghează la reînnoirea, în făptura vie, a contractului, la reînnoirea acestei enigme. Acest „Eu” adormit, care nu ar putea nici măcar să spună „Eu”-l gramatical al unei fraze, acest „Eu” adormit veghează, nu ştiu de unde, permiţând corpului refacerea forţelor sale, fiind martorul dorinţei tuturor fiinţelor doritoare care se pierd în negura timpului, ce s-au născut din mamă în fiică, din tată în fiu, de când există lumea.

Această enigmă, copilul o abordează în jurul vârstei de trei ani. El crede, inocent, că adultul, imaginea de sine împlinită, îi va da răspunsul la toate întrebările pe care şi le pune; dar adultul însuşi, aşteaptă de la copiii lui răspunsul la enigme sensului vieţii lui, răspunsul la enigma eşecurilor Eului în raport cu dorinţa lui „Eu”.

Şi această eroare, această ne-înţelegere în care fiecare aşteaptă de la altul un răspuns pe care nimeni nu i-l poate da, creează problema relaţiei copii-părinţi. Nu-şi pot accepta cu uşurinţă neputinţa: copilul, pe cea a părinţilor, iar părinţii, pe a copilului (neputinţa de a le oferi satisfacţia pe care dorinţa imaginară ar dori să şi-o găsească în realitate.

În orice caz, pentru Tony, care avea dureri de genunchi, articulaţiile membrelor inferioare, enigma acestei dureri pusă medicilor, care nu aveau, cu toata cunoaşterea lor

privind corpul uman, soluţie pentru ceea ce se întâmpla, a permis ca prin contactul cu psihanalistul să elucideze cealaltă enigmă, adresată tatălui, pusă de „Eu-Noi” în corpul fiului său, şi copilului în dragostea sa pentru familia lui, înainte de a trebui să-şi asume singur dorinţa sa. Această poveste a permis şi tinerei analiste care eram pe atunci să înţeleagă cum suferinţa nespusă a două ascendenţe poate să se exprime la un băiat de zece ani, moştenitorul lor: Tony, privat de o viaţă normală şi de somn printr-o durere hipocondriacă îngrozitoare, urla o suferinţă ce urca în timp la tatăl şi la bunicul lui, şi poate chiar mai departe.

Desigur, nimic nu s-a schimbat pentru tată, prin faptul că, vorbindumi, reactiva în el, la vârsta pe care o avea, emoţiile afective din copilărie. Dar nu era complet singur: putea, regândind sensul vieţii sale, să vorbească fiului său despre ceea ce nu ştia, dar care îi pusese probleme, sau despre ceea ce ştia, şi îi provoca durere.

Tony, nu pusese întrebări directe tatălui său; prin intermediul corpului său se puneau întrebările, fără răspuns din partea corpului ca obiect al cunoaşterii medicale. Enigma mutaţiilor impuse de creştere şi de destinul fiinţelor umane, în diferite perioade ale istoriei lor personale, acoperă în ei evenimente interioare trecute şi chiar moarte. Sunt evenimente care sau petrecut între bunicii şi părinţii lor, precum şi evenimente petrecute în cursul vieţii subiectului, dar care nu au putut fi rostite pe măsură ce se produceau mutaţiile în viaţa lui. Corpul lui Tony părea să-l împiedice să trăiască, dar nu era asta, ci ceea ce era ne-spus reprezenta corpul lui. Tony a permis ca în final tatăl lui să poată pune în cuvinte, pentru un psihanalist care îl asculta, istoria sa de fiu, de nepot, de tată şi genitor al unui copil. A putut, cu aceste cuvinte, să vorbească despre soţia şi fiul lui, când nu mai vorbise despre asta niciodată şi nimănui; să vorbească despre mama lui, de nefericirea lor, de curajul acestei femei, de fraţii lui nefericiţi despre care

nu-i vorbise niciodată lui Tony, acei unchi înfrânţi de propria lor forţă libidinală pe care tatăl, dispărut prea devreme, nu i-a putut iniţia într-o altă lege decât cea a muncii şi curajului, lege devenită ea însăşi caducă şi absurdă prin moartea sa, lipsită de onoarea cuvenită, la locul de muncă.

Şi ce să mai spunem despre disperarea în care dispariţia sa lăsase soţia şi copiii mici, aceeaşi disperare pe care o cunoscuse tatăl lui Tony, abandonat la Asistenţa Publică, aceeaşi disperare pe care o cunoscuse mama lui Tony, şi ea abandonată Asistenţei Publice? Dar trebuie să urcăm mai mult în istoria acestor subiecţi doritori, la disperarea străbunicilor materne şi paterne ale lui Tony, în cursul gravidităţii lor negate ca valoare de către societate; femei care serviseră ca obiect unui bărbat iresponsabil şi care nu fuseseră susţinute în ceea ce însemna asumarea copilului lor. Toate acestea le rezuma Tony în corpul său, în genunchii lui, fiecare din membrele inferioare reprezentând aşezarea în viaţă, cei doi părinţi ai săi, pentru care enigma era „Eu-Noi”.

În loc de concluzie pentru această lucrare

Enigma vieţii noastre - a fiecăruia şi a tuturor - în relaţia sa, prin corpul nostru, cu corpurile altora, şi, prin limbaj, cu alţi subiecţi, prin intermediul lucrurilor celor mai substanţiale până la cele mai subtile ale privirii şi sunetelor, această enigmă persistă.

Imaginea corpului, intersectată în fiecare micro-secundă cu schema corporală, substrat al fiinţei noastre în lume, liant al subiecţilor de corpul lor în substanţialitatea sa palpabilă, loc al aparenţei lor: aşa s-ar putea vorbi şi despre dorinţa inconştientă. Enigma rămâne, legată de masa carnală, întotdeauna multiplă, cu trebuinţele şi dorinţele sale, în care Eul fiecăruia (împreună cu cel al celorlalţi) se consumă. Şi apoi ce se poate spune despre acest subiect în căutarea unei uniuni subtile cu un alt subiect? Dorinţă ce se vrea în acord cu a altuia prin legătura subtilă a dragostei. Enigma „Eu-Noi” dăinuie, din generaţie în generaţie, în timp

ce Eu, Tu, Ceilalţi mor, şi limbajul este enigma care, aşa separaţi cum suntem unii de alţii, ne uneşte de-o parte... şi de cealaltă... prin ce? În cine? Să fie oare, acest incognoscibil, Subiectul verbului A Fi?

Cazuri clinice ilustrând tulburările imaginii corporale

44 *Frédéric*, 7 ani: surd, instabil, rolul prenumelui pierdut.

57 *Gilles*, 7 ani: enurezis, instabil, inapt şcolar, fobic.

64 *Agnes*, câteva zile: pierderea imaginii olfactive a corpului, stătea să moară.

114 *François*, 13 ani: elev strălucit, la liceu, tentativă de suicid prin eventraţie cu cuţitul, imagine corporală non-masculină.

240 *Nicolas*, 7 ani: psihotic prin lipsa identităţii umane, imagine corporală orală mortiferă.

247Sébastien, 8 ani: autist mut, hospitalism la cinci luni.

255 *Pierre*, 3 ani: istero-fobic („dureri de cap” şi obsesional verbal, aspect aparent de debil pre-psihotic.

263Joël, 18 ani: balbic de la doi ani, castrare primară defectuoasă.

301 *Leon*, 8 ani: încet, distonic motor, istero-fobic debil, muzician.

346 *Marc*, 12 ani: supradotat, caracteropat anxios pre-delincvent, decompensat post-oedipian.

373 *Alex*, 13 ani: paralizie isterică după fracturi repetate ale braţului, postoedipian ameninţat de decompensare şi trecere la act incestuoasă, angoasă fobică.

379 *Tony*, 11 ani, genunchi invalizi, dureri acute psihosomatice, pe cale de a deveni hipocondriac, nevroză familială.

Nu cred că din întâmplare majoritatea acestor exemple sunt dintre băieţi. Băieţi şi fete, sunt purtaţi şi crescuţi de mama lor (sau, după naştere, de alte femei). Prima identificare o are ca model pe mamă. În cursul castrărilor succesive, băieţii se separă de primul *alter ego* iubit, dorit în pulsiunile feminine de mamă şi surori. Fetele regăsesc în ele însele ceea ce părăsesc, puterea feminină a pulsiunilor

lor pasive reprezentate în mamă şi femei. Rolul Tatălui şi al legii este dominant la băieţi.

Devenite mame, multe dintre fete îi feresc pe fii lor de încercările castratoare ale tatălui şi ale legii, devalorizând astfel filiaţia simbolică umană în beneficiul maternităţii fiziologice şi al parentalităţii afective.

Narcisismul băieţilor şi al fetelor este diferit. Legea, inevitabilă pentru băieţi.

Unele teme anexe abordate

61 Obiecte tranziţionale.

228

124 Continenţa sfincteriană.

150 Oglinda.

185 Şcoala la trei ani, rolul ei.

222 Psihozele infantile.

225 Fobii precoce psihotizante.

332 Instituţiile medico-pedagogice:

recuperarea sănătăţii psihosociale; psihoterapia psihanalitică este imposibilă; pledoarie pentru şcolarizarea în timp parţial nespecializat, şi în restul timpului într-un mediu de îngrijire şi reeducare.

343 Pentru o prevenţie spitalicească a tulburărilor psihosociale la copiii mici.

363 Anorexia.

369 Isterie şi psihosomatică.

Cuprins